

BELVEDERE

MERIDIONALE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK XXXV. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

Villanások a politika és a diplomácia történetéből

A tematikus blokk szerkesztője Dávid Benjámín és Lengyel Ádám

nka

– MMXXIII ŐSZ –

BELVEDERE

TÖRTÉNELEM ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK

Főszerkesztő KISS GÁBOR FERENC

Szerkesztőbizottság PÁSZKA IMRE (elnök), BÁRÁNY ATTILA, BENE KRISZTIÁN, ENGLER ÁGNES,
JANCSÁK CSABA, KISS GÁBOR FERENC, MARJANUCZ LÁSZLÓ, NAGY TAMÁS, NÓTÁRI TAMÁS,
PUSZTAI GABRIELLA, RÁCZ LAJOS, RAJNAI ZOLTÁN, VAJDA BARNABÁS

Tanácsadó testület ANDAHÁZI SZEGHY VIKTOR, BANGÓ JENŐ, CSABA LÁSZLÓ,
GARDA DEZSŐ, GEBEI SÁNDOR, JOHN GOODWIN, PAPP SÁNDOR,
SZAKÁLY SÁNDOR, SZELÉNYI IVÁN, UTASI ÁGNES, VERES VALÉR

Szerkesztők HALMÁGYI MIKLÓS, MIKLÓS PÉTER, NAGY GÁBOR DÁNIEL,
PLUGOR RÉKA, SZÓTS ZOLTÁN OSZKÁR

Munkatársak DÁVID BENJÁMIN, DOMINEK DALMA LILLA, FLOUTIER JEREMY, GATTI BEÁTA,
GAUSZ ILDIKÓ, KÓSA MAJA, LENGYEL ÁDÁM, SÁNTA TAMÁS, TÓTH JUDIT

Számunk az EIKKA Alapítvány, a Dél-magyarországi Pedagógiai Alapítvány, a Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja, a Nemzeti Kulturális Alap, a Szegedi Tudományegyetem Polgáriért Alapítvány, az SZTE Bölcsészettudományi Kar, az SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, az SZTE Alkalmazott Társadalomismereti és Kisebbségpolitikai Intézet és az SZTE Történettudományi Intézet támogatásával készült.

A Belvedere Meridionale online elérhető itt:
www.belvedere.meridionale.hu

Alap tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat közöl a történelem és a társadalomtudományok köréből. Aközlésre benyújtott cikk még nem publikált és más folyóiratnál elbírálás alatt nem lévő, eredeti írásmű lehet. A benyújtott és a lap jellegének megfelelő írásokat két, a szerző számára ismeretlen szakmai lektor bírálja el. A két lektor véleményének figyelembevételével a szerkesztőség döntést hoz a megjelentetéséről, melyet a szerzővel közöl.

A folyóirat megjelenik évente négy alkalommal: tavasszal, nyáron, ősszel és télen.

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10. Tel.: +36/62-546-252

E-mail: foszerkeszto@belvedere.hu

Kiadja a Belvedere Meridionale Kft.

Technikai szerkesztő: Szabó Erik, s-Paw Bt.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

Tartalom

POLITIKA- ÉS DIPLOMÁCIATÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

STUDIES IN POLITICA AND DIPLOMACY HISTORY.

A tematikus blokk szerkesztője Dávid Benjámín és Lengyel Ádám

CZAKÓ ANDRÁS ISTVÁN

A disszimuláció haszna és használata – A Bethlen-Esterházy kapcsolat margójára (1625–1626)

The benefits and use of dissimulation – On the margins of the Bethlen-Esterházy relationship (1625–1626)

DOI 10.14232/belv.2023.3.1.....5

DEÁK ÁDÁM

Political trends and groups in Csanád county in the 1840s

DOI 10.14232/belv.2023.3.2.....18

KRIZSÁN BÁLINT

Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmützi alkotmány

A bolt from the blue – the Hungarian conservatives and the Olmütz constitution

DOI 10.14232/belv.2023.3.3.....32

NÉMETH CSABA

Györgyey László tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai testületében

László Györgyey's activities in the diplomatic corps of the Austro-Hungarian Monarchy

DOI 10.14232/belv.2023.3.4.....45

BESSENYEI, VANDA

The case of the 'Slovak bourgeois nationalists' and its Hungarian ties

DOI 10.14232/belv.2023.3.5.....59

TÍMÁR CSENGE

Egy keleti specialista első útja. Antonio Rincón 1522–1523-as követjárása a Magyar és a Lengyel Királyságban

The first trip of an oriental specialist. Antonio Rincón's 1522-1523 mission to the Kingdom of Hungary and Poland

DOI 10.14232/belv.2023.3.6.....72

KÁZMÉR LÁSZLÓ

Külkapcsolati figyelem változása az Ullein-Reviczky Antal-féle főszerkesztői értekezleteken

Changes in covering of foreign relations topics at Antal Ullein-Reviczky's editor-in-chief meetings

DOI 10.14232/belv.2023.3.7.....96

TANULMÁNYOK STUDIES

CSIFÓ TAMÁS

Family background of Elisabeth Szilágyi

DOI 10.14232/belv.2023.3.8.....106

GYÓRI FERENC – KOCSIS-NAGY ZSOLT – FEKETE GYÖRGY RUDOLF – BERKI TAMÁS

A hallgatói sport néhány fő jellegzetessége a Szegedi Tudományegyetemen

Some of the main characteristics of student sports at the University of Szeged

DOI 10.14232/belv.2023.3.9.....128

DOMINEK DALMA LILLA

Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív

The Dominek Learning Flow Questionnaire

DOI 10.14232/belv.2023.3.10.....154

TÉKA REVIEW

BARDÓCI-BIRÓ TEOFIL

Az etnosz történelme

History of the Ethnos

DOI 10.14232/belv.2023.3.11.....166

CÍMLAPKÉP:

Dr. Alexander Vuksevic jugoszláv követ, Istrate Micescu román külügyminiszter,

Miloš Kobr csehszlovák követ, Raoul V. Bossy román követ.

A felvétel a román külügyminiszter Budapesten átutazása alkalmával készült,

1938. január 11. éjszaka.

Fortepan / Bojár Sándor

CZAKÓ ANDRÁS ISTVÁN

czako.andras@gmail.com
hallgató (SZTE-BTK)

A disszimuláció haszna és használata – A Bethlen–Esterházy kapcsolat margójára (1625–1626)

The benefits and use of dissimulation – On the margins of the
Bethlen–Esterházy relationship (1625–1626)

ABSTRACT

The dissimulation had become an essential element in the early modern period's political communication, which concept meant the hiding or postponement of an ulterior motive. For this reason my aim is the interpretation of the communication between the Hungarian Palatine, Miklós Esterházy and the Transylvanian Prince, Gábor Bethlen, in the aspect of dissimulation and its lessons, short-term consequences. This type of communication implied legitimation to Gábor Bethlen's military campaign in 1626, on the other hand Miklós Esterházy could not use this method to impact on the prince's military efforts. This study enucleates the importance of the appropriate use of political communication, which was a key factor in the political elite's interactions at this time. The communicational mistakes extremely paid off and determined the quality of the local dignitaries relationship.

KEYWORDS

dissimulation, political communication, Habsburg–Ottoman frontier

DOI 10.14232/belv.2023.3.1

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Czakó András István (2023): A disszimuláció haszna és használata – A Bethlen-Esterházy kapcsolat margójára (1625–1626). *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 5–17.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

„... nekem feltött czélom ő felségével *concludált* békességemnek megtartására való minden igyekezetemnél egyébre nem tendál, akárki mit beszél felőlem.”¹

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) az idézett szavakkal jelezte a később nádorrá választott Esterházy Miklós (1625–1645) számára, hogy az eddig folytatott ellenséges attitűd helyett egy békésebb viszony kialakítását célozta meg. Az 1626. évi hadjárat tényének ismeretében a fejedelem ilyen jellegű kijelentése egyértelműen megkérdőjelezhető. Sokkal inkább olyan kérdést vet fel, milyen célt szolgálhatott valójában a fenti sorok megírása.

Ebből kifolyólag célom, hogy kommunikációs szempontból bemutassam Esterházy Miklós és Bethlen Gábor relációjának egy olyan szeletét, ami rávilágíthat a disszimuláció alkalmazásának rövid távú következményeire. A két méltóság közötti kommunikáció fontosságát az is jelzi, hogy a megjelölt időszakban e két szereplő a Habsburg-oszmán határvidék politikájának meghatározó alakja volt, ezáltal egyéni tevékenységük révén és kapcsolatrendszereik felhasználásával befolyásolták a lokális történéseket.² Legékezebb példaként szolgált erre az 1627. évi szőnyi béketárgyalás folyamata, ahol Esterházy Miklós nádor,³ Bethlen Gábor erdélyi fejedelem⁴ és Mürtezá budai pasa⁵ is jelentős mozgásteret kapott a béketárgyalás lebonyolítására. Tanulmányom a készülő tanárszakos szakdolgozatom részét képezi, amiben a Habsburg–oszmán határvidék helyi méltóságainak (nádor, fejedelem és budai pasa) kommunikációját vizsgálom. A vizsgált levelezés szinte egészét forrásgyűjtemények tartalmazzák,⁶ melyeket az Esterházy-család hercegi ágának levéltári anyagával vettem össze.⁷

¹ Bethlen Gábor levele Esterházy Miklósnak. Gyulafehérvár, 1625. aug. 25. SZALAY – SALAMON 1866. 212.

² A helyi méltóságok diplomáciai szerepvállalása és kommunikációja az ún. új diplomáciatörténet mint kutatási irány értelmében fontos információkat tartalmazhat. Jelen esetben a disszimuláció gyakorlati alkalmazására mutat kiváló példát. STROHMEYER 2017. 179–191.

³ BRANDL et al. 2018. 111.

⁴ TMO 217–218., SALAMON 1867. 78., KÁRMÁN 2022. 358.

⁵ BRANDL et al. 2018. 111., TMO 218–220.; KÁRMÁN 2022. 347.

⁶ Nemesak a közvetlen levelezést tartalmazó, vizsgált forráskötetek: PRAY 1816., HORVÁTH 1861., SZALAY – SALAMON 1863., SZALAY – SALAMON 1866., SZALAY – SALAMON 1870., SALAMON 1867., TMO, TMÁO I., TMÁO II., ETA I., EOE VIII., SZILÁGYI 1867., SZILÁGYI 1879., SZILÁGYI 1882., SZILÁGYI 1886., BENKŐ et al. 1980., BRANDL et al. 2017., KÁRMÁN 2022.

⁷ MNL OL P 108. Repositorium 71. Fasc. 2.

A DISSZIMULÁCIÓ FOGALMA

Előljáróban fontosnak tartom röviden bemutatni a disszimuláció fogalmát és alkalmazási lehetőségeit. A szimuláció és disszimuláció fogalompáros olyan kommunikációs technikát jelöl, mely során terveinkkel, képességeinkkel, gondolatainkkal kapcsolatban színlelünk valamit. A szimuláció esetében a nem létező képességeinket hangsúlyozzuk kommunikációnkban, a disszimuláció révén pedig valódi szándékainkat vagyunk képesek takargatni.⁸ Ugyan az így létrejövő, gyakorlati szinten hazugságokon alapuló kommunikációt számos gondolkodó (mint például Cicero⁹ vagy Aquinói Szent Tamás¹⁰) ellenezte, mégis a színlelés disszimulációs formája beépült a diplomáciai aktusok során hasznosítható készségek közé. Ez annak volt köszönhető, hogy egy adott államérdek vagy magasztos cél elérése szempontjából relativizálni kezdték a hazugság tényét (ahogy tette Platón¹¹ és Torquato Accetto is). Ebből kifolyólag a szimulációt megvetéssel kezelték, mert valódi hazugságtartalommal bírt, a disszimulációt viszont egyre inkább hasznosnak vélték, mivel az igazság időbeli hátráltatását jelentette csak. A kora újkori politikai kommunikációban a disszimuláció alkalmazása pedig már teljes mértékben elfogadottá vált.

A NÁDOR ÉS A FEJEDELEM SZEREPE A KORABELI DIPLOMÁCIÁBAN

A levelezés vizsgálata során azok a kommunikációs aspektusok kerültek fókuszba, melyek közvetlenül a másik fél megszólítására/ráhatására szolgáltak. Ebből kifolyólag az adott közlések leginkább a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség relációját érintették. Így a konzekvenciát is ebben a keretrendszerben értelmeztem, és a különböző disszimulációs elemek hatásának belpolitikai (Magyar Királyság-Erdélyi Fejedelemség) vetületét vizsgálom. Ugyanakkor fontos leszögezni, hogy a két méltóság természetesen ennél jóval szélesebb diplomáciai környezetben mozgott.

Esterházy Miklós már nádori címe előtt széleskörű nemzetközi kapcsolatokat épített ki, ezt mutatja szerteágazó diplomáciai levelezése¹² és a kapcsolattartás reprezentatív formáinak¹³ pontos használata. Az európai folyamatokra való rálátását szélesítette az 1625. évi soproni diéta diplomáciai sikere, aminek köszönhetően az Aranygyapjas Rend tagja lett.¹⁴

Bethlen Gábor esetében is kiemelendő kiváló kommunikációja és reprezentációja a Porta felé, illetve a kialakuló ideiglenes érdekcsoportok által kínált lehetőségek kiaknázása saját politikájához.¹⁵ Nem mellesleg a harmincéves háború kezdeti szakaszában Bethlen Gábor fejedelmi presztízse is jelentősen megnőtt a hatalmi aspirációival párhuzamosan.¹⁶

⁸ ACCETTO 1997. 9–11., 35–38.; G. ETÉNYI – HORN, 7–8.

⁹ CICERO 1885. 8–13., 121–122.

¹⁰ FRENÝÓ 2014. 284–293.

¹¹ PLATÓN, 2008. 93.

¹² HILLER 1989. 60–64.; HILLER 1992 19–27.; KÁRMÁN 2022. passim

¹³ HILLER 1992. 19–27.

¹⁴ HILLER 1989. 60–64.; MARTÍ 2018. 211–243.

¹⁵ PAPP 2013. 103–128.; PAPP 2014. 61–77.

¹⁶ KÁRMÁN 2022. 51–54.

Ennek tükrében a két méltóság kommunikációs stratégiáját egy szélesebb háttértudásra alapozta, terveiket is eszerint (illetve fejebbvalójuk akarata szerint) szabták meg. Viszont az egymás felé tett közléseket is igyekeztek felhasználni saját céljaik eléréséhez és legitímálásához. Ennek legkézenfekvőbb formája a disszimuláció volt. Ezek alapján az alábbiakban körüljáróm az erdélyi fejedelem idézett kijelentésének történelmi körülményeit, majd lépésről lépésre sorra veszem, hogy Bethlen Gábor és Esterházy Miklós miképpen szeretett volna a disszimuláció révén előnyt kovácsolni magának az 1625. évi soproni országgyűlés eseményéből.

BETHLEN GÁBOR IDÉZETT SZAVAINAK KONTEXTUSA

A köszönet kifejezése

Bethlen Gábor fent idézett gondolata megfogalmazásának kontextusát illetően számos szempontot kell figyelembe venni. Elsőként kiemelendő, hogy Bethlen egy válaszlevélben írta ezeket a sorokat Esterházy Miklósnak 1625. augusztus 25-én, amelyben háláját fejezte ki az uralkodó, II. Ferdinánd magyar király (1619-1637) irányában.¹⁷ A köszönet pedig annak szólt, hogy az uralkodó első ízben használta Bethlenre a *serenissimus*¹⁸ (legfenségesebb) kifejezést.¹⁹ A fejedelem ezt a megtiszteltetést annak köszönhette, hogy II. Ferdinánd igyekezte a Habsburgokkal való dinasztikus házasság esélyét fenntartani Bethlennél. Hiszen a fejedelem követei éppen ekkor Bécsben tartózkodtak Cecilia Renáta Habsburg főhercegnő kezének megkérése ügyében. Bár II. Ferdinánd a *serenissimus* cím megadásával gesztust tett Bethlen Gábor felé, viszont a további tárgyalások sikertelenül zajlottak, az erdélyi követek pedig folytatták útjukat Brandenburgba. Tehát ez a gesztus nem volt elegendő arra, hogy megállítsa a Brandenburggal zajló házassági tárgyalásokat, illetve hatással legyen az erdélyi fejedelem 1625. évi gyarmati békekötés elleni ténykedésére.²⁰ Ennek apropóján, a pozitív jellegű válaszreakciók Bethlen részéről a Habsburg-uralkodó felé törvényszerűnek, magától értetődőnek, illetve a disszimuláció szempontjából rendkívül hasznosnak is mondhatóak.

Politikai prioritás

Másodsorban Bethlen Gábor protestáns, Habsburg-ellenes szövetségesei éppen 1625 elejétől kezdve igyekeztek újjá szervezni kapcsolataikat. A tárgyalásokhoz 1625 tavaszától fokozatosan csatlakozott a fejedelem is, és a folyamatot tovább erősítette Brandenburgi Katalinnal

¹⁷ HORVÁTH 1861. 18. oldalon a levél keletkezését 1625. aug. 28-ra teszi, ellenben SZALAY – SALAMON 1866. aug. 25-re. Az eredeti példányon az én olvasatom szerint is 1625. aug. 25. látható. MNL OL P 108. Repositorium 71. Fasc. 2. pag. 45–48.

¹⁸ A *serenissimus* megnevezés Bethlen Gábor hívei körében már bevett formula volt az 1620. évi beszercebányai országgyűlés óta, ahol Thurzó Imre kiáltotta ki ezzel a megnevezéssel Bethlen Gábort választott magyar királlyá. Ebből kifolyólag II. Ferdinánd került e kifejezést. VARSÁNYI 2013. 295.

¹⁹ Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1625. aug. 5. SZALAY – SALAMON 1866. 209–210.

²⁰ EOE VIII. 57–59.; NÉMETH 1994. 28–33., 154.; KÁRMÁN 2015. 13.

kötött házassága, amely révén a svéd király sógora lett. A komplikációktól korántsem mentes egyezkedés azonban 1626 őszén Erdély Hágai szövetséghez való csatlakozását eredményezte.²¹ Az egyezkedésekkel párhuzamosan pedig a Portával történő kommunikációja is a protestáns szövetséghez való csatlakozást és a mihamarabbi támadás engedélyeztetését célozta meg.²² Ezek a törekvések jelentették Bethlen politikai irányvonalának prioritását, amit szem előtt kell tartani Esterházyval kapcsolatos levelezése kapcsán.

Soproni országgyűlés

Harmadrészt a szöveg keletkezésekor már köztudott volt a tervezett soproni országgyűlés megnyitásának dátuma. II. Ferdinánd 1625. július 10-i felhívásában szeptember 8-ra hirdette ki a diéta nyitását, amely a korabeli országgyűlések tekintetében a megszokottnak nevezhető csúszások miatt október 14-én vette kezdetét.²³ Az országgyűlésen megszületett döntések a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség közötti relációt tekintve nagy horderejűek voltak, valamint a belpolitikai erőviszonyok felrajzolásában is döntőnek bizonyultak, hiszen itt dőlt el Bethlen és II. Ferdinánd Magyar Királyságon belüli rendi támogatottságának aránya. Nem csoda tehát, ha Bethlen pozitívabb hangnemben közeledett az uralkodó felé, miközben minden eszközt megragadott az események befolyásolására – legyen szó katonai mozgósításról, vagy a diétán részt vevő hét vármegye, illetve egyéb protestáns követek megfenyegetéséről.²⁴ A korántsem zökkenőmentes megegyezés a magyar rendiség és a Habsburg uralkodó között végül kölcsönös sikerrel végződött, leginkább Esterházy Miklós, az újdonsült nádor szándéka szerint. Ugyanis Esterházy Miklós nádorrá választása mellett Ferdinánd Ernő főherceg – a majdani III. Ferdinánd (1637–1657) – királlyá választása és megkoronázása is megtörtént. Továbbá a vallásszabadság és a rendi kiváltságok is megerősítésre kerültek az 1608. évi törvényekre alapozva.²⁵

Bethlen Gábor egyértelmű pozícióvesztése mutatható ki a soproni diétán történtek kapcsán. A magyar királyi címmel kapcsolatos tervei ezekkel az intézkedésekkel egyre inkább lehetetlenné váltak. Az országos főméltósági pozíciókba is javarészt katolikus, Habsburg-hű személyek kerültek, de Bethlen legbefolyásosabb hívei is ekkoriban távoztak az élők sorából.²⁶ Ugyanakkor a fejedelem kiváló kommunikációs képességei révén ezt az eseményt használta fel arra, hogy az 1626. évi hadjáratával kapcsolatosan éljen a disszimuláció eszközeivel. Tehát, az itt elszenvedett, személyes sérelmeit nem egyből, hanem később, az 1626. évi hadjárat megindítása előtt alkalmazta háborújának legitimálása érdekében. Az alábbiakban az ezzel kapcsolatos főbb lépéseket mutatom be az Esterházy Miklósnak írt levelek alapján.

²¹ NÉMETH 1994. 7–21., 27–28., 33–46.; PIRI, 1999. 157–176.; R. VÁRKONYI 2013. 56–63.

²² Bethlen Gábor követutasítása Tholdalagi Mihály részére. 1626. jún. TMÁO I. 441–466.

²³ PÁLFFY 2020. 25.

²⁴ FRAKNÓI 1869. 162.; ZSILINSZKY 1891. 312.

²⁵ PÁLFFY 2020. 26–36.

²⁶ Uo. 28., 81–82.

BETHLEN GÁBOR DISSZIMULÁCIÓS STRATÉGIÁJA

Elő lépés: A sértettség le nem tagadása

Ez egy nyilvánvaló és egyben fontos lépés. Nyilvánvaló, hiszen Bethlen sehogyan sem volt képes befolyásolni a soproni eseményeket. Ugyanakkor azért fontos ennek a nyílt beismerése, mert ezzel el lehetett vonni a figyelmet a hátsó szándékokról. Ennek fényében Bethlen a nádornak írt, 1626. januári levelében ezt úgy fejezte ki, hogy látszólag elfogadta a királyválasztás tényét, ámde megjegyezte a döntéshozatalból való kihagyását mindamellett, hogy a hét vármegye követeinek fenyegetettségét is hangsúlyozta.²⁷

Második lépés: A tudatlanság érzékeltetése

Bethlen Gábor úgy folytatta ezzel kapcsolatos kommunikációját, mintha a soproni országgyűlés eredményeiről nem szerzett volna időben tudomást. Annyi bizonyos, hogy a fejedelem természetesen idejében értesült az eseményről, amire nyomásgyakorlás céljából jelentős mozgósításba is kezdett, hiába próbálta ezt tagadni Pázmány Péternek írt levelében.²⁸ A királyválasztás érintette a fejedelmet a legfájdalmasabban, aminek tervezetéről elmondása szerint csak a portai angol követ, Sir Thomas Roe révén értesült.²⁹ Ugyan a Magyar Udvari Kancellária által kiállított meghívólevél túlzottan általános megfogalmazásaira Pálffy Géza soproni országgyűléssel kapcsolatos kutatása is rámutatott,³⁰ azonban az országgyűlés közismert célja a nádor- és királyválasztás volt. Mindezekkel a fejleményekkel a hét vármegye révén Bethlen igenis tisztában kellett, hogy legyen, tehát egyértelműen csúsztatott az angol követre való hivatkozással. Olyannyira, hogy a későbbi levelezés során már akadály nélkül mind Esterházy, mind Bethlen az információ forrását a francia portai követnek tulajdonították.³¹

Harmadik lépés: „Kényszer” útján megválasztott király

Bethlen jól felépített érvrendszerének a következő eleme a vármegyei követei fenyegetettségének kiemelése volt, akik emiatt szerinte kényszer alatt szavazták meg Ferdinánd Ernőt (a későbbi III. Ferdinándot) magyar királynak.³² Bethlen ezen állítását érdemes párhuzamba állítani a hét vármegye követeinek munkájával. A követei bizonyíthatóan elleneztek az új király megválasztását, hiszen a követutasításukban nem szerepelt a királyválasztás, és főleg nem a koronázás kérdése.³³ A király megválasztása elleni kiállásukat Bethlen a már említett módszerrel is „segítette”, miszerint külön követeket menesztett Sopronba a vármegyei képviselők megfenyegetésére. Ugyanakkor az is tény, hogy a hét vármegye követei Esterházy

²⁷ Bethlen Gábor levele Esterházy Miklósnak. Gyulaféhevár, 1626. jan. 6. SZALAY – SALAMON 1866. 242–243.

²⁸ Bethlen Gábor levele Pázmány Péterhez. Marosvásárhely, 1625. júl. 14. BENKŐ et al. 1980. 190–194.

²⁹ Bethlen Gábor levele Esterházy Miklósnak. Gyulaféhevár, 1626. jan. 6. SZALAY – SALAMON 1866. 244.

³⁰ PÁLFFY 2020. 38–40.

³¹ Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1626. ápr. 10. SZALAY – SALAMON 1866. 261.

³² Bethlen Gábor levele Esterházy Miklósnak. Gyulaféhevár, 1626. jan. 6. Uo. 243.

³³ A hét vármegye követe Bethlen Gábornak. Sopron, 1625. nov. Uo. 231.

nádor közvetítése révén hivatalosan is bocsánatot kértek III. Ferdinándtól az álláspontjuk miatt.³⁴ Illetve Esterházy Miklós egyéni egyeztetéseiről, esetleges fenyegetésekről vagy lefizetésekről semmit nem tudunk, ezáltal nem zárható ki a kétoldali fenyegetettség feltevése sem. Mindenesetre az a tény, hogy a hét vármegye követi bocsánatért esedeztek, illetve, hogy Ferdinánd Ernő főherceg ellen elhanyagolható mennyiségű ellenszavazat érkezett,³⁵ Bethlen kényszerítettségre vonatkozó szavait jelentősen árnyalja.

Negyedik lépés: Esterházy Miklós befektítése

Bethlen Gábor mindazokat a vélt vagy valós sérelmeket, amelyeket Esterházy Miklóstól kapott, nem rejtette véka alá. Politikai ellenfelének tulajdonított kijelentéseit a legkülönbözőbb módon igyekezett felhánytorgatni, például: 1) A soproni országgyűlés alatt sokszor illetlenül beszélt Esterházy Bethlenről;³⁶ 2) a gyarmati béketárgyalások során hasonlóan negatív hangnemben viselkedett a fejedelemmel szemben;³⁷ 3) Esterházy becsületszegőnek nevezte Bethlent és 4) Esterházy megkérdőjelezte a hét vármegye Erdélyhez tartozását.³⁸

Bethlen tehát erőteljes vádaskodásba kezdett az új nádor ellen, és mivel az első számú rendi főméltóság sikeres befektítése akár lokális támogatást is jelenthetett az elkövetkezendő háborúban, Bethlen szempontjából érdemes lehetett ezzel megpróbálkozni.

Mindezek a szisztematikusan felépített lépések arra voltak hivatottak, hogy Bethlen saját Bécs elleni törekvéseit (melyek a harmincéves háború kitörése óta meghatározták politikáját) leplezze. Esterházyval kapcsolatos ellenszenve pedig minden bizonnyal erős alapokon állt, ugyanakkor ez is csak egy eszköz volt számára az 1626. évi hadjáratának az álcázására.

ESTERHÁZY MIKLÓS KOMMUNIKÁCIÓJA

Első lépés: A soproni diéta elfogadtatása Bethlennel

II. Ferdinánd már 1624 nyaratól elkezdve törekedett az új magyar rendi országgyűlés összehívására,³⁹ melynek a diétán érdekeltek felé történő megfelelő reprezentáció elengedhetetlen eleme volt a Habsburg sikerek eléréséhez. Ennek része volt a fentebb már említett, túlzottan általánosra sikeredett országgyűlési meghívólevél, és ide szükséges venni az erdélyi fejedelem irányába tett közléseket is. II. Ferdinánd nyilvánvaló érdeke ahhoz fűződött, hogy Bethlen Gábort távol tartsa a soproni diétától. Jól jelzi Bethlen szerepének a fontosságát, hogy még Carlo Caraffa bécsi nuncius követi főinstrukciójában is megtalálható volt a fejedelem

³⁴ PÁLFFY 2020. 61–62.

³⁵ Uo. 59–60.

³⁶ Esterházy Miklós levelében van utalás erre a panaszra. Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1626. ápr. 10. SZALAY – SALAMON 1866. 266.

³⁷ Esterházy Miklós utal erre válaszlevelében. Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1626. aug. 8. Uo. 322.

³⁸ Szintén Esterházy-levélben található. Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Pozsony, 1626. aug. 31. Uo. 352–354.

³⁹ PÁLFFY 2020. 26.

kirekesztése a soproni diétáról,⁴⁰ illetve Bethlen katonai ténykedése miatt előkerült az országgyűlés elhalasztásának lehetősége is.⁴¹

Ennek köszönhetően Esterházy Miklóstól az 1625. évi soproni diéta előkészítése idején pozitív hangvételű üzeneteket vélünk felfedezni Bethlen Gábor felé: Kezdve a *serenissimus* cím megszerzésével kapcsolatos gratulációtól,⁴² ami folytatódott Bethlen Gábor meghíusult, Habsburg-dinasztiával kapcsolatos házassági tervének sajnálatával.⁴³ Esterházy tehát látószólag igyekezett Bethlen irányába közeledni, viszont ez a fajta kommunikáció inkább a soproni diéta tervezett hatásának megelőlegezett tompítását szolgálta.

Második lépés: A dominancia hangoztatása és az ellenszenv le nem tagadása

A Habsburg- és az Esterházy-család nézőpontjából a soproni diétán történtek áttörő sikert jelentettek. Esterházy Miklós karrierútja csúcspontján tartózkodott, hiszen amellet, hogy az ország elsőszámú rendi főméltóságává választották, az egész soproni diéta jelentős részben az ő munkájának volt köszönhető. Esterházy megválasztásával, illetve a Habsburg-hű méltóságok előtérbe kerülésével a rendiség kijelölte az elkövetkezendő belpolitikai irányvonalat is, ami sokkal inkább Bethlen hatalmi törekvéseinek akadályozását jelentette. Esterházy nádor így tehát a békésebb hangvételű levelezésre és az új nádori titulására alapozva elérkezettnek látta az időt megnövekedett politikai erejének hangoztatására. Ennek ékes példaként szolgáljon az alábbi idézet, melyet a frissen megválasztott nádor intézett Bethlen Gábor követének, Csúti Gáspár erdélyi aludvarmesternek:

„Ő általa kértem azon felségedet, hogy az közönséges jónak, és mindnyájunknak nekünk magyaroknak tekinteti után, felséged bölcsen meggondolja az maga és nemzetsége javát is, és legyen azon minden uton felséged, hogy ez mi szegény hazánk kevés békességét őrizze az gonosz emberektől, és ő felségével az mi kegyelmes urunkkal ennyi háború és vér után tött frigyét senki arany hegynek-igéretiért, ha lehet csak kicsiny dologban is, ne igyekezzék megsérteni; mert az közjónak megbántása után az felséged maradékinak is bántások következhethnék abból; [...]” (kiemelés a szerzőtől).⁴⁴

Esterházy tehát megengedte magának burkoltan a háborúellenes célozgatást, illetve Bethlen kapzsiságának a hangsúlyozását, amit a kiemelt utalások egyértelműsítenek. Mindent abban a hiszemben tette, hogy Bethlen már nem mer újra támadni, hiszen a magyar rendek – Felső-Magyarország kivételével – a Habsburg-udvar iránti lojalitásukat erősítették meg Sopronban. Ezenkívül a gyarmati béketárgyalások ratifikációs szakaszba értek, ami bármikor bebiztosíthatta a Habsburg–oszmán kapcsolatokat.

⁴⁰ MOLNÁR 2020. 124.

⁴¹ PÁLFFY 2020. 42.

⁴² Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1625. aug. 5. SZALAY – SALAMON 1866. 209–210.

⁴³ Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Lakompak, 1625. szept. 18. Uo. 219.

⁴⁴ Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1626. ápr. 10. Uo. 269.

Harmadik lépés: A felelősség áthárítása

Esterházy Miklós kétértelmű szavait és pozícióját másképpen is igyekezte bebiztosítani. A fenti idézettel kapcsolatban közölte Bethlennel, hogy ezek a kijelentései a meglévő béke fenntartására helyezték a hangsúlyt, és őt semmilyen rossz szándék sem vezérelte. A fenyegetés híreszteléséről pedig a felelősséget áthárította az üzenet hordozójára, Csúti Gáspárra.⁴⁵ A békére való célzás természetesen felismerhető az idézett Esterházy-szövegben, ahogyan a Bethlen személyét érintő kritika és egyben fenyegetés is, ami Esterházy irataiban visszatérő elem: Bethlen Gábor csak és kizárólag a saját gyarapodása érdekében visel hadat a Magyar Királyság ellen, a fejedelmet csakis a saját mohósága érdekli.

Kommunikációs hibák

Mint érzékelhető, Esterházy Miklós kommunikációja Bethlen Gáborral csak részben volt sikeres, ami miatt disszimulációs stratégiája nem hozta meg a várt eredményeket. Esterházy egyrészt a fejedelem beavatkozását szerette volna megakadályozni a soproni országgyűlés folyamatába, ami sikerült is. Ugyanakkor a soproni diéta következményeit már nem volt képes Bethlen felé oly módon kommunikálni, hogy az visszatartsa az erdélyi fejedelmet későbbi, 1626. évi hadi vállalkozásától.

A Habsburg-udvar nagyfokú rendi támogatottsága, Esterházy pozíciójának megerősödése és a gyarmati béke ratifikációs szakaszba érése mind-mind azt jelezhetette Esterházy Miklós-nak, hogy érdemes lehet tekintélyének és politikai erejének hangoztatásával próbálkozni azon célból, hogy Bethlent meghátrálásra bírja. Ez azonban inkább kiváló alkalmat teremtett Bethlen Gábor hadi törekvéseinek beigazolására. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy később Esterházy nem ismerte fel a háború előjeleit, de szavainak elhangzásakor még feltehetően nem számolt ezzel. Főleg nem számíthatott arra, hogy Bethlen a gyarmati béke ratifikációjának folyamatos akadályozásával még nagyobb oszmán támogatást szerez hadjáratához, sőt, maga Bethlen fogja vezetni a jelentős létszámú oszmán segélyhadat.⁴⁶

Ezek ismeretében Esterházy Miklós idézett szavai máris teljesen más kontextusba kerülnek, ahogyan más konklúziót is lehet levonni belőlük. Először is Esterházy túlságosan nyílt kártyákkal játszott, túl erős szavakat használt első nádori megnyilvánulása alkalmával. Ezzel szemben Bethlen finoman fejezte ki nemtetszését a soproni országgyűléssel kapcsolatban. Másodszor, Esterházyt nem vezérelte olyan hátsó szándék, melyet folyamatosan takargatna, hiszen nyíltan kinyilatkoztatta Bethlennel kapcsolatos terveit. Így Csúti Gáspár okolásával már hiába próbálkozott. Harmadszor, az álcázás komplexitása is hiányzott. Hiszen, míg Bethlen számos indokot felhozva, sokáig terelte Esterházy figyelmét más irányba, addig Esterházy a megnyilvánulása után csak a követ felelősségét hangsúlyozta szavainak eltorzításában.

⁴⁵ Esterházy Miklós levele Bethlen Gábornak. Kismarton, 1626. ápr. 10. Uo. 268.

⁴⁶ B. SZABÓ 2014. 65–70.; SUDÁR 2022.

Csúti Gáspár szerepe

Az idézett részlet harmadik szereplője Csúti Gáspár, a kor egyik tapasztalt, hivatali ügyekben jártas embere volt. Feltehetően ezért került Bethlen Gáborhoz, ahol tevékeny részese volt a fejedelmi udvar professzionalizálásában.⁴⁷ Ezenkívül Bethlen Gábor háborús törekvéseinek támogatójaként tűnt fel, ami szakértelmével párosulva kiváló lehetőséget biztosított számára a fejedelmi udvarban.⁴⁸ A Magyar Királyság diplomáciai terepét ismerve tehát a követségi feladatokat is tudta teljesíteni, így az udvari kapcsolattartásban mindennaposnak számító disszimulációs technikákat is ismerte. Esterházy Miklós fentebb idézett kijelentése kiváló kiindulópont lehetett a valóban elhangzottak félreértelmezésére, főleg ha a nádor tényleg fenyegetésnek szánta azt. Csúti pedig a fejedelem egyéb irányú diplomáciai műveleteit is ismerhette, sőt, Bethlen Esterházy iránti ellenszenvéről még inkább tudhatott, ebből kifolyólag a nádor kijelentésének fenyegetésként való értelmezése és továbbadása célszerűnek és hasznosnak tűnik Csúti és Bethlen szempontjából egyaránt.

Összegzés

A nádor és a fejedelem levelezése alapján kijelenthető, hogy a disszimuláció mint kommunikációs eszköz használata ebben az esetben Bethlen Gábor számára olyan előnyt teremtett, amelyet az elkövetkezendő háborújának legitimálására kiválóan tudott alkalmazni. Mindehhez a kommunikációhoz asszisztált a fejedelem hivatali környezete is. Ez az eset rávilágít a politikai kommunikáció megfelelő módon való használatának jelentőségére, ami kulcsfontosságú tényező volt már az akkori politikai elit életében. Az e téren ejtett hibák lehetőséget kínáltak a politikai ellenfelek számára, és meghatározták a helyi méltóságok kapcsolatának minőségét is.

IRODALOMJEGYZÉK

Forrásgyűjtemények

BENKŐ SAMU – DEÁK TAMÁS – SZABÓ ATTILA (1980): *Bethlen Gábor – Levelek*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.

BRANDL GERGELY – GÖNCÖL CSABA – JUHÁSZ KRISZTINA – MARTON, GELLÉRT ERNŐ – SZABADOS, János (2017): Válogatott források az 1627. évi szőnyi békeszerződés történetéhez. *Lymbus* 15. évf. 151–203.

HORVÁTH MIHÁLY (1861): Kismartoni regesták. 1617–1645. In *Magyar Történelmi Tár* 1. sorozat 10. kötet. Pest, Eggenberger Ferdinánd akadémiai könyvtár. 3–110.

JENEY-TÓTH ANNAMÁRIA (2012): „... *Urunk udvarnépe* ...”. Udvar és társadalma Báthory Gábor és Bethlen Gábor fejedelemsége idején a kolozsvári számadáskönyvek tükrében. *Speculum Historiæ Debreceniense*, 11. Debrecen, Debreceni Egyetem Történelmi Intézete.

⁴⁷ JENEY-TÓTH 2012. 79.

⁴⁸ Esterházy Miklós listája a Bethlen Gábort támogató nemesekről. SZALAY – SALAMON 1863. 68.

KARÁCSON IMRE – THALLÓCZY LAJOS – KRCSMÁRIK János – Szekfü Gyula (1914): *Török-magyar oklevéltár. 1533–1789.* Budapest, Stephaneum Nyomda.

KÁRMÁN GÁBOR (2022): *The Correspondence of the Beylerbeys of Buda.* Budapest, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat.

MIKÓ IMRE (1855): *Erdélyi történelmi adatok.* I. kötet. Kolozsvár.

PRAY GYÖRGY (1816): *Gabrielis Bethlenii principatus Transsilvaniae coevis documentis illustratus.* Pest, Trattner János.

SALAMON FERENC (1867): *Két magyar diplomata a tizenhetedik századból.* Pest, Ráth Mór.

SZALAY LÁSZLÓ – SALAMON FERENC (1863): *Galántai gróf Esterházy Miklós, Magyarország nádora.* I. kötet. Pest, Lauffer és Stolf.

SZALAY LÁSZLÓ – SALAMON FERENC (1866): *Galántai gróf Esterházy Miklós, Magyarország nádora.* II. kötet. Pest, Lauffer.

SZALAY LÁSZLÓ – SALAMON FERENC (1870): *Galántai gróf Esterházy Miklós, Magyarország nádora.* III. kötet. Pest, Lauffer.

SZILÁDY ÁRON – SZILÁGYI SÁNDOR (1868): *Török-magyarkori állam-okmánytár.* I. kötet. Pest, Eggenberg Ferdinánd akadémiai könyvtár.

SZILÁDY ÁRON – SZILÁGYI SÁNDOR (1869): *Török-magyarkori állam-okmánytár.* II. kötet. Pest, Athenaeum.

SZILÁGYI SÁNDOR (1867): Bethlen Gábor utolsó tervei és halála. In Csengery Antal (szerk.): *Budapesti Szemle* 7. kötet. 21–24. sz. Pest, Ráth Mór. 217–278.

SZILÁGYI SÁNDOR (1879): *Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei.* Budapest, MTA Könyvkiadó Hivatala.

SZILÁGYI SÁNDOR (1882): Bethlen Gábor és a Porta II. In *Magyar Történelmi Tár* 3. sorozat 5. kötet. Budapest, Knoll Károly akadémiai könyvtár. 34–77.

SZILÁGYI SÁNDOR (1882): *Erdélyi Országgyűlési Emlékek.* VIII. kötet. Budapest, MTA Könyvkiadó Hivatala.

SZILÁGYI SÁNDOR (1886): *Bethlen Gábor fejedelem levelezése.* Budapest, MTA.

Szakirodalom

ARNO STROHMEYER (2017): Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben. *Történelmi Szemle* 59. évf. 2. sz. 177–198.

BRANDL GERGELY – GÖNCÖL CSABA – JUHÁSZ KRISZTINA – MARTON GELLÉRT ERNŐ – SZABADOS JÁNOS (2018): Kommunikáció és híráramlás – A Habsburg-oldal tárgyalási stratégiája az 1627. évi szőnyi békekötés során. *Aetas* 33. évf. 4. sz. 108–124.

B. SZABÓ JÁNOS (2014): Bethlen Gábor hadai a harmincéves háborúban – a kora újkori hadügyi fejlődés Kelet-Közép-Európában: az Erdélyi Fejedelemség példája a XVII. század első felében. 2. rész. *Hadtörténelmi közlemények* 127. évf. 1. sz. 41–76.

FRANKNÓI VILMOS (1869): *Pázmány Péter és kora.* II. kötet. Pest, Ráth Mór.

- FRENYÓ ZOLTÁN (2014): A hazugság megítélése Szent Ágoston gondolkodásában. In Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz*. 12. A hazugság. Szeged, Státus Kiadó. 284–293.
- G. ETÉNYI Nóra – HORN, ILDIKÓ (2010): *Színlelés és rejtőzködés. A kora újkori magyar politika szerepjátékai*. Előszó. Budapest, L'Harmattan. 7–8.
- HILLER ISTVÁN (1989): Magyar nádorválasztás és európai politika. *Soproni Szemle* 43. évf. 1. sz. 59–70.
- HILLER ISTVÁN (1992): Az ajándékozás Esterházy Miklós nádor politikai gyakorlatában. *Aetas* 8. évf. 3. sz. 19–27.
- KÁRMÁN GÁBOR (2015): Egy diplomáciai zsákutca: Bethlen Gábor házasságkötése Brandenburgi Katalinnal. *Aetas* 30. évf. 3. sz. 9–36.
- KÁRMÁN GÁBOR (2022): Előremenekülés: a harmincéves háború mint megoldás az Erdélyi Fejedelemség hatalmi válságára. *Korunk* 33. évf. 8. sz. 45–57.
- MARCUS TULLIUS CICERO (1885): *A kötelességekről*. Csengeri János (szerk.) Budapest, Franklin Társulat.
- MARTÍ TIBOR (2018): Esterházy Miklós nádor aranygyapjas rendi tagságával összefüggő levéltári források. *Lymbus* 16. évf. 211–243.
- MOLNÁR ANTAL (2020): Egy pápai diplomata történetírói műhelye. Carlo Caraffa bécsi nuncius az 1625. évi soproni országgyűlésen. In Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa*. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés. Sopron-Budapest, Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 123–243.
- NÉMETH CSABA (1994): *Bethlen Gábor külpolitikája uralkodása utolsó éveiben (1625–1629)*. Bölcsészdoktori értekezés, Szeged.
- PAPP Sándor (2013): Bethlen Gábor ismeretlen hadjárati terve II. Ferdinánd és a katolikus Európa ellen. In Kármán Gábor – Kees Tszelszky (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadó. 103–128.
- PAPP Sándor (2014): Oszmán adatok Bethlen Gábor portai kapcsolataira a harmincéves háború elején. In Dominkovits Péter – Katona Csaba (szerk.): *Egy új együttműködés kezdete*. Az 1622. évi soproni koronázó országgyűlés. Sopron-Budapest, Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 61–77.
- PIRI ZOLTÁN (1999): Bethlen Gábor fejedelem útja a hágai szövetségbe. *Történelmi Szemle* 41. évf. 1–2. sz. 157–176.
- PÁLFFY GÉZA (2020): Megerősített lojalitás. A bécsi udvar és a magyar rendek az 1625. évi soproni koronázódiétán. In Dominkovits Péter – Katona Csaba – Pálffy Géza (szerk.): *Amikor Sopronra figyelt Európa*. Az 1625. évi soproni koronázó országgyűlés. Sopron-Budapest, Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet. 15–97.
- PLATÓN (2008): *Az állam*. 389 B. Jánosy István ford., Szeged, Cartaphilus Könyvkiadó.

R. VÁRKONYI ÁGNES (2013): Bethlen Gábor jelenléte Európában. In Kármán Gábor – Kees Teszelszky (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadó. 9–76.

SUDÁR BALÁZS (2022): Ottoman Auxiliary Troops in Gábor Bethlen's Armies 1619–1626. In Kármán Gábor (szerk.): *The princes of Transylvania in the Thirty Years War*. Paderborn, Brill. 130–153.

TORQUATO ACCETTO (1997): *A tisztos színlelésről*. Szeged, JATEPress.

VARSÁNYI KRISZTINA (2013): Bethlen Gábor királlyá választása a korabeli német nyelvű nyomtatott sajtóműfajokban. In Kármán Gábor – Kees Teszelszky (szerk.): *Bethlen Gábor és Európa*. Budapest, Komáromi Nyomda és Kiadó. 275–310.

ZSILINSZKY MIHÁLY (1891): *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve*. II. kötet. Budapest, Hornyánszky Viktor Könyvnyomdája.

DEÁK, ÁDÁM

deak.adam930615@gmail.com

PhD Student (University of Szeged, Doctoral School of History)

Political trends and groups in Csanád county in the 1840s

ABSTRACT

In the context of the study of political trends and groups in the Hungarian reform era, it is necessary examining the political life in the counties. In the 1840s, the nobility in Csanád county became increasingly divided into parties. In my study, I will examine conflicts between the nobles of Csanád and how the formation of the Conservative Party and the Liberal Party affected the political situation in Csanád county. In the context of the Diets, the election of deputies and the drafting of instructions also caused exciting clashes between the nobles, which greatly shades the picture of political trends.

KEYWORDS

Csanád county, Diet, instructions, Conservative Party, Liberal Party

DOI 10.14232/belv.2023.3.2

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.2>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Deák Ádám (2023): Political trends and groups in Csanád county in the 1840s. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 18–31.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

NEWSPAPER REPORTS ON THE POLITICAL SITUATION IN CSANÁD COUNTY IN THE 1840S

In addition to the history of political movements in Hungary, the study of a small geographical or political unit can be very important to show the image of a particular era, and how political ideas penetrated the minds of the people of the time. Now we take the example of Csanád county in the south-east of Hungary.

Csanád county was located between Arad, Békés, Csongrád and Torontál counties, and was one of the smallest county in the Kingdom of Hungary. The size of the county was only 1715 km². In the first half of the 19th century the county had three districts: Makó, Battonya and Nagylak. The chief town of county was Makó since 1720. The population of Csanád county in the 1840s was about 70-75.000. In 1845 *Elek Fényes* put the total number of nobility at 2416. The proportion of nobility in Csanád county in relation to the total population was about 3.2% according to *Fényes*. Most of the territory of the county was owned by the royal chamber and the bishopric of Csanád. According to *Elek Fényes*, the *Bittó*, *Edelspacher*, *Kállay*, *Marczibányi*, *Návay*, *Szalbeck*, *Tököly*, *Vásárhelyi* families owned major demesne in Csanád county.¹

The political situation in Csanád county in the 1840s can be mainly described by newspaper reports. In the 28 April 1842 issue of the *Pesti Hirlap*, the mouthpiece of the liberal reform movement, edited by *Lajos Kossuth*, a person reporting under the pseudonym „Csanád” wrote that from the 1836 election of the county officials, the majority of the county nobility had begun to reclaim their right to take part in decision-making. and demanded that the practice of the decisions made by only few people should be replaced by the slogan „let us go forward” instead of „let us remain in our position”. According to the correspondent at the moment, the followers of progress were in the majority: „...without any exaggeration, there is one retrograde for every 50 progressives...”² In response, in the June 6, 1842 issue of the conservative *Világ*, local correspondents wrote that since 1836 the progressives had been able to maintain their popularity in Csanád only by „advocating the nobility yes, but fearing of raising a cuck-uo, the few men of learning who do not pretend barely, - and the Court Chamber not at all.” During the election, „...money is given to the crowd, - and especially a fanatic individual, holding a wine bottle in his hand, shout after the nobility, cursing the dissenters; they eat, drink, dance, hug and kiss together, even in the streets.”³ In the 16 September 1843 issue of the *Világ* the following lines can be read about Csanád county: „There was a time when our bosoms were heated with a sense of holiness in our [county] assembly halls and we deliberated earnestly on matters for the good of the country. Now all is different; the angel of peace has departed from Csanád; passion now rages everywhere; our assembly hall has become the scene of the most vile personal quarrels.”⁴ The January 6, 1844 issue of the newspaper then states, „The sky of Csanád has long been gloomy...”, referring to the conflicts among the different groups of the county nobility.⁵

¹ FÉNYES 1847. I. 352–354.

² *Pesti Hirlap* 28. April 1842., No. 138.: 295. „Megyei dolgok” (County affairs).

³ *Világ* 4. June 1842., No. 45.: 366–367. „Tudósítások” (Reports).

⁴ *Világ* 16. September 1843., No. 74.: 613. „Tudósítások” (Reports).

⁵ *Világ* 6. January 1844., No. 2.: 12. „Tudósítások” (Reports).

After the closure of the Diet in 1843/44, there was a certain turnaround in the balance of power, which was partly due to the appointment of a new lord-lieutenants, *Antal Aczél*,⁶ in 1845, and the government's expansion of the system of the surrogate lord-lieutenants⁷ in the country. The latter were state officials, as opposed to lord-lieutenants who were mostly local rich landlords. In many counties surrogate lord-lieutenants were sent by the government in order to take over the control of the county administration from the lord-lieutenants and to change local power relations in favour of the Viennese government. The government led by the leader of the Hungarian Court Chancellery, Count *György Apponyi*⁸ supported moderate social reforms, but aimed at weakening the position of liberal opposition in the counties. In 1846 autumn the Conservative Party was established as the political organization of the supporters of the government.

A correspondent of the *Pesti Hirlap* wrote in the issue of 14 September 1845 that the „party conflict” had already been running high in Csanád county for several years. Instead of reason, emotions took precedence in the assemblies.⁹ Also in the *Pesti Hirlap* of 9 April 1846, it was reported that the assembly hall had become the scene of personal quarrels, and there could be no question of reconciliation. Parties formed for personal interest were always dangerous, the correspondent wrote. Two clubs were formed in Makó, the centre of the county at the time: the Makó Association and the Makó National Association, and their connexion was full of tension. The aim of the National Association was „to spread nationality among the non-nobility through conversation, recitation, reading, singing, drama and balls”.¹⁰ On the other hand, in the conservative *Budapesti Híradó* of 14 January 1847, the opposition was accused of having gathered on 6 December 1846 and collected more than four thousand forints for electioneering. In the meantime, the Conservative Party also held a meeting in Makó, where they formulated the following principle: „we will support the government as long as it will proceed in the spirit of our homeland, nationality and the law”.¹¹

In the spring of 1847, *Jelenkor* newspaper, which followed the line of Count *István Széchenyi*, who was trying to balance between the two major political camps, reported under the pseudonym „Többen” (Several People) that the opposition had been in the majority in Csanád

⁶ PÁLMÁNY 2011. I. 180–181. *Antal Aczél* (or *Atzél*) (1789–1868) was the deputy of Arad county at the 1832/36 Diet. He was the lord-lieutenants in Torna county between 1842–1845, then he was the lord-lieutenants in Csanád county between 1845–1848. *Aczél* was member of the Upper House of Diet at 1843/44, as the chief lord-lieutenants of Torna county. Then he was member of the Upper House of Diet at 1847/48, as the chief lord-lieutenants of Csanád county.

⁷ CSIZMADIA 1974.; CZINEGE 2013. 85–86. *Szilvia Czinege* points out that in the literature the term „administrator system” (system of the surrogate lord-lieutenants) is used, in the period it was referred to as „neue Maßregel”, that is „new rules of order”, in some cases as „administratorische Maßregel”. The opposition called it the „Kreishauptmann-System”, drawing on the analogy of the provincial officials in Austria. *Czinege* also points out that the system of the surrogate lord-lieutenants did not handle with structural issues affecting the counties, the main task was to appoint loyal and efficient persons who were paid a high salary.

⁸ CZINEGE 2013. *Szilvia Czinege*'s PhD thesis examines the political career of György Apponyi.

⁹ *Pesti Hirlap* 14. September 1845., No. 538.: 178. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs).

¹⁰ *Budapesti Híradó* 9. April 1846., No. 367.: 236. „Megyék” (Counties); *PESTI HIRLAP* 11. March 1847., No. 844.: 165. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs). In 1845 the Makó Association was formed, of which only those who had the support of all the existing members could be members, and if there was one dissenting vote, they were not admitted. The members of the „Liberals” disagreed with this rule, resigned and formed a new society called the Makó National Association (I have no information about when this new club was established.) The basic requirement for membership of the new association was that the person must be honest. Unfortunately, no further information is available about these associations.

¹¹ *Budapesti Híradó* 14. January 1847., No. 524.: 30. „Megyék” (Counties).

county until the introduction of the new system (probably they meant the system of surrogate lord-lieutenants). The opposition that had saved the constitution in 1825, that eased the situation of the tax-paying people in 1836 and fought for Hungarian to become the state language in 1840 and 1844. However, the opposition camp had split because of impatience, suspicion and attacks on each other. Those who separated, believed that progress along the constitutional path, improvements in accordance with the law and for the welfare of the country, from wherever they came, should be supported. Only those efforts that threaten constitutional rights, independence and prosperity of the country should be prevented. According to the article these are the principles of the progressive party. The reporter distinguishes, however, between the progressive and opposition parties. He explains that there is a big difference between them: those who are always and against everything (as has been the case in Csanád recently), those who oppose every initiative from the government (saying that they endanger the Hungarian noble constitution), those who do not want to move forward, those who are stagnate. In Csanád county, the opposition has not gone along on this route, yet. On many issues we would be more ahead if we did not abuse our rights clumsily, if the „*leaders had a little more wit, more skillful tactics and a more moderate oratory*” – said the correspondent. Conservatives are also allowed to claim to be progressives, he continues. The term „conservative” implies principles that „*exclude the mere notion of vehemence, impatience, even tangible demonstrations*”. In Csanád county, however, this principle is not represented, and the conservatives themselves are currently the „champions of excess”, as the county assemblies prove. Every party wants to win a majority with promises, fine words, money and hope for a better future. The correspondent expressed his grief to see this moral descent. Opposition members invite their friends to county meetings by circular letter, professing the inviolability of one’s convictions and not coax and recruitment. The conservatives, on the other hand, are already recruiting followers in all settlements on the days before the county assemblies.¹²

The conservative *Nemzeti Ujság* and *Budapesti Híradó* reported that in 1847 the Conservatives had already won a majority in Csanád county. Before the county assembly, which began on 24 March 1847, eighty opposition members and over four hundred Conservatives gathered. At the beginning of the assembly, the oppositionist *Bertalan Blaskovics* was impeached, who in a circular letter to his friends had described the Conservative Party as dangerous and the Csanád officials as tyrannical and dishonest. This circular, however, became public knowledge, probably that was the reason why so many people gathered for the assembly.¹³ First *Tamás Návay*¹⁴ reacted to the accusations, who saw no harm in *Blaskovics*’s letter. *Návay* then also criticised the Conservative Party, condemning their activities as damaging. In response to these accusations, *József Lukács*, the county leader of the Csanád conservatives (referred to in the *Budapesti Híradó* as „the president of the Csanád Conservative Party”), asserted that the government was

¹² *Jelenkor* 22. April 1847., No. 32.: 189. „Törvényhatóságok” (Counties).

¹³ MNL CSCSVL Makó, IV. A. 3. a. 79. 193–194/1847.: In a petition, the officials of the Csanád stated their grief in the face of such slanders as *Blaskovics* had made. The action against *Blaskovics* has also been lodged with the Hungarian Royal Chancellery. However, the Chancellery acquitted *Blaskovics* of the criminal charges. This report was read out at a general assembly held in Makó on 6 September 1847. BUDAPESTI HÍRADÓ 22. Október 1847., No. 683.: 278–279. „Megyék” (Counties).

¹⁴ PÁLMÁNY 2011. I. 1046–1047. *Tamás Návay* (1815–1879) was deputy of Csanád county at the Diet of 1839/40. He was lord-lieutenants of Csanád county between 1848–1849, then 1867–1879.

doing many useful things in the interests of Hungarians. *Lukács* highlighted the merits of the Conservative Party for the country and condemned the activities of the opposition. By this time, there were more and more rumours about the political principles of the first deputy-lieutenant *Albert Bánhid*y,¹⁵ saying that it was not known which party he actually supported.¹⁶ As a result, *Bánhid*y declared at the assembly that he was not a Conservative, he had no connection with this party, but he was and had been a liberal, a man of liberal progress.¹⁷ According to *Buda-pesti Híradó*, *Bánhid*y also stated that no one had the right to vilipend a legally elected official. He added that he did not know any party that was working to detriment the country, which the official corps agreed with. „...at the moment, the government wants to move forward, when others under the guise of patriotism are opposing what is good, and actually the opposition is the only party that supports stagnation...” – stated the first deputy-lieutenant. The emergence of a party that supports a progressive government in the spirit of the homeland, nationality and law is something that all patriots should support. Finally, *Bánhid*y added that he would support the government as long as it took a progressive position. Then *József Lukács* had a speech, in which he stated that he was a member of the Conservative Party in Pest, and he did not mind being called a „pecsovic” (it was the nickname of the Conservatives), as he considered this insult from the part of the opposition to be a badge of honour. He then added that while the opposition was merely speaking, the government moved forward. *Mihály Urbanics*, a local doctor, criticised the opposition with the following words: „In a constitutional country, where there are laws, superiors and a king, there can be no independent man; therefore in a constitutional country he who says he is independent is a traitor (the opposition here impatiently roars), yes, he is a traitor; for the independent believes himself to be outside the power of laws, judges and king: and such a man is a traitor.” *Urbanics* said, the opposition in Csanád county was actually largely dependent on private interests. It was always the oppressor of the lesser nobility and the peasants. He accused *László Návay*¹⁸ of having accepted the principle of the taxation of the noble at the Diet of 1832/36 against his mandatory instructions determined by the county assembly. *Urbanics* added, however, that he was not the enemy of noble taxation, because those who benefited from the state’s goods should share its burden. He saw a problem in the fact that those poor nobles were taxed, who cultivated a peasant plot while others did not take on the burden of taxation. In a later issue of the *Buda-pesti Híradó*, the correspondent expressed hope that thanks

¹⁵ PÁLMÁNY 2011. I. 807–808. *Albert Bánhid*y (1807–1890) was chief bailiff of Csanád county between 1836–1840. *Bánhid*y was the second deputy-lieutenant between 1840–1842, then he was the first deputy-lieutenant in Csanád county between 1842–1848. *Bánhid*y was deputy of Csanád county at the Diet of 1843/44. He was the lord-lieutenant of Csanád county between 1865–1867.

¹⁶ *Pesti Hírlap* 4. Juli 1848., No. 98.: 617. „Hazai mozgalmak” (Country movements). *József Dedinszky*, one of the noblemen of Csanád county, wrote in the *Pesti Hírlap* in summer of 1848 that *Bánhid*y was a liberal until it was the only possibility to go forward. „He changed under Apponyi; in a year he became a perfect conservative (pecsovic), ripe for being a surrogate lord-lieutenant. He maintained his power with the help of the bishop [of Csanád] and the Chamber.” *Dedinszky* also noted that the events of March 1848 had upset *Bánhid*y’s calculations, *Bánhid*y had always wanted to maintain the privileges of the nobility.

¹⁷ *Nemzeti ujság* 15. April 1847., No. 470.: 236. „Törvényhatósági tudósítások” (County reports); *Buda-pesti Híradó* 13. April 1847., No. 574.: 246. „Megyék” (Counties). This report reveals that the leader and president of the Conservative Party in Csanád county had used the initials ‘L. J.’ He was probably the royal councillor *József Lukács*. *Pesti Hírlap* 15. April 1847., No. 863.: 244–245. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs).

¹⁸ PÁLMÁNY 2011. I. 1045–1046. *László Návay* (1797–1879) deputy of Csanád county at the Diet of 1832/36. He was chief bailiff of Csanád between 1840–1842.

to the Conservative Party, peace and justice could return to Csanád county, the main problems of which were caused by the personal attacks of the Liberal Party.¹⁹

On the other hand, in the 2 July 1847 issue of the *Pesti Hirlap*, the correspondent „Csanád” wrote that the Conservatives were talking about reconciliation, but there was no chance of it. The opposition cannot reconcile with the principles of the Conservatives. „*Heaven and earth are between our principles.*”²⁰ In the summer of 1847, a correspondent reported that there were currently three parties in Csanád county: opposition, liberal and conservative. The member of the opposition guard the constitution, they want to reform our country according to the needs of the times. For a long time they themselves had been thinking that to be liberal and the member of the opposition were one and the same, but they are not. In Csanád county liberals are the supporters of the liberal principles, but not the supporters of the opposition. The liberals saw no harm in the electoral disorderliness in Croatia,²¹ thanked the government on the plans concerning tobacco monopoly, and did not support the Zala county circular letter.²² The liberals separate themselves from the opposition, by claiming that the opposition definitely opposes everything the government does. However, the government needs to get on the path of real constitutional progress, and if it does, the opposition will help it with „shoulder to shoulder”. Liberals in Csanád don’t even want to pay taxes at the moment. They, seeing through the situation, have started to say that it was the opposition who did not want to tax did not want to move forward. However, according to the correspondent the opposition did not need to refute such accusations, since their actions had already proved that they want to move forward. The Liberals must admit that they do not want to join the party of progress, and admit that they are conservatives. „*You vote together with these gentlemen, you eat together, you drink together, you electioneering together, some with wine, some with brandy, some with coach [forspont, the serfs’ transport obligation] what is there to give material for a ruminating to determine what a liberal conservative is?*” The majority in Csanád county is currently held by the „liberal-conservative lords”, who have considerable financial support. The opposition is fighting for its principles, but it has no financial backing, while many enlightened people are standing up for them.²³ Unfortunately, it is difficult to identify exactly who actually belonged to these parties. What is certain is that *Tamás*

¹⁹ *Budapesti Híradó* 22. April 1847., No. 579.: 268. „Megyék” (Counties). *Budapesti Híradó* 2. Juli 1847., No. 619.: 6–7. „Megyék” (Counties).

²⁰ *Pesti Hirlap* 2. Juli 1847., No. 907.: 5–6. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs).

²¹ HORVÁTH 1886. III. 299. The Croatian grievance consisted of two main elements. The government stipulated that only nobles who received an invitation from the Croatian Ban could attend the Croatian provincial diet. In addition, the right of the nobility of the District of Túrmező to vote was restricted. MISKOLCZY 1927. *Gyula Miskolczy* in his book examines the Croatian question in detail.

²² MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. b. 223. 1544/1846. Zala county summarised the most important constitutional grievances at the general assembly held on 2 March 1846 and the following days, and sent it to the other counties. The Estates of Zala were on the opinion that the government should protect the constitutional freedom and not suppress it. They found, however that the government was not on this path, did not support development, and its recent actions woker concerns. The Estates of Zala also highlighted examples: the government did not carry out the reannexation of Partium counties according to the act 1836:21. In Croatia, the political struggle was growing and the government was not doing anything against it. In addition, at the last provincial assembly in Croatia, the Ban was given an instruction to consider only the votes of those invited by him. Freedom of the press should be guaranteed. The fact that counties were not allowed to send delegations to the king was considered also as a grievance. Problems around the system of the surrogate lord-lieutenants also needed to be addressed.

²³ *Pesti Hirlap* 29. June 1847., No. 905.: 422. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs). The correspondent initialled as J. J.

Návay was one of the leaders of the opposition in Csanád, and *József Lukács*, a royal councillor, was one of the leaders of the conservative governing party. First deputy-lieutenant *Bánhid*y seems to belong to the liberal-governing party. *Bánhid*y, like *Széchenyi*, could think centrism.

THE OPINION OF THE CSANÁD COUNTY ESTATES ON THE REFORMS AT THE DIETS OF 1843/44 AND 1847/48

In addition to newspaper reports, the political role of the counties can also be examined on the basis of the positions expressed at county assemblies and the Diets. Without describing the course of the parliamentary deliberations of 1843/44 and 1847/48, I will focus on the election of deputies and the drafting of instructions, which provide a picture of the political positions of Csanád county on reform issues.

At the Diet of 1843/44, Csanád county was represented by *Albert Bánhid*y, first deputy-lieutenant and *Ödön Kállay*,²⁴ chief bailiff, who were elected at the general assembly held on 27 April 1843.²⁵ The election of the deputies took place in an orderly manner, but *László Návay*, a former chief bailiff of Csanád, remonstrated against *Bánhid*y's election, claiming that in 1840 *Bánhid*y as a chief bailiff had committed document forgery. He also accused him of mismanaging the military recruits money at that time and of winning the election by bribing and alcoholizing. *Bertalan Blaskovich*, county assessor, also had a speech, who declared *Bánhid*y unfit for the deputy role, both intellectually and morally. Despite this, the overwhelming majority of the assembly supported *Bánhid*y, as the charges had been not thoroughly proven.²⁶ *Bánhid*y later responded to the accusations by saying that „*if even half of what he [Návay] said were true, I would be a monster who should be exterminated not only from the ranks of officials but also from the society.*”²⁷ There was no objection against *Ödön Kállay*.

In the year or two before the opening of the Diet of 1843/44, took place already a cooperation between the counties in order to coordinate the preparation of the instructions. The most important action was the circular sent by Szatmár county to the counties in 1841 in order to drive them to support of the „twelve points” it had drawn up.²⁸ The Estates of Csanád county

²⁴ PÁLMÁNY 2011. I. 974–975. *Ödön Kállay* (1815–1879) was bailiff between 1840–1842, then he was the chief bailiff in Csanád county between 1842–1844. *Kállay* was deputy of Csanád county at the Diet of 1843/44. *Kállay* was again present at the national assembly of 1861 as a representative of the district of Nádudvar. In 1869 he was elected as a representative of the constituency of Szeged's lower town, and again in 1872, 1875 and 1878.

²⁵ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. a. 59. 1006/1843.; PESTI HIRLAP 14. May 1843., No. 247.: 319. „Megyei dolgok” (County affairs); JELENKOR 25. May 1843., No. 41.: 204. „Országgyűlési közlemény” (Diet reports)

²⁶ *Nemzeti Ujság* 9. May 1843., No. 39.: 291. „Vidéki levelezések” (County correspondence). 20. June 1843., No. 63.: 388–389. „Vidéki levelezések” (County correspondence) The *Nemzeti Ujság* stated of *Bánhid*y: „...he was declared under the burden of responsibility a dishonest man, tainted with vile vices, of filthy morals, a bad man in private life, and a negligent, disloyal, perjuring official ...”

²⁷ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. b. 217. 2009/1845.; GILICZE 2006. 93–96.

²⁸ VARGA 1980–1981. I. 206–211. The „twelve points” of Szatmár advocated the most important reforms. In December 1841, at Szatmár county assembly, *Bálint Uray* rallied the small nobles of Tyukod, Csenger and Matészalka, and incited them to protest because of violating their tax exemption by the „twelve points”. The crowd turned up at the assmble hall with sticks and shouted loudly „we do not tax”, prompting the opposition to withdraw the points in dismay.

supported Szatmár county suggestions: the abolition of the *aviticitas* (legal restrictions of the ownership of noble landed property), the establishment of a credit institute, compulsory abolition of serfdom, the right of non-nobles to hold landed property and public office, the contribution of the nobility to country and municipal taxes, abolition of monopolies, development of elementary education, freedom of the press, the regulation of the free royal town administration, the separation of administrative and judicial affairs, the introduction of juries, equality before the law, a representative parliament.²⁹ It can be said that there was no reform proposal that was not supported by Csanád county assembly. The advocacy of these proposals meant a radical change, since at the previous Diets (1825/27, 1830, 1832/36, 1839/40) the Estates of Csanád county had fought for the maintenance of the noble privileges and the ancient Hungarian noble constitution, at most advocating slow, gradual reforms. They also supported a number of reform proposals at this time, such as the free-will emancipation of serfdom.³⁰

The instruction of 1843 was presented at the general assembly held on 28 April 1843, it had been elaborated under the leadership of *Albert Bánhidý* and summarized in 72 points.³¹ The deputies were required to support the abolition of the *aviticitas* and the entail; to found a national treasury controlled by the diet; to pass a law on compulsory abolition of serfdom. Non-nobles should also be allowed to own landed property and hold public office. The nobility should also participate in paying the the country tax and the municipal tax. The Estates of Csanád supported the abolition of guilds and monopolies, which hindered the freedom of trade. They pushed for construction of highways, where both nobles and non-nobles would have to pay duty. Both nobles and non-nobles must contribute to the construction of byways. More attention needs to be paid to elementary education, and schools need to be set up. There is need to ensure freedom of the press and to abolish preliminary censorship. They wished to regulate the administration of the free royal cities, to set up a system of juries, separating administrative and jurisdictional issues. They supported the implementation of a representative parliament. According to them the Penal Code, drafted after the previous Diet, was to be enacted. In this context, they demanded equality before the law and the responsibility of judges, and to abolish manor court system replaced by the district courts. They demanded the return of Galicia, Lodomeria, Dalmatia, the counties of Partium and Transylvania to the administration of Kingdom of Hungary. They were also in favour of declare Hungarian language to be the state language and redressing religious grievances. Instructions were given to the deputies to improve manorial laws: the landlords' monopoly to maintain butchery in the villages should be abolished, serfs should be allowed to burn bricks and tiles for their own benefit, and where it was possible, they were to receive their plot in one part, instead of in separate small sites. They supported the abolition of the church tax (tithe). National costs should not be offered as a free recommendation at the Diets but as a standing tax.

²⁹ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. a. 52. 1148/1841., 2314/1841., 2320/1841.

³⁰ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. a. 35. 920/1825., 41. 1070/1830., 43. 1890/1832., 50. 904–906/1839.

³¹ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. a. 56. k. 2891/1842., 59. 1008/1843. In addition to *Albert Bánhidý*, *Antal Nyéky*, the chief notary, *József Bánfy*, the deputy notary and *István Cseresnyés*, the prosecutor general, participated in drafting of the basic instruction. MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. b. 202. 1964/1843. The supplementary instructions were drafted under the leadership of the second deputy-lieutenant, *Tamás Návay*, and he also participated in the work together with *Antal Nyéky*, *Ferenc Posonyi* chief bailiff, *István Cseresnyés*, *Antal Beliczay* assessor, *Ferdinánd Dobsa* assessor.

In connection with the preparation of the Diet of 1847/48 and the election of the deputies, the Estates of Csanád county had already started to organize political fight months earlier. *József Lonovics*,³² Bishop of Csanád, in a letter to Count *György Apponyi*, chancellor, on 5 March 1847, noted that the position of the government in Csanád county was not certain yet. After a long struggle, the Conservatives managed to „quiet down” the opposition somewhat, but they could not defeat them. The majority was with the governing party at the moment, but the „emotional and financial strength” was on the side of the opposition. *Lonovics* saw the disadvantage of the Conservative Party in the fact that the Royal Treasury, which owned four-fifths of the territory of Csanád county, did not even employ an own lawyer there, its local chief official being a steward. The Royal Treasury, despite the size of its holdings, thus lacked local political influence, which should have been amended.³³ *József Lukács*, as we have seen, the local leader of the Conservatives, also reported to *Apponyi* in his letter of 7 March 1847 that the majority of the Estates of Csanád county had joined the Conservative Party together with the county officials and were ready to fight against the opposition.³⁴ As we saw, there was a truly spectacular clash between party supporters at the county assembly at the end of the month.

Before the opening of the Diet of 1847/48, *Lajos Kossuth* made a note in which he classified the counties according to their political status. He concluded that from the point of view of the opposition, there were 18 „good” counties, 15 „winnable” counties, 3 „undecided” counties and 14 „conservative” (*Pecsovics*) counties. He put Csanád county in the „winnable” category.³⁵ This assessment was surely correct, as the newspaper articles and correspondence referred to above demonstrate that there was a strong split between the Opposition Party and the Conservative Party in the county. The Minister of Police, *Joseph Sedlnitzky*, also made a census of the counties before the Diet, based on their party affiliation: according to him 21 counties were completely reliable for the government („Ganz verlässliche”), 8 counties according to their instructions or their decent deputies were more inclined to support the government party („die vermöge ihrer Instruktion oder gutgesinnten Deputirten sich zur Regierungspartei herüber neigen”), 7 counties were doubtful („Zweifelhafte”) and 14 counties belonged to the opposition („Oppositions”). *Sedlnitzky* listed Csanád county in the second category, indicating that the county was not entirely loyal to the government, but tended to be so, as its instructions and chosen deputies demonstrated it.³⁶

³² BÁRÁNY 2017. *Zsófia Bárány*’s PhD thesis examines the ecclesiastical activities of *József Lonovics*. PÁLMÁNY 2011. I. 96. *József Lonovics* (1793–1867) was the deputy of the Eger cathedral chapter at the Diet of 1830. He was Bishop of Csanád between 1834–1848. *Lonovics* was member of the Upper House of Diet in 1839/40 and 1843/44. In 1848 the King appointed him Archbishop of Eger, but he did not take office. At the end of 1866, he was appointed Archbishop of Kalocsa, but due to illness he did not take up his post.

³³ KOSSUTH 1951. XI. 106–107.

³⁴ ANDICS 1981. I. 262–264.

³⁵ KOSSUTH 1951. XI. 203. „Good” counties: Arad, Békés, Bihar, Borsod, Gömör, Heves, Komárom, Liptó, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Pest, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Trencsén, Zala, Zólyom. „Winnable” counties: Baranya, Bereg, Csanád, Fejér, Győr, Hont, Sopron, Torna, Torontál, Turóc, Ugoicsa, Ung, Vas, Veszprém, Zemplén. „Undecided” counties: Abaúj, Bars, Verőce. „Conservative” counties: Árva, Bács, Csongrád, Esztergom, Krassó, Moson, Pozsega, Sáros, Szatmár, Szepes, Szerém, Temes, Tolna and Croatia.

³⁶ KOSSUTH 1951. XI. 230. Reliable counties: Árva, Baranya, Bars, Bács, Csongrád, Esztergom, Győr, Hont, Krassó, Moson, Pozsega, Sáros, Sopron, Szatmár, Szepes, Szerém, Temes, Tolna, Torontál, Verőce and Croatia. More inclined to support the government: Bereg, Csanád, Liptó, Ugoicsa, Trencsén, Turóc, Vas, Veszprém. Doubtful: Bihar, Fejér, Máramaros, Nógrád, Nyitra, Ung, Zólyom. Opposition: Abaúj, Arad, Békés, Borsod, Gömör, Heves, Komárom, Pest, Pozsony, Somogy, Szabolcs, Torna, Zala, Zemplén.

The *Pesti Hirlap* and the *Budapesti Híradó* also reported that the Estates of Csanád county had elected *János Rónay*,³⁷ assessor, and *Ferenc Posonyi*,³⁸ chief bailiff, as deputies by acclamation at the general assembly held on 19 October 1847 under the chairmanship of *Antal Aczél*, the lord-lieutenants.³⁹ *József Kovács*, royal chamber prosecutor, announced their election in a letter to chancellor *György Apponyi* dated 22 October 1847. According to *Kovács*, *Rónay*'s election as deputy was due to the „*Albert Bánhidy's cunning and perfidy of his poetic, disguised speech, and promises and even calculated artifice*”. *Bánhidy* made bishop *József Lonovics* believe that *Rónay* was a conservative, who was in fact a member of the *Pesti Kör* (a club of the liberals in Pest) and a correspondent of the liberal leader, *Lajos Batthyány*. *Rónay* only became an deputy, because *Lonovics* and *Antal Aczél* did not take timely action against him and *Bánhidy*. *Kovács* summarized the election of the deputies thus: „...*the Conservatives and the Opposition, appeared neutral, but their faces showed their disagreement, both parties, the majority of the officials and electioneering nobility elected the deputies.*” *Kovács* expressed the hope that both deputies would ultimately take a conservative attitude.⁴⁰

In the columns of the *Pesti Hirlap*, an interesting addendum can be found about the election of *Rónay*, which states that he did not initially want to be an deputy. The 18 July 1847 issue of the newspaper published a letter from *Rónay*, which contained the following: he has no merits in Torontál or in Csanád county. He has never „chased” office or honours, he has always striven for independence and autonomy, he would not swap places with any official. He declared that he had never been the member of any opposition that „*used personal slander and mud-slinger to achieve its goals*”. „*He belongs to an opposition which, regardless of the individuals, is dedicated to the progress and happiness of his country.*” However, the person who hid himself under the pseudonym „Csanád” mentioned that *Rónay* had sent a whole steer to regale the nobility of Csanád.⁴¹ *Rónay* responded that he had given a luncheon at the last election in 1845, but only because he had not been elected to either office.⁴² *Rónay* then declared that he had no prospect of becoming an deputy, as it was against his principles to buy public trust and votes on „steer”. He concluded his statement with the following words: „*This was my first and last appearance in this field, because I am accountable only to my conscience, and this will always be reassured by the fact that I can appear before the whole world with my head held high, without blinking.*”⁴³ (Unfortunately, I have no further information about the motives and methods of his election.) According to the *Budapesti Híradó*, *Rónay*

³⁷ PÁLMÁNY 2011. I. 1127. *János Rónay* (1809–1867) was the deputy Csanád county at the Diet of 1847/1848. *Rónay* was a representative of the district of Nagyszentmiklós at the national assembly of 1861 and 1865/68.

³⁸ PÁLMÁNY 2011. I. 1101–1102. *Ferenc Posonyi* (1815–1894) was the chief bailiff of Csanád county between 1842–1848. He was the deputy Csanád county at the Diet of 1847/1848. Between 1876 and 1886 he was mayor of Makó.

³⁹ *Pesti Hirlap* 24. October 1847., No. 972.: 267. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs); *Budapesti Híradó* 9. November 1847., No. 693.: 320. „Megyék” (Counties); ANDICS 1981. I. 290–291. In a letter dated October 3, 1847, *György Apponyi* sent *József Lonovics* three thousand forints in order to support conservative candidates during the election.

⁴⁰ MNL OL A 45: 966/1847. Letter from *József Kovács* to *György Apponyi*. Pécska, 22 October 1847.

⁴¹ *Pesti Hirlap* 2. Juli 1847., No. 907.: 5–6. „Törvényhatósági dolgok” (County affairs).

⁴² *Budapesti Híradó* 25. November 1845. No. 291.: 343. „Megyék” (Counties). BUDAPESTI HÍRADÓ 19. December 1847., No. 716.: 438. „Megyék” (Counties). *János Rónay* was originally nominated as second deputy-lieutenant at the election of 1845, but he withdrew.

⁴³ *Pesti Hirlap* 18. Juli 1847., No. 916.: 42. Törvényhatósági dolgok” (County affairs).

declared himself to be a „liberal follower of the government party” both before his election and after taking the oath of deputy.⁴⁴

József Kovács, the royal chamber prosecutor regarding the drafting of the 1847/48 instructions stated in his letter of 20 June 1847 to the Chancellery that the committee drafting the instructions was dominated by Conservatives as opposed to „exaggerators”. *Antal Aczél*, also in a letter to the Chancellery dated 22 June 1847, confirmed that the persons in charge of drafting the instructions were generally moderate in principle, so that the instructions would be in accordance with the government’s wishes.⁴⁵ The basic instructions were drawn up again under the leadership of *Albert Bánhid*y,⁴⁶ and were summarised in 42 points, and accepted by the Estates.⁴⁷

The Estates of Csanád county decided that the nobility should also participate in the payment of the county and the country tax, and that land registration should be introduced. In addition, a national treasury was to be set up to cover public needs, for which four million forints were suggested to offer. The need to set up a credit bank was also mentioned. They still wanted the abolition of *aviticitas*. They support the abolition of the serfdom. The deputies were instructed to provide for the improvement of elementary education. The Estates wanted to adopt a well-drafted penal code and a mining code. They called for a declaration of judicial responsibility. The peasants should be allowed to burn bricks and tiles for their own benefit. Every inhabitant who enjoys and uses the benefits of a town or a municipality should contribute to the police costs, without distinction of rank. Religious grievances should be redressed, and the organization of the free royal cities be regulated. The administration of Hungary and Transylvania should be united. Freedom of the press was only partially supported (preliminary investigation, responsibility of the censors). They advocated the separation of administrative and judicial issues. They also supported the establishment of permanent, not chosen courts. It was decided that Diet expenses should be paid by the nobility. They supported holding a Diet every year.

It can be said that Csanád county was one of the most progressive counties, despite the fact that the Opposition Party and the Conservative Party were so hostile in the county. There were perhaps a few issues on which the Estates of Csanád did not take a completely oppositional position (as opposed to the previous Diet), such as the full implementation of freedom of the press, the introduction of a representative Diet and that of the jury system in political and press proceedings, equality before the law (as formulated in the previous Diet’s basic instruction). The instructions did not contain any specific mention of the grievances of the system of surrogate lord-lieutenants. Perhaps one could also include the regulation of the Diet and the audience, the operation of the associations authorised by the Government or the establishment of permanent courts. (For example, Pest county supported these programmes. Except for the implementation

⁴⁴ *Budapesti Híradó* 19. December 1847., No. 716.: 438. „Megyék” (Counties).

⁴⁵ MNL OL A 45: 548/1847., 550/1847.

⁴⁶ MNL CSCSVL Makó IV. A. 3. a. 73. jkv. 3343/1845., 80. jkv. 1491/1847.: In addition to *Albert Bánhid*y, *Antal Nyéky*, *László Nyéky* assessor, *Imre Makra* subdeacon, *János Major* subdeacon, *József Lukács* royal councillor, *Antal Markovics*, *János Rónay* assessor, *Lázár Nagy* assessor, *József Kovács* assessor, *Tamás Návay*, *István Cseresnyés* chief prosecutor, *Ferenc Posonyi* chief bailiff and *László Lonovics* notary of the delegation, participated in drafting the instructions. Compared to the previous Diet, there was a certain overlap in the composition of the committee drafting the instructions: *Albert Bánhid*y, *István Cseresnyés*, *Tamás Návay*, *Antal Nyéky* and *Ferenc Posonyi* were also involved in the work.

⁴⁷ *Budapesti Híradó* 9. November 1847., No. 693.: 320. „Megyék” (Counties). MNL OL N 119 16., 17. fasc.: The instructions of Csanád county were erroneously classified under Arad county in fasciculus 16 and 17.

of a representative Diet that is missing from the Pest instruction as well.)⁴⁸ The aforementioned *József Dedinszky* later claimed in the *Pesti Hirlap* that it was *Albert Bánhid*y who did not support the implementation of the representative Diet and the free press. In fact, *Bánhid*y allegedly declared that as long as he was first deputy-lieutenant, he would maintain the privileges of the nobility.⁴⁹

It is worth mentioning a report of the secret police of February 7, 1848, according to which as far its instructions concern Csanád county should be one of the conservative counties.⁵⁰ It is interesting to reflect on the question how the secret police came to this conclusion, since the Estates of the Csanád county supported fast all the major reform proposals. The most important for the government was the fact that the Estates of the county did not take a stand against the grievances of the surrogate lord-lieutenants in the instructions, nor did they criticise the government. As even the Viennese government had already accepted that certain reforms needed to be implemented, so it was probably not the support or rejection of these reforms that determined whether a county was considered as belonging to the conservative or opposition side.

SUMMARY

The political situation in Csanád county underwent great changes in the 1840s. While in the 1820s and early 1830s the Estates were mostly engaged in an old style noble political trends mostly emphasizing the constitutional grievances (their primary goal was to maintain the privileges of the nobility and the ancient Hungarian noble constitution), in the 1830s they favoured slow, gradual reforms. By the early 1840s, there were already strongest calls for reforms aimed at securing civic rights, public taxing and abolishment of the serfdom. Csanád county was not spared from political struggles, but there were no bloody esclandres there. *Károly Kecskeméti* in his book describes Csanád county as liberal at the Diets of 1832/36, 1839/40 and 1843/44. In *Kecskeméti*'s opinion, Csanád county was placed in the centrism at the 1847/48 Diet.⁵¹ The formation of the Conservative Party in Autumn 1846, and that of the Opposition Party in Spring 1847 further deepened the conflicts between the nobles of Csanád county. The efforts of the conservatives led by chancellor *György Apponyi* to divide the liberal opposition camp with his moderate reformist policy and to challenge the basic idea that to be liberal equal with to be the member of the opposition were apparently successful here. After the events of March 1848, the Estates of Csanád county finally committed themselves to the fundamental social and political transformation and supported all important reforms, even those not included in the 1847 diet instructions.

⁴⁸ KOSSUTH 1951. XI. 168–196.

⁴⁹ *Pesti Hirlap* 4. Juli 1848., No. 98.: 617. „Hazai mozgalmak” (Country movements)

⁵⁰ KOSSUTH 1951. XI. 521–523.

⁵¹ KECSKEMÉTI 2008. 322–374.

SOURCES AND LITERATURE

Sources

NDICS ERZSÉBET (szerk.) (1981): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben.* (The counter-revolutionary role of the aristocracy in 1848/49) I. kötet Tanulmány. Iratok 1844. július 4. – 1848. március 12. Kiegészítő iratok a 2. és 3. kötethez. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Budapesti Híradó, 25. November 1845. No. 291.; 9. April 1846., No. 367.; 14. January 1847., No. 524.; 13. April 1847., No. 574.; 22. April 1847., No. 579.; 2. Juli 1847., No. 619.; 9. November 1847., No. 693.; 19. December 1847., No. 716.

FÉNYES ELEK (1847): *Magyarország leírása.* Pest, Beimel.

Jelenkor, 25. May 1843., No. 41.; 22. April 1847., No. 32.

KOSSUTH LAJOS (1951): Barta István (s. a. r.): *Kossuth Lajos összes munkái. XI. kötet. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847–48.* (Lajos Kossuth at the last Diet in 1847/48) Budapest, Akadémiai Kiadó.

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Vármegyei Levéltár Makói Levéltára. Csanád vármegye: IV. A. 3. – Csanád vármegye nemesi közgyűlésének iratai: – a., Közgyűlési jegyzőkönyvek.

Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád–Csanád Vármegyei Levéltár Makói Levéltára. Csanád vármegye: IV. A. 3. – Csanád vármegye Nemesi közgyűlésének iratai – b., Közgyűlési iratok.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. A 45 Magyar kancelláriai levéltár. Magyar királyi kancellária. Elnöki iratok (Acta praesidialia).

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. N 119 Takáts Sándor hagyatéka.

Nemzeti Ujság, 9. May 1843., No. 39.; 15. April 1847., No. 470.

PÁLMÁNY BÉLA (2011): *A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848.* I–II. kötet. Budapest, Argumentum Kiadó – Országgyűlés Hivatala.

Pesti Hirlap, 28. April 1842., No. 138.; 14. May 1843., No. 247.; 14. September 1845., No. 538.; 11. March 1847., No. 844.; 15. April 1847., No. 863.; 29. June 1847., No. 905.; 2. Juli 1847., No. 907.; 18. Juli 1847., No. 916.; 24. October 1847., No. 972.; 4. Juli 1848., No. 98.

Világ, 4. June 1842., No. 45.; 16. September 1843., No. 74.; 6. January 1844., No. 2.

Literature

BÁRÁNY, ZSÓFIA (2017): *Lonovics József szentszéki diplomáciai missziója.* (PhD thesis). Budapest, Eötvös Loránd University.

CZINEGE, SZILVIA (2013): *Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré.* (PhD thesis). Debrecen, University of Debrecen.

CSIZMADIA, ANDOR (1974): Az adminisztrátori rendszer Magyarországon és a Fejér megyei adminisztrátorság. In: *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 8.* Székesfehérvár, Fejér Megyei Levéltár. 233–274.

GILICZE, JÁNOS (2006): *A földéaki Návay család története.* (The history of the family Návay of Földeák) Régi magyar családok 5. Debrecen, Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Igazgatósága –Tiszántúli Történész Társaság.

HORVÁTH, MIHÁLY (1886): *Huszonöt év Magyarország történelméből 1823-tól 1848-ig.* (Twenty five years from the history of Hungary, 1823–1848) vol. I–III. Budapest, Ráth Mór edition.

KECSKEMÉTI, KÁROLY (2008): *Magyar liberalizmus 1790–1848.* Budapest, Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely.

MISKOLCZY, GYULA (1927): *A horvát kérdés története és irományai a rendi állam korában.* vol. 1–2. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

VARGA, JÁNOS (1980–1981): Megye és haladás a reformkor derekán (1840–1843). (County and progress in the second part of the Reform Era [1840–1843]) In: *Somogy megye múltjából – Levéltári évkönyv 11–12.,* Kaposvár. I. 177–243., II. 155–194.

KRIZSÁN BÁLINT

krizsan.balint@gmail.com

doktorandusz (Szegei Tudományegyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola)

Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmützi alkotmány

A bolt from the blue – the Hungarian conservatives and the Olmütz
constitution

ABSTRACT

The Hungarian conservatives were struck by the promulgation of the Imperial Constitution of 4th March 1849 out of the blue. Although it ensured constitutionalism, individual political rights and the equality of nations, the highly centralised nature of the constitution's proclamation meant that Hungary's privileges within the empire were largely abolished and the country was reduced to the level of a province. The constitution was never introduced in Hungary, and its provisions were only intended to be put into effect after the revolution had been crushed as soon as possible. The state of siege, which had been planned as a temporary measure after the imperial victory over the War of Independence, was ended by the imperial patent of 31st December 1851, which abolished constitutionalism and introduced open imperial absolutism in the empire. However, by March 1849, the new imperial constitution appeared to be a very serious and lasting act. The aim of this paper is to examine how Hungarian conservatives interacted with the imperial side during the War of Independence, why the provisions of the new imperial constitution concerning Hungary took them by surprise, and how they received the Olmütz (Olomouc) constitution.

KEYWORDS

conservatism, war of independence, Hungary, imperial constitution

DOI 10.14232/belv.2023.3.3

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.3>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Krizsán Bálint (2023): Derült égből villámcsapás – A magyar konzervatívok és az olmtüzi alkotmány. vol. 35. no. 3. pp 32–44.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A magyar konzervatívokat derült égből villámcsapásként érte az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány kihirdetése. Az alkotmányt bejelentő pátens, habár biztosította az alkotmányosságot, az egyéni politikai jogokat és a nemzetek egyenjogúságát, erősen központosított jellegénél fogva Magyarország birodalmon belüli kiváltságait jórészt megszüntette, az országot pedig tartományi szintre süllyesztette – volna. Ugyanis az olmtüzi alkotmányt sohasem vezették be Magyarországon, annak rendelkezéseit majd csak a forradalom minél előbb remélt leverése után akarták életbe léptetni. A szabadságharc feletti császári győzelem után ideiglenesre tervezett ostromállapot habár csak 1854. május 1-én ért véget, az 1851. december 31-i uralkodói pátens felszámolva az alkotmányosságot nyílt uralkodói abszolútizmust vezetett be a birodalomban. Azonban 1849 márciusában az új birodalmi alkotmány nagyon is komoly és tartós aktusnak tűnt. E tanulmány célja megvizsgálni azt, a magyar konzervatívok milyen kapcsolatot ápoltak a szabadságharc alatt a császári oldallal, miért érthették őket meglepetésként az új birodalmi alaptörvény Magyarországgal kapcsolatos rendelkezései, és hogyan fogadták az olmtüzi alkotmányt.

A KONZERVATÍVOK A FORRADALOM UTÁN

A tanulmányban használt *konzervatív* kifejezés alatt a reformkori gyökerű magyar konzervatív tábor tagjai által alkotott csoportot értjük. Az 1846-ban alakult Konzervatív Párt gerincét egy magukat „újkonzervatívnak” vagy „reformkonzervatívnak” nevező fiatal generáció tagjai alkották, akik az 1848-as forradalom előtt mind Magyarország, mind Erdély vezető tisztségeit betöltötték, így szoros kapcsolatban álltak a bécsi birodalmi vezetéssel.¹ 1849-től kezdődően ezzel szemben a pejoratív „ókonzervatív” jelzőt aggatták rájuk, azonban ezt az elnevezést ők maguk elutasították. A párt elsővonalbeli vezetői közé sorolja a szakirodalom Apponyi György gróft², Barkóczy János gróft³, Dessewffy Emil gróft⁴, Jósika Samu bárót⁵, Szőgyény Lászlót⁶, Szécsen Antal gróft⁷,

¹ Dénes 2009. 182.; ANDICS 1981. 72.

² Apponyi György gróf (1808–1899): 1846-tól magyar udvari főkancellár.

³ Barkóczy János gróf (1808–1872): 1848 előtt császári és királyi kamarás.

⁴ Dessewffy Emil gróf (1814–1866): 1844 és 1847 között a Budapesti Híradó főszerkesztője.

⁵ Jósika Samu báró (1805–1860): 1846-tól erdélyi főkancellár.

⁶ Szőgyény László (1808–1893): 1846-tól magyar udvari alkancellár.

⁷ Szécsen Antal gróf (1819–1896): 1846-tól a Konzervatív Párt egyik vezéralakja.

Ürményi József⁸ vagy Zichy Ferenc grófot⁹. A radikális átalakulást elutasító párt az 1848. márciusi pesti forradalom után létjogosultságát elveszítve megszűnt, tagjai pedig politikai tekintetben légüres térbe kerültek.¹⁰ Nagy többségük visszavonult a magyarországi politikától, és vagy saját birtokaira vonult vissza, vagy Bécs felé vette az irányt, hogy minél közelebb legyen a birodalmi döntések központjához. Habár az áprilisi törvényeket túlzónak vélték, mivel azok törvényes keretek között születtek, elfogadták azokat.¹¹ 1848. október 3-a¹² után azonban teljes mértékben szembefordultak a forradalommal és a magyarországi végrehajtó hatalommal, és akár terveket is készítettek Magyarország fegyveres megszállására és a belpolitikai élet konszolidálására. A korábbi párt vezető személyiségei kapcsolatban álltak ugyan egymással, ám kiépült pártstruktúráról vagy egységes elvekről, így egységes konzervatív mozgalomról nem beszélhetünk – ám a volt Konzervatív Párt tagjai abban mindenképpen egyetértettek, hogy a magyarországi forradalmat és szabadságharcot el kell fojtani.

A császári csapatok 1848. decemberi támadásától kezdődően egészen 1849 nyaráig több beadvány is érkezett a bécsi kormányhoz, amely a Magyarországon követendő birodalmi politikára tett javaslatokat.¹³ Ugyanis az 1848 novemberében magalakult új birodalmi kormány Felix zu Schwarzenberg herceg miniszterelnök és Franz von Stadion gróf belügyminiszter vezetésével már 1848 decemberében tárgyalni kezdett olyan személyekkel, akik jól ismerték a magyarországi viszonyokat.¹⁴

A tervezetek egy része, így Mailáth János grófot¹⁵ vagy Karl Rosenfeld¹⁶ beadványa Magyarország etnikai alapú felosztása mellett foglalt állást. Karl Kübeck báró vezetésével egy bizottság is alakult, mely szintén Magyarország felosztását szorgalmazta, és ezt a koncepciót vallotta Franz Stadion gróf belügyminiszter is.¹⁷ Ellenkező véleményen volt azonban Alfred zu Windisch-Grätz herceg, aki – magyarországi földbirtokos lévén – a történelmi hagyományok fenntartásával képzelte el az ország jövőjét.¹⁸ Habár az 1848. december 27-i minisztertanácsi ülésen Alexander Bach igazságügyminiszter megjegyezte, hogy a kormány tárgyalópartnereinek álláspontja túlságosan hasonlít a március előtti állapotokhoz, amelyek adott körülmények között nem helyreállíthatók, 1849 januárjára Schwarzenberg álláspontja is megváltozott. A miniszterelnök a cseh, illetve német agitáció miatt attól tartva, hogy a nemzetiségek túlzottan megerősödhetnek és felbátorodhatnak a birodalmon belül, elvetette Magyarország etnikai alapú felosztásának tervét. A bécsi kormány így 1849. január 6-án elhatározta, hogy tárgyalásokat kezd a magyar konzervatívokkal Magyarország helyzetéről és jövőjéről.¹⁹

⁸ Ürményi József (1807–1880): Fejér megyei alispán, 1841 és 1846 között alnádor.

⁹ Zichy Ferenc gróf (1811–1900): 1847-ben, József főherceg halála után István főherceg nádorrá választásáig a Helytartótanács ideiglenes elnöke.

¹⁰ DÉNES 2008.

¹¹ Lásd: KÁROLYI 1936.; URBÁN 1986. 23.

¹² 1848. október 3-án V. Ferdinánd feloszlatta a magyar országgyűlést.

¹³ SASHEGYI 1981. 71–73.

¹⁴ SASHEGYI 1981. 66.

¹⁵ Mailáth János gróf (1786–1855): aulikus beállított író és publicista.

¹⁶ Karl Rosenfeld (1804–1869): udvari tanácsos.

¹⁷ SASHEGYI 1981. 68.

¹⁸ FRIEDJUNG 1908. 143.; HIDAS I. 1993. 245.

¹⁹ FRIEDJUNG 1908. 143.; HIDAS I. 1993. 245.

A BIRODALMI VEZETÉS ÉS A KONZERVATÍVOK KÖZÖTTI KAPCSOLATFELVÉTEL

A konzervatívok, elsősorban Desseffy Emil már 1848 októberétől arra törekedtek, hogy befolyást szerezzenek a Magyarországgal kapcsolatos döntésekre. 1849 januárjában, amikor felmerült a konzervatívokkal való tárgyalás a birodalmi kormány részéről, Windisch-Grätz személyi javaslatokat is tett egy felállítandó bizottsághoz: Apponyi Györgyöt, Desseffy Emilt, Járj Györgyöt²⁰, Jósika Samut, Franz Kulmer bárót²¹, Wirkner Lajost²² és Zichy Ferencet, azaz a jórészt a konzervatívok első vonalát ajánlotta tagoknak. Schwarzenberg Apponyit, Barkóczyt, Desseffyét, Jósikát és Ürményit ajánlotta ugyanilyen célból. A kapcsolatfelvételre végül január közepén került sor, február 12-én pedig arról is döntés született, hogy felállítanak egy külön magyar bizottságot, és egy magyar miniszter kinevezése is szóba került. Ez a titkos februári magyar bizottság Schwarzenberg személyi javaslatait tükrözte, kiegészülve Szentiványi Vincével²³ és Wirkner Lajossal.²⁴

Ezzel párhuzamosan, a Magyarország elleni hadműveletek megindulásával egyidőben kezdetét vette egy új közigazgatási rendszer kialakítása a császári hadsereg által már elfoglalt területeken. A Windisch-Grätz vezette császári hadsereg nyomában a főhadparancsnok által kinevezett úgynevezett királyi biztosok voltak hivatottak a polgári igazgatást megszervezni.²⁵ A királyi biztosok nagy önállóságot kaptak a polgári ügyek intézésében, a katonai parancsnokot csak politikai kérdésekről kellett tájékoztatniuk. Utasítást még a bécsi minisztérium hivatalnokaitól sem, csak a hadsereg főparancsnokától fogadhattak el.²⁶ Feladataik közé tartozott többek között a helyi közigazgatási apparátusok megtisztítása a forradalomban kompromittált személyektől, a sajtó és a posta ellenőrzése, valamint a komoly nehézségekbe ütköző adóbehajtás.²⁷ A királyi biztosok közvetlenül a hadsereg főparancsnoka alá tartoztak, a törvényhatóságok rajtuk keresztül érintkeztek az Ideiglenes Polgári Közigazgatással.²⁸ Ugyanis a volt Helytartótanács mintájára sor került egy központi szerv, az úgynevezett Ideiglenes Polgári Közigazgatás felállítására Szőgyény László volt alkancellár vezetésével, aki 1849. január 20-án, a Windisch-Grätz-től kapott biztosítékok nyomán foglalta el hivatalát. E biztosítékok között Szőgyény visszaemlékezésének tanúbizonysága szerint a következők szerepeltek: tartsák tiszteletben az ország integritását, az ország alkotmányos intézményeit, illetve a magyar nemzetnek az országon belüli hegemoniáját.²⁹ A honvéd hadsereg előrenyomulása következtében azonban az ideiglenes közigazgatás áprilisban elhagyni kényszerült székhelyét, Budát, és Sopronba szorult vissza.

²⁰ Járj György (1804–1875): császári királyi udvari tanácsos.

²¹ Franz Kulmer báró (1806–1853): császári királyi kamarás, az utolsó rendi országgyűlés egyik konzervatív szónoka. A horvát ügyek előadója az osztrák minisztertanácsban.

²² Wirkner Lajos (1802–1882): udvari tanácsos, 1833-tól az udvari kancellária titkára.

²³ Szentiványi Vince (1811–1868): császári és királyi kamarás.

²⁴ SASHEGYI 1981. 68–70.

²⁵ BERZEVICZY 1922. 75–76.

²⁶ ANDICS 1981. 79.

²⁷ ANDICS 1981. 78.

²⁸ SASHEGYI 1965. 168.

²⁹ DEÁK 2011. 9; SZŐGYÉNY II. 4.

Onnantól kezdve a fennhatósága alá tartozó terület folyamatos zsugorodása következtében szerepe szimbolikussá vált, Szőgyény azonban június elejéig hivatalban maradt.³⁰

A Windisch-Grätz magyarországi főparancsnok nevével fémjelzett új közigazgatást a Konzervatív Párt egykori hívei pozitívan fogadták; szinte kivétel nélkül vállalták a számukra felkínált pozíciókat – a lakosság velük szembeni bizalmatlansága ellenére –, mivel Windisch-Grätz és a konzervatívok elvei nagy vonalakban megegyeztek: elítélték a forradalmat, a jövőre nézve az arisztokrácia gazdasági és politikai vezető szerepét helyezték kilátásba, és az 1848 előtti állami intézményeknek a körülményekhez mért, minél teljesebb visszaállítására törekedtek.³¹ A magyarországi közjogi formák egyelőre részben megmaradtak, ezt mutatja a biztosok elnevezésében a „királyi” jelző is.³² A konzervatívok és a főparancsnok is szemben állt tehát a bécsi kormányzat centralisztikus törekvéseivel.³³

Míndeközben az Apponyi elnökletével összeülő bizottság nem képezett hivatalos fórumot, csak tanácsadó jelleggel bírt. Feladata az volt, hogy újra gondolja Magyarország alkotmányát, és tegyen javaslatokat a magyarországi hadjárat sikeres befejezése utáni politikai-közigazgatási rendezés alapelveire. A bizottság javaslata végül az elfogadta a nemesi adózást és a földbirtokosok kárpótlásával történő jobbágyfelszabadítást, valamint az állampolgári jogegyenlőséget, de a közjogi viszonyokat illetően alapvetően az 1848 előtti politikai állapotokat szándékolta visszaállítani, a népképviselő elvének korlátozott érvényesítésével. A bizottság elaborátuma vagyonelkobzást tanácsolt a forradalom vezetőire nézve, míg a „jóérműeket” kártalanította volna. Bővítették volna az ideiglenes polgári közigazgatás hatáskörét, emellett óhajtották a bécsi birodalmi minisztérium mellett egy magyar osztály létrehozását. A megyéket átszervezték volna, szűkítve a megyei autonómiát, szétválasztva az igazságszolgáltatást és a közigazgatást, valamint megtisztítva a közigazgatási szerveket a forradalomban kompromittált elemektől. A legfontosabb megoldandó kérdésnek a földbirtokosok kártalanítását tartották mind politikai, mind jogi értelemben. Bevezették volna a közvetett adókat Magyarországon is, a földbirtokosok kíméletes adóztatásának előtérbe helyezését szorgalmazták – azaz valamilyen, pontosan körül nem határolt formában támogatták a közteherviselést is.³⁴ A testület azonban az alkotmányos képviselői rendszert tartalmazó, azt viszont a nyugalom helyreállításáig felfüggesztő olmtüzi alkotmány kihirdetése után súlytalanná vált.³⁵

AZ OLMÜTZI ALKOTMÁNY FOGADTATÁSA

Az 1849. március 4-i alkotmány nyilvánvalóvá tette, hogy nincs lehetőség az 1848 előtti közjogi intézmények helyreállítására. Az alkotmány Magyarországot – Horvátországhoz, Erdélyhez és a Szerb Vajdasághoz hasonló, de azoktól különálló – koronatartományként említette; és habár nem szüntette meg a magyar alkotmányt, leszögezte, hogy abból csak az maradhat meg, ami

³⁰ DEÁK 2011. 10.

³¹ SASHEGYI 1968.

³² SASHEGYI 1965. 163.

³³ SASHEGYI 1981. 88.

³⁴ ANDICS 1981. 103.

³⁵ ANDICS 1981. 70.

nem ellenkezik az oktrojált alkotmány elveivel. A tartományok számára csak nagyon korlátozott rendelkezési kört biztosított (pl. az olmützi alkotmány a tartománygyűlések hatáskörébe sorolta a belügyek, úgy mint iskola, egyházi, községi ügyek intézését, azonban a birodalmi jelentőségű ügyek a birodalmi gyűlés hatáskörébe kerültek) a végrehajtó hatalom pedig az uralkodót illette).³⁶ A magyar konzervatívok így válaszút elé kerültek: vagy továbbra is együttműködnek a császári kormányzattal, és feladják elveiket annak reményében, hogy az ország katonai meghódítása után lehetőség adódik az alkotmány módosítására, vagy pedig nem vállalják a további együttműködést a bécsi kormánnyal, és visszavonulnak. Erre a kérdésre a Konzervatív Párt egykori tagjai és hívei különböző válaszokat adtak. Voltak, akik továbbra is támogatásukról biztosították a bécsi kormányzatot, voltak, akik teljesen visszavonultak a politikától, míg megint mások ugyan nem szakították meg a kapcsolatot a birodalom vezetésével, de hangot adtak elégedetlenségüknek.

A konzervatív vezetők szűk csoportján kívül álló konzervatívoknak a március 4-i alkotmányról alkotott korabeli véleményét nem ismerjük, azonban voltak köztük olyanok, akik annak kiadása után is hivatalt vállaltak, avagy hivatalban maradtak. Említhetjük például Gróf Forgách Antal Heves megyei királyi biztost, akinek Ludwig von Wohlgemuth báró tábornok köszönte meg a császári csapatok érdekében kifejtett addigi szolgálatait, és reményét fejezte ki a további együttműködést illetően 1849. április 30-án.³⁷ Forgách tevékenységét majd Karl Geringer báró teljhatalmú császári biztos is dicsérettel illette ugyanazon év augusztusában. Dicsérő levelében a császári biztos örömet fejezte ki afelett, hogy – az ekkor már – trencsényi kerületi főbiztos tevékenységének következtében jelentősen javult az északi vármegyék hangulata.³⁸ Persze hogy valójában mit gondolt Forgách az alkotmányról, nem tudjuk, ő is remélhette, hogy átmeneti időszakra van csak szó, s az alkotmány nem szabta meg véglegesen az új politikai kereteket.

A nyíltan konzervatív, Bécs által szubvencionált, ez időben Pozsonyban megjelenő lap, a *Figyelmező* – vélhetően éppen azért, mert kormányzati támogatásban részesült – nem emelt kifogást az olmützi alkotmány ellen.³⁹ Dicsérte az alkotmány egyéni szabadságjogokat, a nemzetiségek egyenjogúságát és „anyagi jólétet” biztosító rendelkezéseit, és örömmel fogadta a „dicsőséges király” által adott ajándékot.⁴⁰ Hangsúlyozta, hogy az ország alkotmányos intézményei megmaradhatnak – amennyiben nem ellenkeznek a birodalmi alkotmánnyal. Tehát elsősorban az alkotmány pozitív oldalaira világított rá, és ezeket kiemelve igyekezett meggyőzni olvasóközönségét az alapokmány hasznáról. Ugyanakkor a vezércikkekhez a szerkesztő, Vida Károly⁴¹ lábjegyzet formájában több alkalommal is kommentárt fűzött, amelyekben nem értett egyet a magyar alkotmány felszámolásával és a központosítási törekvésekkel sem.⁴²

A konzervatívok első vonalához tartozók egyöntetűen elutasították és károsnak vélték a birodalomra és benne Magyarországra erőszakolt alkotmányt. Ez az állásfoglalás tetten érhető

³⁶ *Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek*. 1849. 47-65.

³⁷ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/59 Wohlgemuth levele Forgách Antalnak, 1849. április 30. Forgách Antal gróf (1819-1885): császári és királyi kamarás, Nógrád megyei alispán.

³⁸ MNL OL P 1888 Missilis 8. tétel/12 Geringer levele Forgách Antalhoz, 1849. augusztus 10.

³⁹ ANGYAL 1925. 6.

⁴⁰ *Figyelmező* 1849. március 11. Austria. Vezércikk.

⁴¹ Vida Károly (1819–1862): 1845-től a Budapesti Híradó munkatársa, 1848-tól a *Figyelmező* szerkesztője.

⁴² *Figyelmező* 1849. március 20. Austriai birodalmi alkotmány. Aláírás: Falk Miksa által használt szignó.

mind a februári titkos magyar bizottság munkálatait összefoglaló, Apponyi által készített márciusi dokumentumban⁴³, mind Jósika és Szógyény 1849. tavaszi naplóbejegyzéseiben. Az előbbi Steier Lajos⁴⁴, míg az utóbbiakat Wertheimer Ede⁴⁵ és Szógyény fiai⁴⁶ publikálták.

Apponyi először egy Szógyénynek címzett levelében kifejtette ki az alkotmányról alkotott véleményét.⁴⁷ A jelentőségét vesztett februári bizottság elnöke ebben a levélben a birodalmi alkotmány váratlanságáról, „villámcsapásszerű” hatásáról írt. Habár az örökös tartományok számára indokoltnak vélte egy alkotmány kiadását, Magyarország részekre osztását óriási hibának tartotta. A lépést egyenesen „törvénysértésnek” nevezte, mely nemcsak újabb lökést adhat a magyarországi forradalmi mozgalomnak, hanem a „jóérzésűeket” is elidegenítheti. Ezen kívül Apponyi azt is kifogásolta, hogy a birodalmi döntés a konzervatívok háta mögött, véleményük kikérése nélkül született meg, ráadásul az egy olyan döntés, amelyet ők, a konzervatívok sohasem támogattak volna.

Ugyanígy vélekedett az oktrojált alkotmányról Jósika Samu is, aki szintén tagja volt a bizottságnak, és testközelből követhette a bécsi és olműtzi események menetét. Ennek ellenére a birodalmi döntésekbe nem volt beleszólása, elmondása szerint a konzervatívokat 1849 márciusában nem kezelték bizalmi embereként, sőt a többi párt lenézte őket Olműtzenben.⁴⁸ Naplóbejegyzéseiben úgy nyilatkozott az új alkotmányról, mint amely Magyarország számára „egy új forradalom kiindulópontját” jelentheti.⁴⁹ Elsősorban az alkotmány kiadásának idejét és a megalkotás módját kifogásolta, azaz hogy az oktrojált módon született – vélhetően szintén a magyar országgyűlés mellőzését sérelmezte –, és értelemszerűen nem tartotta azt időszerűnek sem Magyarország szempontjából; ugyanakkor remélte, az örökös tartományokban a forradalmat ezzel végérvényesen lezárták. Hasonló gondolatokat fogalmazott meg a bizottság munkálatait összefoglaló emlékirat is.

APPONYI MEMORANDUMA

A Wertheimer által közzé tett, Apponyi által fogalmazott memorandum bevezetőjében nemcsak az olműtzi alkotmányról, hanem magáról a forradalmi helyzetben lévő Magyarországról is szó esik. A beadvány részletesen megemlékezik a magyarországi forradalom konzervatívok által vélt okairól, a „forradalmi rémkormány” által okozott pusztításról, a császári csapatok győzelme – amihez a konzervatívok szerint kétség sem férhetett – utáni teendőkről, a magyarországi nemzetiségi mozgalmakról, illetve Magyarország történelmi alkotmányának nélkülözhetetlenségéről.

⁴³ MNL OL D 284 Tárcanélküli magyar miniszter. G doboz III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns); MNL OL P 90 Acta publica 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, a altétel Altalános jellegű iratok, fogalmazványok. Habár a memorandum alatt Apponyi neve olvasható, a levéltári iratok rávilágítanak arra, hogy az emlékirat tisztázata Dessewffy Emil javításait is tartalmazza. Ez mutatja, hogy a konzervatívok elsővonalbeli tagjai szorosan együttműködtek egymással.

⁴⁴ STEIER 1937. 314–326.

⁴⁵ WERTHEIMER 1909. 190–205.

⁴⁶ SZÓGYÉNY II. 197–202.

⁴⁷ Apponyi György grófnak Szógyényhez intézett levele az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány tárgyában. In: SZÓGYÉN-MARICH II. 197–199. Keltezés nélküli levél.

⁴⁸ WERTHEIMER 1909. 198–199.

⁴⁹ WERTHEIMER 1909. 197–198.

A forradalom okait több tényező együttes hatásában véli felfedezni a dokumentum. Bírálatban részesíti a „külföldi liberalizmust”, mely mintegy a magyarországi és európai mozgalmak kiindulópontját adta. Ennek ellenére a súlypontot nem külföldi tényezőkre, hanem az 1848-ban regnáló birodalmi kormányzat, az „osztrák kormány” határozatlanságára és gyengeségére helyezi – hiszen hosszú évek és politikai visszaélések vezettek a forradalmi megmozdulásokhoz, fogalmaz az irat. Ez következtelen birodalmi politikai irányvonalhoz, az pedig a birodalmi vezetés és az uralkodó iránti bizalmatlanság jelentős növekedéséhez vezetett. Ezt kihasználva a „nemesség” – a munka nem használ bármiféle értelmező vagy szűkítő jelzőt a „nemesség” előtt – a „haza és a protestantizmus zászlaja alatt” összefogott, és függetlenségi, valamint a magyarság felsőbbtségét célzó agitációba kezdett, amivel szemben a kormányzat nem lépett fel kellő eréllyel. A konzervatívok felelősségét is megemlíti e tekintetben az irat, ugyanis a „jóérműek” is közömbösekké maradtak a kérdést illetően, de alacsony számuk nem is tette számukra lehetővé a határozottabb fellépést.

A forradalom okaként említi az összefoglaló az alacsonyabb társadalmi állású tömegek tudatlanságát, műveletlenségét is, melynek köszönhetően a Kossuth-pártiakkal azonosított, „eredetileg kis frakció” nagy társadalmi bázisra tett szert, és agitációjuk megtévesztette a lakosság döntő részét. S itt is kifejtik azt a konzervatív álláspontot, amely a későbbiekben, a szabadságharc vereségét követően is meghatározó lesz a megtorlást illetően: határozottan vallják, hogy csak a forradalom főbűnöseit, annak vezetőit kell megbüntetni, a lakosság szélesebb tömegei ugyanis szándékos megtévesztés áldozataivá váltak, nem állt szándékukban a monarchikus elv és a törvények ellen cselekedni.

A forradalmat véleménye szerint kevesen akarták és sejtették: ennek ellenére a helyzet gyorsan eszkalálódott, amiben a birodalmi vezetésnek ismételt komoly szerepe volt Apponyi szerint. A dokumentum ugyanis az áprilisi törvények szentesítését a kormányzat ingadozó politikájának számlájára írja, amely tovább mélyítette a válságos helyzetet – ezzel szemben a konzervatívok aktívan részt vettek az áprilisi törvények bécsi előkészítő tárgyalásaiban. A törvények törvényességét nem kérdőjelezi meg a bizottság összefoglalója, azonban úgy vélik, azok legalizálták a forradalmi párt szeparatisttikus törekvéseit, és ami legalább annyira lényeges: ezek „a trónról túl könnyen megadott engedmények” tovább rombolták a királyi tekintélyt az országban.

Az áprilisi törvények vívmányaival szemben is fogalmaz meg kritikát Apponyi beadványa: eszerint a jobbágyfelszabadítás csökkentette az ország termelő erejét, hitelhiányt idézett elő, míg a magyar pénzügyminisztérium nyomán bevezetett „törvénytelen pénz”, a Kossuth bankó is rontott az ország és a lakosság gazdasági állapotán; a helyzet, teszi hozzá a dokumentum, ott különösen rossz, „ahol a protestantizmus dominál”. Az egyházi-vallási szál is megjelenik tehát a munkában, a protestantizmust a felkelőkkel, a szeparatizmussal, míg a rend őreit, a legitim erőket kimondatlanul is a katolicizmussal azonosítja Apponyi szövege. Azonban a katolikus egyház egyes vezetőit is negatívan értékeli, mivel azok egy része szerinte „szomorú bizonyítékát adta elzüllöttségének”, merthogy gyávaságból, rosszindulatból vagy pusztán rövidlátásából támogatásáról biztosította a forradalmi kormányt.

A lázadás bázisát a magyarokban véli felfedezni a dokumentum, akiknek „felsőbbbségi” törekvése felszította a nem magyar nemzetiségek magyarellenességét. Tehát a reformkori magyar nemzetiségi politikát is a forradalmat követő polgárháború egyik okának nevezi. Ennek ellenére

a nem magyar nemzetiségi mozgalmak követelései mögött nemcsak ezt, hanem külföldi agitációt is lát, a követeléseiket magukat pedig szükségtelennek és a nemzetiségek érdekeit meghaladónak tartja. A nemzetiségek közül a horvátok kivételes helyzetét elfogadja, azonban a többi, a magyarországi államkeretből való elszakadást is kilátásba helyező nemzetiségi mozgalmat elítéli. Apponyi ugyanis úgy véli, követelések „teljes felfordulás nélkül nem hajthatók végre”, ami alatt Magyarország, hosszabb távon pedig a Monarchia területének feldarabolását érti. Ugyanakkor a lakosság nagy része a memorandum írója szerint ragaszkodik az ország nyolcszáz éves alkotmányához, intézményeihez és hagyományaihoz. Azt elismeri, hogy szükség van néhány változtatásra, de azok nem érinthetik a Monarchia egységét – a birodalom egysége egyébként a legfontosabb eleme, mintegy kiindulópontja a memorandum és általában véve a konzervatívok korabeli álláspontjának.

A memorandum ugyanakkor kitér a szabadságharc utáni magyarországi teendőkre is: a fő cél Magyarország „megbékítése” kell, hogy legyen. A forradalom főbűnöseit meg kell büntetni, az országot hosszabb időre katonai kormányzat alá helyezni és helyreállítani a királyi hatalom tekintélyét, továbbá Magyarországot mind politikai, mint gazdasági értelemben a legszorosabban vissza kell csatolni a birodalomhoz.

Az 1849. március 4-i olmützi alkotmány kibocsátását egyértelműen hibás lépésnek minősítette Apponyi és a februári titkos magyar bizottság: „...az alkotmány alapvető rendelkezéseinek bármilyen radikális megváltoztatása Magyarország autonóm törvényhozásának hozzájárulása nélkül mindig erőszaktételnek fog minősülni” – vélték. Azaz elsősorban a magyar országgyűlés figyelmen kívül hagyását nehezményezték, ebből adódóan korainak gondolták, még ha Bécsből nézve nélkülözhetetlennek látszott is, a birodalom és Magyarország viszonyának rendezését. Magyarország szempontjából „soha nem lehetett volna megtenni” ezt, azaz egy ilyen alkotmányt kiadni, hiszen, hangsúlyozzák, a magyar alkotmány éppen a monarchikus elvet védte; annak felfüggesztése így épp az elsődleges célt, a királyi tekintély helyreállítását és Magyarország pacifikálását nem segítheti elő. Az olmützi alkotmány Magyarország területét tartományokra osztó paragrafusait a már említett okok miatt elutasították: az új tartományok keletkezéséhez fog vezetni, felszámolja a legszorosabb kapcsolatot a tartományok között, nevezetesen a közös múltból fakadó jelenlegi viszonyok, illetve a dinasztia közösségét. Ez pedig hosszabb távon a birodalom széteséséhez fog vezetni. Egy ország megbékítését amúgy sem lehet hódításra alapozni – vélik; az ország történelmi intézményeit pedig éppolyan veszélyes felszámolni. Külön kitér a memorandum a létrehozandó Szerb Vajdaság és Temesi Bánságra. Az emlékirat szerint ennek kilátásba helyezése nem veszi figyelembe a nemzeti egyenjogúsítás elvét, az olmützi alkotmány egyik alaptételét, hiszen a szerbek nem képeznek többséget az említett területen, így hiba kizárólag a szerb nemzetiség érdekeit szem előtt tartva létrehozni egy új koronatarományt.

A dokumentum tehát Magyarország történelmi hagyományainak a megsértését látta az új birodalmi alkotmányban, valamint újabb gátját az ország megnyugtatásának.

AZ ALKOTMÁNYT MAGYARÁZÓ KIÁLTVÁNY

A birodalmi vezetés Apponyt felkérte egy a birodalmi alkotmány mellé szánt magyarózó szöveg elkészítésére, melynek az lett volna a célja, hogy szimpátiát ébresszen a lakosság körében

az iránt. Fenntartásai ellenére Apponyi ezt elkészítette, azonban a hadi események miatt közzétételére már nem kerülhetett sor.⁵⁰ A megnyugtató nyilatkozatnak szánt dokumentum⁵¹ – műfajából adódva értelemszerűen – nem tartalmazta a magyar konzervatívok fenntartásait a birodalmi alkotmányt illetően, egyedül annak pozitív oldalait igyekezett feltüntetni. Úgy tűnik, a konzervatívoknak ekkor még fontosabb volt a birodalmi vezetés közelében maradni, mint hogy valós állásfoglalásukat közzétegyék, ezzel azt kockáztatva, hogy teljesen kiszoruljanak a bécsi elit köreiből. A még folyó szabadságharc közepette nem is szólalhattak volna meg a nyilvánosság előtt, amennyiben nem akarták erősíteni a magyar kormányzat pozícióit. Egymás közötti levelezésükből az derül ki, hogy elsősorban Magyarország érdekeit tartották szem előtt, amelyet úgy véltek a leginkább képviselhetni, ha hallgatólagosan beleegyeznek az elveikkel egyébként elmenthető álló politikai lépésekbe. Természetesen azt is gondolhatták, hogy a szabadságharc lezárása után a bécsi kormányzat Magyarországon úgyis rájuk szorul, s majd lehetőségük adódhat az országot érintő kérdésekbe beleszólni. Ezt az álláspontot erősíthette, hogy a konzervatívokkal jó kapcsolatot ápoló és a birodalmi piedesztálon előkelő helyet elfoglaló Windisch-Grätz sem rokonszenvezett a március 4-i alkotmánnyal.

A magyarító nyilatkozat tehát igyekszik az oktrojált alkotmány Magyarországot is érintő pozitív rendelkezéseit kiemelni: a jobbagyfelszabadítás és a törvény előtti egyenlőség megerősítését, a földbirtokosok kártalanításának elvét, a szabad hivatalviselést, a közteherviselést, a sajtó- és vallásszabadság biztosítását, valamint a községi autonómia ígérését. Emellett megemlíti az országhatárok és nemzeti egyenjogúsítás biztosítását, hangsúlyozza, hogy Magyarország „lényeges ősi intézetei”, amelyek „még teljes életerővel bírnak”, fennmaradnak olyan mértékben, amilyen mértékben ezt a birodalmi egység elve lehetővé teszi. Megvetően szól a szöveg a „forradalmi párt ábrándos tervezetei” és a „lázítók csábító bilincsei” által káoszba torkollott háborúról. Az alkotmánnyal kapcsolatosan nem utal az erőszakolt vagy oktrojált jelzőre, azt mint az uralkodó „ajándékát”, „nagylelkű és világgraszoló intézkedését” említi.

KITEKINTÉS: A BIRODALMI VEZETÉS ÉS A KONZERVATÍVOK A SZABADSÁGHARC HÁTRALÉVŐ RÉSZÉBEN

Habár a március 4-i birodalmi alkotmányt a konzervatívok elutasították, nem szakítottak meg minden kapcsolatot a birodalmi kormánnyal, és továbbra is javaslataikkal fordultak el a birodalmi vezetés tagjai felé. A konzervatívok elveivel és elképzeléseivel ellentétes birodalmi politika ellenére egy Dessewffy Emil által szerkesztett emlékirat következtében még 1849 májusában is felcsillanhatott a konzervatívok számára a remény, hogy szerephez jutnak majd a szabadságharc utáni rendezés során. Dessewffy ugyanis 1849. május 24-én Bachnak címzett memorandumában a magyar konzervatívok informális bevonását szorgalmazta a Magyarországgal kapcsolatos döntések meghozatalába, valamint javaslatokat tett a hadműveletek alatt és az azt követően alkalmazandó magyarországi intézkedésekre. Így javasolta, hogy Szécsen Antalt,

⁵⁰ SZÖGYÉNY-MARICH 1917. II. 13.

⁵¹ Bécsből küldött megnyugtató nyilatkozat, mellyel az 1849. március 4-i birodalmi alkotmány Magyarországon kihirdetendő lett volna. In: Szógyény II. 199–202.

Szentiványi Vincét és Babarczy Antalt⁵² nevezzék ki a magyarországi főparancsnoki poszton Windisch-Grätzet követő Ludwig von Welden báró tábornagymag mellé mint polgári ügyekben felelős tanácsadókat. Emellett tanácsokat adott a magyarországi zavargások mielőbbi elfojtására: úgymint egy propaganda célú sajtótermék kiadására vagy éppen a lázadás résztvevőinek kategóriák szerinti megbüntetésére.⁵³

Dessewffy beadványa felkeltette Bach, akkor már ideiglenes belügyminiszter érdeklődését, ezt mutatja az, hogy elfogadta Dessewffy felkínált szolgálatait. Biztosította őt, hogy meg van győződve a dinasztia iránti hű ragaszkodásáról és a birodalmi egységet támogató álláspontjáról. Továbbá helyiségeket bocsátott rendelkezésére, valamint további munkatársak bevonásának lehetőségét is fenntartotta.⁵⁴ Nem tudjuk, Bach pontosan mit is tervezett, s Dessewffynek mi lett volna a feladata. Ez azért sem egyértelmű, mert ezzel szinte párhuzamosan, a május 26-i minisztertanácsi ülésen Bach leszögezte, a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásával Magyarország eljárszotta politikai jogait, s kijelentette, hogy az ókonzervatívok⁵⁵ nem tudnak hasznos támogatást nyújtani a kormányzat számára. Bach véleménye szerint ennek a pártnak nem volt bátorsága, energiája, és nem volt elkötelezett a „jó ügy” iránt; ennek ellenére fontosnak tartotta, hogy a belügyminisztériumon belül hozzanak létre egy magyar osztályt.⁵⁶ Feltehetőleg ennek előkészítését, illetve szervezését kívánta Dessewffyre bízni, noha az osztály felállítására végül nem került sor.

Emellett az 1849 nyarán megszervezendő kerületi főbiztoságok élére is egytől egyig, döntően másodvonalbeli konzervatívokat neveztek ki – azonban közülük már nem fogadta el mindenki a felajánlott hivatalt; 1849 nyarától–őszétől a konzervatívok közül egyre többen mondtak le tisztségükről, vagy utasították vissza a hivatalvállalást.

ÖSSZEZGÉS

A bemutatott adatok alapján nem véletlen, hogy a konzervatívokat váratlanul érte az olmtüzi alkotmány kiadása és annak tartalma. 1849 elején jogosan gondolhatták, hogy célt érnek, és a birodalmi vezetés a szabadságharc leverését követően rájuk támaszkodva fogja helyreállítani a békét és a rendet Magyarországon. Ennek ellenére a tábor elsővonalbeli tagjait teljesen háttérbe szorította a birodalmi alkotmány kibocsátása. Az olmtüzi alkotmány nemcsak azért nem tetszett a magyar konzervatívoknak, mert a beolvasztást és a központosítást helyezte a birodalmi politika célkeresztjébe, hanem azért sem, mert túlságosan liberálisnak tartották azt: az alkotmány kimondta a nemzetiségek egyenjogúságát, a sajtószabadságot, a jogegyenlőséget, illetve bevezette a népképviselő elvét; szétválasztotta a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, bevezette az esküdtzéki rendszert. Habár még ezután is adódott lehetőségük a tűz közelébe kerülni, az identitásválságba került és korántsem egységes csoport előtt dilemmaként merült fel az uralkodó és a nemzeti érdekek közötti választás; ez a választási kényszer pedig az 1850-es évek elején is végigkísérte tevékenységüket.

⁵² Babarczy Antal (1813–1881): helytartótanácsi tanácsos, 1847-ben Csongrád megye követe az országgyűlésen.

⁵³ ANDICS III. 452. sz. irat

⁵⁴ MNL OL P 90 Dessewffy-hagyaték, 5. tétel, e altétel, 3. altétel. Bach levele Dessewffynek 1849. május 26.

⁵⁵ Ez az első nyoma, hogy a magyar konzervatívokat az „ókonzervatív” jelzővel illették Bécsben.

⁵⁶ MRP II/1. 1849. május 26./II.

IRODALOMJEGYZÉK

- ANDICS ERZSÉBET (1965): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben*. III. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ANDICS ERZSÉBET (1981): *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–1849-ben*. I. kötet. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ANGYAL DÁVID (1925): *Falk Miksa és Kecskeméthy Aurél elkobzott levelezése*. Budapest, Pesti Lloyd Társulat.
- BERZEVICZY ALBERT (1922): *Az abszolutizmus kora Magyarországon: 1849–1865*. I. kötet. Budapest, Franklin Társulat.
- DEÁK ÁGNES (2011): „*Az alattomos ellenforradalmi ellenállás szürke eminenciása*”? Szőgyény László 1848 őszén. *Acta Historica*, 133. évf. 12–13.
- DÉNES IVÁN ZOLTÁN (2008): *Liberális kihívásra adott konzervatív válasz*. Budapest, Argumentum Kiadó.
- DÉNES IVÁN ZOLTÁN (2009): *Conservative Ideology in the Making*. Budapest, CEU Press.
- FRIEDJUNG, HEINRICH (1908): *Österreich von 1848 bis 1860*. Stuttgart und Berlin, J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger.
- KÁROLYI ÁRPÁD (1936): *Az 1848-diki törvénycikkek az udvar előtt*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- SASHEGYI OSZKÁR (1965): *Az abszolutizmuskori levéltár*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SASHEGYI OSZKÁR (1981): A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867. In Pölöskei Ferenc – Sashegyi Oszkár (szerk.): *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, Tankönyvkiadó. 81–139.
- STEIER LAJOS (1937): I. A magyar konzervatív párt Magyarország átszervezésére vonatkozó memorandumának bevezető fejezete. In Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848-1849-ben II. Okmánytár*. 314–326. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.
- SZŐGYÉNY-MARICH LÁSZLÓ (1918): *Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai: 1849–1859*. II. kötet. Kiadják fiai, Budapest, Hornyánszky Ny.
- URBÁN ALADÁR (1986): *Batthyány Lajos miniszterelnöksége*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.
- WERTHEIMER EDE (1909): *Ungedruchte Tagebuchblätter des Hofkanzlers Baron Samuel Jósika*. In: *Österreichische Rundschau* XIX. kötet 3. füzet. 190–205.

Levéltári források

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, Magánlevéltárak, 1888 Missiles.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, P szekció, Magánlevéltárak, 90 Acta publica, 5. tétel Dessewffy Emil politikai iratai, d altétel Dessewffy Emil levelei.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára OL D szekció, Abszolutizmuskori levéltár, 284 Tárcza nélküli magyar miniszter, G doboz III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns).

Nyomtatott források

Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek I-II. füzet, Buda, 1849.

Die Ministerratsprotokolle Österreichs und der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1848-1918. Abteilung II: Das Ministerium Schwarzenberg 1848-1852. II/2. <https://mrp.oeaw.ac.at/pages/volumes.html> Hozzáférés: 2023.03.08. 10:50.

Figyelmező: 1849. március 11. 43. sz.; 1849. március 20. 50. sz.

NÉMETH CSABA

nemeth--csaba@freemail.hu

doktorandusz hallgató (Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola, Történelmi
Doktori Program)

Györgyey László tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai testületében

László Györgyey's activities in the diplomatic corps
of the Austro-Hungarian Monarchy

ABSTRACT

László Györgyey (originally called Táfler) was born in 1864 in Pest, a member of the fourth generation of a Jewish merchant family of Moravian descent, who settled in Hungary and found his vocation in the diplomatic service of the foreign missions of the Austro-Hungarian Monarchy. After serving as consul in several countries on behalf of the Common Foreign Office, he was taken over by Hungary after the dissolution of the Monarchy, where he worked for several years as ambassador extraordinary and minister plenipotentiary. In recognition of his diplomatic activities, which were always of a high standard and carried out with a refined diplomatic flair, he received numerous state honours from the leaders of the countries where he served and from the monarch of the Monarchy. In 1922, he was forced to retire under rather undignified circumstances, citing redundancies, after which he tried to find useful employment in Hungarian political life. He was a member of the István Tisza Society until the end of his life and was a regular visitor to legitimist events. He died unmarried in 1944, with no descendants by blood. He had only one daughter, whom he adopted as an adult.

KEYWORDS

Ministry of Foreign Affairs, Diplomatic Service, Consul, Minister Plenipotentiary, Ambassador Extraordinary

DOI 10.14232/belv.2023.3.4

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.4>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Németh Csaba (2023): Györgyey László tevékenysége az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai testületében. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 45–58.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

Az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai testületének tagjait a Bécsben működő Keleti Akadémia – későbbi nevén Konzuli Akadémia – képezte, ahol több világnyelv és számos tudományág magas szintű ismeretének elsajátítása mellett a különleges hivatástudat kialakítása jelentette a képzés gerincét. A Monarchia diplomatái és külügyi tisztviselői az osztrák hivatalnok valamennyi jellegzetes tulajdonságát egyesítették magukban: rendíthetetlen kötelességtudat, feltétlen diszkréció, erős önértzet, előzékenység és tiszteletteljes érintkezési formák jellemezték őket. A hűséges szolgálatért cserébe a ranglétra különböző fokozatain elhelyezkedő tisztviselők megfelelő anyagi és társadalmi megbecsülésben részesültek. A hadsereg tisztikara mellett a külügyminisztérium szolgálatában álló diplomáciai kar rendelkezett a legnagyobb társadalmi presztízzsel.¹

Jelen tanulmány a Monarchia diplomáciai testületében szolgálatot teljesítő magyar tisztviselő, Györgyey László életútját mutatja be, aki egy Magyarországon megtelepedett zsidó kereskedőcsalád – eredeti nevén Táfler – negyedik nemzedékének kikeresztelkedett tagjaként elsősorban azzal vívott ki magának társadalmi megbecsülést és elismerést, hogy a Monarchia külügyi szerveinek kötelékében több évtizeden át számos országban teljesített konzuli szolgálatot, majd az önálló magyar államiság megteremtését követően néhány évig rendkívüli követként és meghatalmazott miniszterként dolgozott. A téma feldolgozása azért is időszerű, mivel Györgyey László külügyi tevékenysége eddig kívül esett a történelmi kutatások köréből. A tanulmány egy nagyobb kutatás részét képezi, amely „Egy sikeres zsidó integrációs kísérlet: a Táfler/Györgyey család a polgári kor Magyarországon” című doktori disszertáció elkészítését szolgálja.

¹ Mária Terézia 1784-ben Bécsben Keleti akadémia névvel intézetet alapított, melynek növendékei az előírt tanfolyam elvégzése után mint konzulok nyertek alkalmazást, leginkább Keleten. Ezt az intézetet 1898-ban újjászervezték s ekkor kapta a Cs. és kir. konzuli akadémia nevet. Révai Nagy Lexikona, 12. kötet, 10.; A témáról lásd részletesen: GOLUCHOWSKI 1904.; JOUKOVA 2002.; LUGMAYR 1981.; PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN 1989. 122–195.; RATHKOLB 2005.; WEISS 1839.; Az Osztrák-Magyar Monarchia diplomáciai testületében alkalmazott személyekről: ENGELBERT 2017.; Jahrbuch des k.u.k. auswärtigen Dienstes, Wien 1897–1918.; SOMOGYI 2017.

CSALÁDI HÁTTÉR

A morvaországi származású Táfler család tagjai a 18–19. század fordulóján vándoroltak be Magyarországra, ahol kezdetben a Pest környéki falvakban és városokban telepedtek le. Az izraelita felekezeti anyakönyvekből tudjuk, hogy a család egyik tagja, Táfler Franz Rafael 1775-ben született a morvaországi Austerlitzben (Slavkov u brna), majd 1865-ben 90 éves korában halt meg Ócsán.² Rafael és családjának ócsai jelenlétéről az 1828. évi adóösszeírások is tanúskodnak,³ ahogyan a Táflerek maglódi ágáról is innen ered legkorábbi tudomásunk.⁴ Feltehetően Rafael testvére lehetett Györgyey László dédapja, Koloman, aki Maglódon élt családjával. Felesége nevét nem ismerjük, azt azonban tudjuk, hogy a házasságukból öt gyermek született,⁵ köztük Györgyey László nagyapja, Illés, aki 1806-ban jött a világra Maglódon, majd 52 éves korában 1858-ban hunyt el pesti kereskedőként.⁶ Felesége a szintén maglódi születésű Valatin Leonora volt, aki 1888-ban 83 éves korában távozott az élők sorából.⁷ Házasságukból 14 gyermek született,⁸ köztük Györgyey László édesapja, Adolf, aki 1832. június 10-én látta meg a napvilágot Maglódon.⁹ A családi hagyományokat követve kereskedelmi tevékenységgel alapozta meg vagyonát, amit később ipari vállalkozásokba, pénzintézetekbe és földbirtokvásárlásba fektetett. Építési vállalkozóként részt vett a Kassa-Oderbergi Vasút megépítésében.¹⁰ Igazgatósági tagja volt a Pesti Biztosító Intézetnek,¹¹ a Pest Lipótvárosi Takarékpénztárnak,¹² az Első Magyar Sztearin Gyertya és Szappangyártó Vállalatnak,¹³ valamint az Első Pesti Gyapjúfonó Részvénytársaságnak.¹⁴ Egy időben a Kőbányai Göztéglagyár elnöki teendőit is ellátta.¹⁵ Pest megyében Tápiógyörgyén, Tápiószelén és Farmoson, Jász-Nagykun Szolnok megyében Pusztakürtön vásárolt birtokot.¹⁶ Már pesti lakos volt, amikor 1858. december 26-án feleségül vette tornyai Schosberger Amáliát,¹⁷ tornyai Schosberger Simon Vilmos és Sachs Regina 20 éves hajadon lányát.¹⁸ A Schosberger család férfitagjai amellest, hogy dúsgazdag kereskedők voltak, azzal szereztek igazán nagy hírnevet maguknak, hogy az első nemesi és bárói címmel kitüntetett izraelita vallású személyekké váltak Magyarországon. Simon Vilmos 1863-ban kapta meg

² MNL OL: A3483-X 5329-219/5. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Dabas, Sterberegister 1850–1885. 11.

³ MNL OL: W216-N 26. Pest-Pilis-Solt vármegye 108, 31. jpg.

⁴ MNL OL: W216-N 26. Pest-Pilis-Solt vármegye 89, 12. jpg.

⁵ Geni.com. <https://www.geni.com/people/Kolomann-Tafler/6000000019045211367>. Hozzáférés: 2022.12.20. 18:12.

⁶ MNL OL: A3570-X 5522-423/43. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister 1851–1860, 281.

⁷ Napi Hírek. *Pesti Hírlap* 10. (1888. december 10.) 340. sz. 7.

⁸ Geni.com. <https://www.geni.com/people/Illes-Tafler/6000000019045211362>. Hozzáférés: 2022.12.20. 17:10.

⁹ HU BFL VII. 2.e 01728 1876. A gyámhatóság részére 1884. június 21-én elküldött haláleset felvétel.

¹⁰ Kassa-oderbergi vasút. *Vasúti és Közlekedési Közlöny* 4. (1873. július 10.) 28. sz. 221.

¹¹ Magyar Compass 3. (1875.) 232.

¹² Nyílt-tér. *Budapesti Közlöny* 6. (1872. március 20.) 65. sz. 521.

¹³ Adress-Kalender von Pest Ofen und Alt-Ofen, 1871 und 1872. 231.

¹⁴ Adress-Kalender von Pest Ofen und Alt-Ofen, 1871 und 1872. 231.

¹⁵ Kőbányai Göztéglagyár. *Ellenőr* 9. (1877. május 29.) 175. sz. 4.

¹⁶ BOROVSKY 1910. 141.; RUBINEK 1897. 51.

¹⁷ MNL OL: A3567-X5522-423/28. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Heiratsregister 1851–1866, 74.

¹⁸ Necrolog. *Pesti Napló* 27. (1876. november 13.) 271. sz. 2.

az uralkodótól „tornyai” előnévvel felruházva a nemesi címet.¹⁹ Az Adolf és Amália házasságából született hét gyermek közül négyen éltek meg a felnőttkort: Illés, Miklós, László és Irma.²⁰ A tápiógyörgyei birtokközpontból eredendően 1881-ben Adolf és testvérei, E. Kálmán, valamint Antal gyermekeikkel együtt „Györgyei”-re változtatták nevüket.²¹ 1906-ban belügyminisztériumi rendelet engedélyezte a családtagok számára az „y” végződés használatát.²²

IFJÚKORI ÉVEI, TANULMÁNYAI

Györgyey László 1864. február 8-án született Pesten.²³ A család ekkor a Landstrasse 14. szám alatti házban lakhatott,²⁴ amelynek 1867-ben történt eladása után,²⁵ előbb a Hochstrasse 15. szám alá,²⁶ majd a Palating utca 10. szám alá költözhetett, mely ingatlanokban az édesapa üzlete is bejegyzésre került.²⁷ 1880-tól a család az V. kerület Nádor utca 11. szám alatt rendezte be otthonát,²⁸ ami ezután a szülők haláláig nem változott.²⁹ A nyári hónapokat ugyanakkor Tápiógyörgyén tölthették, ahol a családi kastély 1892-ben bekövetkezett felépítéséig a birtok eredeti tulajdonosától megvásárolt Bencsik-kúria szolgált otthonul.³⁰

Történetünk főhőse középiskolai tanulmányait 1873-ban Pesten, a Kegyes Tanítórendiek Főgimnáziumában kezdte jeles tanulmányi eredménnyel,³¹ majd az V. osztály befejezése után a budapesti Evangélikus Gimnáziumban folytatta, ahol 1880-ban végezte el a nyolcadik osztályt.³² 1881-től Ladislaus Györgyei néven a Bécsben működő Keleti Akadémia növendéke lett,³³ ahol 1888. november 12-én sikeresen letette a konzuli gyakornokvizsgát.³⁴ Tanulmányi évei alatt, 1884-ben veszítette el édesapját, aki többek között óriási földbirtok vagyont hagyott

¹⁹ Az irodalomban mindig nagy hangsúlyt kapott, hogy az első izraelita vallású nemesi, illetve az első izraelita vallású bárói cím birtokosai a Schosbergerek voltak. Az 1783-óta Pesten élő, Nyitra megyéből beköltözött Lázár 1801-ben kapott toleranciát. Az 1833-ban már itt született legkisebb fia, Simon Vilmos 1863-ban kapott nemesi címet tornyai predikátummal. 1890-ben Simon Vilmos legidősebb fia, Zsigmond kapott bárói címet, majd 1907-ben az akkor már elhalt öcs, Henrik fiai is (Lajos és Rezső) bárói címet kaptak. KÖVÉR 2002. 47–52.

²⁰ Geni.com. <https://www.geni.com/people/Adolf-Gy%C3%B6rgyei/6000000019044512909>. Hozzáférés: 2022.12.20. 16:22.

²¹ Névváltoztatások. A Hon 19. (1881. június 8.) 156. sz. 2.; A Hon 19. (1881. június 27.) 175. sz. 2.

²² 113957/905 számú belügyminiszteri leirat; A névváltoztatásról lásd: KARÁDY – KOZMA 2002.

²³ MNL OL: A3559-X5522-423/6. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Geburtsregister 1863–1864. 89.

²⁴ HU BFL IV. 1305 0959/1864. Táfler Adolfnak a városi tanácshoz 1864-ben benyújtott kérelme, amelyben a Landstrasse 14. szám alatti házának díszkapu építéséhez kért engedélyt; Pester Lloyd-Kalender, 1865. 76.

²⁵ HU BFL XV.37.c 445-24226. Tulajdoni lap. A Landstrasse 14. szám alatti épületet 1867-ben Schiefner Gyula ügyvéd vette meg 140.000 Ft-ért.

²⁶ Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt Ofen, 1871. 549.

²⁷ Adress-Kalender von Pest, Ofen und Alt Ofen, 1878. 453.

²⁸ Budapesti cím- és lakjegyzék, 1880–1881. 272.

²⁹ HU BFL VII. 184. 1885 0617. 1885-ben Weinmann Fülöp által kiállított közjegyzői okirat, amely arról tanúskodik, hogy Györgyey László özvegyen maradt édesanyjával és ifjabb fiútestvérével, Miklóssal a Nádor utca 11. lakója volt.

³⁰ BIHARI – KUCZA 2014. 52–53.; JÓZSA 1996. 275–278.; BOROVSKY 1910. 141.

³¹ *Iskolai értesítők*, Budapest - Kegyes Tanítórendiek Főgimnáziuma, 1873. 17.; 1877. 84.

³² *Iskolai értesítők*, Budapest - Evangélikus Gimnázium, 1878. 10.; 1880. 60.

³³ GOLUCHOWSKI 1904. 97.

³⁴ ENGELBERT 2017. 305–306.

utódaira.³⁵ Ennek ismeretében nem meglepő, hogy Györgyey László foglalkozásaként több helyen a „földbirtokos” kifejezés szerepel, miközben lakóhelye ez idő tájt Bécsben a Favoritenstrasse 15. szám alatt volt.³⁶ 1885-ben, 21 éves korában döntött úgy, hogy kikeresztelkedik és a római katolikus egyház tagja lesz.³⁷

KATONAI SZOLGÁLATA

Mielőtt Györgyey László külképviseleti munkájának bővebb tárgyalásába kezdenénk, röviden arról is meg kell emlékeznünk, hogy fő hivatásával párhuzamosan katonai kötelezettségének is eleget kellett tennie, ami az egyéves önkéntes tanfolyam elvégzésével elérhető tartalékos tisztí rangfokozat megszerzésében nyilvánult meg. Ezzel nem csak mentességet nyert a hároméves katonai szolgálat alól, de a tisztí ranggal járó társadalmi presztízsből is részesedett.³⁸ Tisztí rangfokozatának megszerzése 1889-ben történt, amikor tartalékos hadnaggyá avatták.³⁹ Kezdetben a közös hadsereg 4. számú huszárezredének állományában vették nyilvántartásba, ahonnan 1890-ben az 5. számú Radetzky huszárezred tartalékába vezényelték.⁴⁰ Innen 1894-ben a magyar királyi debreceni 2. számú honvédhuszárezred tartalékába irányították.⁴¹ Ezek után 1898-ban szolgálaton kívüli viszonyba helyezték.⁴² Végül 1918-ban mint szolgálaton kívüli tartalékos tisztet főhadnaggyá léptették elő.⁴³

A DIPLOMÁCIAI KARRIER

Györgyey Lászlót 1890-ben a Monarchia külügyminisztere konzuli növendékké nevezte ki.⁴⁴ Első megbízatását 1890. január 21-én nyerte el, amikor mint konzuli gyakornokot az önkormányzat által delegált bécsi kerületi bíróságon alkalmazásba vették. Ezt követően 1890. december 1-én a Bécsi Kereskedelmi Bírósághoz osztották be, majd 1891. május 16-án a Bécsi Kereskedelmi és Iparkamarához rendelték. Első külképviseleti szolgálati helye a londoni főkonzulátus volt, ahová 1892. február 2-án nyert kiküldetést.⁴⁵ Az elkövetkező évben, 1893. október 5-én a külügyminiszter előterjesztését elfogadva az uralkodó alkonzullá nevezte ki.⁴⁶

³⁵ Halálozások. *Fővárosi Lapok* 21. (1884. június 17.) 141. sz. 921.

³⁶ HU BFL VII.184. 1888 0537. Weinmann Fülöp közjegyző iratai.

³⁷ ENGELBERT 2017. 305–306.

³⁸ HAJDÚ 1987. 74–85.

³⁹ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁴⁰ *Budapesti Közlöny* 24. (1890. január 21.) 16. sz. 2.

⁴¹ *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek* 21. (1894. december 30.) 53. sz. 288.

⁴² *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek* 25. (1898. október 24.) 45. sz. 210.

⁴³ *Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára - Személyes Ügyek* 45. (1918. szeptember 7.) 127. sz. 3679.

⁴⁴ *Kinevezések. Budapesti Hírlap* 10. (1890. január 29.) 28. sz. 11.

⁴⁵ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁴⁶ *Budapesti Közlöny* 27. (1893. október 27.) 249. sz. 1.

Londoni megbízatása azonban nem tartott sokáig, mivel 1893. november 9-én áthelyezték Belgrádba. Ez után 1895. április 18-án a plovdivi konzulátushoz vezényelték, majd 1895. július 24-én visszatért Belgrádba. Az ott végzett munkája elismeréseként kapta első kitüntetését, amikor az uralkodó engedélyezte számára a királyi szerb IV. osztályú Takova-rend átvételét.⁴⁷ Belgrádból Jászvásárba vezetett az útja, ahová 1897. február 25-én kapott kinevezést.⁴⁸ Itteni megbízatása alatt, 1898-ban veszítette el édesanyját, aki a fővárosi társas élet egyik nagyon kedvelt és nagy jótékonyágáról ismert tagja volt.⁴⁹ Jászvásárban végzett tevékenysége során újabb kitüntetést kapott, miután az uralkodó engedélyezte számára a Románia csillaga rend lovagkeresztjének elfogadását.⁵⁰ 1898-ban gyakori áthelyezések tarkították diplomáciai pályafutását. Előbb április 5-én ismét a plovdivi konzulátushoz vezényelték, majd július 29-én áthelyezték Galatba, ahonnan november 6-án az alexandriai konzulátushoz osztották be.⁵¹ Itt sem maradhatott sokáig, mivel 1899. december 4-én a berlini főkonzulátushoz rendelték.⁵² A német fővárosban végzett szolgálata alatt az uralkodó 1900. május 1-én a Ferenc József rend lovagkeresztjével tüntette ki,⁵³ majd 1900. szeptember 1-én konzullá léptette elő.⁵⁴ Berlini kinevezését gyakorta ideiglenes megbízatások szabdalták. Előbb 1903. december 18-tól 24-ig Hamburgba küldték, majd 1904. július 2-től október 5-ig Nizzába helyezték. Végül a belgiumi főkonzul szabadságolása miatt,⁵⁵ 1904. október 8-tól 1905. május 5-ig Antwerpenbe irányították.⁵⁶ Ez utóbbi szolgálati helyének egyik különleges emléke az Ady Endrével folytatott levelezése.⁵⁷ Innen származik az a tudósítás is, amely némi bepillantást enged a külképviseletek protokolláris feladatainak ellátásába: „A múlt hét szerdáján a belgiumi osztrák-magyar központi segítőegyesület az antwerpeni Theatre Royalban díszelőadást rendezett,

⁴⁷ *Budapesti Közlöny* 31. (1897. július 16.) 161. sz. 1.; A Takovo-rend (máshol Takova-rend) a Szerb Fejedelemség első kitüntetése volt, melyet 1865-ben, az Oszmán Birodalom ellen indított második szerb felkelés (mely Takovóból indult) 50. évfordulója alkalmából alapítottak. A Pallas Nagy Lexikona (1897.) 15. kötet, 894.

⁴⁸ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁴⁹ Halálozás. *Pesti Hírlap* 20. (1898. január 30.) 30. sz. 9.

⁵⁰ Idegen rendjelek. *Magyar Nemzet* 18. (1899. november 12.) 313. sz. 6.; A „Románia csillaga rend” Románia legmagasabb szintű állami kitüntetése, amit I. Károly román király alapította 1877. május 10-én. A Pallas Nagy Lexikona (1897.) 14. kötet, 668.

⁵¹ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁵² ENGELBERT 2017. 305–306.

⁵³ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* 34. (1900. május 11.) 108. sz. 1.; A „Ferenc József rend” Ferenc József császár és király által trónra lépésének első évfordulóján, 1849. december 2-án alapított, az Osztrák Császárság, majd az Osztrák-Magyar Monarchia magas állami kitüntetése volt. A Pallas Nagy Lexikona (1894.) 7. kötet, 119.

⁵⁴ A berlini új osztrák-magyar főkonzul. *Magyarország* 8. (1901. április 23.) 96. sz. 4.

⁵⁵ *Pénzügyi Közlöny* 32. (1905. február 20.) 6. sz. 159.

⁵⁶ Deusch, ENGELBERT, 2017, 305–306.

⁵⁷ Ady valamilyen ügyes-bajos dolgában kereshette fel Györgyeit, aki nem tudta fogadni őt, ezért levelében kért elnézést tőle: „Igen sajnáltam, hogy Nizzában nem lehetett alkalmam Kegyedet láthatni; ép[!] elutazásom előtt annyi mindenféle dolgom volt, hogy nem jutottam hozzá szíves látogatását viszonzhatni – egyébiránt a nizzai konzulátus titkárat megbízta, hogy ez irányban mentsem ki Kegyednél. Értem, hogy nem ismerve a körülményeket, „föhláborodásának” adott kifejezést, de most remélem, hogy az adott felvilágosítások után, belátandja, hogy csupán a Nizzáról való elutazással járó készülődések etc okozták, hogy nem lehetett időt találnom Kegyeddal találkozhatni. Én hivatalban mindenkit fogadni szoktam, különö[s] készséggel szoktam pedig honfitársaim rendelkezésére állani – ohajtanám, hogy erről alkalma legyen a jövőben személyesen meggyőződhetni. Anvers, [1904.] okt. 13. Teljes tisztelettel: Györgyei László.” Györgyei László – Ady Endrének. <http://mek.oszk.hu/05500/05565/html/al0166.html>. Hozzáférés: 2023.02.05. 11:55.

mely egyike volt a szezon legfényesebb ünnepeinek. Verdi »Aidá«-ját hozták színre kitűnő előadásban. Az osztrákok és magyarok ünnepei mindenkor nagy közönséget vonzanak s most is összegyűlt az antwerpeni társaság színe-java; s a színház vesztibüljét virágsátorra változtatták át, melynek közepét osztrák, magyar és belga zászlóktól körülvéve I. Ferenc József és Lipót királyok szoborképe foglalta el. Az ünnepség lényét fölöttébb emelte, hogy Brüsszelből átjött az ünnepélyre az osztrák-magyar követség is teljes képvisellel. Megjelent az ünnepségen többek között Györgyei László osztrák-magyar konzul...»⁵⁸ A híradásokból azt is megtudhatjuk, hogy a Berlinben töltött évei alatt sokat tett a magyar egyesületek egységének megteremtéséért, ami elsősorban a kint élő magyarok közötti viszály elcsendesítését szolgálta.⁵⁹ Berlinben végzett munkáját a Porosz királyi korona-rend III. osztályának kitüntetésével köszönték meg.⁶⁰

Azzal egy időben, hogy 1906. április 12-én Puscariu Junius addigi alexandriai konzul Kijevbe helyezték,⁶¹ Györgyey Lászlót bízták meg az afrikai ország konzulátusának vezetésével.⁶² Tevékenységének összetettségét és kiterjedését jól érzékelteti a hatáskörébe tartozó területek felsorolása. Az alexandriai kormányzóság mellett hozzá tartoztak a Behera, Menufié és Garbiek mundírségek. Az alexandriai konzulátságtól függő hivatalok voltak továbbá: alkonzulság Manszúraban (Dachalich és Sarkié mundírségek), Konzulság Kairóban (Kairó és Szuakim kormányzóságok, illetve Ghize, Gazluibe, Fajum és Beni Szuef mundírségek, valamint a katonai határkerület Asszuánnal és wadi Halfával).⁶³ Az itt végzett szolgálata során az uralkodó 1908. november 30-án a Vaskorona Lovagrend III. osztályú kitüntetését adományozta számára.⁶⁴

Diplomáciai pályafutásának újabb állomása a milánói konzulátus volt, amelynek élére 1909. május 8-án nevezték ki. Itteni tevékenysége alatt 1910. március 20-án II. osztályú főkonzullá léptették elő.⁶⁵ Ekkoriban a milánói konzulátus hivatali területéhez tartoztak Miláno, Pavia, Cremona, Como, Bergamo, Brescia, Sondrio, Mantua, Piacenza és Novara tartományok.⁶⁶ A híradások alapján Györgyey László kifinomult diplomáciai érzékkel látta el a feladatát. Megnyilvánulásai a nemzetek közötti növekvő feszültségek ellenére is a béke megtartását szolgálták. Ezek a kedvező tulajdonságai tükröződtek vissza a melegnanoi ütközet helyszínén 1913. június 8-án megtartott megemlékezésen,⁶⁷ ahol az elesett olasz, osztrák,

⁵⁸ Osztrák-magyar ünnep Antwerpenben. *Hazánk* 12. (1905. január 17.) 15. sz. 9.

⁵⁹ Berlii séták. *Magyar Nemzet* 25. (1906. január 11.) 9. sz. 1.

⁶⁰ Hivatalos rész. *Budapesti Közlöny* 41. (1907. január 17.) 14. sz. 1.; A „Porosz királyi korona-rend” II. Vilmos német császár által 1901. január 18-án a porosz királyság 200 éves fennállása emlékére alapított állami kitüntetés volt. Révai Nagy Lexikona (1922.) 15. kötet, 596.

⁶¹ *Budapesti Közlöny* 40. (1906. május 4.) 105. sz. 1.

⁶² ENGELBERT 2017. 305–306.

⁶³ A kairói konzulátus alárendelt hivatalai. *Budapesti Közlöny* 43. (1909. február 14.) 36. sz. 12.

⁶⁴ A valóságos konzuli fogalmazói és irodai hivatalnokok állományában. *Magyarország* 15. (1908. december 3.) 289. sz. 8.; A Vaskorona Rendet eredetileg I. Napóleon alapította 1805-ben olasz királlyá váló koronázása alkalmából. Míután az osztrák császárság visszaszerezte olasz tartományait, I. Ferenc 1816-ban a kitüntetést Osztrák Császári Vaskorona Rend néven, bizonyos változtatásokkal az osztrák érdemrendek közé sorolta. In: MOLNÁR 1972. 807.; A témáról bővebben ld. Pallas Nagy Lexikona (1897.) 16. kötet, 706.

⁶⁵ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁶⁶ *Budapesti Közlöny* 45. (1911. január 22.) 18. sz. 11.

⁶⁷ A melegnanoi ütközet az 1859. évi osztrák-olasz háború eseménye volt.

magyar és francia katonák emléke előtt tisztelegve, ünnepi beszédében a régi ellentétek megszűnéséről és a sírok fölött támadt béke fontosságáról szolt. A magyar hírlapírók szerint a sokaság a főkonzult és a Monarchiát éllette s a milánói lapok – köztük első helyen a később Monarchia ellen lázító *Corriere dela Sera* – lelkes tudósításokban emlékeztek meg a testvéri ünnepéről.⁶⁸ A béke kinyilvánítását szolgálta az olasz és osztrák labdarúgó válogatottak között 1914. január 12-én Milánóban megrendezett mérkőzésen való megjelenése is, amelynek előestéjén a városi tanács által rendezett fogadáson vett részt, ahol a kerületi kormánybiztos a két nemzet közötti barátságról beszélt.⁶⁹ Györgyey László jellemét dicsérte a „Világ” tudósítója is, aki szerint Milánó népe különös tiszteletet tanúsított iránta: „Hogy a múlt hónapok osztrákellenes izgatása e folyton forrongó város csöcselékjét soha és semminemű kihágásra rá nem vehette és a franciák szította irredentizmus, itt, ahol az osztrák uralom nem hagyott kedvező emlékeket soha komolyabb mérveket nem ölthetett; ezt bizony jórészt ennek a csöndes és finom öregúrnak köszönhetjük. Györgyey főkonzul nem excellál hazafias frázisok hangoztatásában, de halk lépte és csöndes mosolya többet ér el a francia képviselőt minden izgágáskodásánál.”⁷⁰ Milánói megbízatásának a két ország közötti hadiállapot beállta vetett végét. Miután Olaszország 1915. május 23-án hadat üzent az Osztrák-Magyar Monarchiának, a diplomáciai testület tagjaként Györgyey László is kénytelen volt elhagyni szolgálati helyét. A Milánóból történő távozása után az alábbiakban nyilatkozott ottani tapasztalatairól: „Hatásköröm egész Lombardiára kiterjedt. Milanóban körülbelül 1200, Lombardiában összesen 4000 osztrák és magyar állampolgár tartózkodott. Márciustól kezdve már túl voltunk terhelve munkával. Azelőtt alig állítottunk ki ötven útlevelet, most százával jöttek fel hozzánk a passzusokért.”⁷¹

Hazatérése után, az uralkodó Györgyey Lászlót 1915. augusztus 8-án első osztályú főkonzullá léptette elő, majd a külügyminisztérium 1915. december 10-én belgrádi képviselőjének nevezte ki.⁷² Itteni feladatokról az alábbiakban nyilatkozott: „Hivatalos összeköttetést tartok fenn a külügyminisztérium és a katonai hatóság között. De azért is vagyok itt, hogy megvédjem honfitársaink (magyar és osztrák) és a neutrális államok alattvalóinak érdekeit.” Györgyey László ugyanakkor tagja volt annak a bizottságnak is, amely a belgrádi múzeumokat és archívumokat leltározta.⁷³ Az itt végzett munkája során az uralkodó 1916. február 17-én a Lipót-rend lovagkeresztjét adományozta számára.⁷⁴ Nem sokkal később, 1916. május 8. és június 23. között a külügyminisztériumhoz rendelték, majd a következő évben, 1917-ben Luganóba küldték, ahol 1919. február 14-ig teljesített követi szolgálatot.⁷⁵ Itt vehette át az utolsó uralkodói kitüntetését, a Ferenc József-rend középkeresztjéhez tartozó hadiékítménnyel ellátott csillagdiszt, amit 1918. augusztus 22-én a háborúban

⁶⁸ Emlékezés. *Az Újság* 14. (1916. június 8.) 159. sz. 12.

⁶⁹ Labdarúgók és a politika. *Az Est* 5. (1914. január 13.) 11. sz. 13.

⁷⁰ Il compte giusto. *Világ* 6. (1915. január 30.) 30. sz. 8.

⁷¹ Milánói főkonzulunk elmondja a hadüzenet előtti tapasztalatait. *Az Est* 6. (1915. június 2.) 154. sz. 2.

⁷² ENGELBERT 2017. 305–306.

⁷³ Szerbia és Belgrád kormányzóinál. *Az Est* 7. (1916. június 2.) 33. sz. 3.

⁷⁴ Milánói főkonzulunk elmondja a hadüzenet előtti tapasztalatait. *Pesti Napló* 67. (1916. február 25.) 56. sz. 4.; A „Lipót-rend” polgári és katonai kitüntetés volt, amelyet I. Ferenc osztrák császár és magyar király alapított 1808-ban édesapja, II. Lipót tiszteletére. A Pallas Nagy Lexikona (1895.) 11. kötet, 549.

⁷⁵ ENGELBERT 2017. 305–306.

teljesített kitűnő szolgálatainak jutalmazásaként kapott.⁷⁶ Már a fegyverszünet megkötése után kérte fel a honvédelmi miniszter, hogy eszközölje ki az olasz kormánytól a hadifoglyok hazaszállításának érdekében összeállított magyar bizottság fogadását.⁷⁷ A Monarchia felbomlását követően a magyar állam vette át, amely rendkívüli követté és meghatalmazott miniszterre nevezte ki.⁷⁸ Ebben a minőségében vezette 1920-ban Rómába azt a gazdasági szakbizottságot, amelynek az export-import ügyekben folytatott megbeszélések kezdeményezése volt a feladata.⁷⁹

Györgyey László 1922-ben még csak 58 éves volt, amikor „létszámapasztás” végrehajtása miatt nyugállományba helyezték.⁸⁰ A méltatlannak tűnő eljárást a budapesti lapok is szóvá tették, szándékos politikai eljárást gyanítva a döntés mögött: „Györgyey László közel harminc évig szolgált a külügyminisztériumban. A régi monarchia diplomáciai karának egyik kitűnősége volt. Sok súlyos, nehéz helyen teljesített szolgálatot, mindenkor meglepő sikerrel és eredménnyel. [...] Ezek után természetesen mindenkit csodálkozás tölt el, hogy Györgyeyt azon a címen, hogy a létszámot apasztani kell, nyugdíjba küldik. Aki ismeri a szellemet, amely most a külügyminisztériumot áthatja, igen jól tudja, mi rejlik e nyugdíjazás mögött. Hisz Kánya meghatalmazott miniszter már a királynak Budaörsig való előnyomulása alkalmával is megmutatta, milyen mesteri módon tud szakítani a régi »liberális« múlttal, melynek egész karrierjét, egész pályafutását köszönheti és mily könnyűszerrel adja be derekát az új kurzusnak.”⁸¹ Kényszer nyugdíjazásában közrejátszhatott valós legitimizmusa, amit az ilyesféle körökkel való kapcsolatai alátámasztanak.⁸²

Györgyey László 1890–1922 között végezte diplomáciai szolgálatát az Osztrák-Magyar Monarchia, majd a Magyar Külügyminisztérium megbízásából. Felettesei látszólag meg lehettek elégedve a munkájával, hiszen a szolgálati ideje alatt szépen lépkedett előre a ranglétrán: előbb alkonzullá, majd konzullá, később II. osztályú főkonzullá, végül I. osztályúvá léptették elő, illetve az összeomlás után rendkívüli követnek, meghatalmazott miniszternek nevezték ki. Az előbbi feltételezést támasztja alá az érdemeinek elismeréseként kapott kitérítések sokasága, ahogyan a munkáját méltató – már idézett – újságcikkek is. A külügyi tevékenysége sikerességének megítélésével kapcsolatosan mégis felmerülhet némi kétely a szolgálati helyek gyakori változtatása miatt. Az említett 32 év alatt ugyanis 16 helyszínen teljesített külügyi szolgálatot. Ez önmagában véve rendkívül gazdag és változatos képet nyújt a diplomáciai karrierjéről. Azonban a rendelkezésekre álló forrásokból a legtöbb esetben nem derül ki, hogy miféle indokok álltak az áthelyezések hátterében? Miért nem tarthatott hosszabb ideig a szolgálati megbízások többsége? Ennek megválaszolása a téma további kutatására adhat ösztönzést.

⁷⁶ *Budapesti Közlöny* 52. (1918. szeptember 14.) 209. sz. 2.

⁷⁷ Olaszországi hadifoglyaink hazaszállítása. *Pesti Hírlap* 41. (1919. január 8.) 7. sz. 8.

⁷⁸ ENGELBERT 2017. 305–306.

⁷⁹ Hazajött a magyar delegáció Rómából. *Az Újság* 18. (1920. szeptember 15.) 218. sz. 5.

⁸⁰ A külügyminisztériumból jelentik. *Szózat* 4. (1922. augusztus 9.) 181. sz. 8.

⁸¹ Györgyey László. *Az Újság* 20. (1922. augusztus 9.) 179. sz. 6.

⁸² Hogyan juthat el a magyar nemzet a koronázásig? *Az Újság* 5. (1929. november 21.) 265. sz. 3.

POLITIKAI KÖZÉLETI TEVÉKENYSÉGE

Györgyey László nyugdíjazását követően a magyarországi politikai közéletben talált magának hasznos elfoglaltságot. A Tisza Kálmán kormányát támogató édesapja után,⁸³ az 1918-ban elhunyt miniszterelnök emlékét ápoló Tisza István Társaskör tagja lett, ahol idővel választmányi tisztséget is betöltött.⁸⁴ A beszámolók szerint gyakori résztvevője volt a kör rendezvényeinek, ahol az előkelő közönség soraiban említik a nevét.⁸⁵ Pénzbeli adományával hozzájárult Tisza István szobrának felállításához.⁸⁶ 1926-ban a Tisza-korszak számos reprezentánsával együtt a Bethlen István miniszterelnök támogatására szervezett aláírásgyűjtő akcióban is részt vett.⁸⁷ Politikai közéleti tevékenységébe ugyanakkor a legitimista rendezvények látogatása is beletartozott. Rendszeres vendége volt a trónörökös, Ottó főherceg születésnapja alkalmából szervezett ünnepi eseményeknek.⁸⁸ Emberi jóságára vall, hogy 1929-ben tagja lett a Vörös Kereszt Egyletnek.⁸⁹

BEPILLANTÁS A MAGÁNÉLET REJTTELMEIBE

Györgyey Lászlónak nem volt felesége és gyermekei sem születtek. Ettől függetlenül több hölgygel is szoros kapcsolatot ápolhatott, amit végrendeletének tartalmából gyaníthatunk. 1915-ben az általános örökösének tekintett még élő testvérei mellett milánói barátnőjét, Pietringa Giuseppe-t nevezte meg további örökösének, akire elhalálozása esetén 40.000 korona készpénzt és a hagyományosai által fizetett évi 10.400 korona életjáradékot hagyott.⁹⁰ A végrendelet utólagos kiegészítésében a budapesti Schlatz Elza úrhölgyet is megnevezte, akire további ötezer korona készpénzt hagyott.⁹¹ Ennél meglepőbb, hogy 1933-ban 69 esztendősen örökre fogadta és nevére vette az akkor 31 éves, római katolikus vallású, alsószentiváni születésű Fehér Erzsébetet,⁹² aki 1925-ben arról vált híressé, hogy ő volt az első budapesti női taxisofőr.⁹³ Györgyey László budapesti lakása az Andrássy út 46. szám alatti bérházban volt,⁹⁴ ami eredetileg az 1918-ban elhunyt nővérének, Sváb Gyuláné született Györgyey Irmának a tulajdonában állt, mielőtt

⁸³ Zsidó pénz választási czélokra. *Pesti Hírlap* 6. (1884. május 17.) 136. sz. 5.

⁸⁴ A Tisza István Társaskör közgyűlése. *Az Újság* 11. (1935. február 25.) 47. sz. 7.

⁸⁵ Ravasz László előadása a Tisza István Társaskörben. *Budapesti Hírlap* 45. (1925. december 12.) 281. sz. 5.

⁸⁶ A Tisza-szobor gyűjtésének eddigi eredménye. *Nemzeti Újság* 10. (1928. augusztus 17.) 186. sz. 6.

⁸⁷ A hercegprímás, a régi munkapárt, a nagyipar és a bankvezérek kiáltványa a magyar néphez. *Világ* 17. (1926. március 7.) 47. sz. 2.

⁸⁸ A legelső magyar embert, mint élő valóságot üdvözljük örökös királyunkban. *Nemzeti Újság* 12. (1930. november 21.) 265. sz. 8.

⁸⁹ A Vörös Kereszt Egylet újabb tagjai. *Pesti Hírlap* 51. (1929. április 12.) 82. sz. 10.

⁹⁰ HU BFL VII.192-1915-1228. Rhorer Géza közjegyző iratai.

⁹¹ HU BFL VII.192-1915-1302. Rhorer Géza közjegyző iratai.

⁹² Hungary Civil Registration. Állami anyakönyvek, 1895–1980. Budapest VI. kerület. Születettek, 1901–1902. 406.

⁹³ Itt az első női taxisofőr! *Pesti Napló* 76. (1925. december 10.) 279. sz. 8.; Fehér Erzsébet élettörténetét Mlecsenkov László profi családfakutató dolgozta fel. Lásd: Uő: Pesti mese az első fővárosi taxi sofőről – Györgyei (Fehér) Erzsébet élettörténete. <https://www.facebook.com/groups/405787020056303/search/?q=Gy%C3%B6rgyei>. Hozzáférés: 2023.03.11. 20:10.

⁹⁴ A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betűrendes távbeszélő névsora, 1943.190.

az épületet fivérükre, Györgyey Illésre hagyta.⁹⁵ Az egyedüllétből fakadó időskori magányt a szomszédságában élő családtagok alkalmi látogatása mellett talán a körülötte lévő háziállatokkal való törődés is enyhíthette.⁹⁶ Györgyey László 1944. szeptember 28-án 80 esztendősen cukorbetegség következtében hunyt el Kispesten, a Horthy Miklós út 30. szám alatt.⁹⁷

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS SZAKIRODALOM

Levéltári források

MNL OL: A3483-X 5329-219/5. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Dabas, Sterberegister 1850–1885.

MNL OL: A3570-X 5522-423/43. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Sterberegister 1851–1860.

MNL OL: A3567-X5522-423/28. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Heiratsregister 1851–1866.

MNL OL: A3559-X5522-423/6. Israelitische Kirche, Kirchengemeinde Pest, Geburtsregister 1863–1864. 89.

Hungary Civil Registration. Állami anyakönyvek, 1895–1980. Budapest VI. kerület. Születettek, 1901–1902.

Hungary Civil Registration. Állami anyakönyvek, 1895–1980. Budapest XIX. kerület. Halottak, 1944–1945.

MNL OL: W216-N 26. Pest-Pilis-Solt vármegye, 1828. évi adóösszeírások.

HU BFL VII. 2.e 01728 1876. Haláleset felvétel.

HU BFL XV.37.c 445-24226. Tulajdoni lap.

HU BFL IV. 1305 0959/1864. Táfler Adolf kérelme.

HU BFL VII. 184. 1885 0617. 1885-ben Weinmann Fülöp közjegyzői iratai.

HU BFL VII.184. 1888 0537. Weinmann Fülöp közjegyző iratai.

HU BFL VII.192-1915-1228. Rhorer Géza közjegyző iratai.

HU BFL VII.192-1915-1302. Rhorer Géza közjegyző iratai.

HU BFL VII.192-1911-0727. Rhorer Géza közjegyző iratai.

⁹⁵ HU BFL VII.192-1911-0727. Rhorer Géza közjegyző iratai.

⁹⁶ Illés nevű bátyjának unokája úgy emlékezett, hogy a házvezetőnője 13 macskát tartott az első emeleti lakásban. Györgyey János szóbeli közlése alapján. Az interjú időpontja: 2021. február 10.

⁹⁷ Hungary Civil Registration. Állami anyakönyvek, 1895–1980. Budapest XIX. kerület. Halottak, 1944–1945. 81.

Sajtóanyag:

A Hon, 1881.

Az Est, 1914., 1915., 1916.

Az Újság, 1916., 1920., 1922., 1929., 1935.

Budapesti Hírlap, 1890., 1925.

Budapesti Közlöny, 1872., 1890., 1893., 1897., 1900., 1906., 1907., 1909., 1911., 1918.

Rendeleti Közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára, 1894., 1898., 1909., 1918.

Ellenőr, 1877.

Fővárosi Lapok, 1884.

Hazánk, 1905.

Magyar Compass, 1875.

Magyar Nemzet, 1899., 1906.

Magyarország, 1901., 1908.

Nemzeti Újság, 1928., 1930.

Pester Lloyd-Kalender, 1865.

Pesti Hírlap, 1884., 1888., 1898., 1919., 1929.

Pesti Napló, 1876., 1916., 1925.

Pénzügyi Közlöny, 1905.

Szózat, 1922.

Vasúti és Közlekedési Közlöny, 1873.

Világ, 1915., 1926.

Adatbázisok, lexikonok:

A budapesti egységes hálózat (Budapest és környéke) betürendes távbeszélő névsora, 1943.

Adress-Kalender von Pest Ofen und Alt-Ofen, 1871 und 1872., 1878.

Budapesti cím- és lakjegyzék, 1880–1881.

Iskolai értesítők, Budapest - Kegyes Tanítórendiek Főgimnáziuma, 1873.

Iskolai értesítők, Budapest - Evangélikus Gimnázium, 1878., 1880.

Pallas Nagy Lexikona, 7., 11., 14., 15. kötet.

Révai Nagy Lexikona, 12., 15. kötet.

Szóbeli forrásközlők:

Györgyey János szóbeli közlése. Az interjú időpontja: 2021. február 10.

Online források:

<https://www.geni.com/people/Kolomann-Tafler/6000000019045211367>

<https://www.geni.com/people/Adolf-Gy%C3%B6rgyey/6000000019044512909>.

<http://mek.oszk.hu/05500/05565/html/al0166.html>.

<https://www.facebook.com/groups/405787020056303/search/?q=Gy%C3%B6rgyey>

Szakirodalom:

BIHARI JÓZSEF – KUCZA Péter (2014): *Tápiógyörgye Anno. Képes történelem*. Tápiógyörgye, Tápiógyörgye Község Önkormányzata.

BOROVSZKY SAMU (1910): *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye*. Budapest, Országos Monográfia Társaság.

DEUSCH, ENGELBERT (2017): *Die effektiven Konsuln Österreich (-Ungarns) von 1825–1918. Ihre Ausbildung, Arbeitsverhältnisse und Biografien*. Wien, Böhlau Verlag.

GOLUCHOWSKI, AGENOR (1904): *Die K. u. K. Konsular-Akademie von 1754 bis 1904. Festschrift zur Feier des Hundertfünfzigjährigen Bestandes der Akademie und der Eröffnung ihres neuen Gebäudes*. Wien, Verl. des k. u. k. Ministeriums des kaiserlichen und königlichen Hauses und des Äussern.

HAJDÚ TIBOR (1987): A tisztikar társadalmi helyzetének változásai (1849–1914). *Századok* 30. évf. 4. sz. 74–85.

JOUKOVA, ALEXANDRA (2002): *Dolmetscher- und Sprachausbildung an der Orientalischen bzw. Diplomatischen Akademie in Wien*. Diplomarbeit zur Erlangung des Grades einer Magistra der Philosophie an der Geistes- und Kulturwissenschaftlichen Fakultät der Universität Wien. Studienweig Dolmetschausbildung. Wien.

JÓZSA ISTVÁN (1996): A Györgyey kastély és kastélypark rövid története. In: Bihari József (szerk.): *Györgyeyi Kalendárium*. Tápiógyörgye, Tápiógyörgye Község Önkormányzata, 275–278.

KARÁDY VIKTOR – KOZMA ISTVÁN (2002): *Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig*. Budapest, Osiris.

KÖVÉR GYÖRGY (2002): A Schosberger-klán. In: Uő: *A felhalmozás íve*. Budapest, Új Mandátum, 47–52.

LUGMAYR, MARIA (1981): *Die Geschichte der k. u. k. Konsularakademie 1898–1918*. Wien.

MOLNÁR PÁL (1972): Válogatott katonai kitérítések. *Hadtörténeti Közlemények* 19. évf. 4. sz. 807–810.

PFUSTERSCHMID-HARDTENSTEIN, HEINRICH (1989): Von der Orientalischen Akademie zur k. u. k. Konsularakademie. Eine Maria-Theresianische Institution und ihre Bedeutung für den auswärtigen Dienst der österreichisch-ungarischen Monarchie. In: Wandruszka, Adam – Urbanitsch, Peter (Hgg.): *Die Habsburgermonarchie 1848–1918*. Teil VI/1: Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. 122–195.

RATHKOLB, OLIVER (2005): *250 Jahre. Von der Orientalischen zur Diplomatischen Akademie in Wien*. Innsbruck, Wien, Studien Verlag.

RUBINEK GYULA (szerk.) (1897): *A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. Gazdacímár*. Budapest, Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal.

SOMOGYI ÉVA (2017): *Magyarok a bécsi hivatalnokvilágban - A közös külügyminisztérium magyar tisztviselői 1867–1914*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

WEISS, VICTOR EDLER VON STARKENFELS (1839): *Die k. k. Orientalische Akademie zu Wien, ihre Gründung, Fortbildung und gegenwärtige Einrichtung*. Wien.

BESSENYEI, VANDA

bessenyei.wanda@gmail.com

PhD Student (University of Szeged, Doctoral School of History)

The case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and its Hungarian ties

ABSTRACT

The interest of the Czechoslovak state security services (Státní bezpečnost, StB) in the Slovak politicians and diplomats accused with ‘bourgeois nationalism’ can be considered the first step towards the Slánský-trial, since it was the first stage of the hunt after the ‘Czechoslovak Rajk’. The investigation after these men quickly interweaved with the forthcoming case of the then Minister of Foreign Affairs, Vladimír Clementis. It was promising to the StB to create Czechoslovakia’s own Rajk-trial with these people, however, due to the regional nature of the case, they soon abandoned this concept, because as it seemed, they caught a bigger fish. Thus, the concept of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ were prepared only after the Slánský-trial, and the case was tried only as a follow-up trial in 1954.

In this study, whilst showcasing this case, I also point out the Hungarian aspects of it, which prove well that the Hungarian Rajk-trial played an enormous role – although, mostly as pressure on the Communist Party of Czechoslovakia (Kommunistická strana Československa, KSČ) and on the StB – in the ‘unmasking the enemies within the party apparatus’. In order to do so, this research is based on both Czechoslovak and Hungarian sources, although, in different degrees as one will see, since the Hungarian sources are way less than the Czechoslovak ones. Still, it is important to note that one can not summarize the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ without discussing the threads leading to Hungary.

KEYWORDS

show trial, political trial, Czechoslovakia, Státní bezpečnost, Államvédelmi Hatóság

DOI 10.14232/belv.2023.3.5

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Bessenyei Vanda (2023): The case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and its Hungarian ties. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 59–71.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

It is beyond doubt that from the Stalinist show trials within East Central Europe, the trial of László Rajk and the trial of Rudolf Slánský fulfilled Stalin’s expectations entirely, thus these two trials can be considered the most successful and infamous proceedings. However, while the drawing up of the Rajk-case – as a result of the ‘diligent’ work of Mátyás Rákosi¹ – took place in a somewhat fast pace and the trial was held between September 16th and 24th in 1949, due to the prolonged investigation, the ‘main culprit’ in Czechoslovakia was unveiled only in 1951 by the Státní Bezpečnost (StB) in the person of Rudolf Slánský, the general secretary of the Communist Party of Czechoslovakia (Komunistická strana Československo, KSČ). The trial of the so called ‘Anti-state conspiracy center headed by Rudolf Slánský’ was held between November 20th and 27th in 1952 in Prague.

The reason behind the time gap of the two trials can be found in the hunt after the perfect candidate for the main defendant. The StB’s first choice was the Minister of Foreign Affairs, Vladimír Clementis, however, it became clear not long after his arrest that his person would have only been enough for a smaller case. The second candidate was the district party secretary of Brno, Otto Šling, but the state security service could not stage a grandiose show trial concentrating on him either. Thus, the name of the general secretary arised, although, the StB found a good use of the previously arrested politicians as well, who later got sentenced either in the main trial or in one of the follow-up trials. Clementis and Šling, for example, was sentenced to death in the main trial and they were executed together with their nine co-accused on December 3rd, 1952.²

At the inchoative stage of searching for the so called ‘Czechoslovak Rajk’ the attention of the StB turned to the Slovak part of the state as the Slovak Communist Party (Komunistická Strana Slovenska, KSS) started to unveil the ‘bourgeois national’ deviation within the party apparatus. Although, the unmasking of the ‘bourgeois nationalists’ can be considered the first step towards the Slánský-trial, due to its regional character, the final hearing of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ was held only as a follow-up trial between April 21st and 24th in 1954 in Bratislava.

¹ Rákosi was the general secretary of the Hungarian Communist Party (Magyar Kommunista Párt) between 1945 and 1948 and then the Hungarian Working People’s Party (Magyar Dolgozók Pártja) between 1948 and 1953. He was the head of the Council of Ministers between 1952 and 1953.

² The fourteen accused of the main trial were: Rudolf Slánský, Vladimír Clementis, Otto Šling, Ludvík Frejka, Josef Frank, Vavro Hajdú, Evžen Löbl, Rudolf Margolius, Otto Fischl, André Simone, Artur London, Bedřich Reicin, Karel Šváb, Bedřich Geminder. With the exception of London, Hajdú and Löbl, all of them were sentenced to death and were executed. For more on the main trial in Hungarian see: BESSENYEI 2019. 15–33, in English: KAPLAN 1990. 116–248, in Czech: KAPLAN 2022. 161–347.

The goal of this study is not only to give a comprehensive insight of this case from its unfolding to the rehabilitations taking place in several waves, but also covering its Hungarian aspects, which is quite seldom-discussed, but nevertheless an important aspect of the case. The study is only focusing the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’, although there were other trials with the charge of ‘bourgeois nationalism’ in Slovakia. From a certain perspective the trial of Gustáv Husák³ and his co-accused could be seen as the main trial for this charge and so the study only examine this case and do not discuss the case of Oskar Valášek and his co-accused, Anton Rašla, Ján Belanský, and Imrich Karvaš who were also charged under the term of ‘bourgeois nationalism’.⁴

The majority of the accessible sources regarding this case can be found in the Security Services Archive (Archiv bezpečnostních složek, ABS) and the National Archives of the Czech Republic (Národní archiv, NA). Less, but still relevant sources can be found in the the Historical Archives of the Hungarian State Security (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, ÁBTL) and in the National Archives of Hungary (Magyar Nemzeti Levéltár, MNL). Most of the archival documents are interrogation protocols or reports of the state security services about the state of the investigation. Having regard to the constructed nature of the case, one cannot rely only on the interrogation reports and the indictment since they were based on the fictitious concept of the state security services. Moreover, most of the interrogation protocols were already written by the members of the state security and the accused only had to sign them. Although these documents, while give a firm basis for showing the concept of the case, one cannot ignore the rehabilitation materials which make the research of the case much more authentic, even though it is important to keep the place and time of their creation in mind: completely objective and ideologically free documents were not prepared neither in the second half of the 1950s, nor in the beginning of the 1960s, thus the application of source criticism is inevitable during the research.

The topic has a quite wide literature in Slovak and Czech language.⁵ The biographies of Gustáv Husák and the monographs of the Slánský-trial also mention the case to a certain extent.⁶ However, this trial, and especially the Hungarian ties of it, are seldom discussed in English, even though one must consider the ‘Slovak bourgeois nationalists’ an important first step in the hunt after the ‘Czechoslovak Rajk’.

³ In 1945, Husák was the Commissioner of Internal Affairs, then, between 1945 and 1946, he was the Commissioner of Transport and Public Works. From 1946 until May in 1950, he was the chairman of the Board of Commissioners, which practically made him the most influential person in the Slovak government apparatus. After the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and his complete rehabilitation in 1963, he became the Deputy Prime Minister of the Czechoslovak government in 1968, and the first secretary of the KSS between 1968 and 1969. From 1969 to 1987, he became the general secretary of the KSČ and, in parallel, between 1975 and 1989, he also served as the president of Czechoslovakia. His name is associated with the so-called ‘normalization’ after the ‘Prague Spring’ in 1968, which in reality meant political reversion.

⁴ More on these cases in Slovak see: Štefanica 2017. and BUMOVÁ 2019.

⁵ See Štefanica 2017.; KINČOK 2012.; KINČOK 2018.; KINČOK 2019.

⁶ See MICHÁLEK – LONDÁK 2013.; KINČOK A KOL. 2015.; MACHÁČEK 2017.; KAPLAN 2022.

THE FORMATION OF THE CONCEPT AND THE INCHOATIVE STAGE OF THE CASE

‘Bourgeois nationalism’, what indicates a deviation from the official socialist ideology and directive of the communist parties, was not new. The marxist-leninist term refers to the ‘capitalist’, thus ‘hostile’ practice when a nation emphasizes its own interests at the expense of another nation. The term ‘Slovak bourgeois nationalism’, was one interpretation of the original term and was in connection with the somewhat problematic relation between Slovaks and Czechs, and was mainly used for the fight against the ‘enemies’ within the party apparatus.⁷ Although, the KSS made its members well aware that it was present within the party apparatus and had to be fought against mainly in the early 1950s, the term appeared much earlier, in 1948.

On June 15th, 1948 two left-wing Hungarian writers from Slovakia, Árpád Balogh-Dénes and Zoltán Fábry wrote a letter to Rákosi, Erik Molnár⁸ and József Révai.⁹ Majority of the letter’s content was about the disadvantages of the Hungarian minority in Slovakia,¹⁰ but the two authors pointed out that the political leadership showed the signs of ‘bourgeois nationalism’, which even after the takeover of the KSC̄ in 1948 did not change.¹¹ They wrote especially denouncing about Husák, Clementis and Štefan Bašťovanský.¹² They highlighted the fact that in 1939 Clementis voiced an opinion opposing the Soviet Union, for which he was expelled from the party,¹³ to where he could only return in 1945 and after practicing self-criticism.¹⁴

From the summer of 1948 more and more critical voices could be heard within the KSS and the KSC̄ regarding the ‘bourgeois nationalist’ deviation: two prominent members of the political life, Václav Kopecký¹⁵ and Viliam Široký¹⁶ sharply criticized the tendency believed to be discovered within the party. And although the materials gathered by the StB on the politicians suspected with this deviation were growing, no substantial step were made against them by the KSS or the KSC̄.¹⁷

⁷ Štefanica 2017. 9–19.

⁸ In addition to his career as a historian and philosopher, Molnár was Minister of Foreign Affairs between 1947 and 1948 and again from 1952 to 1953, and chairman of the Supreme Court between 1953 and 1954. He held the position of chairman of the Hungarian Historical Society from 1958 to 1966.

⁹ Révai was Minister of Culture between 1949 and 1953.

¹⁰ For more on the situation of the minority and the population exchange in Hungarian see: POPÉLY 2006. and POPÉLY 2014.

¹¹ The KSC̄ took power in Czechoslovakia in 1948 as part of a coup d’état, which it referred to as ‘Victorious February’.

¹² As an influential politician, Bašťovanský was a member of the KSS’s Central Committee (CC) and the KSC̄’s CC from 1946 to 1952.

¹³ MNL-OL-X 10872-50664, MF 50664 X 10455 (1948–1956)

¹⁴ KAPLAN 2022. 91.

¹⁵ A hard-line Stalinist until his death in 1961, Kopecký was the main ideologist of the KSC̄. From 1948 until his death he was the member of the KSC̄ CC and also its Presidium.

¹⁶ In 1945 Široký was elected chairman of the KSS, which position he filled until 1953. He was also the member of the KSC̄ CC and its Presidium, but he was also the member of the CC’s Political Secretariat and the Politburo. Between 1945 and 1953 he was Deputy Prime Minister, between 1950 and 1953 Minister of Foreign Affairs and from 1953 to 1963 he was Prime Minister.

¹⁷ KAPLAN 2022. 98–100.

The darkest shadow of suspicion were casted on Husák and Ladislav Novomeský,¹⁸ who had to practice self-criticism on the IXth congress of the KSS due to ‘diversion from the official party line’.¹⁹ The criticisms and self-criticisms expressed at the congress, held between May 24th and 25th in 1950, can be considered the first actual steps against the ‘bourgeois nationalists’, if one does not take into account the StB’s collecting activity behind the scenes, only the publicly perceptible steps. It is important to note that the KSS accepted both Husák’s and Novomeský’s self-criticism even though at the time Široký was already well aware about the extensive incriminatory documents about the two politicians gathered by the StB.²⁰

The criticisms and self-criticisms expressed at the congress and the previous meetings of the Presidium were in tight connection with the case of Clementis, which was developing almost parallel to the case of the ‘bourgeois nationalists’, hence it is not a surprise that the arrest of Clementis and the members of the later created group of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ happened around the same time. The first person arrested by the StB was Ivan Horváth²¹ on December 3rd in 1950. In 1951 February the StB arrested in quick succession Ladislav Holdoš²² (on the 2nd), Daniel Okáli²³ (on the 4th) and finally Novomeský and Husák (both of them on the 6th). Clementis was arrested on January 28th in 1951.

In order to see clearly the connection between the two cases – which after a while ran in parallel – and to understand the circumstances of the creation of the ‘Slovak bourgeois nationalist’ group, it is essential to briefly touch upon Clementis’ activities in the 1920s and 1930s. After the arrest of Clementis and while working on his case, the StB started to

¹⁸ Slovak-born Novomeský, who was also active as a poet, was a representative of the Constituent National Assembly between 1946 and 1948 and the National Assembly between 1948 and 1951. After a brief time he spent in the Slovak National Council (Slovenská národná rada, SNR) in 1945–1946, he became a Commissioner of Information in 1948, then, between 1948 and 1950 Commissioner of Education. After the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and his complete rehabilitation in 1963, he was the member of the SNR again between 1968 and 1971.

¹⁹ KAPLAN 2022. 105–106.

²⁰ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II.19.

²¹ Slovak-born Horváth was working as a lawyer and he only participated actively in politics after 1945. Originally he was the member of the socialist democratic party and only became a member of the KSČ in 1944. In 1945 he was appointed Social Welfare Commissioner, then from 1946 to 1948 he was the vice-chairman of the SNR. He was the member of the Czechoslovak delegate to the peace conference in Paris and took part in the assembly of the United Nations in New York. Between 1946 and 1947 he was chairman of the Czechoslovak section in the joint committee which worked on the peace treaty with Hungary. Due to his knowledge in the Czechoslovak–Hungarian relations and his Hungarian language skills, he was appointed Czechoslovak envoy in Budapest in 1948, which position he filled in until his arrest. In January 1950 he was appointed to head the Department of Interantional Law at the Faculty of Law of Comenius University. Unfortunately, he did not live his full rehabilitation: he died in 1960.

²² The also Slovak-born Holdoš participated in the Spanish civil war and between 1946 and 1948 he was the member of the Constituent National Assembly and between 1945 and 1948 the SNR. He was the member of the National Assembly between 1948 and 1951. He was appointed head of the Office of Church Affairs in 1950, which position he filled in until his arrest. After the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and his complete rehabilitation in 1963, he worked at the Institute of Historical Sciences at the Slovak Academy of Sciences. In 1969 he became the ambassador of Cuba, which position he filled in until 1970.

²³ The Slovak-born Okáli, who was also active as a literary critic, poet and publicist, actively participated in the political life only after 1945. Between 1945 and 1946 he was the head of the SNR’s Commission of Internal Affairs. He played an important role in the Czechoslovak–Hungarian population exchange: he was the government representative of the exchange and the head of the Settlement Committee. Between 1948 and 1950 he was the member of the KSS CC and from 1948 until his arrest the SNR. Between 1948 and 1951 he was the Commissioner of Internal Affairs. After the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ and his complete rehabilitation in 1963, he worked at the Slovak Academy of Sciences.

pay attention again to the politicians accused with ‘bourgeois nationalist’ deviation. It was not a surprise, since not only their Slovak nationality and the obligations arising from their positions connected the above-mentioned Slovak politicians and diplomats to Clementis, but their long-standing friendship as well. Most of these friendships were formed in the active years of the *DAV*, a periodical founded by Daniel Okáli, Andrej Siracký and Vladimír Clementis in 1924. This strongly leftist paper published articles mostly in the fields of art, philosophy and politics. Although it ceased to exist in 1937, during its run a group of young left leaning Slovak intelligentsia gathered around it. Among these so-called ‘davists’ were Novomeský,²⁴ who was also the paper’s editor-in-chief for a brief period of time from 1935 to 1937, and Horváth as well.²⁵ Thus, due to their shared ‘davist’ past, when the StB began to investigate Clementis’ official and personal relationships it was evident to watch his connections to these Slovak politicians and diplomats with suspicion. Later, the ‘Slovak bourgeois nationalists’ relationship with Clementis were strongly highlighted throughout their investigation as the later part of this study showcases.

According to the confession of Bohumil Doubek²⁶ during his own criminal case, the Hungarian Rajk-trial compelled the StB to start their inquiry in Husák. Later they thought that it is Clementis who might be their own Rajk, however, when the StB arrested Šling they dropped this concept and only then started to work on the idea of the ‘Slovak bourgeois nationalists’. Since, however, both the KSČ and the StB were perfectly aware of the regional characteristics of the case, they could afford to delay its development due to the much more important investigation in the case of Šling and then Slánský. Three facts follow from this prolonged development: at the precise moment of the arrest of Husák and his fellow co-accused, the final concept of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ did not exist, thus their arrest were justified differently; the concrete development of the case only started in 1953, due to its follow-up trial nature; the defendants only got attached to the group also in 1953, at the final stage of the StB’s investigation.²⁷

The Slovak politicians and diplomats had to wait quite a long time for the justification of their apprehension. In the last months of 1951, the StB explained the arrest of Husák and Novomeský with ‘reasonable suspicion of anti-state activity’. The security service justified the arrest of Okáli similarly, however, in his case the emphasis was on his ‘leading role’ in the Slovak Zionist movement. The StB explained the apprehension of Holdoš with ‘anti-state activity and the co-operation with the arrested Trotskyist, Artur London’²⁸ and in the beginning he was interrogated about the ‘Trotskyist anti-state subversive group’, which was a case based on the confessions in the Rajk-trial. According to these confessions, Holdoš

²⁴ BAER 2017. 51–52.

²⁵ ABS, f. MNB, sign. MNB-64. část 1. 4.

²⁶ Bohumil Doubek was the leader of the VI/A sector at the StB between 1950 and 1953, which meant that he was responsible for the most important and serious cases, and that he worked in close connection with the Soviet advisers. After 1953 his career at the StB went downhill due to his alcoholism and negligence. He was arrested in 1955 due to the illegal methods used during interrogations and investigations. In 1957 he was sentenced to 9 years in prison, but he was released only a few months after his trial.

²⁷ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplnující údaj: Komise I. 10–11.

²⁸ Artur London was Deputy Minister of Foreign Affairs from 1948 until his arrest in 1951. He was sentenced to life imprisonment in the Slánský-trial, but in 1955 he was released. For more on his experience on the Slánský-trial in English see: LONDON 1970.

was in a spy connection with Noel Field,²⁹ who was one of the most important person in the Rajk-trial.³⁰ It was Horváth who had to wait the least amount of time: his arrest were justified on January 1st in 1951 with the utterly different Monaco-case³¹ and with his relationship with Étienne Manac'h, French consul general in Bratislava.³²

From this, it is clear that the concept of the 'Slovak bourgeois nationalists' and the members of the group were certainly not crystal clear in the beginning of the investigation and the StB only clarified these factors much later. This is also supported by the statements of the Presidium of the Supreme Court in the decision annulling the sentences. According to this document, for example, the StB spoke about Horváth's participation in the group with full certainty only in the application dated on October 7th in 1953 extending his detention (again). But the document states also that in March 1951 the StB only spoke about Husák and Okáli as 'bourgeois nationalists'.³³

THE NATURE OF THE INVESTIGATION

After the beginning of the investigation, the constructed and distorted interrogation protocols were signed by all of the accused – except Husák –, which is not a surprise considering the extreme interrogation methods used by the StB. Although the Czechoslovak officials who visited Budapest for to the materials of the Field-case in 1949 were shocked by the interrogation techniques of the State Protection Authority (Államvédelmi Hatóság, ÁVH),³⁴ in the 1950s they were not shy using them as well. Thus, most of the accused broke after a short period of resistance and signed the previously prepared confessions and interrogation reports. The StB used serious physical and psychological coercion to get the interrogation protocols signed and to achieve confessions. Sleep and food deprivation, lack of hydration, physical violence, threatening with death sentence and with the destruction of the family's existence were all part of the interrogations. The interrogators used these extremely harsh methods, especially after the accused refused to confess or sign the protocols, to change their minds. It was only Husák who did not break, and he declined all protocols and did not sign one after 1951.³⁵

The majority of the interrogation protocols – except a few – are from 1953, when the concept were ready and it was obvious on what basis the case had to be compiled and what the accused had to be forced to confess. Most of the testimonies are also originating from

²⁹ Field was the starting point for the Hungarian, Czechoslovak and East-German show trials due to his job at the US. Department of State, his confusing party memberships and his job at Unitarian Service Committee during the second world war. After sentencing him in the Rajk-case he stayed in prison in Hungary and even after his rehabilitation he lived in Budapest with his wife until his death in 1970. For more on his life in English see SHARP 2014, in Hungarian see MAJTÉNYI – MIKÓ – SZABÓ 2017.

³⁰ NA, f. KSC Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 23–24.

³¹ The Monaco-case was the case of an alleged French espionage group tied to Manac'h in Slovakia. ABS, s. ZV, sign. ZV-4 MV 47. 207.

³² ABS, f. MNB, sign. MNB-64. část 4. 5.

³³ NA, f. KSC Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplňující údaj: Komise I. 10.

³⁴ BESSENYEI 2021. 55.

³⁵ NA, f. KSC Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 25–30.

around this time. The majority of the witnesses were also in detention or prison with the suspicion and charges of ‘anti-state activity’.³⁶

Most of the StB’s interrogation officers did not get any materials to execute their task, which, however, gave them the opportunity to create or modify the protocols as desired by their superiors, the Soviet advisers and the concept in general.³⁷ Thus, due to the nature of the interrogations and the fabricated nature of the concept, interrogation protocols and reports reflecting the truth could not be created, the confessions and their general narrative have to be considered distorted, systematically falsified and fictitious.³⁸ Although the interrogation officers based their work on real details and moments of the accused’s political or diplomatic career and personal life, these facts were distorted according to the concept, thus several contradictions and inconsistencies can be found in the protocols and reports, on the basis of which one cannot get an authentic picture of reality. In one occasion, for example, within one protocol Horváth stated that he did know that Clementis used the information sent from Budapest to him for espionage and then a few paragraphs later he confessed that he did not know what Clementis needed the information for.³⁹ According to Husák’s complaint later, the attorney-general of the case, Ladislav Gešo signed the falsified protocols together with the StB, which means that he was well aware of their constructed nature, as well as with the fact that the StB needed such protocols, because the evidences corresponding to the concept were insufficient for the prosecution.⁴⁰

Despite the illegal methods used during the investigations and the insufficient evidences, on March 4th in 1954, the Minister of Interior, Rudolf Barák brought an action against the ‘Slovak bourgeois nationalists’.⁴¹

THE CHARGES, THE TRIAL, AND THE REHABILITATIONS

According to the lawsuit all five men were charged with high treason, sabotage, and, in the case of Horváth and Holdoš, espionage. Unfortunately, showcasing the charges in detail is not possible due to the lack of space, but at the same time it is inevitable to note the most important statements of the indictment.

According to the indictment, as enemies of the Czechoslovak working people, the people’s democracy and socialism, in close co-operation with the ‘anti-state conspiracy center’ headed by Slánský, the five men created a ‘bourgeois nationalist’ group in Slovakia, which was proven by Clementis’ confession in the Slánský-trial.⁴² And although it is true that the passages from Clementis’ interrogation protocols, that were used as evidence, match almost word for word with the details of some of the confessions of the group’s members, considering that

³⁶ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 73–75.

³⁷ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 27–28.

³⁸ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 33–34.

³⁹ ABS, f. MNB, sign. MNB-64. část 3, 91–92.

⁴⁰ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplňující údaj: Komise II. 85.

⁴¹ NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22, sv. 77, a. j. 201, 1.

⁴² NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22, sv. 77, a. j. 201, 5–8.

Clementis' interrogation took place under the same illegal methods and directives from above as the aforementioned investigation, they cannot be taken as credible.

The indictment also stated that the anti-state activity of the group dated back to the 1920s, when – led by Clementis – they formed a group rooted in bourgeoisie around the *DAV*. Later, they used their positions acquired in the SNR and in the Board of Commissioners to isolate Slovakia from the Czech regions. In Slovakia, taking the reactionary bourgeoisie under their wings, they created the conditions for a possible capitalist turn. By sabotaging the instructions of the government of the republic in the state apparatus, they endangered the construction of the people's democracy in Slovakia, but according to the indictment, sabotage was also carried out in the areas of culture and education, as well as in the economy. They did not clean Slovakia from the fascist and traitorous elements, moreover, they protected and supported them. By sabotaging the national policy, they jeopardized the friendly relations with Hungary. According to the indictment, they carried out espionage in favour of the Western imperialist powers, and by helping Zionist elements leaving the country, they made it possible for significant assets to leave Czechoslovakia with these people.⁴³

It is important to note, however, that Czechoslovakia's relationship with Hungary at the time could hardly be described as friendly regardless the political activities of the defendants, but it is true that during the population exchange it significantly deteriorated.⁴⁴

It is also worth to touch upon an other charge which refers to Hungary. According to the concept and the indictment, Horváth carried out espionage not only in Slovakia in favour of Manac'h, but after he was appointed Czechoslovak envoy in Budapest, he continued his espionage. Allegedly, he maintained the espionage network created in Budapest by his predecessor, Dr. František Černý and Clementis. He performed this task with the help of a mysterious agent named 'Berecz'⁴⁵ and the press attaché of the Czechoslovak Legation in Budapest, Dr. Jan Danko.⁴⁶ The espionage network was financed by Clementis, and Horváth either sent him written reports or gave him verbal ones during his visits in Prague. These reports were about the Hungarian political and economic situation,⁴⁷ and he informed Manac'h about these topics as well.⁴⁸ However, the phrasing of the 'political and economic situation' is so vague and average, it is impossible to base any charges on it,⁴⁹ and neither Clementis, nor Danko and Horváth did not confess more serious details than this regarding the contents of these reports. The fact that the espionage network at Budapest is fictitious is proven by the lack of relevant documents in the Hungarian archives as well, since it is hard to imagine that such network could operate under the watchful eyes of the ÁVH without being noticed, and it is even less likely that if said network had existed, the StB would not have notified the ÁVH so they could 'unmask' it together, just as they did in the case of Field.

⁴³ NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22, sv. 77, a. j. 201, 7–33.

⁴⁴ BENCŠIK – MITROVITS 2021. 241–244.

⁴⁵ Although both Horváth and Danko attributed an extremely important role to him in their protocols, it is even uncertain whether 'Berecz' was his code or real name, since they did not add any other information regarding him in their confessions. By definition, his existence can also be questioned.

⁴⁶ ABS, f. MNB, sign. MNB-64. část 5, 59. and 180.

⁴⁷ ABS, f. MNB, sign. MNB-2. část 1, 33.

⁴⁸ ABS, f. MNB, sign. MNB-64. část 5, 90–92.

⁴⁹ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplňující údaj: Komise I. 27.

In the report of the Political Secretariat of the KSČ CC on March 26th in 1954, details of the trial were revealed such as the members of the Senate, the judges of the people's court and their deputies, the general attorney and his deputy and the identity of the defenders. In the report the trial is dated on April 5–8th, but the exact date was changed later. It was already certain, however, that the hearing would be held behind closed doors and that it would be recorded on radio. It was this document in which they decided about the workgroup responsible for the press release, and about the sentences, which only slightly differentiated from the final penalties.⁵⁰ From this, one can see that the KSČ decided the sentences long before the trial and that the accused could not even choose their defenders.

During the trial the defendants had to recite their previously written confessions, which they had memorised in the prison. Doubek visited Husák the night before the hearing and in the name of the party ordered him to stick to the confession written for him and do not change it. The Senate rejected Husák's suggestions regarding the supplementary process of investigation and the hearing of more witnesses.⁵¹ Ultimately, Husák was sentenced to life in prison, Horváth to 22 years, Okáli to 18 years, Holdoš to 13 years and Novomeský to 10 years in prison. Additionally, the five men's sentences involved confiscation of property to varying degrees, loss of civic and political rights.⁵²

The rehabilitation process started with the proposal regarding the rehabilitation committee on the meeting of the KSČ CC's Politburo on January 10th in 1955,⁵³ but this first wave of the revisions was futile. Although the committee, lead by Barák, pointed out numerous illegal elements in the proceeding, eventually, on May 30th in 1955, they proposed to keep most of the original sentences, reducing only Husák's life sentence to 25 years in prison.⁵⁴

It was Novomeský who got released (at the time conditionally) first, on February 28th in 1956.⁵⁵ The remaining punishment of Holdoš was let go on the basis of the Presidential pardon on March 28th in 1957, and after signing a confidentiality agreement he was released on April 17th in 1957.⁵⁶ On the basis of the Presidential amnesty on May 9th in 1960 Okáli was released on the 5th and Husák on the 10th. Horváth was released on January 6th in 1960 on the basis of the President's individual pardon. All five men were fully rehabilitated in 1963, which Horváth, sadly, could not live to see: he died on September 4th in 1960.⁵⁷

CONCLUSION

This short summary of the case shows well the enormous pressure of the Rajk-trial on the KSČ to create a similarly massive show trial. Due to its initially blurred and only later crystallized

⁵⁰ NA, f. Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22, sv. 79, a. j. 205, 1–5.

⁵¹ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise, sv. 23, a. j. 496. Doplnující údaj: Komise II. 86–87.

⁵² NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplnující údaj: Komise I. 6.

⁵³ KINČOK 2018. 25.

⁵⁴ NA, f. Politické byro ÚV KSČ, 1954–1962, 1261/0/11, sv. 45, a. j. 61, 1–13.

⁵⁵ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplnující údaj: Komise I. 7.

⁵⁶ KINČOK 2018. 38.

⁵⁷ NA, f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I, sv. 36, a. j. 906. Doplnující údaj: Komise I. 6–7.

concept and its regional nature, the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ could only be a follow-up trial to the grand Slánský-trial.

The threads of the case leading to Hungary are especially interesting. However, the StB did not work them out properly after the main trial, which is proven by the lack of materials in the Hungarian archives: although, according to Husák, it was Široký who consulted with Mihály Farkas⁵⁸ regarding the importance of unmasking enemies within the party in Slovakia,⁵⁹ so far no relevant material proves this. Similarly, there are only a few documents in Hungary regarding Ivan Horváth and only in the Jacobson-case,⁶⁰ in connection with his personal relationship to the Hungarian sculptor, Zsigmond Kisfaludi Strobl.⁶¹ There is no sign of any espionage network. Despite these superficially developed aspects of the case, these threads leading to Budapest clearly prove the effect of the Rajk-trial not only in the early days of the hunt after the ‘bourgeois nationalists’, but later as well.

Although the case of the ‘Slovak bourgeois nationalists’ was ‘only’ a follow-up trial, due to its concept dating back to 1948, its connection to Clementis and the later political career of Husák – who can be regarded as the main accused of the group –⁶² the examination of the case is highly important, and is also my further research goal.

BIBLIOGRAPHY

Archival documents

Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára (ÁBTL, Budapest)

2.1 A volt zárt irattár levéltári anyaga

VII/13/1 (V-101890/1)

VII/13-b (V-101890/7)

VII/13-h (V-101890/7)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (MNL-OL)

X szekció Másolatok Gyűjteménye

MF 50659-50672 X 10455 - A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) és a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) levéltára - A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) levéltára - Az MDP központi szervei - Rákosi Máttyás titkári iratai (MNL OL M-KS-276-65) (1948–1956)

MF 50664 X 10455 (1948–1956)

⁵⁸ Farkas was the Minister of Defence between 1948 and 1953.

⁵⁹ KAPLAN 2022. 99.

⁶⁰ Israel G. Jacobson was the director of the American Joint Distribution Committee for Hungary. He was arrested by the ÁVH in December in 1949 due to alleged espionage. After interrogating and forcing him to name other ‘spies’ (with Jewish origins) he was released and expelled from the country.

⁶¹ ÁBTL, 2.1 – VII/13-b (V-101890/7), 2.1 – VII/13-h (V-101890/7) and 2.1 – VII/13/1 (V-101890/1)

⁶² For more about his role in the case in Czech see: MAHÁČEK 2017. 239–315.

Archív bezpečnostních složek (ABS, Prága)

- fond Ministerstvo národní bezpečnosti (f. MNB)
 - signatura MNB-2. (sign. MNB-2.) část 1.
 - signatura MNB-64. (sign. MNB-64.) část 1.
 - signatura MNB-64. (sign. MNB-64.) část 3.
 - signatura MNB-64. (sign. MNB-64.) část 4.
 - signatura MNB-64. (sign. MNB-64.) část 5.
- sbírka Zvláštní vyšetřovací spisy (s. ZV)
 - signatura ZV-4 MV 47. (sign. ZV-4 MV 47.)

Národní archiv (NA, Prága)

- fond KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise (f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha-komise)
 - svazek 23 (sv. 23), archivní jednotka 496 (a. j. 496), Doplnující údaj: Komise II.
- fond KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I (f. KSČ Ústřední výbor 1945–1989, Praha, Komise I)
 - svazek 36 (sv. 36), archivní jednotka (a. j. 906), Doplnující údaj: Komise I.
- fond Politické byro ÚV KSČ, 1954–1962, 1261/0/11 (f. Politické byro ÚV KSČ, 1954–1962, 1261/0/11)
 - svazek 45 (sv. 45), archivní jednotka 61 (a. j. 61)
- fond Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22 (f. Politický sekretariát ÚV KSČ, 1951–1954, 1261/0/22)
 - svazek 77 (sv. 77), archivní jednotka 201 (a. j. 201)
 - svazek 79 (sv. 79), archivní jednotka 205 (a. j. 205)

Literature

- BAER, JOSETTE (2017): „*Spirits that I've cited...?*” Vladimír Clementis (1902–1952). The Political Biography of a Czechoslovak Communist. Stuttgart, ibidem-Verlag.
- BENCSIK, Péter – MITROVITS, MIKLÓS (2021): A magyar–csehszlovák kapcsolatok, 1945–1992. In Horváth, Sándor – Kecskés D., Gusztáv – Mitrovits, Miklós (szerk.): *Magyarország külkapcsolatai (1945–1990)*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. 241–270.
- BESSENYEI, VANDA (2019): Források a Slánský-per és mellékpereinek történetéhez. In Ferwagner, Péter Ákos (szerk): *Documenta Historica 102*. Szeged, SZTE BTK Történelem Diákkör.
- BESSENYEI, VANDA (2021): Csehszlovák–magyar állambiztonsági kapcsolatok 1948 és 1951 között. *Aetas*. 36. évf. 4. sz. 48–60.

BUMOVÁ, IVICA ŠTELMACHOVIČ (2019): *Sionisti a buržoázní nacionalisty v ŠtB. Prípady Oskara Valášeke a spol. (1951–1963)*. Bratislava, CHRONOS.

KAPLAN, KAREL (1990): *The Report on the Murder of the General Secretary*. London, I. B. Tauris & Co Ltd.

KAPLAN, KAREL (2022): *Mám, čo jsem si zasloužil. Zpráva o zavraždění Rudolfa Slánského a spol.* Praha, Kinha Zlin.

KINČOK, BRANISLAV (2012): Trestnoprávne vyrovnanie sa s tzv. slovenskými buržoáznymi nacionalistami. Proces s Gustávom Husákom a spol. *Pamäť národa*. ročník VIII. číslo 2. 35–51.

KINČOK, BRANISLAV A KOL. (2015): *Gustáv Husák a jeho doba*. Bratislava, Ústav pamäti národa.

KINČOK, BRANISLAV (2018): Prvé pokusy o revíziu prípadu tzv. slovenských buržoázných nacionalistov (1954–1960). *Pamäť národa*. ročník XIV. číslo 4. 22–43.

KINČOK, BRANISLAV (2019): *Politické procesy na Slovensku v rokoch 1948–1954*. Bratislava, Ústav pamäti národa.

MACHÁČEK, MICHAL (2017): *Gustáv Husák*. Praha, Vyšehrad.

MAJTÉNYI, GYÖRGY – MIKÓ, ZSUZSANNA – SZABÓ, CSABA (szerk.) (2017): *Kémek, korok életek*. Erica Glaser Wallach és Noel H. Field története. Budapest, Libri Könyvkiadó – Magyar Nemzeti Levéltár.

MICHÁLEK, SLAVOMÍR – LONDÁK, MIROSLAV (2013): *Gustáv Husák – Moc politiky – Politik moci*. Bratislava, VEDA, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

POPÉLY, ÁRPÁD (2006): *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája, 1944–1992*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

POPÉLY, ÁRPÁD (2014): *Fél évszázad kisebbségben*. Fejezetek a szlovákiai magyarság 1945 utáni történetéből. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet.

ŠTEFANICA, JÁN (2017): *Kampaň proti slovenskému buržoáznému nacionalismu*. Ostrava, KEY Publishing s.r.o.

TÍMÁR CSENGE

tmrcsenge@gmail.com

hallgató (DE BTK)

Egy keleti specialista első útja. Antonio Rincón 1522–1523-as követjárása a Magyar és a Lengyel Királyságban*

The first trip of an oriental specialist. Antonio Rincón's 1522-1523 mission to the Kingdom of Hungary and Poland

ABSTRACT

In my study, I delve into the diplomatic journey of Antonio Rincón, the French envoy, within the Kingdom of Hungary and the Kingdom of Poland, relying on his diplomatic report. Spanning the transition from the 15th to the 16th century, the Italian wars between the Habsburg and Valois families, coupled with the constant threat posed by the Ottoman Empire, shaped the geopolitical landscape. During this period, the Jagiellon dynasty wielded influence over several Central and Eastern European countries. Rincón's diplomatic mission aimed to solidify an alliance with the Jagiellon dynasty on behalf of the Kingdom of France. Throughout his journey, he engaged with significant Hungarian and Polish political figures, excluding King Louis II. While his diplomatic report reflects positive evaluations of his negotiations, my study uncovers the nuanced reality of Rincón's first diplomatic mission.

On April 4, 1523, Antonio Rincón issued a diplomatic report from Venice, providing detailed accounts of his encounters and discussions during the journey. Consequently, his diplomatic report holds paramount importance and is virtually indispensable for researchers of the period. However, the Hungarian scholarly literature has not thoroughly scrutinized this document to date. This oversight can be attributed to the limited availability of the original manuscript, penned in Italian, with only a French translation from 1900 at researchers' disposal. Therefore, my

* A KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS MINISZTERIUM ÚNKP-22-2 KÓDSZÁMÚ ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK A NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI ÉS INNOVÁCIÓS ALAPBÓL FINANSZÍROZOTT SZAKMAI TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT.

study introduces a Hungarian translation of the text, facilitating an in-depth analysis of Rincón's diplomatic mission.

KEYWORDS

diplomatic history, Jagello era, Louis II, Franco-Hungarian diplomacy, Italian wars

DOI 10.14232/belv.2023.3.6

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.6>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Timár Csenge (2023): Egy keleti specialista első útja. Antonio Rincón 1522–1523-as követjárása a Magyar és a Lengyel Királyságban. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 72–95.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Tanulmányomban Antonio Rincón francia követ Magyar és Lengyel Királyságban tett követ-útját mutatom be a követjelentésén keresztül. Az 15. és 16. század fordulója Európában egy meghatározó időszak volt, melyet a Habsburg és Valois családok között zajló itáliai háborúk és a hódításra vágyó török haderő¹ folyamatos jelenléte jellemezett, amiknek eredményeként gazdag politikai változatosság jött létre az európai kontinensen. Az ekkor kibontakozó diplomáciai kapcsolatok nagyon dinamikusan változtak, a gyakori követjárások és szövetséges keresések hatására a hatalmi csoportosulások pillanatok alatt szerveződhetnek át.² Mivel ekkoriban Közép- és Kelet-Európa több országának élén is a Jagelló dinasztia állt,³ Rincón látogatásának célja a Jagelló-ház szövetségének megszerzése volt a Francia Királyság számára.

Antonio Rincón 1523. április 4-én Velencéből keltezett követjelentésében írt a két királyságot érintő súlyos problémákról, például a török fenyegetettségről. Megemlítette a folyamatos ellenségeskedést a Habsburg-ház és a Szapolyai család között,⁴ illetve azt is részletesen leírta, hogy az útja során kivel és miről tárgyalt. Rincón követjelentése rendkívül fontos és szinte megkerülhetetlen a korszak kutatói számára, azonban a magyar szakirodalom eddig nem tudott komolyabban foglalkozni a dokumentummal. Az eredeti olasz nyelvű kézíraton kívül, ez idáig csak Victor-Louis Bourilly 1900-ban publikált olasz szövegkiadása és francia fordítása volt elérhető, de ez nem dolgozta fel a szöveg magyar vonatkozásait.⁵ Ezért tanulmányomban

¹ KOSÁRY 1978. 11.

² KOSÁRY 1978. 10.

³ A Jagelló család uralkodott a Lengyel, a Cseh és a Magyar Királyságban és ezek mellett hozzájuk tartozott a Litván Nagyfejedelemség is. Ennek diplomáciai vonatkozásairól ld. SRODECKI 2016. 57–76, ill. BÁRÁNY 2016. 133–158.

⁴ „Jól tudom, és nem új dolog számomra, hogy az Ausztriai-ház, ha tud, tönkre akar tenni engem.” (saját fordítás)

⁵ BOURILLY 1900. 23–44.

bemutatom a szöveg magyar fordítását, amelyen keresztül elemzem Rincón követjárását. A fordítás bilingvális, így őrizve meg a szöveg eredeti képét és lehetőséget biztosítva a két textus összehasonlítására.

EGY IZGALMAS DIPLOMÁCIAI KARRIER: ANTONIO RINCÓN

Antonio Rincón a saját korának egyik legbefolyásosabb francia diplomatája volt. A kasztíliai Medina del Campo-ból származott, de csak 1522-től vannak róla írásos adataink, addig pusztán a régebbi szakirodalom megalapozatlan feltevéseire hagyatkozhatunk. Állítólag az 1520-1521-es *comuneros* felkelés⁶ tagja lett, miután Itáliában szolgált a spanyol hadseregben. Az itáliai háborúk aktuális szakaszában (1521–1526) már a franciák oldalán harcolt Fuenterrabia ostrománál. Ekkorra már jó barátságban állt a francia király, I. Ferenc (1515–1547) bizalmasával, Guillaume Gouffier de Bonnivet admirálissal,⁷ akinek a hatására megkezdte diplomáciai karrierjét 1522-ben. Andrea dal Burgo állítása szerint⁸ I. Miksa császár (1459–1519) szolgálatában állt megbízottként már 1517 előtt. A felvázolt életút mögött csak feltevések állnak, konkrét adataink nincsenek, mindenesetre az kétségtelen, hogy 1522-től a francia király szolgálatában állt.⁹

1522 szeptemberében indult el az első kelet-európai útjára, amelynek során egy év alatt beutazta a Magyar és a Lengyel királyságot. Ezt követően 1523–1524 között a lengyel udvarban volt követ,¹⁰ majd 1527–1529 közt újfent a Magyar Királyságban járt francia diplomataként,¹¹ illetve több ízben is járt az Oszmán Birodalomban 1532–1534 és 1538–1541 között. Végül 1541. július 3-án követtársával, Cesare Fergosoval együtt Rivoliban gyilkosság áldozatai lettek, amikor is török áruhában utaztak Isztambulba és a birodalmi katonák felismerték őket.¹² Minden kétséget kizáróan korának az egyik legnagyobb befolyású keleti specialistává vált diplomáciai útjai során.

MAGYAR POLITIKAI HELYZET AZ 1520-AS ÉVEK ELEJÉN

A 15–16. század fordulójának politikai kontextusa kedvezőtlen feltételeket teremtett a Magyar Királyság számára, hiszen az európai államok figyelme és ezáltal politikája mindinkább nyugatra helyeződött át, így perifériára szorítva a kelet-európai központokat. Emellett a török

⁶ A *comuneros* felkelés 1520-ban robbant ki, célja V. Károly spanyol uralmának megdöntése volt. A mozgalom hatására sok városban átvették a hatalmat a városi önkormányzatok (*comunidades*). A felkelés viszont kudarcba fulladt, mert a lakosság csekély része csatlakozott csak a mozgalomhoz. BARTA 2009. 21.

⁷ Guillaume Gouffier de Bonnivet 1517-ben kapta meg admirálisi kinevezését I. Ferentől. KNECHT 1994. 43.

⁸ Andrea dal Burgo 1521-ben Habsburg Mária udvartartásával érkezett a királyi udvarba, innentől kezdve 1523-ig követként tartózkodott II. Lajos udvarában. Személyéről ld. LAKATOS 2017. 91–92., jelentéséről Uo. 112.

⁹ RILL 1993. 14–15.

¹⁰ Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból. s. a. r. Zombori István. Budapest 2004. 244.

¹¹ NEMES 2017. 112.

¹² POUMARÈDE 2010. 7–44.

fenyegetettség is egyre nőtt,¹³ 1521-ben elesett Nándorfehérvár, majd Rodosz is.¹⁴ Nyugat-Európában 1523-ban javában folytak az itáliai háborúk, amelynek következményeként egész Európát behálózta a Valois-Habsburg szembenállás. Az uralkodók saját támogató táborukat próbálták növelni a követeiken keresztül, ilyen funkciót töltött be II. Lajos (1508–1526) udvarában Burgo pápai követ is,¹⁵ aki V. Károly (1516/1519–1556) és Ferdinánd érdekeit képviselte. Antonio Rincón 1522–1523-as követjárása ezek alapján nem lehetett véletlen, vélhetően a francia uralkodó I. Zsigmond lengyel király (1506–1548) és II. Lajos magyar király megnyerésével a közép-európai befolyását akarta növelni, illetve, hogy a magyar királyi udvarban visszaszorítsa Habsburgok befolyását, ugyanis Brandenburi György örgróf¹⁶ és Burgo császári követ¹⁷ túl nagy hatást gyakoroltak az ifjú uralkodóra. Az utóbbival való tárgyalás azonban elmaradt, mert II. Lajos az udvartartásával éppen Prágában tartózkodott.¹⁸ Ezért Rincón politikai befolyással bíró magyar főurakkal találkozott, mint például Szapolyai János erdélyi vajdával,¹⁹ akiken keresztül feltérképezhette a magyar belpolitikai helyzetet.

A korra vonatkozó megítélés az elbeszélő források és a régebbi szakirodalom esetében is rendkívül kritikus és negatív. A korabeli feljegyzések szerint az országot széthúzták a belső erők, a központi hatalom meggyengült, a rendek megerősödtek és érdekcsoportokra oszlottak.²⁰ A Budán tartózkodó két velencei követ, Lorenzo Orio és Francesco Massaro jelentéseikben arról számolnak be, hogy az erdélyi vajdának ugyanannyi birtoka van, mint magának a királynak²¹ és, hogy a magyar urak senkit és semmit sem becülnek, a népet sanyargatják és még egymás közt is gyűlölködnek.²² Ezekkel szemben Rincón nem említ semmilyen belső problémát, viszont arra ő is felfigyelt, hogy a magyar politikában a főurak hatalma túlságosan is erős.²³

KÖZÉP-EURÓPA MÁSIK HATALMA: LENGYELORSZÁG

Kelet- és Közép-Európa országait a török fenyegette, viszont a dinasztikus érdekellentétek ellehetlenítették a közös összefogás lehetőségét. 1471-ben a Cseh, majd 1490-ben a Magyar Királyság is II. Ulászló (1490–1516) kezébe került, de Bécsset és környékét már nem tudta megtartani, így azok visszakerültek a Habsburg uralom alá. Ezek a területek kulcsfontosságúak voltak Habsburgok számukra, hiszen csak így tudták megőrizni a térségben a politikai befolyásukat. Ráadásul az új magyar király nem folytatta elődjének a központosító politikáját sem, aminek a

¹³ A török jelenlétéről maga Rincón is írt Szapolyai János kapcsán: „Ő nagyon messze, Törökország határainál volt seregével, mert elfoglalt volt egy török basa elleni harccal, aki átkelt a Dunán.”

¹⁴ „a Török Birodalom, ami múlt évben meghódította Nándorfehérvárt és Rodoszt”

¹⁵ LAKATOS 2017. 91–92.

¹⁶ KULCSÁR 1981. 180.

¹⁷ LAKATOS 20017. 92.

¹⁸ C. TÓTH 2012. 87.

¹⁹ C. TÓTH et.al. 2017. 88.

²⁰ KOSÁRY 1978. 25.

²¹ BALOGH 1929. 64.

²² BALOGH 1929. 88.

²³ „ez a pap [Szatmári György] pénzben és hívekben is hatalmas, bár nem annyira, mint a vajda, akinek állítolag a Magyar Királyság negyed része örökös joron a tulajdona, nem számítva birtokjövendelmeit és hivatalait.”

következtében sokáig a korszak régebbi kutatói úgy vélték, politikai anarchia felé sodródott az ország.²⁴ Mára azonban az újabb kutatásoknak köszönhetően ez az elavult és felettébb elítélő olvasat kikopott.²⁵

Hasonlóképpen a Lengyel Királyságban IV. Kázmér (1447–1492) halálát követően is megyengült a központi hatalom és megerősödtek a rendek, állandósult a török fenyegetettség és az Orosz Nagyfejedelemség támadásai is folyamatossá váltak. Ráadásul a Német Lovagrenddel is problémák adódtak, megtagadták a lengyel királyhoz fűződő 1466-os hűbéri esküjüket, a lázadásukban pedig a Habsburgok támogatták őket.²⁶ A két dinasztia közti ellentétet fokozta, hogy 1490-ben I. Miksa császár szövetségre lépett III. Iván cárral (1462–1505), hogy bekerítse a lengyeleket és megnövelje a térségben a politikai befolyását. Ennek az együttműködésnek az ellensúlyozására kötött szövetséget I. János Alberttel (1492–1501).

A franciák számára is szükségessé vált, hogy közép- és kelet-európai kapcsolatokra tegyenek szert, hogy képesek legyenek ellensúlyozni a Habsburgokat.²⁷ Erre kapóra jött I. János Alberttel való összefogás, illetve az 1502-ben kötöttetett dinasztikus házasság, amikor is öccse, II. Ulászló feleségül vette a francia király rokonát, Anne de Foix-t.²⁸ A szövetség révén a Jagellók az Oszmán Birodalommal és a Habsburgokkal szemben is segítségben reménykedhettek. Azonban a Valois-ház számára túlságosan is távoli volt a török fenyegetettség és lekötötte őket az itáliai hadszíntér, így tényleges együttműködés nem jött létre a két uralkodóház között.

A házasságkötés és Rincón első diplomáciai útja közt eltelt két évtized azonban nem volt eseménytelen. II. Lajos születésekor (1506) francia követség tette látogatását a magyar királyi udvarban, akik újfent felmérték az akkor folyó Habsburg-magyar háború kapcsán az ország belpolitikáját és részt vettek a királyné temetésén is. A következő év során megint francia követek érkeztek Budára, akik a gyermek Lajos megkoronázásának is tanúi voltak. A Magyar Királyság az 1508-ban megalakult Velence-ellenes cambrai-i ligához való csatlakozását szintén francia követeket próbálták elérni 1510-ben, ugyan nem sok sikerrel. A sűrű követségek élénk kapcsolatról tesznek tanúbizonyságot, amelyek következtében Rincón látogatása nem számít egyedi esetnek.²⁹

„ISTEN AKARJA, HOGY KEGYELEMMEL SZOLGÁLJAM LEGKERESZTÉNYIBB ŐFELSÉGÉT”: A KÖVETJELENTÉS (VALÓS)

TARTALMA

Antonio Rincón a Párizs melletti Saint-Germain-en-Laye-ből indult el a Magyar Királyságba. Németországon, Tirolon és Ausztrián keresztül utazott egészen Budáig. A magyar király és az udvartartása ekkor Prágában tartózkodott,³⁰ így vele nem tudott tárgyalni. Helyette a budai

²⁴ KOSÁRY 1978. 24–25.

²⁵ NEUMANN 2013. 46.

²⁶ PÓSÁN 2016. 387–405.

²⁷ GYÖRKÖS 2020. 126.

²⁸ GYÖRKÖS 2019. 173.

²⁹ GYÖRKÖS 2021. 520–523.

³⁰ C. TÓTH 2012. 84.

várnaggyal, Bornemissza Jánossal³¹ tanácskozott, akivel a törökkel szembeni védekezés megszervezését és a Magyar Királyság megmentését vitatták meg. Rincón tovább utazott Krakkóba, hogy I. Zsigmonddal is folytasson tárgyalásokat, de az indulása előtt még felkereste Szatmári György esztergomi érseket, aki ekkor az udvar egyik befolyásos személyisége, fő- és titkoskancellár volt.³² A francia követ megbízásának a fő célja az volt, hogy I. Ferenc számára szövetségeseket keressen, akik a későbbiekben segítik őt a Habsburgokkal szemben.

Rincón sikeresnek írta le a budai látogatását, de a mai ismereteink alapján sejthetjük, hogy ez pusztán szubjektív, néhol már túlzóan elbizakodott leírás. Bornemissza Jánossal és Szatmári Györggyel való tárgyalásairól viszonylag röviden ír, így ezeket nehezebb megítélnünk. Ők ketten Rincón szerint tartózkodva ugyan, de biztosították a Habsburgokkal szembeni szövetségükről a francia királyt, azonban konkrét vállalkozásokra nem adták a fejüket. Az egyeztetések során ösztönözték, bátorították és még növelték is a követ lelkesedését, azonban az ő támogatásukról nem született konkrét döntés. Ezen felül, mindketten a lengyel királyhoz irányították a követet, ezzel pedig egy olyan gesztust tettek, ami azt is jelentheti, hogy ők nem szövetkeztek a király tudta nélkül, csupán útbaigazítást adhatnak. Szatmári érsek alakja továbbá bizonytalanaként jelenik meg, Rincón át se adta neki I. Ferenc levelét.³³ A két magyar főúrral történt találkozás értékét tovább csökkenti, hogy csupán félrevezetés céljából biztosították támogatásukról a követeket, Bornemissza János volt egyből értesítette a Habsburgokat Rincón jelenlétéről.³⁴ Szatmári Györggyel még egyszer tanácskozott az útja végén Rincón, azonban ennek idejét és helyét nem jegyzi le, csupán annyit ír, hogy az érsek cégül biztosította a francia királyt a szövetségéről.³⁵

I. Zsigmond nem tartózkodott Krakkóban, így először csak a kancellárral, Krzysztof Szydłowieckivel tudott csak tárgyalásokat folytatni. Ezt követően együtt utaztak a lengyel királyhoz Vilniusba, aki éppen az orosz követekkel vitatta meg a litván-orosz békeszerződést. A litván városban Rincón Piotr Tomicki alkancellárral³⁶ értekezett, aki később bemutatta őt a királynak. I. Zsigmond baráti fogadtatásban részesítette Rincónt, majd Tomickival együtt tanácskoztak 1522 karácsonyán zárt ajtók mögött. Ekkor a francia követ előadta I. Ferenc szándékát, miszerint fogjanak össze a török ellen. Rincón szerint a lengyel király örömmel fogadta a tervet, majd biztosította a követet, hogy össze fogja hívni a tanácsát, hogy megvitassák a választ. Rincón, a saját állítása alapján, ezek után segédkezett a litván-orosz örökbéke³⁷ megkötésében, ami erősen kétséges,³⁸ viszont nem zárhatjuk ki annak az esélyét, hogy a követ jelen volt a béke lengyel részről való ratifikálásakor.

A tárgyalások befejeztével a francia követ visszatért Krakkóba, ahol együtt tartózkodott a VI. Adorján pápa (1522–1523) nunciusával, Ferdinánd főherceggel, II. Lajos és a IV. István moldvai vajda (1517–1527) két-két küldöttjével, akiknek a nevét sajnos nem említi a szöveg.

³¹ C. TÓTH et.al. 2017. 128.

³² C. TÓTH et.al. 2017. 29.

³³ „Nem volt félelem nélkül, ezért nem adtam oda neki Legkeresztényebb Ófelsége levelét”

³⁴ KUBINYI 1986. 79. Ezt alátámasztja Burgonak Gabriel Salamanca osztrák kincstartóhoz írt levele is, amiben arról számol be, hogy Ferdinánd volt követe, vagyis Rincón tárgyalt a budai várnaggyal és az esztergomi érsekkel is, amelyekről Bornemisszától és egy titkos követ útján értesült. LAKATOS 2017. 112.

³⁵ „Bár szavai mind vallásosak voltak, alig várja, hogy Ferdinánd ellen cselekedjen [...] Felemelte karját és ezt mondta: Legkeresztényebb Ófelsége engedelmes káplánja vagyok.”

³⁶ Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója. 220–221.

³⁷ 1522 tavaszán kötötték meg a békét a litvánok és az oroszok. SOLOVIEV 1976. 83.

³⁸ „A fegyverszünet öt évre jött létre, és az érkezésem nem kevés hozzájárulást nyújtott ehhez.”

A lengyel királyi udvarban több tanácskozáson is részt vett, de ezek mellett ünnepeken is jelen volt. Rincón állítása szerint I. Zsigmond hálás volt a francia szövetségért, továbbá a tárgyalások során beszámolt a lengyel királynak V. Károly és Ferdinánd ügynevezett ármanykodásairól.³⁹ Ezek után pedig azt írja, hogy mindent megtett, hogy a Habsburg-Jagelló kapcsolatokat tönkre tegye, ezért a Habsburgok ellen hangolta a lengyeleket. Rincón szerint ez olyan sikeres volt, hogy majdnem háború tört ki a két ország között.⁴⁰ Valószínűleg a követ ebben is túlzott, bár az kétségtelen, hogy a francia-lengyel kapcsolatok szorosabbá váltak a követ látogatását követően. Végül 1523. február másodikán a király biztosította a lengyel szövetségről Rincónt.

A lengyel tárgyalófeleket nyitottnak, szinte már lelkesnek írta le a francia diplomata. I. Zsigmond udvarában tett látogatásáról és személyét övező figyelemről részletesen ír, viszont valószínűsíthetjük, hogy a lengyel király sokkal kevésbé volt elragadtatva Rincón érkezésétől. Miután a követ előadta a francia király szándékát, I. Zsigmond azt mondta, hogy össze kell hívnia a tanácsát a feleletadása előtt, ám ez vélhetően pusztán időhúzási szándék volt. Ebből az aspektusból nézve már sokkal csekélyebb eredményeket ért el Rincón, mint ahogy azokat leírta. Rincón azonban kis idő elteltével visszatért a Lengyel Királyságba egy újabb tárgyalásra (1523–1524), ami azt bizonyítja, hogy I. Zsigmond jelentős szövetségesnek számított. Ráadásul, ekkor már komolyabban szóba jött egy Jagelló-Valois házasságkötés lehetősége, amely azonban nem valósult meg, de komoly diplomáciai kapcsolatokról árulkodik.⁴¹

Krakkóból Erdélybe, egészen a Havasalföld határáig utazott Rincón, hogy Szapolyai Jánossal is tárgyalásokat folytasson. Az erdélyi vajda és a francia követ találkozása 1523. február közepén lehetett, feltételezhetően Brassó környékén.⁴² Rincón az erdélyi vajdának is megmutatta I. Ferenc levelét, aki ezért cserébe II. Lajos egyik, a követ által tartalmilag nem ismertetett levelét mutatta meg a követnek. A francia király levelében Rincón megbízásának céljai és tényleges elemei állhattak, mint például a török elleni összefogás szándéka és a Habsburgok elleni szövetségzés lehetősége, erről azonban nincs további információnk. A tanácskozás végül eredményesen zárult Rincón szerint, aki azt írja, hogy Szapolyai is hűséget fogadott I. Ferencnek, aminek a híhetősége, csak a követ szavaira alapozva, erősen megkérdőjelezhető. Bár meg kell jegyeznünk, hogy Szapolyai minden bizonnyal potenciális szövetségesnek számított, hiszen a Jagelló-házzal szembeni konfliktusa nyílt titoknak számított, az 1505. évi rákosi végzés következtében őt tekintették a legesélyesebbnek a magyar trónra.⁴³ A lengyel királyéhoz hasonló lehetett Szapolyai János támogatása is, aki hiába háborúzott a törökkel, mivel meg akarta szerezni a magyar trónt, a Habsburg-dinasztia nagyobb ellenségnek számított a szemében. Célja eléréséhez pedig szüksége volt külföldi támogatóra.

Erdélyi látogatása után Rincón visszaindult Budára, viszont Bornemissza János értesítette arról, hogy az országgyűlés miatt sok nemes van a városban,⁴⁴ akik gyanút foghatnának a

³⁹ A Habsburg fivérek ármanykodásai alatt minden bizonnyal a fennálló Habsburg-Valois ellentéteket értette Rincón.

⁴⁰ „és őszintén [szólva], ha nagyobb megbízással jövök, nem kételkednék abban, hogy ebben az órában háború robban ki köztük, mert a tárgyalások megmutatták ennek a lehetőségét”

⁴¹ Krzysztof Szydlowiecki kancellár naplója. 244–245

⁴² C. TÓTH 2012. 1006–1007.

⁴³ KUBINYI 2006. 361.

⁴⁴ „az országgyűlést virágvasárnap akarták kezdeni [1523. március 29.], de áttették Szent György napjára, április 23-ra.”

Habsburg elleni szövetkezéstről. Végül Velence felé vette az útját a követ, aki a levele végén összefoglalta munkájának részleteit Bonnivet admirálisnak, miszerint sok szövetségest talált, akik bármikor készek a Habsburgok ellen szövetkezni. Ezt természetesen fontos mérlegelnünk, ugyanis sok esetben ezek a szövetségek nem valósultak meg, mint például a Jagelló-Valois házassági szerződés esetében is láthattuk azt. Rincón végül maga is biztosította hűségéről I. Ferencet.

A KÖVETJÁRÁS ÉRTÉKELÉSE

Mindent összevetve bizonyos tekintetben Antonio Rincón közép- és kelet-európai követjárása sikeresnek tekinthető, hiszen a Habsburg-házzal szemben két szövetségesre is szert tett: I. Zsigmondra és Szapolyai Jánosra. Igaz, ők nem voltak oly mértékben számottevőek, hogy komolyabb ellenfélként tekinthessen rájuk a Habsburg dinasztia, viszont saját köreik tekintetében, éppen elegendőek voltak arra, hogy zavart okozzanak. Hosszútávon mégis meghatározóak voltak ezek a szövetségek, hiszen a következő év során, 1524-ben Rincón megint a Lengyel Királyságban járt. Továbbá 1527-ben⁴⁵ a Magyar Királyságba is visszatért, ahol már a számára nem ismeretlen Szapolyai János (1526–1540) uralkodott.

Antonio Rincón azzal a céllal érkezett Kelet-Európába, hogy szövetségeket találjon. Beutazta a Magyar és a Lengyel Királyságot, és útja során II. Lajoson kívül minden jelentős magyar és lengyel politikai szereplővel találkozott. Több tárgyalást is folytatott, amelyeket a követjelentésében túlzóan pozitívan értékel, holott a valóság számunkra mást mutat. Ugyanakkor, feltérképezte Franciaország számára a kelet-európai politikát, aminek következtében szövetségesre lelt Zsigmond lengyel király és a későbbi magyar uralkodó, Szapolyai János személyében.⁴⁶

A SZÖVEGKIADÁS⁴⁷

Victor Louis Bourilly olasz nyelvű szövegkiadása és francia nyelvű kommentárja után ez az első alkalom, hogy a szöveg bármilyen formában megjelenik. Az eredeti Rincón által írt kéziratról⁴⁸ Györkös Attila fotómásolatot készített, amelyeknek köszönhetően összehasonlíthattam az eredeti szöveget és a Bourilly-féle szövegkiadást. A fordításomnál Bourilly kiadását követtem, ugyanis szinte teljesen szöveghű a kiadása. Az eredeti textustól való eltéréseket javítottam, illetve a könnyebb olvashatóság érdekében a rövidítéseket feloldottam.

⁴⁵ NEMES 2017. 112.

⁴⁶ Antonio Rincón Mohács után többször is visszatért a Magyar Királyságba, ám ezek a diplomáciai útjai még további kutatásokra várnak.

⁴⁷ A fordítást E. Kovács Péter lektorálta.

⁴⁸ A kéziratot jelenleg a párizsi Archives nationales őrzi, jegyzete: J 964. no. 20.

Illustrissimo monsignor
monsignor mio

Io me recomando tres humilmente a la bona gracia de Vostra Signoria Illustrissima, a la qualle come mio singulár patrone desidero cum tuto il core servír. Dopo che mi parti de San Jerman in la Haya de la Maestà Christianissima et de Vostra Illustrissima Signoria, nó o abuto comodita de scriber, equando alcuna ce fora, periculosa fuse stata; e ben credo che Vostra Signoria Illustrissima nó sia stata senza admiracione del mio tanto tardár a scribér, sia certo che nó o stato a dormire, anti senpre in longhi et periculosi viagi, come il presente portador corrier de Lion dira a Vostra Signoria Illustrissima; il qualle vene cum me e fin aquesta ora mai nó mi a abandonato un paso, il qual suplico a Vostra Signoria abia per comandato. Dio Laudato, io són sano et salvo et a fine de tuti nostri cogitationi; e piu breve che potero in questa mia diro quello che in questo viagio me a successo.

Pase il paese de Allemagna, Tirolo et Austria: senpre ebe in mio andár bona ciera dali amici e donde o potuto cum la lingua fece il dovér; pase in Ungaria e il Re e la Regina e la maggior parte de suo consiglio erano in Bohemia, e tuti quelli signori ungari separati luno de laltro, che nó poca fatica e desconzo me fu, che quel gran signor vayvoda de Transilvania a chi io portava litere de la Maestà Christianissima era molto lontano in confini de Turchia cum exercito proprio suo per che era pasado il Danubio un basxa turco con moltitudine de gente e lui lera andato in contra; non me parse andár da lui; pur con animo deliberato che o de servír la Maestà Christianissima me dispuse a cominciar la negociacion e fui atrobar quel conte Bornamisa a Buda, cita testa de quell Regno, che il ditto Bornamisa stava li locotenente de suo Re, parle con lui, e dopo molte altercacioni le dete la litera de la Maestà Christianissima et acetata nó senza

Nevezetes uram!⁵⁰

Mély alázattal ajánlom magamat Nevezetes uram jó kegyelemébe, akit egyedüli támogatómként kívánok teljes szívvel szolgálni. Miután eljöttem Saint-Germain-en-Laye-ból, Legkeresztényibb Őfelségétől⁵¹ és Nevezetes uramtól, nem volt lehetőségem írni és, amikor már lett volna alkalmam, akkor veszélyes volt. Jó hinni abban, hogy Nevezetes uram nem kevés csodálattal viseltetett a sok késői írásomért. Biztos lehet abban, hogy nem aludtam, amíg a hosszú és veszedelmes utamon voltam, mint ahogy azt Nevezetes uramnak is elmondja a Lyon-i levél futár, aki velem jött egészen eddig, és ezen óráig nem hagyott el engem egy lépésre se. Miatta esdeklem Nevezetes uramhoz, mert ajánlom őt kegyeibe. Istennek hála, jó egészségben és biztonságban vagyok és a terveink végén járok, és a lehető legrövidebben mondom el levelemben a sikerhez vezető utamat.

Átutaztam Németországon, Tirolon és Ausztrián. Mindig segítettek az úton barátok és, ahol értették beszédemet, tettem a dolgomat. Megérkeztem Magyarországra. A király,⁵² a királyné⁵³ és az udvartartásuk nagyrésze Csehországban volt. Az összes magyar nemesúr egymástól távol élt, ami nem kevés fáradtságot és kellemetlenséget okozott nekem, ahogy a nagyságos erdélyi vajda⁵⁴ is, akinek a levelet vittem Legkeresztényibb Őfelségétől. Ő nagyon messze, Törökország határainál volt seregével, mert elfoglalt volt egy török basa elleni harccal, aki átkelt a Dunán. Ugyanakkor elszánt lélekkel, amivel Legkeresztényibb Őfelségét szolgálom, elhatároztam, hogy megkezdem a tárgyalásokat és meglátogattam

⁵⁰ Guillaume Gouffier de Bonnivet

⁵¹ Valois I. Ferenc (1515–1547)

⁵² Jagelló II. Lajos (1516–1526)

⁵³ Habsburg Mária

⁵⁴ Szapolyai János (1510–1526)

admiración, in fine resto servitor et aficionato de la Maestà Christianissima parato a far ogni cosa contra la casa de Austria, avendo spalle; me conforto andar al Serenissimo Re de Polonia, che colui era il fundamento senza il qualle nixuno in Ungaria se moveria; e con questo, me parti de lui.

Fui a trobar al arcevescovo de Strigonia, primato de Ungaria che ante era vescovo de Cinque Ecclesie per il qualle etiam portava litere de sua Maestà Christianissima; il qualle trove in una sua tetta; parle larghamente con lui; qualle nó se determino come laltro, forse per esér eclesiastico; pur in sue parole io conosce che la pratica le piaseva; me pregho no desistesse de mio santo proposito e che andasa del Re de Polonia; che lui presto stava a far tute le cosse che bisognarón per suo Re e per il Regno e per la salveza de sua testa; no resto senza paura; in pero, nó li dete la litera de sua Maestà Christianissima per ché cusi me parse che bixognava per a lora per no alterarlo piu.

Cum questo principio, me parti de Ungaria per andár in Polonia, e fui a una cita che se chiama Carcovia, la principal del Regno e. dova la resi dencia del Re de Polonia; ma al presente nó era la, che stava nel suo ducato de Lituania ali confini de Moscovia che el Mosco tratava tregue cum lui. Trove li in Carcovia un signor palatino locotenente del Re suo, gran segnor, e bon servitor de suo Re, favorito suo, creato cum lui de adolescencia, il qualle se a mostrato tanto servitor e aficionato de la Maestà Christianissima che nó se potria dir piu;

Bornemissza gróft⁵⁵ Budán, ennek a királyságnak a fővárosában. Az említett Bornemissza, a király helytartója. Beszéltem vele, majd később, sok beszélgetés után adtam át neki Legkeresztényibb Őfelsége levelét, amit nem kevés csodálat nélkül vett át. Végezetül hű szolgálója és tisztelője maradt Legkeresztényibb Őfelségének. Felkészült mindent megtenni az Ausztriai-ház ellen, amíg támogatást kap. Arra bátorít engem, hogy menjek el a lengyel királyhoz,⁵⁶ aki mindennek az alapja volt és, aki nélkül semmit se lehetett volna előremozdítani Magyarországon. És ezzel elhagytam őt.

Megkerestem az esztergomi érseket,⁵⁷ a magyar egyház fejét, aki korábban Pécs püspöke volt, s akinek Legkeresztényibb Őfelsége levelét is elvittem. A saját házában találtam rá és hosszasan beszélgettem vele, de nem határozott el olyat, mint a másik [Bornemissza], biztos azért, mert egyházi személy. Azonban a szavaiból megértettem, hogy az eljárás tetszik neki. De kéri, hogy ne hagyjak fel a szent szándékkal és, hogy menjek el a lengyel királyhoz. Ami őt illeti, kész mindent megtenni, ami szükséges a király, a királyság és saját magának megmeneküléséért. Nem volt félelem nélkül, ezért nem adtam oda neki Legkeresztényibb Őfelsége levelét, bocsásson meg ezért, de nekem úgy tűnt, hogy nem szükséges őt jobban haragra lobbantani.

Ezen oknál fogva elhagytam Magyarországot, hogy Lengyelországba menjek. Volt egy város, amit Krakkónak hívnak, és ami a királyság központja és Lengyelország királyának a rezidenciája. De ekkor nem tartózkodott ott, mert a litvániai hercegségében volt, Moszkóvia határainál, hogy megvitassa a fegyverszünetet a moszkóvaiakkal. Találkoztam

⁵⁵ Bornemissza János

⁵⁶ Jagelló I. (Öreg) Zsigmond (1506–1548)

⁵⁷ Szatmári György

che come sepe che io era homo de la Maestà Christianissima me fece grandissimo honór, me dete cavalli, me dete un gentilohomo suo che me aconpagnase et servese fin a dove trovasse il Re, et cusi me parti verso setentrion et camine XXIII iorni a la tramontana dove sono intensissime figidita (*sic*).

Arrive a Vilna, cita de Lituania dove il Re stava, e gia il ditto Signoria palatino avea scritto de mia venuta a monsignor le vescovo de Posnonia gran signor in spiritual e che tuto governa. Ante che arrivasse me mandaron in contra un gentilohomo con asai bona compagnia. La vigilia de natalle parle a questo ditto Signoria Vescovo e mostro gran piacer de mia venuta e molto se mostro etiam servitor de la Maestà Christianissima, oferendo se molto caldamente. Di de natale fui invitato de questo Signoria Vescovo, dove no mancarono cirimonie e demostracioni amorevoli; il qual me dise che, dopo le vespere, il Re suo me volea audire; fate le vespere, il Re mando per me un gran principal homo con gran compagnia e a suo modo ben e ricamente in ordine; intre in la sala dove il Re stava bene aconpagnato; como arrive, fece doi pasi e me dete la mano, puo se ando verso sua camara e me meno seco, e tuti quelli baroni fece restar fora, salvo quel ditto Signoria Vescovo; fermata la camara, le dete la litera del Christianissimo Re nostro Signor, laqual dete al ditto Vescovo, e letta, me disse che dicese tuto quello avea in comission; al qualle dixi in questa forma:

„Il christianissimo y potentissimo Re de Franza e ducha de Millan, Signor de Genova, signor mio graciosissimo, manda per me a

Krakkóban egy palotagróffal,⁵⁸ a király helytartójával, nagyúrral, a király hű szolgájával, a kegyeltjével, akivel ifjú kortól együtt nevelkedett, aki sokszor tett tanúságot szolgálattáról és rajongásáról Legkeresztényibb Őfelsége iránt, s akiről többet nem mondhatok. Ahogy megtudta, hogy Legkeresztényibb Őfelsége embere vagyok, a legnagyobb tiszteletet tanúsította felém. Adott nekem lovakat és egy nemesembert a sajátjai közül, aki elkísért és szolgált engem egészen addig, amíg találkoztam a királlyal. Huszonhárom napig gyalogoltam észak felé, ahol rendkívüli hideg van.

Vilnába⁵⁹ érkeztem, Litvánia városába, ahol a király tartózkodott. A már említett palotagróf írt a jövetelemről Poznań püspökének,⁶⁰ aki mindent kormányoz. Mielőtt megérkeztem, díszes társaságban egy nemesembert küldtek elém. Szenteste beszéltem az említett püspökkel, örvendett az érkezésemnek és ő is kiváló szolgálója Legkeresztényibb Őfelségének, s élénken ajánlja magát. Karácsony napján meghívott ez a püspök magához, ahol nem volt hiány az ünnepségből és a szeretetreméltó rendezvényekből. Azt mondta, hogy a vecsernye után a király meg akar hallgatni. A vecsernye után a király nagykisérettel értem küldetett egy nemes urat. A szokásaikhoz híven gazdag kompánia közepette beléptem a szobába, ahol társasággal körülvéve állt a király. Ahogy beléptem, két lépést tett felém és nekem nyújtotta a kezét. Később a szobájába ment, ahová magával vitt. Az összes báró kint maradt, kivéve a már említett püspököt. A bezárt szobában átadtam neki Legkeresztényibb Őfelsége levelét, amit átadott az említett püspöknek. Ő elolvasta és mondta, hogy mondjak el mindent a megbízatásomról, amiről ebben a formában beszéltem:

⁵⁸ Krzysztof Szydłowiecki.

⁵⁹ Ma: Vilnius, Litvánia fővárosa.

⁶⁰ Piotr Tomicki

Vostra Serenita faternalli et amicabilli saluti, et amicabilli saluti, e dice che lui come una de le principal teste de la christianita dolendose del periculo in che la respublica christiana sta e maxime il Regno de Ungaria, nó a posuto star senza procurar e pensar sopra il remedio; e per tal causa, su Maestà Christianissima me a mandato da Vostra Serenita come homo bene informato de queste coze per pregar et exortar la Serenita Vostra roglia pigliar cura e fatica a remediar quel Re et Regno de Ungaria, purché a nisxun toca piu che a Vostra Serenita per eser suo barba e vicino et in eta di simille cose governar, etiam per avisar le machinacioni et fraudi che li doi fratelli cio e Carolo e Fernando tratan et ordinan de fár; de che a Vostra Serenita nó solo vergogna ma dano evidente et anichilacioni de vostro stato et regno, de che la Maestà Christianissima no poco despiascer averia”; e qui io li declare de molti periculi che de parte de alcuni sui potenti vicini se le recrecián cio per Alemani et Pruteni et altri, che facili fu a creder perche erano verita, mostrandole la amicia con questoro eser le danosa.

Aprés li disse: Sua Maestà Christianissima me comando che parlase alcuni Signori de Ungaria e li confortase de sua parte voleseno in tuto aderir a la Serenita Vostra, il che facendo salvariano suo re e regno e fariano cosa grata a su Maestà Christianissima e salvariano sue proprie teste, lequali don Fernando vol perdér; liqualli o travati voluntarosi de far ogni cosa possibile, de sorte che no manea che la volunta e decreto de Vostra Serenita la qualle esendo

„A legkeresztényibb és leghatalmasabb francia király, Milánó hercege, Genova ura, legkegyelmesebb uram küldött engem Öfö-méltóságához testvéri és baráti üdvözlétével, hogy elmondjam, hogy Ő, mint a kereszténység feje sajnálkozik a veszély miatt, ami a keresztény respublikát és főként a Magyar Királyságot fenyegeti. Nem maradhatott tétlenül, emiatt gondolkodott a megoldáson. Ezen okból Legkeresztényibb Öfelsége engem küldött Nagyrabecsült Uramhoz, mint jól informált emberhez, hogy imádkozásra buzdítsa Nagyrabecsült Uramat [a lengyel királyt], s hogy figyelemre intse és, hogy törődjön a magyar király és a királyság megmentésével. Mert semmi sem érinti meg jobban Nagyrabecsült Uramat, mivel a nagybátyja és a szomszédja neki [II. Lajosnak], és hasonló helyzetben kormányoz. [A francia király] figyelmezteti azokra az ármánykodásokra és csalásokra, amiket a két testvér, vagyis Károly⁶¹ és Ferdinánd⁶² beszélnek meg és rendelnek el. Ezek miatt Öfelsége [a francia király] nem csak szégyenkezik, de számára nyilvánvaló az önk államanak és királyságának megsemmisülése, amiből Öfelségének [a francia királynak] nem kis kellemtelensége lenne.” És itt beszéltem nekik az összes veszélyről, amelyeket néhány hatalmas szomszéd, a németek, a poroszok és mások okozhatnak. Ezeknek könnyen hitelt adott, mert igazak voltak. Majd megmutattam nekik, hogy a velük [Habsburgokkal] való barátság hátrányos lenne.

Később ezt mondtam nekik: „Legkeresztényibb Öfelsége megparancsolta nekem, hogy beszéljek néhány magyarországi úrral és, hogy buzdítsam őket arra, hogy mindenben engedelmeskedjenek Öfelségének, ugyanis ezzel megmentenék a királyt és a királyságukat. Ezáltal Legkeresztényibb Öfelségével szemben is jót cselekednének, és megmentenék a

⁶¹ V. Károly (1516/1519–1556)

⁶² Habrburg Ferdinánd

bona a obiar tanto scandalo e tirania e danno de la Christianita, il Christianissimo y Sacratissimo re mio dice che non e per mancar a la Serenita Vostra de honesto favor e subsidio come quello che le cose honeste et magnanime le piasceno; il qualle trovando in Vostra Serenita quella deliberacione e volunta che se conviene verso sua Maestà Christianissima, Sua Maestà Christianissima volle tignir Vostra Serenita per fratello e vero amico e come o ditto nó e per mancar in cose che a tan alto et tan Christianissimo re come come lui e rechieden.

Apriso li dise: „La Maestà Christianissima fa intender a Vostra Serenita lui no eser causa de la guerra che al presente se fa entre sua Maestà Christianissima y catholico et anglico Re, ma lór eser stati li qualli tuti doi ano roto e defraudato le lor parole e sacramenti senza rispetto de Dio ne del mondo, che sua Maestà Christianissima spera in Dio presto far li pentir et doler de suo error.” E questo me a parso dire perche sepe come loro aveano scritto a questo re scusando se e dicendo che la Maestà Christianissima era la causa de questa guerra, che a nixun acordo volea vignir e che lui era che i faceva vignir il Turco; e si, la come in Aleggmana, dove questa nova era sparsa, io la o fatto con verita smentive.

Finito che io ebe de parlar, chiamo a se quel ditto Vescovo, e parlo un poco cum lui, e po il ditto Signoria Vescovo me respose in questa forma: „La sacra regia Maestà a inteso quanto avite detto de parte de la Maestà Christianissima consaguineo e fratello suo honorammo, al qual fa infinite grazie dela cura che piglia su

fejüket, amit Ferdinánd el akar veszejteni. Amit gyönyörűségnek találtam az az, hogy képesek mindent megtenni, ami lehetséges. Csak Őfelsége rendelete és akarata hiányzik, amelyekkel elkerülhetik a sok szörnyűséget, zsarnokságot és kárt a kereszténységben. A legkeresztényibb és legszentebb királyom azt mondta, hogy nem fog Őfelsége [a lengyel király] hiányt szenvedni sem őszinte jóindulatban és támogatásban, mint a nagylelkű és őszinte dolgokban sem, amiket óhajt. Amint Őfelsége meghozza azt a döntést, aminek segítségével Legkeresztényibb Őfelsége is egyetért. Legkeresztényibb Őfelsége testvérre és igaz barátta akarja fogadni Őfelségét [a lengyel királyt] és, mint mondtam, nem fog hiányt szenvedni azokban a dolgokban, amelyeket az oly hatalmas és oly keresztényi királytól elvárhat.”

Aztán mondtam nekik: „Legkeresztényibb Őfelsége rávilágít arra, hogy nem Őfelsége az oka a háborúnak, ami jelenleg Legkeresztényibb Őfelsége, a katolikus és az angol király közt dúl.⁶³ Az utóbbi kettő voltak azok, akik meghazudtolták és megszegték szavaikat és esküjüket, nem tisztelvén sem Istent, sem a világot. Legkeresztényibb Őfelsége azt reméli, hogy Isten hamarosan megbánásra fogja őket készíteni és megbünteti őket a tévedésükért.” És úgy vélem, igazat mondtam, mert ők azt mondták a királynak, bocsásson meg ezért, de azt mondták, hogy Legkeresztényibb Őfelsége volt ennek a háborúnak az oka, amiért nem akart betartani egyetlen megegyezést sem és behívta a törököt. És igen, ahogy a németeknél is, ahol ez a hír⁶⁴ szétterjedt, megcáfoltam.

Amikor befejeztem a beszédet, odahívtam a már említett püspököt, és beszéltem vele egy kicsit és így válaszolt nekem a mondott

⁶³ VI. Itáliai háború, amely 1521 és 1526 közt dúlt I. Ferenc, V. Károly és VIII. Henrik között.

⁶⁴ A korban az a hír járta, hogy I. Ferenc volt a török támadások okozója, ám erre nincs semmilyen bizonyíték se.

Maestà Christianissima de sue cose, dice che e molto alegro de vostra venuta per eser mandato de sua Maestà Christianissima, a chi lui a in piu honor che a nixun altro imperatòr ne re del mondo; dice che siate il ben venuto e che, come queste cose siàn de pensar sopra, vole pigliar suo consiglio, e dara orden come siate presto speditto, et dice che in questo mezo tempo faciate bona ciera, che fate conto che site in reono de sua Maestà Christianissima. E cusì me parti per mi alogiamento, dove già era un gentilomo dela casa del re cum diece servitori, il qualle me provedeva largamente de tuto il necesario.

Tratando in sue tregue se concluderón per cinco ani, e mia vignuta nó fu picula causa; licencio li inbasatori moscuiti li qualli erano cum seycenti cavalli ; licencio etiam il inbasator del Tartaro rrefirmata la pace perpetua; e a gran presa senza parar un giorno, vene a Carcovia, dove in la via me furono fate diverse demostracioni de amore.

Arrivati a Carcovia erano vignuti diversi inbasiatori: un nuncio del papa, doy de re d'Ungaria, dui de Fernando, doy del vayvoda de Molda via, ben aconpagnati; questi signori sapraditi Vescovo de Posnonia et Palatino Carcoviense tanto se mostravan servitori de la Maestà Christianissima che nisuno era tanto honorato come mi, facendo me visitationi publici et secrete, feste et bancheti, e tuto quello che a honorar uno convene, senpre a la Maestà Christianissima oferendose; questi dui sono quelli che governani il tuto e pono quel che voleno consue re emeritamente, certo sono homini che valeno.

püspök: „A szent királyi Őfelsége megértette, amit elfogultan, a Legkeresztényibb Őfelsége, az ő tisztelt rokona és bátyja nevében mondott és, akinek végtelen tiszteletet ad, amiért dolgoit a Legkeresztényibb Őfelsége gondjaiba vette. Azt mondja, hogy örül annak, amiért elküldte önt a Legkeresztényibb Őfelsége, akinek nagyobb tisztelete van, mint bármely más császárnak vagy királynak a világon. Azt mondja, hogy szívesen látják önt és mivel ezek a dolgok gondolkodást igényelnek, össze akarja hívni tanácsát, amilyen hamar csak lehet. És azt mondja, hogy mindeközben, Legkeresztényibb Őfelségének jó hírt fog az hozni, hogy ön [Rincón] a királyságban van.” És elmentem a szállásomra, ahol már egy, a királyi házból való, úr várt tíz szolgálával, hogy minden szükségét biztosítsanak nekem.

A fegyverszünet öt évre jött létre, és az érkezésem nem kevés hozzájárulást nyújtott ehhez. [I. Zsigmond] Elbocsátotta a moszkovita követeket, akiknek hatszáz lovuk volt és elbocsátotta a tatár követeket is, miután aláírták újra az örök békét.⁶⁵ És nagy sietségben, anélkül, hogy egy napot is elvesztenék, elmentem Krakkóba, ahol az utamon már voltam egyszer, hogy több szeretetért [szövetségért] protezsálgjak.

Megérkeztem Krakkóba, ahova már megérkeztek a követek: a pápa egyik nunciusa, kettő a magyar királytól, kettő Ferdinándtól, kettő a moldvai vajdától, mondhatom szép kísérettel. Ezek a megnevezett urak, Poznań püspöke és Krakkó palotagrófja Legkeresztényibb Őfelségének szolgálóinak mutatkoztak olyannyira, hogy még senki sem volt ilyen tisztelettudó velem. Nyilvános és titkos látogatásokat tettem, részt vettem ünnepeken és bankettekén, és mindenén, amin egy követ tiszteletét teheti. [A jelenlévők] Mindig felajánlják [szolgálatukat] Legkeresztényibb

⁶⁵ A Lengyel Királyságot Keletről a moszkoviták és a tatárok is fenyegették, de 1523-ban mindkettővel békét kötött I. Zsigmond.

Quatro giorni dopo che fuimo arrivati a Carcovia, il re mando per me cum grande honor; il qualle trove in sua camera solo cum questi doi signori sopra ditti; e me fece grande accoglienza, e dise me che me avea fatto chiamar per intender si avea alcuna altra comision de sua Maestà Christianissima, che si lavea dicese liberamente. Al qual io risposi no aver altra comision che quella che avea ditto, che sua Serenita se resolvese e me mandase dar risposta; che ben intese allora che averia voluto piu stretta pratica, io sequitai che asai era che sua Maestà Christianissima a nulo interesse mosso motu proprio avea oferto suo favore et susidio al remedio de quelli regni, che sua Maestà Christianissima non a costume de laxar in periculo sui boni amici intre le qualli reputa la Serenita Vostra. Molte cose se parlarono quel di e in tuto il re se mostrava obsequentissimo a la Maestà Christianissima; voltarono il parlare sopra il vayvoda de Transilvania, dicendo che in le cose de Ungaria questo e gran parte; demandarono me se io volea andar de lui, io respose che si mi andata juvava che volintier il faria, e per quel dio me parti senza altra resolucione.

Li inbasatori de Fernando lavoravano e se desperavan perche ogni di trovavan il Re piu freddo de sua parte; io no cesava de tratar cum quelli doi predetti signori e far il possibile per guastar la amicitia intre la case de Austria e quesio Re; e veramente si piu larga comision portava, nó dubito che la guerra a questa ora fura rota intre loro, perche li andamenti tali conieture mostravano.

Ófelségének. Ez a két ember [Poznań püspöke és Krakkó palotagrófja] irányít mindent, hogy a király azt tegye, amit természetesen az emberek is akarnak.

Négy nappal Krakkóba érkezésünk után, a király nagy tisztelettel elküldetett értem. Őt a szobájában találtam egyedül az említett két úrral. Nagy fogadtatásban volt részem. Azt mondta, hogy ezért hívott, hogy megtudja, van-e Legkeresztényebb Ófelségének más megbízása számomra, és ha van, akkor szívesen szabadon. Azt válaszoltam, hogy nincs más megbízásom, mint amit Ófelségének már mondtam. Választ küldött nekem, miszerint megértette, hogy szorosabb kapcsolatot akarunk. Követtem az ígértet, amit Legkeresztényebb Ófelségének tettem, anélkül, hogy bármiféle különös érdeklődést érintettem volna. Felajánlottam [Ófelsége] jóindulatát és állami támogatását orvosságként ezeknek az országoknak, miszerint Legkeresztényebb Ófelségének nem szokása veszélyben hagyni jó barátait, melyek közt véltem Ófelségét [a lengyel királyt] is. Sok dologról beszélünk azon a napon és a király mindenben engedelmességet tanúsított Legkeresztényebb Ófelsége felé. A beszélgetést az erdélyi vajdára tereltem, mondván, hogy magyarországi dolgokban nagy szerepe van. Megkérdezték tőlem, hogy el akarok-e menni tőlük, és azt válaszoltam, hogyha menetelem számukra elfogadható, akkor megtenném. És arra a napra más határozat nélkül elvonultam.

Ferdinánd követi munkálkodtak, de kétségbe estek, mert egyre ridegebbnek találták a királyt [I. (Öreg) Zsigmondot] a maga részéről. Nem hagytam fel a próbálkozással enél az említett két úrnál és minden lehetségest megtettem, hogy tönkretegyem a barátságot az Osztrák-ház és a király [I. Zsigmond] között. És őszintén [szólva], ha nagyobb megbízással jövök, nem kételkednék abban, hogy ebben az órában háború robban ki köztük,

Secondo di di febraro, il re iterum mando per me cum gran compagna; arribato a sua camaro, li trobe come laltra volta solo, exceto quelli doi preditti, come intre, il re con senbiente alegro me dise averse gia reso soluto e fatto me chiamar per far me dar la risposta, e comando al ditto Signoria Vescovo che parlase il qual cum parole asai acomodate comincio che la sustancia e talle:

„La sacra e regia Maestà del re nostro signor, avendo risguardo a la grandezza de la Maestà Christianissima et a quella inata bonta che a mostrato verso lui tuto ben considerato, sua Serenita se a resoluto in questa forma.

Fa infinite grazie a sua Maestà Christianissima de la cura che no solo al ben general de la Christianita, ma in particularita del Re de Ungaria e regni sui, e de la humanita et amor che sua Maestà Christianissima mostra aver con sua Serenita; etiam li fa grazie per li avisi dati da parte de quella li qualli ben cognosce che tuti resultano in beneficio et honor de sua Serenita; e lui, no ingrato a tanta dimostracione, dice, benche finqui sua Serenita abia abuto animo de far piacer a sua Maestà Christianissima, adesso con tuta deliberatione et voluntà parato far tuto quello che sia in beneficio, in honor, in piacer de sua Maestà Christianissima, oferendo la persona, il regno, con tuta sua potencia; e sua Serenita in fine no e per mancar come vero amico et fratello, e de questo podite far certa sua Maestà Christianissima.

Apriso etiam li da grazie per parte del Seritorissimo Re Ludovico nepote suo Carnio, del qualle sua Serenita a tenuto senpre singular cura e de soi regni, ma che adesso esendo avixato per pieta de sua Maestà Christianissima

mert a tárgyalások megmutatták ennek a lehetőségét.

Február második napján a király ismét egy nagy társasággal küldetett értem. A saját szobájába érkezünk, amit úgy találtam, mint máskor, kivéve a két említett [urat]. Ahogy beléptem, a király vidám arccal mondta nekem, hogy elszánta magát és azért hívott, hogy átadja a választ. Elrendelte az említett püspöknek, hogy kezdjen el beszélni a megfelelő szavakkal, melyeknek a lényege itt található:

„A szent és legkeresztényebb királyunk, a mi urunk, tekintettel volt a hatalmas Legkeresztényebb Őfelségére és a veleszületett jóságra, amit mutatott felé. Mindent jól átgondolt, így Őfelségének ebben a formában van megoldása.

Végtelen köszönet illeti Legkeresztényebb Őfelségét a gondoskodásért, ami nem csak általános a kereszténységre, de különösen vonatkozik a Magyar Királyságra és a saját királyságomra [Lengyelország]. És [köszönet] az emberségességért és szeretetért, amivel Legkeresztényebb Őfelsége tanúbizonyságot tett Őfelségének. És köszönet neki, amiért tájékoztat mindenről, amit jól ismer, hogy minden eredmény Őfelsége [I. Zsigmond] előnyére és becsületére váljék. Nem hálátlan a sok megnyilvánulásért és beszédért, bár Őfelsége eddig is lelken viselte Legkeresztényebb Őfelsége óhaját, most minden döntéssel és segítséggel elhárított mindent, amit javára, becsületére és tetszésére Legkeresztényebb Őfelségének felajánl, az embert, az országot minden hatalmával. És végezetül biztos lehet Őfelsége abban, hogy nem fog hiányt szenvedni Őfelsége igaz barátságából és fivérségéből.

Aztán köszönetet mond neki Őfelsége, Lajos király részéről, a kedves unokaöccséről, akire Őfelsége mindig is különös figyelemmel volt, ahogy királyságára is. De most már figyelmeztették Legkeresztényebb Őfelségét a könyörületre

de li andamenti de Fernando enemigo piu presto che amico, con piu vigilancia atendera a interromper et obiar che no posano aver loco sue cogitacioni che facile sera contrastar li maxime assistendo la volunta et favor de sua Maestà Christianissima.

Apriso sua Serenita dice che ben conosce il vero amor che sua Maestà Christianissima le porta, puoche no lasa de sollicitar etiam li grandi de Ungaria senza liquali no poteria vignir in effetto questo negotiacione, che ancora sua Serenita li sollicitara acio tuto vegna in quel fin che sua Maestà Christianissima desidera et vole, et si voi volite andar al vayvoda o ad altro in Ungaria sua Serenita dice che nmandara cum voi un suo nuntio acio quelli signori sapian la volunta de sua Serenita eser cum quella dela Maestà Christianissima, per li quali dara sue litere.

Apriso dice che a abuto gran piacer intender sua Maestà Christianissima nó eser causa de la guerra che adeso se fa intre sua Maestà Christianissima e Carolo e Anglico Re, che de altra forma le aveano scritto loro; sua Serenita dice che nó puo se no despiacerle per eser in discordia tan potenti principi in tempo che tanta necesita era de unione contra tan poderoso enemico come e il Turco che lano pasato conquistato Belgrado e questo a conquistata Rrodi, principali doi porte de la Christianita; come si voglia sua Serenita ridice che in tuto quello sia possibile e per aderir e sequir la Maestà Christianissima a la qualle se offerre et hutniliter recomenda; e sua Serenita scrive a sua Maestà Christianissima remetendose a voi.” Io le rendete gracie de parte de la Maestà Christianissima il meglio che sepe, e cusì me parti per me alogiamento.

a folyamattal kapcsolatban. Ferdinándról meg annyit, hogy inkább az ellensége, mintsem a barátja, nagyobb éberséget fog igényelni az, hogy megállítsa és megsemmisítse. Hogy terveinek ne legyen helye, ezzel szemben könnyű lesz, mivel maradéktalanul megvan a segítség és szíveség Legkeresztényebb Őfelsége részéről.

Aztán Őfelsége mondta, hogy jól ismeri az igaz barátságot, amit Legkeresztényebb Őfelsége adott neki. Mivel nem hagy fel a magyarországi ügyek felkutatásával, ami nélkül ez a tárgyalás nem sikerülhetett volna. Ahogy még Őfelsége kérte tőlük, hogy minden menjen úgy végül, hogy Legkeresztényebb Őfelsége vágyja és akarja. És, ha el akartok menni a vajdához, vagy másokhoz Magyarországon, Őfelsége azt mondja, hogy küld veletek egyet a saját nunciusai közül, mert ezek az urak ismerik Őfelsége akaratát, és egyetért Legkeresztényebb Őfelségével, és hogy odaadják neki a levelét.

Aztán mondta, hogy nagy örömmel hallotta, hogy Legkeresztényebb Őfelsége nem oka a háborúnak, ami most dúl Legkeresztényebb Őfelsége, Károly és az angol király közt, aminek valódi formájáról már írtak nekik. Őfelsége mondta, hogy nem tudja kifejezni nemtetszését, amiért a viszályban sok hatalmas herceg részt vesz. Ebben az időben szükséges az egyesülés, az erőteljes ellenséggel szemben, mint például a Török Birodalom, ami múlt évben meghódította Nándorfehérvárt⁶⁶ és Rodoszt,⁶⁷ a két legfontosabb pontját a kereszténységnek. Amit Őfelsége újfent mondani akar az az, hogy mindezekben lehetséges csatlakozni és követni Legkeresztényebb Őfelségét. Őfelsége felajánlja, alázatosan javasolja és írja Legkeresztényebb Őfelségének, veled megüzenne” A lehető legnagyobb hálát

⁶⁶ Nándorfehérvár 1521. augusztus 29-én esett el.

⁶⁷ Rodosz városát 1522. december 22-én foglalták el a törökök.

Laltro giorno, questi doi signori Episcopo et Palatino veneno a mio alo giamento venendo de la mesa, dove molte cose tratamo; concludemo che io andase al vayvoda; concludese mo che il Re de Polonia mandase in Bohemia un inbasador de conto e li sedese per levar li Bohemi de la devo tione de la casa de Austria per ronper si alcuna negociacione li venese; concludese mo che tratarian cum li inbasadori de Ungaria il necesario. A la fine me pregaron tuti doi volese recomandarli in la bona gracia de sua Maestà Christianissima. Certo a soi andamenti ben se vede che sono piu caldi che noi a questa negotiatione.

Io me parti per andar al Vayvoda de Transilvania, pase Ungaria e tuta Transilvania, fui al confin de Valaquia, dove stava questo signor vayvoda con gran exercito che si no lo avesse visto nó lo averia creduto mai. Fui da lui ben visto e carezato, et aceto la litera de la Maestà Christianissima vuluntier el mostro me una altra litera de su re Luise. Io le disse tutte le cose che me parseno conveniente a comoverle, come fece a lora nixuna reposta, me dete seno che rengraziava la Maestà Christianissima. Stuve sete giorni cum lui ben trattato; al fin me disse che volea responder, e disse lo facio infinite grazie a Sua Maestà Christianissima de la humanita et clemenciá sua usata verso de me, e Dio voglia che me de gracia anti che mora servir a sua Maestà Christianissima come tegno il desi derio; che sia certa suo Maestà Christianissima che in eternum fi sere servitor. Ben so e nó e cosa nova per me che la casa de Austria me vorria deffar se podese a torto et io certo de questo volintier faria ogni cosa contra esa, ma esendo io solo no poteria inovar ne cominciar alcuna cosa, che si comenzase nó avendo altre spalle me perderia, per che li inimici sono a preso e potenti

tanúsítottam felé Legkeresztényibb Őfelsége nevében, és elmentem a szállásomra.

Másnap, ez a két úr, a püspök és a palotagróf eljöttek a szállásomra az [tárgyaló] asztaltól, ahol sok dolgot próbálnak [elérni]; köztük azt, hogy elmehessenek a vajdához, ahogy azt is, hogy Lengyelország királya küldessen egy fontos követet Csehországba és ott megfékezze a cseh előkelők Osztrák-házhoz való ragaszkodását, és hogy megszakítsanak bármilyen tárgyalást, ami folyik, ahogy megpróbálják a magyar követekkel is, ha szükséges. Végül mindketten kérték, hogy ajánljam őket Legkeresztényibb Őfelsége kegyébe. Természetesen a lépéseiket jobb, ha figyeljük, amik sokkal forróbbak a mieinknél, ebben a tárgyalásban.

Elhagytam [Krakkót], hogy az erdélyi vajdához menjek. Átutaztam Magyarországon és teljes Erdélyen. Havasalföld határán voltam, ahol ez a vajda is ott volt olyan nagy sereggel, amit ha nem láttam volna, akkor el sem hiszem. Jó ellátásban és gondoskodásban részesített, és örömmel fogadta Legkeresztényibb Őfelsége levelét, és mutatott egy másik levelet a királytól, Lajostól. Elmondtam neki mindent, amit hasznosnak gondoltam. Mivel akkor nem volt adott választ, így csak a köszönetét adta át Legkeresztényibb Őfelségének. Hét napot töltöttem vele, jó ellátásban részesültem, végül közölte, hogy van válasza és ezt mondta: „Végtelenül hálás vagyok Legkeresztényibb Őfelségének az emberségességért és kegyelmességért, amit felém mutatott, és Isten akarja, hogy kegyelemmel szolgáljam Legkeresztényibb Őfelségét. Hogy megerősítem óhaját, abban biztos lehet Legkeresztényibb Őfelsége, hogy örökké fogom őt szolgálni. Jól tudom, és nem új dolog, hogy az Osztrák-ház, ha tud, tönkre akar tenni engem.”⁶⁸ Ez ellen készségesen mindent megteszek. De egyedül

⁶⁸ Utalás lehet arra, hogy házassági terve Jagelló Annával meghiúsult, mert 1505-ben Habsburg Ferdinánddal jegyeztették el őt.

e sua Maestà longe e ancora no me dite altro de parte sua Maestà Christianissima, se no che no mancara. Per tanto io me parto a Buda per far far una con gregacione o dieta, li intendero como stan disposti li altri signori, etiam vedero quel che poso far.

Voi fate intender a la Maestà Christianissima che io son suo servitor fin a la morte, e che potendo non son per mancar a sua Maestà e che son per far quello che il Serenissimo Re de Polonia fara, servando senpre lo honor mio.” In quele sete giorni licencio la gente se non quelli che doveano restar a li confini, ali qualli dete dui pague; lui se parti cum centicavalli ligieri e poco tren a piu andar, e drieto a lui sequivan ducenti homini darne bohemi e ducenti scopetieri.

Fui iterum atrobar larcevescovo de Strigonia al qualle dete la litera de la Maestà Christianissima, encora una del re de Polonia et ben che sue parole són tute religiose, desideroso de far facende contra Fernando perche se teme litera de la Maestà Christianissima, pose sopra sua testa e dise: „a lo son obidiente capellano de sua Maestà Christianissima questo prete e potentissimo de denari et de genti ben che non tanto come il vayvoda, che dicen che a la qua[rte parte] del regno de Ungaria de patrimonio, senza li tenuti et officii.

Bormamisa me mando un meso, che per niente non dovese vignir a Buda, per che gia li altri signori se congregavan a la dieta e se sospetava de me benche ancora nisun sapea la pratica seno li tre sopraditi, per che esendi li molti Allemani nó me intrevenese alcun dano; che me dovea vignir a Venetia e dar aviso a la Maestà Christianissima, etiam al re de

nem tudok semmilyen dolgot se vállalni, ahogy elkezdni se más támogatása nélkül, mert az ellenségek gyorsak és hatalmasak. Legkeresztényibb Őfelsége távol van, és még mindig nem mond mást Legkeresztényibb Őfelsége, csak azt, hogy nem fogok a támogatásban hiányt szenvedni. Most elmegyek Budára, hogy gyűlést vagy országgyűlést⁶⁹ tartsunk. A többi úr hajlandóságáról értesíteni fogom önt és meglátom, hogy mit tehetek.

Legkeresztényibb Őfelségének meg kell értenie, hogy halálomig az ő szolgálója vagyok, és hogyha lehet, nem fogok hiányozni Legkeresztényibb Őfelsége mellől. Mindent megteszek, amit Őfelsége, Lengyelország királya tesz, hűségemmel szolgálom őt [is].” Ebben a hét napban elbocsátotta az embereit, hanem azoknak, akiknek a határnál kellett maradniuk, két fizetést adott. Ő pedig száz könnyűlovassal és kevés málhával elutazott, hogy gyorsabban haladjon. Kétszáz cseh katona és kétszáz lövész követte.

Később talákoztam az esztergomi érsekkel, akinek átadtam Legkeresztényibb Őfelsége levelét meg még egyet a lengyel királytól. Bár szavai mind vallásosak voltak, alig várja, hogy Ferdinánd ellen cselekedjen, mert féli Legkeresztényibb Őfelsége levelét. Felemelte karját és ezt mondta: „Legkeresztényibb Őfelsége engedelmes káplánja vagyok.” Ez a pap pénzben és hívekben is hatalmas, bár nem annyira, mint a vajda, akinek állítólag a Magyar Királyság negyed része örökös jogon a tulajdona, nem számítva birtokjövödelmeit és hivatalait.

Bornemissza küldött hozzám egy követet azzal a kéréssel, hogy semmiképp se menjek Budára, mert még ott vannak az urak, akik az országgyűlésre gyűltek össze és gyanút foghatnak személyem felől. Jobb, ha még senki sem tud a praktikáról, kivéve a három fentebb említett személyt. Sok német van ugyanis, és

⁶⁹ 1521. évi budai országgyűlés.

Polonia et aloro scriber quello che doveano far; e cusi parse el dicto archevescovo, e cusi me parti. La dieta dovea cominciar dominica in passione; pur la dila taron al di de Sant Jorgio XXIII de abrille. Jo son gionto qui a Venetia sano et salvo et nó stanco de servir sua Maestà Christianissima.

Io o voluto dar a Vostro Signoria Illustrissima intera noticia del tuto, o de la magior parte de quel che o fato in questa mia vignuta, acio sapia come le cose vano e faza quello che sera piu utile a la Maestà Christianissima e nó diro, quante fatiche et incomodate o pasato in questo viagio, per che no para che voglio far carestia de me; pur sapia Vostro Illustrissima. Signoria che o patito pericoli afani e necessita; e tuto lo tegno in gloria per aver servito a sua Maestà Christianissima et aver fatto quello che volse et dise de far. A Vostra Illustrissima. Signoria suplico me abia per recomandato apreso la Maestà Christianissima et apresso la Excellencia Vostra, che no voglio altro mezo cum quella se nó quella medema e me comande tanto quanto debia far tanto sopra li negocii quanto sopra il eser mio.

Io no so come le cose stan de la; pur dico che la casa de Austria e grande per tuto e no cerca senó la destrucione de Franza. Questa pratica e rreduta al termine che Vostro Signoria Illustrissima a inteso no se deve de laszar refré dar, che veramente si piu coinision avea de obligar alcuna cosa o fora venuto cum me un gentillomo. frances che io diceva anti, no dubito che larchiducato de Austria nó fusse adesso perturbato, no voglio dir perso, per che tuti questoro ano una volunta strema de far mano, e atentano, che ano rispetto vedendo che no ano spale; et del altro canto o ditto e declarato per parole, per litere a sue medemi

nem okozhattam volna mást, csak kárt, ezért Velencébe kellett mennem és [erről] értesítem Legkeresztényibb Őfelségét, ahogy Lengyelország királyát is. Megírom azt is, hogy mit kell tennem, amiről hasonlóan vélekedik a mondott érsek is, így elmegyek. Az országgyűlést virágvasárnap⁷⁰ akarták kezdeni, de áttették Szent György napjára, április 23-ra. Megérkeztem Velencébe, egészségesen és biztonságban, nem fáradva, hogy szolgáljam Legszentebb Őfelségét.

Nevezetes uramnak teljes tájékoztatást akartam adni arról, vagy legalábbis annak nagyrészeről, amit végeztem utam során, hogy megtudja, miként mennek a dolgok és, hogy azokat tegye, amik Legkeresztényibb Őfelségének hasznosak. Nem mondom el, hogy milyen fáradalmas és kellemetlen volt ez az út, hogy ne az mutatkozzon, hogy sajnálattom magamat. Mégis, tudja meg Őfelsége, hogy milyen veszélyeket és szükségleteket szenvedtem el és, hogy mindezt Legkeresztényibb Őfelsége szolgálatának és dicsőségének tartom és azt tettem, amit akart és kért, hogy tegyek. Könyörgöm Nevezetes uramhoz, hogy ajánljon Legkeresztényibb Őfelsége és Őkiválóságának a kegyeibe, mert nem akarok más közvetítőt, csak magát. És ajánlom magamat, mind a vállalkozásomat és saját magamat.

Nem tudom, hogy állnak ott a dolgok, de azt kell mondanom, hogy az Osztrák-ház mindenben nagy és nem szeretne kevesebbet Franciaország megsemmisítésénél. Ennek a praktikának véget kell vetni, hogy Őfelsége megértse, hogy nem szükséges kihűlni hagyni [a kapcsolatokat]. Igazából, ha több megbízásom lenne, bármilyen elkötelezettségem lenne, vagy egy francia úr velem jött volna, ahogy mondtam, nem lenne afelől kétségem, hogy az osztrák főherceg⁷¹ nem okozna most zavart. Nem akarom azt mondani, hogy az ügy

⁷⁰ 1523. március 29.

⁷¹ Habsburg Ferdinánd

australi la tirania con che governan che si se facesse movimento alcuno per parte de Polonia tuta la nobilita prenderia larme contra don Fernando, per che lui a fatto per cosa ligiera ... a sete gentilohomini principali del paese cosa che iamai fu fata in Austria ... stano soto sopra.

Monsignor, questo Re de Polonia a potentissimo e dico potentissimo per che ... e justo e homo de nó perdir le, che nó solamente e potente de se ma etiam tuti li S[ignori de Ungharia], o la magior parte le tenen come un Dio etiam, il regno de Bohemia solo ... gatoli parentati e amicicie vechie fatte per il fu imperator se deve far ogni de ... per confirmar questa amicitia, acio se declare inimico deli inimici de sua Maestà Christianissima, gia e che ve dico che nó vedo miglior inpiastro per resolver quella durezza della ... volta che questo Re fosse declarato inimico de casa de Austria calaria⁴⁹ cum 50 ... et tanti infanti quante ne volxse levar de Bohemia gia no e pericolo ne fatica ... solo. de nostra parte si manca. Monsignor dico che se deve questa negociatione reducir a fine, e far tuto quello sia possibile, per che malto inporta e con poca fatica e poca spesa potremo rremover tuti questi regni contra li inimici de la Maestà Christianissima e movendosi Carrolo e Fernando perderano la furia e per aventura piu.

Apreso e de considerar e reguardar a la longa si mosi serano questoro su le arme como io stimo, facendo la Maestà Christianissima de

⁴⁹ cavallaria (olasz): lovasság

elveszett, mert mindenkinek vannak segítő kezei, amik puhatolóznak és, akik tisztelettel látják, hogy nincs támogatásuk. Másrészt szóban és levélben is kifejtettem az osztrákoknak, azt a zsarnokságot, amellyel kormányozzák őket. Szóval, ha bármilyen mozgolódásra kerül sor Lengyelország részéről, akkor a teljes nemeség fegyvert fog fogni Ferdinánd úr ellen, mert könnyelműen cselekedett ... az ország hét főnemesének, ami Ausztriában még soha nem fordult elő ... feje tetején maradnak.

Uram, ez a lengyel király nagyon hatalmas és azért mondom, hogy hatalmas, mert ... és igazságos, olyan ember, akit nem szabad elveszíteni; mert nem csak önmagában hatalmas, hanem azért is, mert az összes magyar főúr is, vagy nagyobb részük, úgy tekint rá, mint Istenre és a Cseh Királyság csak ... régi rokon kapcsolatok és barátságok, amelyek régebben a császár részéről kötettek, hogy mindent megtegyen ... azért, hogy megerősítse ezt a barátságot, kijelenti, hogy [számára is] ellenségei Legkeresztényebb Őfelsége ellenségei. Már azt mondom, hogy nem látok jobb gyógyírt, hogy feloldjuk ... részéről ezt a ridegséget ... ideje, hogy ezt a királyt az Osztrák-ház ellenségévé nyilvánítsuk ötven⁷² lovassággal ... és annyi gyalogos katonát, amennyit ki lehet állítani Csehországból, már nem veszélyes vagy fáradságos ... csak ... a mi részünkről hiányzik. Uram, azt mondom, hogy a tárgyalásokat végig kell vinnünk, és minden lehetőséget meg kell tennünk, mert nagyon fontos. Kevés erőfeszítéssel és költséggel meg tudjuk mozdítani mindezeket a királyságokat Legkeresztényebb Őfelsége ellenségeivel szemben. Ha felkelnek, Károly és Ferdinánd nem csak önuralmukat, hanem többet is elvesztenének.

Azt is meg kell fontolnunk és vizsgálnunk, hogy biztassuk-e őket, hogy fogjanak

⁷² A kézirat itt megkopott, 50 olvasható ki, azonban mivel lovasságról van szó az 500, az 5000 és az 50000 megfelelőbb adatnak számítanak.

suo canto la diligencia e oferta che convenga pasando poi Carrolo in Italia come volle far, in quindeci di podemo meter un exercito grosso in Italia de Poloni et Bohemi per le terre de Venetiani a despetto de tuto il mondo; Vostra Signoria Illustrissima e colona dove tuto questo depende apreso a sua Maestà Christianissima e che migiior intende e sa; il tuto considerato, so che fara il meglio e de la volunta de Vostra Signoria Illustrissima comande avisar.

Io mando cum questa mia la litera del Re de Polonia per sua Maestà Christianissima. Si se avera de proceder sua Maestà Christianissima se dignara de le rescriber et sua Maestà Christianissima deve scriber remersiendo e oferendo aquelli doi signori poloni de la bona volunta et afetto che ano ala Maestà Christianissima: luno e Reverendo in Christo Patri Petro episcopo Posnaniensi regni Poloni viceconcellario, laltro spe tabili ac magnifico Christoforo de Zsidloviez, in magna epatos Domino et eredi Palatino et supremo capitano Carcoviense. Questi doi sono questi che pono apreso il suo re e ano gran volunta de servir sua Maestà Christianissima e per tanto e benche para che sua Maestà Christianissima ne fa conto, Monsignor Illustrissimo, pregho i Dio conserve la vita e felice stato de Vostra Signoria Illustrissima e ve done tuto quello che desidera; a la qualle infinite volte me recomando. Ex Venetiis sabato Santo ai IIII de aprile 1523.

Da Vostra Illustrissima y Excelleniissima Signoria
aficionado servitor
Antonio RINCON.

Et au dos: Allo Illustrissimo Signor Monsignor „almiralle de Franza patron mio observandissimo.

fegyvert, mint ahogy javasolom. Ha Legkeresztényebb Őfelsége kiveszi a részét az igyekezetből és felajánlja, ami szükséges akkor, ha Károly Itáliába [érkezik], amint szándékában állt, úgy tizenöt napon belül képesek lennénk felállítani egy hatalmas sereget, akár az egész világgal szemben is, Itáliában lengyelekből és csehekből, amely Velence területein érkezne. Nevezetes uram a fő mozgatórugója minden kérdésnek Legkeresztényebb Őfelsége mellett, aki mindennél jobban érti és ismeri az ügyeket. Mindent megfontoltam, tudom, hogy Nevezetes uram parancsának és figyelmeztetésének tetszően a legjobbat fogom tenni.

Ezzel a levelemmel együtt küldöm Legkeresztényebb Őfelségének a lengyel király levelét. Ha folytatni akarja Legkeresztényebb Őfelsége a tárgyalásokat, méltóztasson írni. Legkeresztényebb Őfelségének írnia kell, hogy megköszönje és felajánlja a két lengyel úrnak a jóakarátát és szeretetét, [viszonozva] amit Legkeresztényebb Őfelsége felé mutattak. Az egyik Piotr Tomicki Poznań püspöke, a Lengyel Királyság kancellárja. A másik a jeles és nagyságos Krzysztof Szydłowiecki, hatalmas úr, örökös palotagróf és Krakó főkapitánya. Ezek ketten azok, akik a saját királyuk udvarában voltak és nagy segítséget mutattak Legkeresztényebb Őfelsége szolgálatában. Azért, bár Legkeresztényebb Őfelsége számítra, Nevezetes uram, megköszönöm Istennek, hogy megőrizte életét és boldog állapotát Nevezetes uramnak és mindent megad, amit akar, melyet végtelen sokszor ajánlottam. Velencében, szent szombaton, 1523. április 4-én.

Nevezetes és Nagyméltóságú Uramnak megbízható szolgálja
Antonio Rincón

Hátoldalon: Nevezetes uramnak, Franciaország admirálisának, uramnak legalázatosabb [szolgája].

BIBLIOGRÁFIA

Források

BALOGH ISTVÁN (1929): *Velencei diplomaták Magyarországról (1500–1526)*. Szeged, Egyetemi Kiadó.

BOURILLY, VICTOR-LOUIS (1900): La première ambassade d'Antonio Rincon en Orient (1522-1523). *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 2. 23–44.

ZOMBORI ISTVÁN (2004): *Krzysztof Szydłowiecki kancellár naplója 1523-ból*. Budapest.

Szakirodalom

ATTILA BÁRÁNY (2016): The Year 1526 and Jagiellonian Diplomacy. In: Attila Bárány (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen. 2016. 133–158.

IFJ. BARTA JÁNOS (2009): Az itáliai háborúk (1494-1559). In: Poór János (szerk.) *A kora újkor története*. Budapest. 11–27.

GÉRAUD POUMARÈDE (2010): Le « vilain et sale assassinat » d'Antonio Rincon et Cesare Fregoso (1541). Un incident diplomatique exemplaire? In: Lucien Bély, Géraud Poumarède (éd.) *L'incident diplomatique, XVIe-XVIIIe siècle*. Paris, Pedone. 7–44.

GERHARD RILL (1993): *Fürst und Hof in Österreich*. Wien. 13–19.

GYÖRKÖS ATTILA (2020): A dinasztikus politika továbbélése az itáliai háborúk idején. In: Schrek Katalin (szerk.) *Nemzetközi kapcsolatok*. Debrecen. 124–132.

GYÖRKÖS ATTILA (2019): Egy francia nő Budán. Anna királyné, II. Ulászló felesége (1502–1506). In: Szovák Kornél – Zsoldos Attila (szerk.) *Királynék a középkori Magyarországon és Európában*. Székesfehérvár. 173–185.

GYÖRKÖS ATTILA (2015): „Hosszú és érett mérlegelés után beleegyezett a szövetségbe.” Magyar-francia diplomáciai kapcsolatok a késő középkorban (1457-1490). *Világtörténet* 5. 61–78.

KOSÁRY DOMOKOS (1978): *Magyar külpolitika Mohács előtt*. Budapest.

KUBINYI ANDRÁS (1986): A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Ruzsák Lajos – Szakály Ferenc (szerk.) *Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából*. Budapest. 59–100.

KUBINYI ANDRÁS (2006): Az 1505. évi rákosi országgyűlés és a szittyai ideológia. *Századok* 2. 361.

KUBINYI ANDRÁS (1991): Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). *Történelmi Szemle* 33. 1–54.

KULCSÁR PÉTER (1981): *A Jagelló-kor*. Budapest.

LAKATOS BÁLINT (2017): Áttekintő jegyzék Andrea dal Burgo, Johann Schneitpeck és Sigmund von Herberstein követek jelentéséről. *Acta Universitatis Szegediensis Acta Historica* 142. 91–140.

LAKATOS BÁLINT (2011): Haag, Mrakes, Cuspinianus és Helianus, A német és a francia követek tárgyalásai a magyar elittel az 1510-es tatai országgyűlés idején. *Komárom-Esztergom Megyei Múzeumok Közleményei* 17. 223–238.

NEMES GÁBOR (2017): Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után. In: Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.) *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században*. Pécs. 105–134.

NEUMANN TIBOR (2008): II. Ulászló koronázása és első rendeletei. *Századok* 142. 315–337.

NEUMANN TIBOR (2013): Királyi hatalom és országgyűlés a Jagelló-kor elején. In: Dobszay Tamás (szerk.) *Rendiség és parlamentarizmus Magyarországon a kezdetektől 1918-ig*. Budapest. 46–54.

PAUL SRODECKI (2016): 'Universe christiane reipublice validissima propugnacula' – Jagiellonian Europe in bulwark descriptions around 1500. In: Attila Bárány (ed.): *The Jagiellonians in Europe: Dynastic Diplomacy and Foreign Relations*. Debrecen. 57–76.

PÓSÁN LÁSZLÓ (2016): A magyarországi Jagellók és a Német Lovagrend Brandenburgi Albert nagymester idején. *Századok* 2. 387–405.

ROBERT JEAN KNECHT: *Renaissance Warrior and Patron: The Reign of Francis I*. Cambridge 1994.

SERGEI MIKHAYLOVICH SOLOVIEV: *History of Russia. The Age of Vasily III*. Translated by: Hugh F. Graham. H.n. 1976.

C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RIRCHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSFALVI TAMÁS (2017): *Magyarország világi archontológiája 1458-1526 I. Főpapok és bárók*. Szerk. Fodor Pál. Budapest

C. TÓTH NORBERT (2012): A királyi pár Csehországban 1522-1523. In: Bagi Dániel – Fedeles Tamás – Kiss Gergely (szerk.) „Köztes-Európa” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Mária tiszteletére*. Pécs. 83–95.

C. TÓTH NORBERT (2012): Szapolyai János erdélyi vajda 1522. évi havasalföldi hadjáratai. *Hadtörténeti közlemények* 4. 987–1014.

KÁZMÉR LÁSZLÓ

kazmerlaca@gmail.com

doktorandusz (Debreceni Egyetem Történelem és Néprajzi Doktori Iskola)

Külkapcsolati figyelem változása az Ullein-Reviczky Antal-féle főszerkesztői értekezleteken

Changes in covering of foreign relations topics at Antal Ullein-
Reviczky's editor-in-chief meetings

ABSTRACT

I will try to reconstruct the changes in the interest in foreign relations on the basis of the records of the editorial meetings held by Antal Ullein-Reviczky between 22 September 1942 and 25 August 1943. This essay helps to shed light on how the Kállay government sought to support the country's diplomatic manoeuvres through the media, which was also highly valued by the Kállay government. I will first describe the context in which the historical document was created and then assess its usability. I will then turn to a description of the study method. In the first section of the analysis, I divide the themes of the meeting into main topics. In the quantitative type of study, I focus on the quantitative and temporal distribution of each theme. Then, in my content analysis of the historical document, I break down the period under study into subsections, depending on the proportion of each topic discussed and the terms used. Finally, I will present some countries by time period, how many times and in what context they appeared at the meetings.

KEYWORDS

World War II, Antal Ullein-Reviczky, history of diplomacy, press history, propaganda, Horthy period

DOI 10.14232/belv.2023.3.7

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Kázmér László (2023): Külkapcsolati figyelem változása az Ullein-Reviczky Antal-féle főszerkesztői értekezleteken. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 96–105.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

A tanulmány célja a főszerkesztői értekezleteken feltárni a magyar külkapcsolati viszonyok változásait az 1942-es évről az 1943-as évre. A vizsgált időszak jelentőségét az adja, hogy 1942-1943 télen több hadsereg is vereséget szenvedett a keleti fronton, ami lendületet adhatott a háborúból való kiútkeresésnek. A tanulmány alapjául szolgáló források Joó András szerkesztői munkájának köszönhetően 2007-ben került közlésre,¹ melyhez a bevezető tanulmányt Sipos Balázs² írta. A külpolitikai célkitűzések megvalósulása érdekében Ullein-Reviczky Antal³ létrehozta a főszerkesztői értekezletek intézményét, melynek legfőbb célja a sajtó közvélemény alakítási képességének hatékonyabbá tétele. A dolgozatot a forrás keletkezési körülményeinek rövid ismertetésével kezdem majd, rátérek a forrás bemutatására, ami után tárgyalom a kvantitatív elemzések eredményeit, melynek terjedelmi kereteibe nem fér bele egy átfogó sajtó- és cenzúratörténi vizsgálat, mely nagyobb összefüggésekre képes rámutatni az olvasók, szerkesztők, cenzorok és sajtóirányítás között.

A keletkezési környezetét tekintve az 1942-es és 1943-as év változást hozott a háború menetében. Még hozzá a szövetséges szárazföldi csapatok nemcsak elérték a német Heer szintjét, de sok helyen föl is tudtak kerekedni.⁴ A hadi helyzet változása magával hozta a diplomácia változásokat. A Kállay-kormány elé egy számos kihívással teli külpolitikai feladat került. Többek közt el kellett volna távolodnia a németektől, befejezni a háborút a szovjetekkel, békét kötni a hadban állókkal.⁵ Mindezt úgy, hogy a területi gyarapodások és a politikai berendezkedés megmaradjon és az ország ne kerüljön német, vagy rosszabb esetben egy közös német–román megszállás alá.⁶ Rendkívüli óvatosságra intette a béketapogatózás híveit, hogy a Wehrmacht a 1942-es és 1943-as években súlyosabb vereségek⁷ ellenére is félelmetes ellenfél volt Magyarországra nézve. A már így is lehetetlennek tűnő küldetést, csak tovább nehezítette, hogy sokáig

¹ Joó 2007.

² SIPOS 2007. 7-34.

³ Ullein-Reviczky Antal: (Sopron, 1894. – London, 1955.) diplomata, a tárgyalt időszakban a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium Sajtó- és Kulturális Osztályának vezetője.

⁴ 1941/42 telén Moszkva környékén elszenvedett német vereséggel megkezdődött a háború azon fordulata, melyben a Heer (német szárazföldi haderőnem) kezdte elveszíteni a szárazföldi fölényét.

⁵ Joó 2008. 50-58.

⁶ JANEK, 107.

⁷ Moszkva környékén (1941/42 tele), El-Alameinnél (1942. október/november), Sztálingrádnál (1942/43. tele), Tunézia (1943. május); Kurszk (1943. július/augusztus). A tengely haderejéből megsemmisült a német 5. páncélos hadsereg, 6 hadsereg; az olasz 1. és 8. hadsereg; a román 3. és 4. hadsereg; a magyar 2. hadsereg.

nem gondoltak arra, hogy a németek összeomlása gyorsan bekövetkezik.⁸ Azt sem lehetett kizárni, hogy a totális vereség előtt nem mennek-e bele egy kompromisszumos békébe vagy az első világháborúhoz hasonlóan nem teszik-e le a fegyvert.

Témánk szempontjából a másik fontos dolgot a médiatörténet szolgáltatja, melyből azt a korszellemet meghatározó szemléletet kell feleleveníteni, hogy ekkor még hittek a média mindenhatóságában. Ez azt jelenti, hogy média vezetői és irányítói úgy vélték, hogy publikációk hathatósan befolyásolják a közvéleményt.⁹ Ezért egyáltalán nem különös, hogy a legmagasabb állami szinten is kiemelt foglalkoztak a sajtóirányítással. Jól példázza ezt, hogy az első értekezletet maga a miniszterelnök nyitotta meg. Valamint, hogy az értekezletet Ullein-Reviczky Antalra vezette, akik egyszerre volt a miniszterelnöki és a külügyminisztériumi Sajtóosztály vezetője. Ehhez hozzá kell tenni, hogy az irányítók tudatában voltak annak, hogy az országok kölcsönösen figyelik egymás politikai kommunikációját.¹⁰

A főszerkesztői értekezletekről nem készültek szó szerinti jegyzőkönyvek.¹¹ Viszont Haraszthy Elemér¹² és Bosin Endre saját használatra készített feljegyzéseket,¹³ de csak azokról az értekezletekről melyeken legalább az egyikük jelen volt. Tehát, amit a főszerkesztői értekezletekről tudni lehet azt a Magyar Rádió munkatársainak perspektívájából ismerhetjük meg. Ezen fennmaradt források arról tanúskodnak, hogy az értekezlet hangvétele nem volt fenyegető vagy parancsoló, sokkal inkább mondható szívélyesnek. Az intelmek sem utasításokként hangoztak el, hanem kérések formájában.¹⁴ Ullein-Reviczky által közvetített minisztériumi irányelvek a publikációk tartalmán és hangnemén, kívül arra is vonatkoztak, hogy miről kellene kiemelni, visszafogottan vagy egyáltalán semmit sem írni. Az értekezleten azonban nem ezek voltak túlsúlyban, hanem azok a bizalmasnak számító információk, melyeket nem kellett publikálni. Ezek célja az volt, hogy a sajtó delegáltjai megértsék azt a kormányzati akaratot és szándékot, melynek fényében alakítaniuk kellett írásaikat és azok által a közvéleményt.

A forrás vizsgálatával így fény derülhet arra, hogy ebben az időszakban milyen megosztással és milyen súlypontokkal kívántak a tájékoztatáspolitikát folytatni.¹⁵ Továbbá a sajtó vezetői és a sajtófőnök közti interakciókból kirajzolódhat a diplomáciai érdeklődés iránya.

Az Ullein-Reviczky-féle rend szerint 1942. szeptember 22. és 1943. augusztus 25. között tartották meg az értekezleteket. Kezdetben hetente – bár nem feltétlenül hét naponta –, majd

⁸ Joó (2016) 26-28.

⁹ „Lövedék elmélet” „Kétlépcsős hatás modell” Lásd bővebben: MCQUAIL 2015. 552–555.

¹⁰ A SOE (Special Operations Executive – Különleges Hadműveletek Bizottsága) londoni központja utasítást adott, hogy a svájci, svédországi, törökországi, spanyolországi és portugáliai SOE kirendeltségek fizessenek elő magyar hírlapokra és állítsanak belőle össze jelentéseket. In: DOBOS 2016. 70.

¹¹ Ha készült is legfeljebb 1943. április 21-től, viszont azok vagy megsemmisültek, vagy még nem keltek elő.

¹² Magyar Rádió Hírszerkesztőségének helyettes vezetője 1942-1944. március 19.

¹³ A feljegyzéseket Haraszthy Elemér (Sárbogárd, 1917. – Budapest, 1998.) és Bosin Endre (Apáca (ma Románia), 1894. – 1980.) készítette, a tárgyalt időszakban mindkettőjük a Magyar Rádió Rt. hírszerkesztési osztályán dolgoztak. Az általuk készített összefoglalók a későbbiekben az MTI házi archívumába kerültek. In: Joó 2007. 36.

¹⁴ SÍPOS In: Joó 2007. 8-12.; Joó 2017. 73.

¹⁵ Sipos Balázs is hasonló következtetésre jutott. „E feljegyzésekből tehát – többek között – megtudható, hogy mit akart titokban tartani a kormány információkat kaphatunk továbbá a közvélemény alakulásáról, például arról, hogy miként hatottak szovjet hadi sikerek a magyar lakosságra. Megismerhető, hogy milyen módon szolgálata a magyarországi sajtó (egy része) a háborús célokat és milyen nemzetközi horizonttal rendelkeztek a közvélemény irányítói” In: Joó 2007. 8.

1943. május 5. után átálltak heti két alkalomra. Ebből kifolyólag azt lehet feltételezni, hogy összesen 64 főszerkesztői értekezlet lehetett megtartva. Feljegyzés viszont 43-ról maradt fenn, ami a teljes mennyiség 67%-a. Időbeni eloszlásukat az 1. számú táblázat¹⁶ tartalmazza.

1942.								1943.								1943.											
hét	hó	H	K	Sze	Cs	P	Szo	V	hét	hó	H	K	Sze	Cs	P	Szo	V	hét	hó	H	K	Sze	Cs	P	Szo	V	
35.		1.	2.	3.	4.	5.	6.		52.						1.	2.	3.	17.								1.	2.
36.	szep	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	1.	jan	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	18.	ma	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	
37.		14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	2.		11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	19.		10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	
38.		21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	3.		18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.	20.	ju	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	
39.		28.	29.	30.					4.		25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.	21.		24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.	
40.				1.	2.	3.	4.		5.	fe	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	22.	ju	31.							
41.	okt	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	6.		8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	23.	ju	1.	2.	3.	4.	5.	6.		
42.		12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	7.	fe	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	24.	ju	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	
43.		19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	8.		22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	25.	ju	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	
44.		26.	27.	28.	29.	30.	31.		9.	ma	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	26.	ju	21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	
45.	nov							1.	10.		8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	27.	ju	28.	29.	30.					
46.		2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	11.	ma	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.	28.	ju			1.	2.	3.	4.		
47.		9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	12.		22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	ju	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	
48.		16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	13.	ap	29.	30.	31.					30.	ju	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	
49.		23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	14.					1.	2.	3.	4.	31.	aug	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	
50.		30.							15.	ap	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	32.	aug	26.	27.	28.	29.	30.	31.		
51.	dec	1.	2.	3.	4.	5.	6.		16.		12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	33.	aug	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	
52.		7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	17.	ap	19.	20.	21.	22.	23.	24.	25.	34.	aug	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	
		14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.			26.	27.	28.	29.	30.			35.	aug	16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	
		21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.												23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	
		28.	29.	30.	31.															30.	31.						

Jelmagyarázat: Főszerkesztői értekezletek, melyekről feljegyzés készült
Feltételezett főszerkesztői értekezletek

1. számú táblázat: A főszerkesztői értekezletek megoszlása

Megállapítható, hogy az értekezletek 12 hónapjából az első kilenc jól vizsgálható, ott ugyanis a 39 lehetséges értekezletből 33-ról maradt fenn feljegyzés, ami 85%-os arány. Az utolsó három hónap 25 lehetséges értekezletéből viszont tíz feljegyzés maradt fenn, ami csupán 40%, így az csak korlátozással alkalmazható a következtetések levonására. Szerencsés helyzet, hogy pont az utolsó nyolc értekezletről hat feljegyzés olvasható, így a májusi helyzetből kiindulva (követve a tendenciát) eljuthatunk az augusztusi állapotig. Az 1943 júliusi hónap dokumentumai pedig rendkívül hiányos.

A bizonyíthatóan megtartott 43 főszerkesztői értekezleten számos tárgyban szólaltak fel a sajtó, illetve az államhatalom képviselői, valamint maga a sajtófőnök is több témában tartott tájékoztatót a jelenlévőknek. Viszont nem minden került egyenlő mértékben feljegyzésre. Akadtak olyanok, melyek mélyebb tartalommal bírtak, de akadtak olyanok, melyek csak említés szintjén kerültek rögzítésre. Előbbire jó példa az 1942. december 23-án elhangzott tájékoztató, melyen Ullein-Reviczky ismertette a román titkos rádió egyik nyilatkozatát, ami szerint kivonnák csapataikat a keleti frontról. Erről egy közel 247 szavas feljegyzés készült.¹⁷ Az érdeklődés érthető, hiszen ekkor a Magyar Királyi Honvédség is hatalmas létszámmal volt jelen a fronton. Még ezen az értekezleten szóba került Mandzsukuo elnökének az öngyilkossága. Láthatóan kevesebb érdeklődésre tartott számot, mivel kevesebbet is beszélhettek a tárgyról, így a jegyzet is csekélyebb lett, a maga 42 szavas terjedelmével.¹⁸ Néha még olyan információk is leírásra kerültek, melyek nem képezték a sajtótájékoztató szerves részét. Ilyen volt a

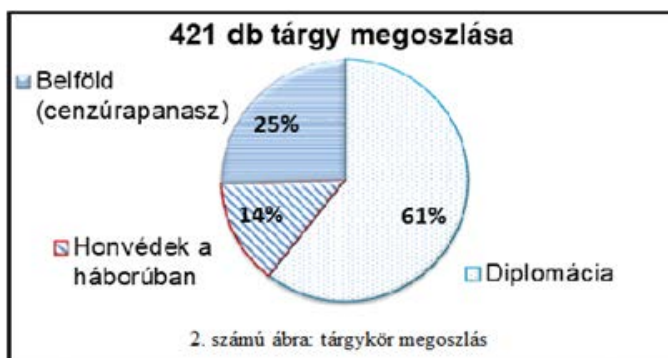
¹⁶ A táblázatot a szerző készítette, a Joó 2007. kötetben közölt források alapján.

¹⁷ Joó 2007. 100.

¹⁸ Joó 2007. 100.

december 31-én tett újévi köszöntés „A jövő évre csak azt tudom mondani, hogy mindenkinek minden jót kívánok.”¹⁹ Megfigyelhető, hogy a cenzúrapanaszokról nem minden kerülhetett feljegyzésre. Néha csak utalás készült arra, hogy volt ilyesmiről szó. Jó példa erre az 1943. január 8-ai értekezletből vett kijelentés, miszerint „Ezután sor került a vég nélküli cenzúrapanaszokra.”²⁰ vagy éppen 1943. április 24-ei „Ezután sor került a cenzúrapanaszokra, de ezek mind csak lokális jellegűek voltak.”²¹ A jegyzetet készítő rádió munkatársait ez a tárgykör, nem foglalkoztatta. Viszont a külkapcsolatokra vonatkozó témákról ennek az ellenkezője mondható el.

A bizonyíthatóan megtartott főszerkesztői értekezletek alapján megállapítható, hogy milyen tárgyakban készültek a feljegyzések, melyeket adatbázisba foglalva tovább lehet tanulmányozni. Így határozható meg, hogy a 43 értekezleten összesen 421 db tárgyból készült bármekkora méretű feljegyzés. Ezeket három nagyobb csoportra lehet elkülöníteni. Az elsőbe kerültek a diplomáciához, a másodikba a Magyar Királyi Honvédséghez, a harmadikba pedig a belföldi (leginkább cenzúrapanaszok) köthető hírek. A tárgykörök megoszlását a 2. számú ábrán²² látható.

Egyértelműen látszik a diplomáciai hírek túlsúlya, ami nem különös, hiszen az értekezlet vezetője egyszemélyben volt a miniszterelnöki és a külügyminiszteri sajtófőnök. Nem csoda hát, hogy a jelenlévő személyek éppen ebben a témában tették fel a legtöbb kérdést, vagy éppen Ullein-Reviczky erről beszélt a legtöbbször. A második téma a magyar haderő háborús részvételével foglalkozik, ami megint nem különös, hiszen a második világháború kellős közepén járunk. Főleg, úgy, hogy a honvédségtől rendszeresen volt delegált az értekezletre, aki szakemberként tudott nyilatkozni a haderőt érintő kérdésekben. Ha a harmadik tárgykör csoport a cenzúrapanaszok és az egyéb és az igen változatos belföldi hírek tették ki.

Érdeemes megvizsgálni a tárgykörökbe sorolt témák eloszlását az idő függvényében, melynek eredménye a 3. számú diagramon látható.²³

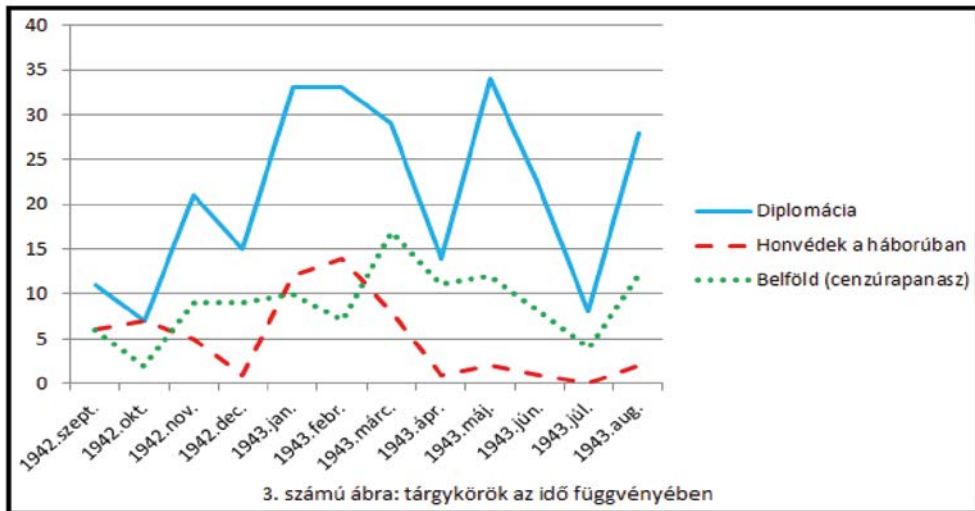
¹⁹ Joó 2007. 107.

²⁰ Joó 2007. 107.

²¹ Joó 2007. 192.

²² Az ábrát a szerző készítette.

²³ Az ábrát a szerző készítette.

3. számú ábra: tárgykörök az idő függvényében

Elsőre is látszik, hogy a diplomáciával kapcsolatos hírek mindvégig vezették a figyelmet. A másik két tárgykör viszont már nem követte konzekvensen a vezető témát. Ráadásul az is látszik, hogy a doni hídfőcsaták²⁴ idején még viszonylag magas volt az érdeklődés a haderő iránt, majd ezt követően csökkent az előfordulások száma. A januári vereség²⁵ viszont ismét központi témává emelte, majd ezt követően mintha nem is lett volna alkalmazva a háborúban a magyar haderő.²⁶ Ezzel szemben a külkapcsolati vonatkozású témák rekord magasságot ért el a doni katasztrófa idején és még utána is több alkalommal. A haderővel és a külkapcsolatokkal foglalkozó hírek arányából az látszik, hogy a hídfőcsaták idején még a hadviseléssel kapcsolatos információk hasonló mértékben voltak szereplői az értekezletnek, mint a diplomáciai hírek. A vereség idején viszont a diplomáciai információk jelentős mértékben felerősödtek. Majd a későbbiekben pedig alapvetően dominált a diplomácia a fegyveres erővel szemben. Ezen jelenségből arra lehet következtetni, hogy az értekezlet, így az érdeklődés is egyre inkább a diplomáciai viszonyok irányába terelődött át és nem a hadakozásra. Figyelemmel arra, hogy az 1943. júniusi és júliusi hónapokban meglehetősen töredékes források állnak rendelkezésre, még akkor is azt lehet mondani, hogy a főszerkesztői értekezleteken a külpolitika párbeszédék száma kimagasló volt.

Az első főszerkesztői értekezletet maga a miniszterelnök nyitotta meg. A résztvevőknek beszédet mondott, amit az újságírók további munkájához szánt segédletként. Ebből kerül idézésre néhány gondolat. „...száz százalékig a tengely vonalán állunk. ... Magyarországnak nem okvetlenül szükséges ellenségeinek szaporítása. ... Európában minden vonalon, minden cseppfolyós állapotban van. ... Mindent a háború szolgálatába kell állítanunk, de az egész háborút a nemzet szolgálatába kell állítani. Mindenekfelett áll országunk, Magyarország jövője.”²⁷ A beszéd lényegében Magyarország helyzetét pozícionálta a világban. Amiben a tengely oldalán állónak határozta meg az országot,

²⁴ Lásd bővebben: SZABÓ 2019. 155–274.

²⁵ Lásd bővebben: SZABÓ 2019. 376–550.

²⁶ A megszálló feladatokat ellátó csapatok, már 1941-től jelen voltak a hadszíntér mögöttes területén, így az 1943-as és 1944-es években is. Lásd bővebben: UNGVÁRY 2015.

²⁷ 1942. szept. 22. In: Joó 2007. 41–42.

viszont nem kívánt további ellenségeket szerezni. Főleg nem a szerbeket²⁸ és az amerikaiakat²⁹. Indoklasként felhozta, hogy a háború még korántsem dőlt el, ezért az ország saját érdekét kell nézni és az erőforrásokat erre kell felhasználni. Mintegy fenntartva magának azt a jogot, hogy a későbbiekben még szabadon manőverezhessen.

A következő hónapokban ez a fajta álláspont már némileg módosult. Ennek az a kiváltó oka, hogy elmaradtak a német sikerek a hadszíntereken, viszont a szövetségesek sikereket értek el az észak-afrikai fronton. Mindez arra készítette a sajtófőnököt, hogy az értekezleteken állást foglaljon a Magyarország helyzetéről. A finnek, a románok és a szlovákok elkezdtek a saját sorsukkal foglalkozni, mielőtt túl késő lenne a diplomáciai manőverekhez. Eközben a semleges országok az oldalválasztáson gondolkodtak. Az ellenséges angolszászok még azoknak a fasiszta spanyoloknak is segílyt szállítottak, akik kormányát a német–olasz hadigépezet segítette hatalomra.

Az 1942/43 teli szovjet győzelmi sorozat következtében a magyar 2. hadsereg is megsemmisítő vereséget szenvedett. A támadás tényéről hamar közlést adtak a hazai lapok, viszont a mértéke sokáig tisztázatlan maradt.³⁰ A január 20-ai értekezleten Kádár Gyula ezredes elmondása szerint, hogy a veszteségek nagyok és igazából a rendkívüli hideg, a nagy távolságok és az élelmiszerhiány miatt még nem ismertek pontosan, viszont kiemelte, hogy a románokkal és az olaszokkal ellentétben a magyar csapatok egy hétig hősiessen és gyönyörűen megállták a helyüket, majd rendben és tervezetten visszavonultak.³¹ Az önmagának is ellentmondó érveivel szemben tényként jelent meg, hogy az ország katonai erőforrásának jelentős részének³² felhasználásával is csak olyan hadsereget tudott kiállítani, amely csak néhány napig tudott ellenállni a Vörös Hadseregnek. Ennek tudatában a racionálisan vezetői személyek gondolkodásában változás történhetett, vagy megerősítést nyert korábbi álláspontjuk a békekötés szükségességéről.

A katonai vereség mellett a diplomácia területén is szűkültek az egyébként sem széles lehetőségek. Ugyanis 1943. január 14-24. között Casablancában Winston Churchill és Franklin D. Roosevelttel konferenciát tartott arról, hogy az észak-afrikai sikerek után Szicília általános iránnyal folytatják tovább a háborút, valamint megfogalmazták a feltétel nélküli megadás tételét.³³ Mindkét információ kedvezőtlenül hatott a magyar külkapcsolatokra. Többek közt azért is, mert a feltétel nélküli megadás elvébe nem lehetett beleérte területi gyarapodások megtartásának biztosítékát.

Ebben az időszakban a sajtó képviselőinek a figyelmét arra hívták fel, hogy a veszteségek súlyosága okán új célkitűzést kell képviselniük, ami nem lehet más, minthogy „*elket öntsenek*”³⁴ a hazai közvéleménybe, mert talpra kell állni ebből a helyzetből. Ne bírálják a fronton lévőket,³⁵ viszont emel-

²⁸ 1942. szept. 22. In: Joó 2007. 41.

²⁹ Megszólta az egyik sajtóorgánumot, hogy Roosevelt amerikai elnököt „Pinkeljub”-nak nevezte, mely német vulgáris kifejezésként annyit tesz, hogy „hugyos zsidó”. In: 1942. szept. 22. In: Joó 2007. 42.

³⁰ A nyomtatott sajtó a január 12-én induló támadást, már január 15-én közzölték. Példaként lehet említeni néhány újságok. 8 Órai Újság, 1943. január 15. 1. cikk folytatása a 3. oldalon; Magyarság, 1943. január 15. 3.; Pesti Hirlap, 1943. január 15. 1.

³¹ 1943. jan. 20. In: Joó 2007. 128.

³² A 2. hadsereg magával vitte a hadianyag felét és a technikai eszközök 2/3-t. In.: SZABÓ 2019. 32. Szerzői megjegyzése: Ez az információ azért kell, hogy jelentőséget nyerjen, mert az ország többé már nem tudott még egy hasonlóan felszerelt hadsereg szintű szervezetet felállítani.

³³ DOBOS 2016. 64.

³⁴ 1943. jan. 27. In: Joó 2007. 137.

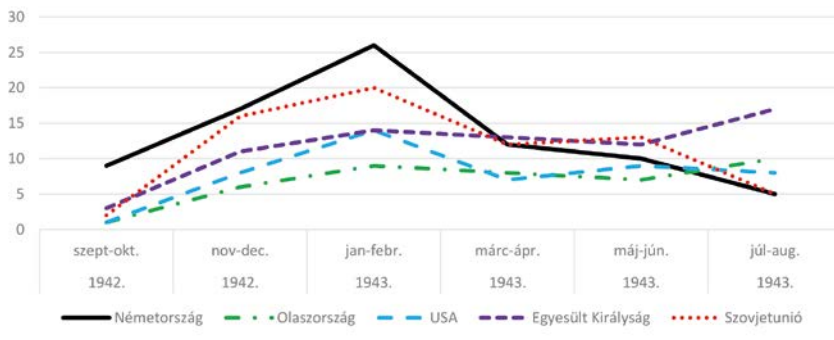
³⁵ 1943. jan. 20. In: Joó 2007. 127.; 1943. jan. 27. In: Joó 2007. 178.; 1943. márc. 03. In: Joó 2007. 178.

jék ki a hősiesség helytállásokat.³⁶ A vereségek hatására a németbarát sajtóorgánumok a Joseph Goebels féle totális mozgósítás mellett érveltek és hangoztatták a nagyobb erőfeszítésre és készségesebb áldozatvállalásra való hajlandóságot.³⁷ Ez eljutott a vezérkarhoz is, mert ebben a kérdésben többször nyugalomra intették a főszerkesztőket. „Mert Japán azt mondhatná például, ha ilyen borzasztó a veszedelem, hát majd én is megtámadom a Szovjetet. De nem teszi.”³⁸ A kardcsörtetők elhalkítására Kádár vezérkari ezredes egy nagyon határozott és félreérthetetlen kijelentést tett. „Majdnem azt mondhatnám, nem arra nincs elegendő fegyverünk, hogy megtámadjuk a románokat, hanem hogy megvédjük, ami a mienk, ha a románok jönni akarnának. Nem arra, hogy megtámadjuk a szerbeket, hanem hogy visszaverjük azokat a felkelő bandákat, amelyek esetleg át akarnak majd lépni határainkat.”³⁹ Kádár ezredes igyekezett elmagyarázni a jelenlévőknek, hogy a „totális kiállítás értelmezhetetlen”⁴⁰ mivel a bátor emberek önmagában nem sokat ér, ha nem megfelelő a technikai felszereltség. Az eszközök előállításához pedig nyersanyagokra van szükség, ami pedig nem áll rendelkezésre.

1943. áprilistól egészen augusztusig alábbhagyott a katonai információközlés. Ellenben jelentősen megnöttek a diplomáciai vonatkozású tárgyak mennyisége. Bár korábban is túlsúlyban voltak, ami azt jelenti, hogy akár háromszor vagy négyszer is többet beszéltek a külkapcsolatokról, mint a háborúról, de ettől kezdve ez elérte a nyolcszoros vagy akár a tízszeres mértéket is. Ez az aránykülönbség még a töredékes júniusi és júliusi hónapokra fennmaradt részeiben is megfigyelhető. Az értekezlet jellemző témája volt, hogy melyik ország kivel milyen viszonyban volt és az miként változott, ami arra utalt, hogy az eddigi megszokott külkapcsolati orientáció helyett egyfajta diplomáciai útkeresés valósult meg.

Érdekes elemzés alá vonni, hogy idő függvényében az egyes országokkal foglalkozó tárgyak számának a változását. Öt ország tekintetében ezen vizsgálat eredménye a 4. számú ábrán⁴¹ látható.

4. számú ábra: Külkapcsolati témájú tárgyak tendenciái

³⁶ 1943. febr. 03. In: Joó 2007. 149.

³⁷ Magyarország c. folyóirat XXIV. évfolyamának (1943) márciusi 2. és 7. közt megjelenő egy heti számában összesen 10 olyan cikk jelent meg, mely propagálta a teljes mozgósítást. Ezek a következő számokban és oldalakon jelentek meg: 49. sz. (kedd) p. 2. 5. 7., 50. sz. (szerda) p. 2., 51. sz. (csütörtök) p. 1. 7., 52. sz. (péntek) p. 5., 53. sz. (szombat) 3., 54. sz. (vasárnap) p. 1. 8.

³⁸ 1943. febr. 24. In: Joó 2007. 166.

³⁹ 1943. febr. 24. In: Joó 2007. 168.

⁴⁰ 1943. febr. 24. In: Joó 2007. 167.

⁴¹ Az ábrát a szerző készítette.

Alapvetően három különböző típusú tendencia állapítható meg a diagramról. Az első a *viszsaeső* típus, melyben kezdetben növekedést mutat viszont a krízis – a 2. hadsereg elvesztése – után csökkenés figyelhető meg. Ilyen volt Németországon és a Szovjetunió, valamint néhány olyan ország, mely az ábrán nem jelenik meg, viszont az elemzés kiterjedt rá. Ilyen még Románia, Horvátország, Svájc és Törökország. A második típus is jól elkülöníthető, mivel az mindvégig *növekvő* tendenciát mutat. Az ábrázoltak közt ilyen az Egyesült Királyság. A nem ábrázolt közt van Csehszlovákia (emigrált kormány), Szlovákia, Bulgária, Finnország, Szabad Franciaország, Lengyelország, Görögország és Svédország. A harmadik típusba került besorolásra azokat az országokat, melyek (az 1943. június, július hónapok hiányos forrásai okán) egyértelműen nem besorolhatók. Ilyen volt Olaszország, Amerikai Egyesült Államok, illetve ehhez hasonlatos még Jugoszlávia (Horvátország nélkül), valamint Portugália. Ezek esetében a keleti front vereségei után nem egyértelműen megállapítható, hogy nőtt vagy csökkent irántuk az érdeklődés. A jelen vizsgálatból az látszik, hogy a főszerkesztői értekezletek fényében doni katasztrófa mindenképp változást hozott a külkapcsolati érdeklődés irányában. Az, hogy ez a tendencia mért alakulhatott így az 1943. június 27-én megtartott főszerkesztői értekezleten Ulllein-Reviczky Antal tartott monológ adhat választ. „*A magyar sajtóból ki fogok irtani mindent, ami nem tiszta magyar. Nemcsak a magyar sajtóból, de a magyar közéletből is. Itt nincs más, mint Magyarország és a magyar nemzet. Itt csak Magyarországnak és a magyar nemzetnek az érdekéről, vagyis százperentes öncélú magyar politikáról lehet szó. ... A mai idők azonban olyan komolyak, hogy nem akarunk mást látni a magyar sajtóban és a magyar közéletben, mint százperentes öncélú magyar politikát. Mi csak ezt követeljük, mi csak magyar érdekekért és magyar célokért harcolunk. Másért semmiért, és nem is fogunk. Mi harcolunk mindenki ellen, aki itt vagy másutt mást akar, mint magyar érdekeket. Ezen a ponton pardon nincs. A magyar haza ellen senki sem véthet büntetlenül.*”⁴² Ugyan a sajtófőnök konkrétumot nem mond ki, de az elemzés során az bizonyosodik be, hogy az Egyesült Királyság vette át a vezető szerepet a külkapcsolati érdeklődésben. Ezzel az kimutatható, hogy a fronton ért trauma után az útkeresés célpontja a nyugati szigetország volt.

A dolgozat abból indul ki, hogy korrelációt feltételez az értekezlet interakciói és a külkapcsolati viszonyok közt, mivel az gyűlések vezetője a külügyminiszteri és a miniszterelnöki sajtóosztály vezetője volt, aki egyben Kállay Miklós miniszterelnök közeli munkatársa is volt. Ezért összességében elmondható, hogy a főszerkesztői értekezlet az ország legfelsőbb vezetése szempontjából is kiemelt rendezvény volt. Azon többször maga a miniszterelnök is megjelent. A vizsgálat során használt kvantitatív és tartalom elemzési módszerek segítségével az mutatható ki, hogy az idő – háború – előrehaladtával a diplomáciai útkeresés egyre nagyobb hangsúlyt kapott, míg végeredményben egészen domináns helyzetbe került. A tanulmány azt a gondolatot támogatja, melyben a Kállay féle békekeresés (béketapogatózás) a háború kedvezőtlen alakulásával erősödött fel azzal együtt, hogy 1943 közepére a figyelem már egyértelműen nyugat (elsősorban az Egyesült Királyság) felé irányult. Pontosabban ekkorra média színtereken a nyugati orientációt kívánták erősíteni a közvéleményben. Ennek megvalósulása vagy éppen hatékonysága már egy másik problémakörbe tartozik.

⁴² 1943. jún. 27. In: Joó 2007. 242-243.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS KIADVÁNYOK

Magyarság c. folyóirat XXIV. évfolyam (1943) 49-54. sz. (március 2-7.)

Joó ANDRÁS (szerk.) (2007): „... a háború szolgálatában” főszerkesztői értekezletek. 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. Budapest, Napvilág Kiadó.

Irodalomjegyzék

DOBOS DÓRA (2016): Az angol-magyar titkos diplomácia, a Special Operations Executive (Különleges Hadműveletek Bizottsága) angol titkosszolgálati szerv szerepe a magyar kiugrási kísérletben. *Valóság* LIX. évf. 9. sz. 64–77.

JANEK ISTVÁN (2010): Magyar közeledési szándékok a szlovák vezetőkhez 1943-1944 folyamán. *Múltunk* 2010. 55. évf. 4. sz. 107–147.

Joó ANDRÁS (2008): *Kállay Miklós külpolitikája*. Magyarország és a háborús diplomácia, 1942–1944, Budapest, Napvilág Kiadó

Joó ANDRÁS (2016): Helyzetmérlegelés és Taktika a Magyar Háborús Diplomáciában, 1942–1944. *Közép-Európai Közlemények* 9. évf. 4. sz. 19–34.

Joó ANDRÁS (2017): A magyar sajtófőnök „tudtával és segítségével”: Háborús portrévázlat kérdőjelekkel – Ullein-Reviczky Antal (1942-1944). *Közép-Európai Közlemények* X. évf. 4. sz. 65–82.

MCQUAIL, DENIS (2015): *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest, Wolters Kluwer.

SIPOS BALÁZS (2007): „Ezzel a kérdéssel ne méltóztassanak foglalkozni”. Világháborús sajtóirányítás és az 1942/43-as főszerkesztői értekezletek. In: Joó ANDRÁS (szerk.) (2007): „... a háború szolgálatában” főszerkesztői értekezletek. 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. Budapest, Napvilág Kiadó. 7–34.

SZABÓ PÉTER (2019): *Magyarok a Don-kanyarban*. A magyar királyi 2. honvéd hadsereg története (1942–1943.). Budapest, Kossuth Kiadó

UNGVÁRY KRISZTIÁN (2015): *Magyar megszálló csapatok a Szovjetunióban, 1941–1944*. Esemény, elbeszélés, utóélet. Budapest, Osiris Kiadó

CSIFÓ, TAMÁS

csifotamas@gmail.com

PhD Student (University of Szeged, Doctoral School of History)

Family background of Elisabeth Szilágyi

ABSTRACT

To date, there has not been a scientific biographical monograph on Elisabeth (Erzsébet) Szilágyi of Horogszeg in Hungarian historiography, researchers have generally dealt with her life only tangentially. As a result, there is no known treatise that focuses exclusively on the kinship of the Hunyadi era's grand dame. However, the full exploration of Elisabeth's life justifies a more comprehensive treatment of this topic.

In this study, I would like to give an insight into the family background of Elisabeth Szilágyi. Through a literature review of the subject, I will present her lineage, starting from her first known ancestors, and especially her parents' life. In my analysis, I will also examine the geographical and social origins of his parents' families. Furthermore, I will briefly summarise what we know about Elisabeth's siblings and their lineage. In addition, my thesis aims to point out uncertainties which, in my opinion, can be further explored in the future to gain a more thorough understanding of Elisabeth's family background.

KEYWORDS

Genealogy, family origin, lineage, Bellyénis, Szilágyis of Horogszeg

DOI 10.14232/belv.2023.3.8

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.8>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Csifó Tamás (2023): Family background of Elisabeth Szilágyi. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 106–127.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
 (Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)
 www.belvedere-meridionale.hu

1. ELISABETH'S ANCESTORS

1.1 Catherine Bellyéni

The mother of Elisabeth Szilágyi of Horogszeg was Catherine, daughter of Michael (Mihály) Bellyéni's son, Stephen (István).¹ We have little certain information about the history of the Bellyéni family, for example, the question of their origin is not clear. In this context, several theories have been put forward in Hungarian historiography. According to one of them, the family originated in the county of Bač (Bács): this was the view of Vilmos Fraknói, Lajos Elekes, Géza Entz and Márton Gyöngyössi.² In contrast, András Kubinyi placed the cradle of the Bellyénis in the county of Bodrog.³ Again, Mór Wertner had a different opinion, according to whom Elisabeth Szilágyi's maternal ancestors can be identified either with the Belyénis of the county of Srem (Szerém) or with the Bellényi family of Bel(l)ény in the county of Gömör, which was also present in the county of Heves.⁴ Finally, based on the digital map database of Pál Engel, the village of Belinc in the county of Nyitra, formerly known as Bellyén, could also be considered.⁵ This county can be excluded because there was no settlement in Heves with a name similar to the surname Bellyéni. The other two counties in northern Hungary – Gömör and Nyitra – cannot be dismissed with absolute certainty, but the family's ties to southern Hungary (estates and marriages) cast doubt on them. Thus, in my opinion, it is advisable to look for the possible origin of the Bellyénis in the counties of Bač, Bodrog or Srem. In Bodrog there was also no place with a name that resembles the family name.⁶ According to Vilmos Fraknói, the seat of the Bellyénis was Bellyefalva in the county of Bač (presumably based on the relative similarity between the

¹ To this day, the family tree of the Bellyénis has not been edited. The genealogical order, which can be seen above is known from the document of the chapter of Bač issued on 22 July 1410 and from the document of country judge Simon Rozgonyi dated 7 September 1410, in which he transcribed it. These sources give the sound form of the surname as *'de Balyen'* (ZsO II/2. No. 7781.; DL 9661.) or *'de Belyen'* (ZsO II/2. No. 7907.; DL 9661.). However, in the diploma issued by George (György) Lackfi, the ban of Mačva (Macsó) on 8 September 1392, the forms *'de Bylien'* and *'de Belien'* (ZsO I. No. 2618., DL 42520.) are used. Besides, there are also several different versions of the family name in the scientific literature. István Kaprinai wrote it as *'de Bellen'* (KAPRINAI 1771. 196. note 2.), Mór Wertner as *'Belyéni'* (WERTNER 1900. 38–39.), and Enikő Rüz-Fogarasi as *'Bellényi'* (RÜSZ-FOGARASI 2009. 194.). Nevertheless, Dezső Csánki (CSÁNKI 1894. 175.), Vilmos Fraknói (FRAKNÓI 1913. 11.), Bálint Hóman (HÓMAN 1940. 177.), Lajos Elekes (ELEKES 1952. 91. note 47., 92.), Géza Entz (ENTZ 1957. 229.), Zsuzsa Teke (TEKE 1997. 27.), András Kubinyi (KUBINYI 2001. 14.) and Márton Gyöngyössi (GYÖNGYÖSSY 2014. 18.) all wrote the family name as *'Bellyéni'*. Since the latter version has become the standard one in Hungarian historiography, in my thesis I will use the form Bellyéni.

² FRAKNÓI 1913. 11.; ELEKES 1952. 92.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18.

³ KUBINYI 2001. 14.

⁴ WERTNER 1900. 38–39., 38. note 4. For Bellény in Gömör county see: CSÁNKI 1890. 131.; GYÖRFFY 1987b. 486–487.; for Bellyén in Szerém county: CSÁNKI 1894. 241.; and for both: ENGEL 2020.

⁵ ENGEL 2020.

⁶ ENGEL 2020.; CSÁNKI 1894. 188–212.; GYÖRFFY 1987a. 704–732.

prefix “Bellye-” in the name of the settlement and the sound form of the surname Bellyéni), but he did not provide any reference for his claim.⁷ In 1410, the then-married Catherine Bellyéni got involved in a lawsuit with the Keresztúri family from the county of Bač, because they had usurped from her the Bellyéni estates in the same county – including Bellyefalva – which, after the family’s death on the sons’ side, had been the marriage dowry of Catherine as the only surviving direct descendant.⁸ The possession of the Bellyénis in Bač does not necessarily prove that their ancestral nest was also here. In addition, the name Bellyefalva appears in sources about the trial as “*Bellyefalua*”, “*Welefalua*”, “*Vellefalua*” and “*Velefalua*”,⁹ so the derivation of the surname Bellyéni from this is not correct. All this leads me to believe that, that this county cannot be considered the place of origin of the family either. Consequently, it seems that the source of the surname could be the name of the already mentioned village of Bellény/Bellyén in the county of Srem, which is the most similar to it. Thus, I think it is possible, that the Bellyén family, who came from here, settled and acquired estates in the neighbouring county of Bač. However, further research is needed to determine the origin of the family more precisely, and it is worthwhile to include sources of other families with the same surname.

The social identity of the Bellyénis is also disputed. While Géza Entz referred to them as a lesser noble family,¹⁰ András Kubinyi and Márton Gyöngyössy listed them among the more prestigious noble families of the South.¹¹ In her popularizing summary, Zsuzsa Teke also described them as middle noble,¹² while Bálint Hóman claimed that at the end of the 14th century, Elisabeth Szilágyi’s parents had risen from the ranks of the middle nobility.¹³ Although the size of their initial land holdings is currently unknown, the nine places named in the land lawsuit of 1410,¹⁴ which were the patrimony of Catherine Bellyéni, clearly indicate their status of the middle nobility.

The coat of arms of the Bellyéni family was also unknown for a long time. It was discovered by Géza Entz in the 1950s, on the inside of the lion-decorated fountain of the royal palace of Visegrád, and he thought that it probably depicted the head of an ox.¹⁵

To date, historians have not been able to identify any other female ancestors of Elisabeth Szilágyi apart from her mother. However, in a litigation delayer diploma issued by George Lackfi,¹⁶ the ban of Mačva, on 8 September 1392, a certain “*Catherine, wife of master Stephen Bylien (Belien), son of Michael Bylien (Belien)*” appears, who postponed the dispute with the

⁷ FRAKNÓI 1913. 12.

⁸ Information about the lawsuit can be found in the documents of the chapter of Bač issued on 30 May and 22 July of this year, and in the document of the country judge Simon Rozgonyi of 7 September, which transcribed them: CD X/5. No. 34.; ZsO II/2. Nos 7639., 7781., 7907.; DL 9661. See also: FRAKNÓI 1913. 11–13.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18.; CSÁNKI 1894. 144–145, 154, 175.

⁹ ZsO II/2. Nos 7781., 7907.; DL 9661.; CSÁNKI 1894. 144.

¹⁰ ENTZ 1957. 229.

¹¹ KUBINYI 2001. 14.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18.

¹² TEKE 1997. 27.

¹³ HÓMAN 1940. 177.

¹⁴ Keresztúr, Bellyefalva, Erdőmegy, Kerek, Dál, Csörög, Verőfény, Boldogasszonyteleke and Kamarás. At the end of the trial, the first eight of these were divided between Catherine and the Keresztúris. Of these, the noblewoman eventually received a third of the estate of Keresztúr and half of the other seven, see sources and literature cited in note 9.

¹⁵ ENTZ 1957. 229.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18. note 23.

¹⁶ ENGEL 1996. I. 28.

members of the Keresztúri family from the county of Bač.¹⁷ I do not rule out the possibility that Catherine is the mother of Catherine Bellyéni, i.e., the maternal grandmother of Elisabeth Szilágyi. This seems to be supported by the fact that the index of the first volume of the Zsigmond-era documentary archives, which contains the document in regist form, indicates that the family in question is called “*Belyéni*”.¹⁸ In addition, the names of Michael and his son, Stephen in the source correspond to the names of Catherine Belyéni’s grandfather and father. Although the Keresztúri family is referred to in several places in the literature as being related to Catherine Bellyéni (side-branch), this is not confirmed by written sources in any case,¹⁹ and there is no reference to their blood relationship in the documents of the 1410 trial.²⁰ In any case, if the Bellyénis and the Keresztúris were indeed related, we can assume that the surname of Catherine mentioned in 1392 was Keresztúri. However, this assumption is difficult to prove because of the rather scarce resources.

As our sources on Catherine Bellyéni are very few, we know very little about her life. Her presence in the available sources can be traced between 1410 and 1438. The date of her birth is unknown, and, based on the documents that have been discovered so far, we can only approximate it within a broad range of years. It is of some help to find out when he married Ladislás (László) Szilágyi. Vilmos Fraknói gave two dates for the wedding: first the end of 1409, then 1410.²¹ Lajos Elekes and Márton Gyöngyössi also placed the wedding at almost the same time, in the winter of 1409/1410.²² King Sigismund (Zsigmond) of Luxemburg’s charter on 24 February 1409, which was issued to Ladislás Szilágyi and others, does not mention that Ladislás was married.²³ In the above-mentioned document of the chapter of Bač issued on 30 May 1410 concerning his land dispute with the Keresztúris, in which her name appears for the first time, Catherine is already mentioned as Ladislás’s wife.²⁴ From this document, we also learn that Ladislás Szilágyi, on behalf of his wife and through his representative, lodged a protest in front of the chapter of Bač on the day after the feast of the Holy Trinity, i.e. on 19 May of the same year, against Ladislás Keresztúri and his mother for their above-mentioned usurpation of property. The sources are silent about the motive behind this action, but it can be assumed that the Keresztúris wanted to prevent Catherine from taking the Bellyéni estates, which they also claimed, with her as a dowry to her marriage. If this line of reasoning is correct, the marriage can be dated shortly before 19 May 1410, probably in the spring of that year. Given that in the 14th and 15th centuries, the minimum legal age for girls to marry was 12,²⁵ Catherine must have been at least 12 years old when she married in 1410, so her birth would have been no later than

¹⁷ ZsO I. No. 2618.

¹⁸ ZsO I. 702.

¹⁹ FRAKNÓI 1913. 12.; ELEKES 1952. 92.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18. Bálint Hóman directly claimed that Catherine Bellyéni’s maternal ancestors were the Keresztúri family, whose seat was Keresztúr in the county of Bač: HÓMAN 1940. 177.

²⁰ CD X/5. No. 34; ZsO II/2 Nos 7639., 7781., 7907.; DL 9661.

²¹ FRAKNÓI 1913. 12, 15. note 2.

²² ELEKES 1952. 90–92.; GYÖNGYÖSSY 2014. 18.

²³ ZsO II/2. No. 6606.; MHH I. No. 1.

²⁴ Although Catherine’s surname is not yet mentioned in this document, from the other two documents cited above it is clear that it is Catherine Bellyéni, see the sources cited in note 9.

²⁵ HOMOKI-NAGY 2001. 25, 2007. 94–95; BÓDINÉ BELIZNAI – ZLINSZKY 2007. 145.

1398. The earliest date is presumably given by the already cited litigation delayer diploma of 1392, in which her name does not yet appear, i.e., she was probably born sometime after its issue (assuming that it does indeed include her parents). Based on all this, the presumed date of birth of Catherine Bellyéni can be dated between 1392 and 1398.

The time of death of Elisabeth Szilágyi's mother is also a mystery. The last document in which she is referred to as a living person is the charter of the chapter of Bač dated 26 April 1438, which states that she was a widow.²⁶ After that, we hear no more of her, so she died sometime after that, at an unknown date.

1.2 Ladislas Szilágyi of Horogszeg

Elisabeth Szilágyi's father was Ladislas, son of Nicholas (Miklós) Bernolti, son of Loránd.²⁷ Like the Bellyénis, the origin of the Szilágyis of Horogszeg is also questionable, and to answer this question, many different theories have been put forward in Hungarian and foreign historiography.²⁸ One of these is the group of conceptions that can be summarised as the Garázda theory, which has in common that the Szilágyi family originated from a clan common with the Garázda family of Mecsenice/Keresztúr, but they describe the genesis of the family in different ways in terms of geography and ethnicity.²⁹ Iván Nagy and Mór Wertner considered the Szilágyis to be of Hungarian mother tongue, but while Nagy believed that they were descended from the Garázda clan, which had estates in Bulgaria, Wertner considered the family to be derived from the Tétény clan, which had estates in the county of Kőrös.³⁰ In contrast, Vilmos Fraknói and the Serbian Melina Rokai believed that the Szilágyis were descended from the Bosnian ethnic Garázda *genus*, originating from the Bosnian town of Goražde.³¹ But the credibility of these views is called into question by several factors. The Garázda theory is mostly based on outdated literature and references to misunderstood or (probably) never existing sources, or in many cases on unsupported claims, and is not justified by any documentary evidence. In light of all this, this theory can now be considered an outdated and false conception.³²

Another set of views on the origin of the Szilágyis is the Szilágyság theory. In today's Hungarian historiography, this is the officially accepted theory, which places the cradle of the family in the historical region of Szilágyság, consisting of the territory of the former counties of Middle Solnoc (Közép-Szolnok) and Crasna (Kraszna). The starting points for this idea are the three surnames that appear in the names of various members of the family – Szilágyi, Bernolti (Bernóti) and Szentkirályi –, which, by researching their origins, leads to insights that – apparently – refer to the Szilágyság origin. Based on the similarity between the name of the region and the name of the family, Ferenc Budai placed the Szilágyis in this area, and Vilmos Fraknói

²⁶ DF 233 529.

²⁷ ZsO II/1. No. 3846. For the latest version of the family tree of the Szilágyis of Horogszeg, see ENGEL 2001a. Szilágyi (horogszegi).

²⁸ For more on this topic see CSIFÓ 2023. *passim*.

²⁹ CSIFÓ 2023. 15.

³⁰ CSIFÓ 2023. 16–17.

³¹ *Ibid.*

³² CSIFÓ 2023. 17–20.

(after abandoning the Bosnian theory) placed them in the region of Alsóbaksa and Nagydoba in the valley of the Szilágyi River in the county of Middle Solnoc.³³ The first name Bernolti appears twice in the Szilágyi family, in 1406 and 1456: in the former case, it is applied to Ladislás Szilágyi's father, Nicholas and his five brothers, while in the latter (after his death) it is applied to Ladislás himself.³⁴ In two documents issued in 1370, in Kene, in the Szilágyság part of the county of Solnoc, the name of Paul (Pál) Bernóti, deputy count of the county of Solnoc (originating from the county of Zarand/Zaránd) also appears. Although they didn't consider Pál to be a relative of the Szilágyis, János Karácsonyi, Gyula Dudás and József Teleki concluded from the above-mentioned sources, that the family used the name Bernóti in Szilágyság – after one of their estates – and only took the new name from the region after moving away from there.³⁵ Nevertheless, in the above-quoted charter of 1406, Loránd's other son, Ladislás and his successor Gregory (Gergely) are mentioned by the surname Szentkirályi. As there were two settlements in the territory of Szilágyság with the name Szentkirály, this also seems to indicate the local origin of the family.³⁶ In addition to this, Mór Petri claims (without citation) that Gáspár Heltai's chronicle proves that the Szilágyis of Horogszeg originated from this region, more precisely from Szilágysomlyó in the county of Crasna.³⁷ Finally, András Kubinyi and Pál Engel also considered the family to be of Szilágyság origin.³⁸ However, certain circumstances make this theory doubtful. On the one hand, it is also based on literature that is now partly obsolete and on statements that cannot be justified by written sources. On the other hand, the surnames Szilágyi, Bernóti, and Szentkirályi do not exclusively point to the genesis of the family in Szilágyság because the possible localities from whose names they derive could be outside the borders of the region.³⁹

Starting from the idea above, the three surnames indicate further possible research directions in the investigation of the origin of the Szilágyis of Horogszeg. Six counties can be considered based on places called Szilágy: Fejér, Pest, Timiș (Temes), Tolna, Baranya and Zarand.⁴⁰ As in the first three cases there is nothing else to say apart from the similarity between the names, the circle can be narrowed down to the counties of Tolna, Baranya and Zarand.⁴¹ According to the place name Bernót, there are three (at most four) counties: Zarand, Bihar and Küküllő (and possibly Heves). In this case, the most likely seems to be the county of Zarand, since besides Bernót there was a settlement called Szilágy, and the name is phonologically the same as the surname Bernót.⁴² In the case of the place name Szentkirály, since it was very widespread in

³³ CSIFÓ 2023. 20.

³⁴ CSIFÓ 2023. 21.

³⁵ CSIFÓ 2023. 20–21.

³⁶ CSIFÓ 2023. 22.

³⁷ PETRI 1902. 535. However, in Heltai's writing, there is no mention of Szilágysomlyó at all: HELTAI 1981. Regarding the origin of the Szilágyis, the chronicler merely writes that "Mrs. Elizabeth (...) came from Szilágy": Ibid. 203. (Translation from me – Cs.T.)

³⁸ KUBINYI 2001. 13; ENGEL 1996. II. 231.

³⁹ CSIFÓ 2023. 22.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ CSIFÓ 2023. 22–23.

⁴² CSIFÓ 2023. 25., *ibid.* note 79.

Hungary, we have to consider many more administrative units, 22 in total.⁴³ Considering that the family was connected at several points to the southern parts of the country, we can reduce this number to 7: to the counties of Bač, Baranya, Bodrog, Cenad (Csanád), Srem, Timiș and Torontál.⁴⁴ The two most probable of these are Baranya and Bodrog: the former because there is also a settlement called Szilágy, and the latter because Ladislás Szilágyi's cousin Gregory, who was called Szentkirályi in January 1406 (then Szilágyi five months later), married Ankó, daughter of the Cobor family from this county, probably in the summer of that year, and thus acquired land there through dowry.⁴⁵

As we will see later, Ladislás Szilágyi was a *familiaris* of John (János) Maróti, the ban of Mačva.⁴⁶ It could give us further help in tracing the origins of the Szilágyis to answer the question of how Ladislás came to be in the service of the baron of the South. As an analogy, we can cite another *familiaris* of the ban, Szilágyi's fellow warrior, Nicholas Garázda of Keresztúr, as an example.⁴⁷ On 19 November 1403, Nicholas appears as a man of Maróti in the county of Tolna, of which he later became deputy count.⁴⁸ It is important to note here that the title of count of six counties in southern Hungary – Bač, Baranya, Bodrog, Tolna, Valkó and Srem – was linked to the office of the ban of Mačva, of which the first five were headed by Maróti at this time.⁴⁹ Tamás Pálosfalvi has revealed that Nicholas Garázda was part-owner of the village of Lak in the county of Tolna, and it was from there that he most probably came into the service of Maróti.⁵⁰ Based on this parallel, I find it conceivable that the Szilágyi family (or at least Ladislás) may have had some connection with a county under Maróti's jurisdiction. Considering that in Tolna and Baranya, there are settlements named Szilágy, these two counties are the most likely.⁵¹

Another possible approach could be to analyse the correlation between John Maróti's estates and the places of origin of his *familiars*.⁵² In 1403, the king granted the ban to the estate of Gyula in the county of Békés, whose territory extended to the neighbouring county of Zarand. It is important to emphasise that in Zarand we find both Szilágy and Bernót, three of the latter. If we were to look for the ancestors of the Szilágyi family of Horogszeg in the Bernóti family from the county of Zarand and assume that Ladislás Szilágyi owned one of the local Bernóts, it is possible that he came from there to serve Maróti, who owned Gyula. However, several factors make this doubtful. On the one hand, the lord was granted Gyula on 5 November, while Ladislás is named as a member of the baron's family a week and a half earlier, on 26 October.⁵³ On the

⁴³ ENGEL 2020.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ ZsO II/1. Nos. 4361., 4830.; DUDÁS 1894. 24, 28.; ENGEL 2020. There were two villages in Bodrog called Szentkirályi (Répás- and Kisszentkirályi), but Dezső Csánki classified them as belonging to Bač county: CSÁNKI 1894. 162.

⁴⁶ KUBINYI 2001. 13.; ENGEL 1996. II. 232. Maróti held the office of the ban of Mačva four times – 1397, 1398–1402, 1402–1410, 1427–1428: ENGEL 1996. I. 29–30.

⁴⁷ CSIFÓ 2023. 23–24.

⁴⁸ PÁLOSFALVI 2013. 12.

⁴⁹ ENGEL 1996. I. 100, 104, 116, 207, 222., 2001. 132. Only the title of count of the county of Srem was not held by him: ENGEL 1996. I. 199.

⁵⁰ PÁLOSFALVI 2013. 12.

⁵¹ CSIFÓ 2023. 23–24.

⁵² CSIFÓ 2023. 24.

⁵³ ZsO II/1. Nos. 2668., 2713.

other hand, Gyula did not include a settlement called Bernót.⁵⁴ Finally, no written source is currently known that proves Ladislás Szilágyi (or any of his relatives) owned property in Zarand, either in Bernót or elsewhere. However, it is also important to note that a family member did not have to be legally from one of his lord's estates or from the county he governed. We can cite the case of Nicholas Újlaki, another ban of Mačva, about whom András Kubinyi has shown that the place of origin of the members of his family did not fall exclusively within the Újlaki sphere of influence.⁵⁵ On this basis, the possibility that the Szilágyis originated in the county of Zarand cannot be ruled out.⁵⁶

In addition to the above, it may also be useful to investigate the identity of currently unidentified persons with the surname Szilágyi, whose first names are identical to those of the Szilágyi family of Horogszeg. At least 10 such persons can be found in the sources. Among them is a certain Michael Szilágyi, the castellan of Nicholas Kompolti in Nána, mentioned in an undated proscription list from the mid-15th century, which according to László Bártfai Szabó is dated in the middle of the 15th century.⁵⁷ Bártfai believed that Michael belonged to the Szilágyi family of Horogszeg, whose *'original estates were known to be in Heves county of, which were exchanged in 1408 for the Horogszeg estate of the Garázda family'* (translation from me – Cs.T.).⁵⁸ Bártfai also mentions a person called Gregory Szilágyi, who, according to a letter of command of King Albert in September 1438, was the castellan of the Bishop of Eger, Peter (Péter) Rozgonyi, in Szarvaskő.⁵⁹ Although we shall see below that the Szilágyis did indeed have interests in the county of Heves, there is no evidence that these were their original holdings. Furthermore, Horogszeg did not originally belong to the Garázdas either, as it was given to them together with the Szilágyis by the king in 1408.⁶⁰ Despite all this, it is possible that Michael and Gregory (or at least one of them) were indeed members of the Szilágyi family of Horogszeg (among Ladislás Szilágyi's brothers there was Michael and Gregory, his cousin was also called Gregory, and his most famous son was called Michael),⁶¹ but this has not yet been proven.

Researchers are also divided on the social affiliation of the Szilágyis of Horogszeg. Although Lajos Elekes regarded the family as belonging to the wealthier, middle-class nobility, he noted that if they originated from Szilágyság, their ancestors must have been of lower noble status.⁶² András Kubinyi was of a partly similar opinion, according to whom Ladislás Szilágyi had worked his way up from a family of lesser noble origin to the more prestigious noble class through his service as a *familiaris*.⁶³ At the same time, Vilmos Fraknói, Bálint Hóman, Elemér Mállyusz and Zsuzsa Teke unanimously described the family as middle noble.⁶⁴ Hóman also

⁵⁴ VERESS 1938. No. 7.

⁵⁵ KUBINYI 1973. 25.

⁵⁶ CSIFÓ 2023. 24.

⁵⁷ BÁRTFAI SZABÓ 1905. I. 10., II. 69.

⁵⁸ BÁRTFAI SZABÓ 1905. II. 69.

⁵⁹ Ibid. note 1.; ENGEL 1996. I. 422.

⁶⁰ ZSO II. No. 6496; KUBINYI 2001. 14.

⁶¹ See the Szilágyi family tree mentioned in note 27.

⁶² ELEKES 1952. 91.

⁶³ KUBINYI 2001. 14.

⁶⁴ FRAKNÓI 1913. 6; HÓMAN 1940. 177; MÁLYUSZ 1984. 130.; TEKE 1997. 27.

claimed that once they were granted a coat of arms, they became magnates.⁶⁵ Although Michael Szilágyi's titles of the ban of Mačva in 1456/1457–1458 and 1460, and the ban of Slavonia in the latter year, did indeed later give the family the status of barons,⁶⁶ they had not yet become magnates when they received their titles in 1409.⁶⁷ In any case, our current knowledge does not allow us to identify the initial social status of the family.

Elisabeth Szilágyi's father, Ladislás, can be traced in written sources between 1403–1436.⁶⁸ His date of birth is unknown. He first appears in King Sigismund's charter issued on 26 October 1403, from which we learn that under the banner of John Maróti, the ban of Mačva, he fought valiantly for the monarch in the Slavonian campaign against the usurper Ladislás of Naples. As a reward, on the baron's recommendation, the King donated to him the estates of John Cobor – Coborszentmihály, Halmos and Jánosi in the county of Bodrog – who had been declared unfaithful.⁶⁹ On 24 June 1404, he appears as the deputy count of the county of Valkó under the government of Maróti, a position which, except for Pál Engel,⁷⁰ has not been recorded in the scientific literature. On 1 May 1405, we find Ladislás as the deputy count of the county of Bač, also belonging to the province of Mačva, who then confessed to the local chapter that he had made his brothers Albert, Dominic (Domokos), Gregory, Michael and Sebastian (Sebestyén), as well as his cousin Gregory, son of Ladislás Szentkirályi, mentioned above, his class partners in the county of Bodrog estates, donated to him two years earlier.⁷¹ In the charters of 1404 and 1405, Ladislás Szilágyi is given the title of *magister*, i.e. master.⁷² Vilmos Fraknói assumed that this was a reference to Ladislás's higher level of legal qualification, which, given that he could not find his name in foreign university registers, he believed he must have obtained in Pécs.⁷³ Indeed, Ladislás's name does not appear in the rolls of students of any foreign university.⁷⁴ However, he is not listed among the students of the University of Pécs either, and the extremely scarce number of written sources about this institution⁷⁵ makes it almost impossible to determine whether Elisabeth's father attended the university. At the same time, Ágnes Kurcz explained that even in the 14th century, the title of the master did not denote higher education in medieval Hungary (although it did imply a certain level of learning and skill), but rather social superiority, excellence, authority, the noble rank itself, and the position of the military commander.⁷⁶ From the middle of the 13th century until the beginning of the 15th century, the title was also given to the secular nobles

⁶⁵ HÓMAN 1940. 177.

⁶⁶ ENGEL 1996. I. 31; C. TÓTH et al. 2017. 104.

⁶⁷ ZSO II/2. No. 6606.; TELEKI OkIV. No. 268.

⁶⁸ ENGEL 1996. II. 232.

⁶⁹ ZSO II/1. No. 2668.; KUBINYI 2001. 13.; MÁLYUSZ 1984. 137.

⁷⁰ ENGEL 1996. I. 222.

⁷¹ KUBINYI 2001. 13.; ENGEL 1996. I. 100.; ZSO II/1. No. 3846.; DL 9151. Beyond that, all that is known about the five brothers is that later, together with Ladislás (and the Garázdas), they received the estate of Horogszeg (see below). We don't know about their marriages and children.

⁷² DF 285 258.; ZSO II/1. No. 3846.; DL 9151.

⁷³ FRAKNÓI 1913. 6. and note *ibid*.

⁷⁴ TÜSKÉS 2008.; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI – SZŐGI 2017.; HARASZTI SZABÓ – KELÉNYI 2019.

⁷⁵ PETROVICS 2005. 36–37.

⁷⁶ KURCZ 1988. 51. note 84.

who were not counted among the barons but belonged to the knights, including the counts and the castellans.⁷⁷ On this basis, Ladislav probably earned the title of master through his valour in the Slavonic battles and his offices as a deputy count.

In 1405, John Maróti appointed Ladislav Szilágyi and his comrade Nicholas Garázda of Keresztúr as castellans of the northern Bosnian fortress of Srebernik, which he had conquered the previous year, and they held their posts until 29 December 1408.⁷⁸ As a reward for their loyal and efficient military service here, they were jointly granted Balázsfalva in the county of Dăbâca (Doboka) and Szentimre in the county of Alba (Fehér) by Sigismund of Luxemburg on 9 December 1407.⁷⁹ On 29 December 1408, the King gave the estate of Horogszeg and its appurtenances in the county of Timiș to Ladislav Szilágyi and Nicholas Garázda and their relatives in exchange for the possession of Ecséd, Fajzat, Réde and Szücsi in the county of Heves and Csécse in the county of Nógrád.⁸⁰ Finally, as a reward for their loyalty to the king and their merits, on 24 February 1409, the King of Hungary granted the Szilágyis and the Garázdas of Keresztúr noble coat of arms, depicting a black wild goat rising from flames in a silver field, holding a pine tree in its forelegs and chewing its branches.⁸¹ According to the text of the armorial, the recipients also received the privilege from Sigismund, that if any of them rose to military (or knightly) dignity, they could change the silver field of the coat of arms into gold.⁸² This was the first time that the king had sanctioned this method of changing the coat of arms in advance.⁸³

Through the dowry of his wife, Catherine Bellyéni, Ladislav Szilágyi also received a share of the Bellyéni family's estates in the county of Bač.⁸⁴ As to why he married Catherine, there are various views among researchers. According to András Kubinyi, Ladislav may have married Catherine as a result of his acquisition of the estates in the county of Bodrog.⁸⁵ Given that the Bellyénis probably did not come from Bodrog and, as can be seen, did not have their estates there either, this view can be excluded. Márton Gyöngyössi believes that Catherine was chosen by Ladislav because the Szilágyis, who had gained lands and ascended to power in the counties of Bač and Bodrog, had an interest in marrying into the local noble elite.⁸⁶ It was noted that Ladislav Szilágyi had been the deputy count of the county of Bač for years before his marriage, i.e., he already belonged to its leading nobility, but before his marriage had not owned any estates there. Consequently, for Ladislav, marrying Catherine, who by then had been orphaned and had inherited her family's estate, seem a great opportunity to gain land. At the same time, it is also worth considering that John Maróti was count of the county of Bač, which suggests

⁷⁷ ENGEL 1987. 115., 1994a. 414–415., 1994b. 422.

⁷⁸ ENGEL 1996 I. 435, 2001b. 197.

⁷⁹ ZSO II/2. No. 5837.; KUBINYI 2001. 13.

⁸⁰ ZSO II/2. No. 6496.; KUBINYI 2001. 14. Later, Horogszeg was counted as part of the county of Cenad several times: CSÁNKI 1890. 697.

⁸¹ See note 24.; BERTÉNYI 2007. 57. András Kubinyi erroneously dated the donation of the coat of arms to 1408: KUBINYI 2001. 14.

⁸² BERTÉNYI 2007. 58.

⁸³ SCHÖNHERR 1894. 10.

⁸⁴ See note 15.

⁸⁵ KUBINYI 2001. 14.

⁸⁶ GYÖNGYÖSSY 2014. 18.

that Ladislás Szilágyi's marriage may have been mediated by the ban of Mačva.

After John Maróti, Ladislás Szilágyi became a family member of the Serbian despot Stephen Lazarević, of whom he appears as a legal administrator in the market towns of Szatmár and Németi on 23 October 1426.⁸⁷ How Ladislás came to be part of the family of the despot, we cannot explain. As regards the legal service, one might again speculate that Ladislás Szilágyi studied law at a higher level, but as we have already observed, this cannot be proved. It is conceivable, however, that he may have acquired the necessary knowledge of judicial law by performing the judicial duties that were essentially part and parcel of his former positions as a deputy count in the service of Maróti.

In addition to the above, we know of two incidents of overbearing in the life of Ladislás Szilágyi: one in 1424, the other in 1429. In the first case, the people of Tapsoni Antimus' son Nicholas, a landowner in the county of Cenad, caused damage to the estates of Ladislás and Stephen Keresztúri in the county of Bač.⁸⁸ In the latter case, Ladislás himself committed a crime of overbearing by arbitrarily seizing the lands of the serfs of the neighbouring villages of Hollós and Kunszóllós and annexing them to his estate of Horogszeg.⁸⁹

The last document about Ladislás Szilágyi of Horogszeg in his lifetime is dated 4 April 1436.⁹⁰ As we have already seen earlier, on 26 April 1438, he is referred to as late.⁹¹ We can therefore place the death of Elisabeth Szilágyi's father between these two dates.

2. ELISABETH'S BROTHERS AND SISTERS

Out of the marriage of Catherine Bellyéni and Ladislás Szilágyi of Horogszeg, a total of six children was born: three daughters – Elisabeth, Sophia (Zsófia) and Ursula (Orsolya) – and three sons – Oswald (Osvát), Michael and Ladislás Jr.⁹² The place of their birth is unknown,⁹³ and due to the scarcity of sources, we can only date them to a broad range of years. The starting point is the time of the marriage of their parents, presumably in the spring of 1410, and the endpoint is their first appearance in written records. For the boys, this is 4 April 1436,⁹⁴ while for the girls it is two years later, 26 April 1438.⁹⁵

⁸⁷ ZsO XIII. No. 1246.; TEKE 1997. 27.

⁸⁸ DL 87979.; ELEKES 1952. 92.

⁸⁹ TEMES I. No. 413.; FRAKNÓI 1913. 13.; ELEKES 1952. 92.

⁹⁰ DF 233 443.

⁹¹ See note 26.

⁹² See the family tree mentioned in note 27.; RÜSZ-FOGARASI 2009. 194; KUBINYI 2001. 14. Vilmos Fraknói, Zsuzsa Teke, and Péter E. Kovács write about only four children: FRAKNÓI 1913. 13.; TEKE 1997. 27.; E. KOVÁCS 2008. 13.

⁹³ Of course, the most reasonable possibility would be the family's manorial seat, Horogszeg, but we cannot prove this for either of them.

⁹⁴ See note 90.

⁹⁵ See note 26.

2.1. Sophia Szilágyi of Horogszeg

At the first mention of Sophia in 1438 she was still unmarried, while one of her sisters, Elisabeth, was already named as the wife of John Hunyadi.⁹⁶ This suggests that Elisabeth was the first of the three daughters to marry, so she was certainly the eldest of the sisters.⁹⁷ This suggests that Sofia was probably younger.

Sophia married John Geréb of Vingárt, a member of a prestigious noble family.⁹⁸ Her husband was vice-voivode of Transylvania between 1445 and 1450, a castellan of Görgény in 1440 and 1450, then governor of Transylvania in 1458, royal captain of Transylvania in 1459 and vice-governor of Transylvania in 1460.⁹⁹ The couple had five sons, Stephen, Lawrence (Lőrinc), Peter, Ladislas and Matthias (Mátyás).¹⁰⁰ Stephen died at the age of about thirty, and Lawrence is presumed to have died as a child.¹⁰¹ Peter was a capable commander of his cousin, King Matthias Corvinus, who held several baronial offices, including the office of vice-voivode of Transylvania between 1477 and 1479, and that of a master doorman in 1486–1494, and then of the office of palatine between 1500 and 1503.¹⁰² Ladislas entered the Church, serving as bishop of Transylvania from 1476 to 1501 and then archbishop of Kalocsa from 1501 until he died in 1502.¹⁰³ From 1483 to 1489, Matthias held the title of Dalmatian-Croatian-Slavonian ban.¹⁰⁴

Despite the few surviving documentary records about Sophia Szilágyi, we can say that she and her sister Elisabeth were mutually supporting each other. According to a diploma of the chapter of Transylvania issued on 7 March 1463, on behalf of and in defence of her sister, Sofia protested against the transfer of the estates of Sárpatak in the county of Turda (Torda) and Harangláb in the county of Küküllő, which were rightfully Elisabeth's, to counts of Bistriția (Beszterce), Michael Székely of Szentiván and Stephen Héderfájai by her nephew King Matthias I.¹⁰⁵ The king's letter of donation dated 9 November 1468 reports that Matthias, at the request of his aunt, her sons and his mother Elisabeth, gave back half of the market town of Györgye and its appurtenances in the county of Bač to the Geréb family of Vingárt, which had been taken from them earlier.¹⁰⁶

We can trace Sophia Szilágyi of Horogszeg in the sources up to a letter dated 12 January 1474 from Georg Hecht, a Transylvanian Saxon resident of Sibiu (Szeben), in which she is referred to as a widow.¹⁰⁷ After that, we have no more information about her, so she passed away after that date. According to Enikő Rűsz-Fogarasi, she died later that month.¹⁰⁸

⁹⁶ “*Elizabet consortis Iohannis de Hwnyad, Sophye et Ursule filiarum antefati Ladislai Zylagy*” (See note 26.)

⁹⁷ Cf. KUBINYI 2001. 14.

⁹⁸ ENGEL 2001a. Kacsics nem 6. tábla: Geréb (vingárti); KUBINYI 2001. 16.

⁹⁹ ENGEL 1996. I. 15., 321.; C. TÓTH et al. 2017. 84.

¹⁰⁰ ENGEL 2001a. Kacsics nem 6. tábla: Geréb (vingárti).

¹⁰¹ KUBINYI 2001. 16.

¹⁰² C. TÓTH et al. 2017. 81, 86, 109.

¹⁰³ C. TÓTH et al. 2017. 31, 38.

¹⁰⁴ C. TÓTH et al. 2017. 95.

¹⁰⁵ DL 37642.

¹⁰⁶ DL 16727.

¹⁰⁷ URKUNDENBUCH VII. No. 3980.

¹⁰⁸ Rűsz-FOGARASI 2009. 194.

2.2. Ursula Szilágyi of Horogszeg

Of all the Szilágyi family's daughters, Ursula has the least records. Like Sofia, she was not married when her name was first mentioned.¹⁰⁹ Later, however, before 1455, she married John Rozgonyi.¹¹⁰ Her husband came from one of the most prominent Hungarian noble families, the younger branch of the magnate Rozgonyi family, and was voivode of Transylvania from 1449 to 1458, and then judge royal between 1470 and 1471.¹¹¹ The couple had three children, Andrew (András), John and Apollonia (Apollónia).¹¹² Of the two sons, only John lived to adulthood, and their daughter married Benedict (Benedek) Csáki.¹¹³ Apollonia and her husband had a total of seven children, including Anne (Anna) and Nicholas.¹¹⁴ After the Geréb family of Vingárt died out, the two of them inherited the estate of Horogszeg, the property of their late great-grandfather, Ladislav Szilágyi of Horogszeg.¹¹⁵ Nicholas was bishop of Cenad from 1500 until he died in 1514 when he was impaled by George Székely Dózsa.¹¹⁶

In addition to Ursula Szilágyi's Rozgonyi marriage, older literature has also mentioned another matrimony. In the 18th century, István Kaprinai wrote that Ursula was married by her two brothers, Ladislav and Oswald, to a certain Désházi.¹¹⁷ This claim was taken up by Iván Nagy, who added that Ursula had a son named Stephen Désházi by this man, who died in 1530.¹¹⁸ In addition, József Podhradczky provided a grave inscription of a certain Anne Bánfi of Alsólindva, which survives from the 16th century.¹¹⁹ According to the text, Anne's parents, who died in 1533, were Margaret (Margit) Henning and John Bánfi from the neighbouring village of Alsólindvai, and her husband Stephen Désházi was the '*grandson of the great Ladislav Szilágyi of Horogszeg, the father of Elisabeth, the birth mother of the invincible King Matthias*' (translation from me – *Cs.T.*).¹²⁰ However, it is not clear from the epitaph which of Ladislav Szilágyi's children Stephen Désházi was descended from. In addition, John Bánfi (who was a member of the Bolondóc branch of the Bánfi family) did not have a daughter named Anne by either of his wives, including Margaret Henning.¹²¹ Finally, as far as we know at present, there is no archival source to support this descent of the Szilágyis of Horogszeg. Consequently, this alleged marriage of Ursula Szilágyi to Désházi cannot be confirmed by any authentic sources.

¹⁰⁹ See note 96.

¹¹⁰ Ibid; ENGEL 2001a. Szilágyi (horogszegi); KUBINYI 2007. 84.

¹¹¹ ENGEL 2001a. Básztyém nem 4. tábla: Rozgonyi (Lőrinc ága); KUBINYI 2001. 17., 2007. 84.; ENGEL 1996. I. 15.; C. TÓTH et al. 2017. 89.

¹¹² ENGEL 2001a. Básztyém nem 4. tábla: Rozgonyi (Lőrinc ága).

¹¹³ KUBINYI 2001. 17., 2007. 84.

¹¹⁴ ENGEL 2001a. Zsidó nem 4. tábla: Csáki.

¹¹⁵ KUBINYI 2001. 17.

¹¹⁶ KUBINYI 2001. 17., 2007. 84.; C. TÓTH et al. 2017. 34.

¹¹⁷ "Ursula, cuiquam Deshazio nuptum collocata e fratribus Osvaldus, ac Ladislav.": KAPRINAI 1771. 196. note 2.

¹¹⁸ NAGY 1863. 708.

¹¹⁹ PODHRADCZKY 1861. 238.

¹²⁰ "Consors vero Magnifici Domini Stephani Deshazy (...), Nepotis quondam Magnifici Ladislav Szilagyij de Horogszegh, Genitoris Dominae Elisabethae Matris invictissimi Principis Regis Matthiae." (Ibid.)

¹²¹ ENGEL 2001a. Hahót nem 5. tábla: Bánfi (bolondóci).

Ursula Szilágyi of Horogszeg lived a much shorter life than her sisters. The last mention of her in her lifetime is found in the charter of the palatine Ladislas Garai dated 18 October 1455.¹²² After that, however, she disappears from the documents, so her death probably occurred shortly afterwards. Nevertheless, her lineage has survived, as the members of the present-day Csáky family are descended from one of his grandsons, the brother of the executed bishop Nicholas Csáki, named Ladislas.¹²³ Thus, contrary to Iván Nagy's statement, we can conclude that not all branches of the Szilágyi family of Horogszeg have died out, but that descendants still live today through Ursula.¹²⁴

2.3. Oswald Szilágyi of Horogszeg

András Kubinyi believed that Oswald was the oldest of the Szilágyi brothers.¹²⁵ Tamás Pálosfalvi also considers him to be the first-born son, based on the fact that his marriage is the earliest we know of.¹²⁶

On 9 August 1440, King Wladislas (Ulászló) I ordered the chapter of Cenad to register the two Johns Hunyadi as the bans of Severin (Szörény) in the estate of Bozsar in the county of Timiș, which had been donated to them by the King for their loyal service. According to the text of the charter, one of the royal men appointed to witness the investiture was Oswald Szilágyi.¹²⁷ In 1446, we meet him in the service of his brother-in-law, John Hunyadi, as deputy count of the county of Timiș.¹²⁸

The wife of Oswald Szilágyi was Agatha (Ágota) Pósa of Szer, daughter of a prestigious noble family in the Lowlands, which we first learn about in 1448.¹²⁹ From this marriage, we know for sure about a daughter named Margaret, whose husband was Matthew (Mátyus) Maróti, master of the horse (1467–1468) and the ban of Mačva (1468–1476); no children are known from their marriage.¹³⁰ In 1470, Margaret received the estate of the market town of Aszuágy from her husband.¹³¹ In 1504, Margaret, by then a widow, passed this and all her other possessions on to the children of her late cousin Apollonia Rozgonyi, the Csáki brothers.¹³²

In the family of Oswald Szilágyi and Agatha Pósa of Szer, we can assume two other possible children besides Margaret, but the exact family relationship is doubtful due to the contradictions in the sources. One of them is a certain Francis (Ferenc), who is mentioned only once,

¹²² DL 15001.; KUBINYI 2001. 17.

¹²³ KUBINYI 2001. 165., 2007. 85.

¹²⁴ NAGY 1863. 708.

¹²⁵ KUBINYI 2001. 14.

¹²⁶ The historian – referring to András Kubinyi – claimed that Oswald appears as a married man already in 1446: PÁLOSFALVI 2017. 102. However, in the place he mentions, under the above date, Kubinyi does not refer to his marriage, but to his title of the deputy count of Timiș; KUBINYI 2001. 14. For the marriage details of his brothers, see the subsections on them.

¹²⁷ DL 37599.

¹²⁸ ENGEL 1996. I. 205.; PETROVICS 2006. 82–83.; KUBINYI 2001. 14.

¹²⁹ DL 93091.; KUBINYI 2001. 14.; ENGEL 2001a. Szilágyi (horogszegi).

¹³⁰ KUBINYI 2001. 14., 2007. 84.; C. TÓTH et al. 2017. 104, 118.

¹³¹ CSÁNKI 1893. 58.

¹³² Ibid.; KUBINYI 2001. 14.

on 30 June 1479, as Oswald's son¹³³ and who, according to András Kubinyi, may have died prematurely.¹³⁴ The other person is Justina (Jusztina), who is sometimes named as the daughter of Oswald, sometimes as the daughter of Francis, or sometimes as the daughter of one of Oswald's brothers, Ladislav Jr., but according to András Kubinyi, her father was probably Oswald.¹³⁵ Why he is also mentioned as the daughter of two other men is not yet clear.

Justina Szilágyi of Horogszeg married four times in her life. Her first marriage was to the prestigious lord of the Highland, Pongrác Wenceslas (or Ladislav in the sources) of Szentmiklós, in the interests of his cousin King Matthias I, who needed the support of this powerful noble dynasty to consolidate his power.¹³⁶ After Justina became a widow at around 1474,¹³⁷ Matthias, after restoring him to the throne in 1476, married his cousin to Vlad III Țepeș, Voivode of Wallachia, to consolidate his alliance with him.¹³⁸ The marriage did not last long, as Vlad III was killed in a boyar conspiracy shortly after he regained power.¹³⁹ Justina's third and then fourth husbands were from two Transylvanian noble families who had been condemned to confiscation by the king for their involvement in the 1467 rebellion, but who were trying to recover their lost property, some of which had been given to Justina and her first husband, Wenceslas Pongrác, by Matthias. To prevent this, Justina married into these families, so that in 1479 she appears as the wife of Paul Suki, and after his death later that year, in 1481, as the wife of John Erdélyi of Somkerek.¹⁴⁰ Justina had no offspring from her four husbands.¹⁴¹

The last document published about Oswald Szilágyi of Horogszeg during his lifetime was dated 22 March 1448.¹⁴² Subsequently, on 12 September 1452, his wife Agatha was a widow,¹⁴³ so his death must have occurred sometime before that.¹⁴⁴

2.4. Michael Szilágyi of Horogszeg

Of the six Szilágyi children, two have achieved greater fame and notoriety, and of the boys, Michael has managed to do so. According to András Kubinyi, he was the second-born among the brothers.¹⁴⁵ Tamás Pálosfalvi also believed that he was much younger than his brother Oswald (just like his sister Elisabeth).¹⁴⁶ He believes that Michael's birth date is around 1430 or not much before.¹⁴⁷

¹³³ MAGYARI 1907. 98.; DL 27066, 244 549.

¹³⁴ KUBINYI 2001. 14.

¹³⁵ KUBINYI 2001. 14., 2007. 84. note 4.

¹³⁶ KUBINYI 2001. 14–15., 2007. 84.

¹³⁷ RÜSZ-FOGARASI 2009. 194.

¹³⁸ *Ibid*; KUBINYI 2001. 15., 2007. 84.

¹³⁹ RÜSZ-FOGARASI 2009. 194.

¹⁴⁰ RÜSZ-FOGARASI 2009. 194.; KUBINYI 2001. 14–15., 2007. 84.

¹⁴¹ KUBINYI 2001. 15.

¹⁴² DL 93091

¹⁴³ . DL 93207.

¹⁴⁴ Cf. KUBINYI 2001. 14.

¹⁴⁵ KUBINYI 2001. 15.

¹⁴⁶ PÁLOSFALVI 2017. 102.

¹⁴⁷ *Ibid*.

Pálosfalvi also found out that the names “Black Michael/Kara Mihál” (and their German and Slavic variants) used for Michael in historical literature are not Szilágyi, but Michael Csornai from the county of Timiș, who was the deputy ban of Severin, warlord and – presumably – a brother-in-law of John Hunyadi, who fought alongside him in the ill-fated battles of Varna (Várna) in 1444 and Kosovo (Rigómező) in 1448.¹⁴⁸ All this sheds completely new light on Michael Szilágyi’s career, which began with his position as deputy count of the county of Torontál in 1451, in the service of his brother-in-law John Hunyadi.¹⁴⁹ Between 1456 and 1458 he was captain of Belgrade (Nándorfehérvár), in which capacity he took part in the triumph on 22 July 1456.¹⁵⁰ In late November of that year, Michael was present in Timișoara (Temesvár) with his sister Elisabeth and his nephews, Ladislás and Matthias, when, after the murder of Cillei, King Ladislás V, under duress, promised Ladislás Hunyadi impunity for the murder of his great uncle.¹⁵¹ On 16 March 1457, however, the monarch executed Ladislás and imprisoned Matthias, whereupon Michael and his sister Elisabeth started an armed uprising.¹⁵² Following the battles that ended with the unexpected death of the king on 23 November 1457, Michael and Elisabeth signed the treaty with the Garai couple in Szeged on 12 January 1458, which laid the foundation for the election of Matthias Hunyadi as king.¹⁵³

Since 1457, Michael Szilágyi had also held the office of the ban of Mačva, making him one of the barons of the kingdom. At the Diet in January 1458, at the head of an army of 15,000 men, which proclaimed Matthias king, he was elected governor.¹⁵⁴ In March, his nephew sought to show his gratitude to him with a series of donations for his help in freeing him from captivity and making him king.¹⁵⁵ Despite this, Matthias quickly ousted him from power and also defied the commitments made by the Szilágyi siblings in the treaty of Szeged, so the relationship between the king and his uncle quickly deteriorated.¹⁵⁶ Michael joined Matthias’s opposition, which forced the king to hold several conciliatory meetings with him during 1458–1459, and on one occasion he had him imprisoned in the castle of Širia (Világosvár).¹⁵⁷

Michael Szilágyi of Horógszeg married Margaret Báthori of Ecsed around 1457/1458, their marriage remained childless.¹⁵⁸ Towards the end of his life, in 1460, he was again the ban of Mačva, and in that year he also held the titles of governor of Transylvania, ban of Slavonia and captain of the Lower Parts.¹⁵⁹ He is last mentioned among the living in the charter of the convent of Cluj Monastery (Kolozsmonostor) on 15 December 1460.¹⁶⁰ At the end of that year, he

¹⁴⁸ PÁLOSEFALVI 2017. 97–101.

¹⁴⁹ PÁLOSEFALVI 2017. 96, 100–101.

¹⁵⁰ C. TÓTH et al. 2017. 144.; FRANKÓI 1913. 29–32.

¹⁵¹ PÁLOSEFALVI 2015. 402.; TEKE 1997. 31–32.; FRANKÓI 1913. 40.

¹⁵² ENGEL – KRISTÓ – KUBINYI 2005. 212. (The relevant part is the work of Pál Engel.)

¹⁵³ PÁLOSEFALVI 2013. 347; ENGEL 2001b. 248.

¹⁵⁴ C. TÓTH et al. 2017. 104; ENGEL 2001b. 249.

¹⁵⁵ FRANKÓI 1913. 76–77.

¹⁵⁶ PÁLOSEFALVI 2013. 350.

¹⁵⁷ PÁLOSEFALVI 2013. 362.; ENGEL 2001b. 250.

¹⁵⁸ C. TÓTH 2007. 182.

¹⁵⁹ C. TÓTH et al. 2017. 104.

¹⁶⁰ KMJKV I. No. 1493. According to Pál Engel, he is traceable in the sources until 6 October 1460: ENGEL 2001a. Szilágyi (horógszegi).

set out on a campaign against the Turks to the southern borders but was captured by the enemy and beheaded in Istanbul.¹⁶¹ On 24 March 1461, he is referred to as late.¹⁶² This puts his death between these two dates.¹⁶³

2.5. Ladislás Szilágyi Jr. of Horogszeg

Of the three Szilágyi brothers, we know the least about Ladislás. According to András Kubinyi, he was the youngest of the boys.¹⁶⁴ Although Aeneas Sylvius had already mentioned him as a separate person, Vilmos Fraknói did not accept this, saying that there was no other source to prove it, so he considered Ladislás to be identical to Oswald.¹⁶⁵ We have previously observed that there is indeed a written historical record which confirms the existence of Ladislás Szilágyi Jr. We do not know about his marriage, and the question depends on whether Justina Szilágyi was his daughter.¹⁶⁶

The last mention of Ladislás in his life is found in a diploma issued on 16 January 1454 by the country judge Ladislás Pálóci, in which he orders the chapter of Bač to introduce him and his brother Michael to the estate of Kamarás in the county of Bač.¹⁶⁷ In 1455, near Belgrade, Ladislás Szilágyi Jr. of Horogszeg was murdered: he was killed in an ambush by the men of the Serbian despot George Branković.¹⁶⁸

SUMMARY

In researching the kinship of Elisabeth Szilágyi of Horogszeg, we can conclude that based on the sources known today, her family tree can be traced back to her great-grandfathers' generation. On her mother's side, she was descended from the Bellyéni family, which probably originated in the county of Srem but settled in the county of Bač. Apart from her mother, Catherine Bellyéni, no other female ancestor was known so far, but it is possible that the woman, who can be identified as Catherine Keresztúri, may have been her maternal grandmother, whose identity may also allow us to include the Keresztúri family from the county of Bač among Elisabeth's possible ancestors. On her father's side, Elisabeth was the daughter of the Szilágyi family of Horogszeg, which, according to the official point of view of today's Hungarian historiography, originated from Szilágyság. However, since the exact details of the question of origin are not known, it is not yet possible to confirm this conclusively. In any case, it can be stated that Elisabeth was the

¹⁶¹ FRAKNÓI 1913. 5, 105–106.

¹⁶² KAPRINAI 1771. 480–481.; FRAKNÓI 1913. 107. note 1.

¹⁶³ Cf. C. TÓTH 2007. 182., 2019. 65.; FRAKNÓI 1913. 5, 106.; Pál Engel dated Michael's death before 5 May 1461: ENGEL 2001a. Szilágyi (horogszegi).

¹⁶⁴ KUBINYI 2001. 14.

¹⁶⁵ FRAKNÓI 1913. 13. note 3.

¹⁶⁶ KUBINYI 2001. 15.

¹⁶⁷ DF 233 450. According to Enikő Rűsz-Fogarasi, his name is shown in the documents as alive until 1456, after which his death is recorded: RÜSZ-FOGARASI 2009. 194.

¹⁶⁸ Cf. PÁLOSEALVI 2015. 429.; KAPRINAI 1771. 196. note 2.

descendant of families with ties to southern Hungary. Her parents were probably married in the spring of 1410, and in addition to Elisabeth, five other children were born out of it. Through the marriage of the brothers and their children, the Szilágyis of Horogszeg were related (verifiably) to the families of Geréb of Vingárt, Rozgonyi, Pósaft of Szer, Maróti, Pongrác of Szentmiklós, Draculea, Suki, Erdélyi of Somkerek and Báthori of Ecsed.

However, the family background of Elisabeth Szilágyi is still not fully known. Therefore, issues such as a more precise determination of the geographical origins of the Bellyéni and Szilágyi families, the clear identification of the Bellyéni-Keresztúr kinship and, through the latter, of Elisabeth's maternal grandmother (and possibly other ancestors), the alleged Désházi marriage of Ursula Szilágyi, and finally the family relationship of Justina Szilágyi require further investigations.

REFERENCES

Sources

- CD GEORGIUS FEJÉR (ed.) (1829–1844): *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. I–XI. Buda, Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae.
- DF MNL OL, U SZEKCIÓ, DIPLOMATIKAI FÉNYKÉPGYŰJTEMÉNY
- DL MNL OL, Q SZEKCIÓ, DIPLOMATIKAI LEVÉLTÁR
- HELTAI 1981. HELTAI GÁSPÁR (1981): *Krónika az magyaroknak dolgairól*. Sajtó alá rendezte Kulcsár Margit, a bevezetőt Kulcsár Péter írta. Budapest, Magyar Helikon.
- KAPRINAI 1771. STEPHANUS KAPRINAI (1771): *Hungaria diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad Regis Hungariae* II. Vindobonae, Typis Joannis Thomae nobilis de Trattnern.
- KMJKV. I. JAKÓ ZSIGMOND (1990): *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei (1289–1556)*. I. 1289–1484. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MHH FEJÉRPATAKY LADISLAUS (szerk.) (1901–1902): *Monumenta Hungariae Heraldica*. Magyar czimeres emlékek I–II. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.
- TELEKI Oklv. BARABÁS SAMU (szerk.) (1895): *A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára*. I–II. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.
- TEMES I. ORTVAY TIVADAR – PESTY FRIGYES (szerk.) (1896): *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*. I. 1183–1430. (Temesvármegye és Temesvár város története IV.) Pozsony, Eder István.

- URKUNDENBUCH VII. ZIMMERMANN, FRANZ (1991): *Urkundenbuch Zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. VII. 1474–1486. Nummer 3980–4687. Herausgegeben von Gustav Gündisch, Herta Gündisch, Konrad G. Gündisch und Gernot Nussbächer. Bukarest, Editura Academiei Romane.
- VERESS 1938. VERESS ENDRE (1938): *Gyula város oklevéltára. 1313–1800*. Budapest, Stephaneum.
- ZsO MÁLYUSZ ELEMÉR – BORSA IVÁN – C. TÓTH NORBERT – LAKATOS BÁLINT – MIKÓ GÁBOR – NEUMANN TIBOR (szerk.) (1951–2020): *Zsigmondkori oklevéltár*. I–XIV. Budapest, Akadémiai Kiadó, Magyar Országos Levéltár, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára.

Literature

- BÁRTFAI SZABÓ 1905. BÁRTFAI SZABÓ LÁSZLÓ (1905): Proscriptio I. Mátyás király korából. I–II. *Turul* 23. évf. 10–17.
- BERTÉNYI 2007. BERTÉNYI IVÁN (2007): Báthory Miklós címerének néhány problémája. In: *Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete*. Szerk.: Horváth Alice. Vác, Váci Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény. 55–61.
- BÓDINÉ BELIZNAI – ZLINSZKY 2007. BÓDINÉ BELIZNAI KINGA – ZLINSZKY JÁNOS (2007): Család és házasság az 1848 előtti magyar jogban. In: *Magyar jogtörténet*. Szerk.: Mezey Barna. Budapest, Osiris Kiadó.
- C. TÓTH 2007. C. TÓTH NORBERT (2007): Az ecsedi Báthory család birtokgyarapítási törekvései a XV. század második felében. In: *Báthory Miklós váci püspök (1474–1506) emlékezete*. Tanulmányok a „Váci Püspökség Báthory emlékéve 2006” alkalmából rendezett konferencia anyagából. Szerk.: Horváth Alice. Vác, Váci Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény. 173–189.
- C. TÓTH et al. 2017. C. TÓTH NORBERT – HORVÁTH RICHÁRD – NEUMANN TIBOR – PÁLOSEALVI TAMÁS (2017): *Magyarország világi archontológiája 1458–1526*. I. Főpapok és bárók. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- CSÁNKI 1890. CSÁNKI DEZSŐ (1890): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. I. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- CSÁNKI 1893. CSÁNKI DEZSŐ (1893): *Körösmegye a XV-ik században*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- CSÁNKI 1894. CSÁNKI DEZSŐ (1894): *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. II. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

- CSIFÓ 2023. CSIFÓ TAMÁS (2023): Elméletek és lehetséges kutatási irányok a horogszei Szilágyiak eredetének vizsgálatához. In: *Micae Mediaevales* XII. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról. Szerk.: Hunyadi Sándor – Illés Kornél – Rudolf Veronika. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola. 15–27.
- DUDÁS 1894. DUDÁS GYULA (1894): A Czobor család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh vármegyében. *Turul* 12. évf. 23–34.
- E. KOVÁCS 2008. E. KOVÁCS PÉTER (2008): *Mátyás, a reneszánsz király*. Budapest, Officina.
- ELEKES 1952. ELEKES LAJOS (1952): *Hunyadi*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- ENGEL 1987. ENGEL PÁL (1987): Zsigmond bárói. In: *Művészet Zsigmond király korában 1387–1437*. I. Tanulmányok. Szerk.: Beke László – Marosi Ernő – Wehli Tünde. Budapest, MTA Művészettörténeti Kutató Csoport. 114–129.
- ENGEL 1994a. ENGEL PÁL (1994): Lovag. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 414–415.
- ENGEL 1994b. ENGEL PÁL (1994): Magister. In: *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk.: Kristó Gyula, szerk.: Engel Pál – Makk Ferenc. Budapest, Akadémiai Kiadó. 422.
- ENGEL 1996. ENGEL PÁL (1996): *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I–II. Budapest, História.
- ENGEL 2001a. ENGEL PÁL (2001): Középkori magyar genealógia. In: *Magyar középkori adattár*. (Arcanum Digitéka–CD-ROM) Budapest, MTA Történettudományi Intézet, Arcanum Adatbázis Kft.
- ENGEL 2001b. ENGEL PÁL (2001): *Szent István birodalma*. A középkori Magyarország története. (História Könyvtár Monográfiák 17.) Budapest, História.
- ENGEL 2020. ENGEL PÁL (2020): *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép a középkori Magyar Királyság településeiről 1383, 1439, 1498*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Atlasbuilder Térinfó Bt.
- ENGEL – KRISTÓ –
- KUBINYI 2005. ENGEL PÁL – KRISTÓ GYULA – KUBINYI ANDRÁS (2005): *Magyarország története 1301–1526*. Budapest, Osiris.
- ENTZ 1957. ENTZ GÉZA (1957): Entz Géza válasza az opponensi véleményekre. (Vita Entz Géza: A gyulafehérvári székesegyház c. monográfiájáról) *Művészettörténeti Értesítő* 6. évf. 2–3. sz. 227–230.

- FRAKNÓI 1913. FRAKNÓI VILMOS (1913): *Szilágyi Mihály Mátyás király nagybátyja*. Budapest, Franklin. (Reprint: 2010.)
- GYÖNGYÖSSY 2014. GYÖNGYÖSSY MÁRTON (2014): „Egy vér folyik ereinkben.” Ki volt II. Mehmed szultán édesanyja? *Turul* 87. évf. 1. sz. 14–19.
- GYÖRFFY 1987a. GYÖRFFY GYÖRGY (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY 1987b. GYÖRFFY GYÖRGY (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY 1987c. GYÖRFFY GYÖRGY (1987): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* III. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HARASZTI SZABÓ –
KELÉNYI 2019. HARASZTI SZABÓ PÉTER – KELÉNYI BORBÁLA (2019): *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban. 1100–1526*. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Könyvtára és Levéltára, MTA ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport.
- HARASZTI SZABÓ –
KELÉNYI – SZÖGI 2017. HARASZTI SZABÓ PÉTER – KELÉNYI BORBÁLA – SZÖGI LÁSZLÓ (2017): *Magyarországi diákok a prágai és a krakkói egyetemeken 1348–1525*. II. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport.
- HÓMAN 1940. BÁLINT HÓMAN (1940): Matthias Hunyadi. In: *Ungarische Jahrbücher* 20. Herausgegeben von Julius Farkas. Berlin, de Gruyter. 173–189.
- HOMOKI-NAGY 2001. HOMOKI-NAGY MÁRIA (2001): *A magyar magánjog történetének vázlatja 1848-ig*. Szeged, JATE Press.
- KUBINYI 1973. KUBINYI ANDRÁS (1973): A kaposújvári uradalom és a Somogy megyei familiárisok szerepe Újlaki Miklós birtokpolitikájában. (Adatok a XV. századi feudális nagybirtok hatalmi politikájához.) In: *Somogy megye múltjából* 4. Szerk.: Kanyar József. Kaposvár, Somogy Megye Levéltár. 3–44.
- KUBINYI 2001. KUBINYI ANDRÁS (2001): *Mátyás király*. Budapest, Vince Kiadó.
- KUBINYI 2007. KUBINYI ANDRÁS (2007): Hunyadi Mátyás, a személyiség és a király. *Aetas* 22. évf. 3. sz. 83–100.
- KURCZ 1988. KURCZ ÁGNES (1988): *Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MAGYARI 1907. MAGYARI KÁROLY (1907): Regesták Alsófehérvármegye levéltárából. *Történelmi Tár* 4. sor. 8. k. 80–120.

- MÁLYUSZ 1984. MÁLYUSZ ELEMÉR (1984): *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest, Gondolat.
- NAGY 1863. NAGY IVÁN (1863): *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal X*. Pest, Beimel.
- PÁLOSFALVI 2013. PÁLOSFALVI TAMÁS (2013): Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához. *Századok* 147. évf. 2. sz. 347–380.
- PÁLOSFALVI 2015. PÁLOSFALVI TAMÁS (2015): Tettes vagy áldozat? Hunyadi László halála. *Századok* 149. évf. 2. sz. 383–441.
- PÁLOSFALVI 2017. PÁLOSFALVI TAMÁS (2017 ősz): Ki volt „Fekete Mihály”, Hunyadi hadvezére? *Keletkutatás* 93–102.
- PETRI 1902. PETRI MÓR (1902): *Szilágy vármegye monographiája IV*. Zilah, Szilágy Vármegye Közönsége.
- PETROVICS 2005. PETROVICS ISTVÁN (2005): A középkori pécsi egyetem és alapítója. *Aetas* 20. évf. 4. sz. 29–40.
- PETROVICS 2006. PETROVICS ISTVÁN (2006): Hunyadi János és a temesi ispánság. *Turul* 79. évf. 3–4. sz. 79–85.
- PODHRADCZKY 1861. Kisebb közlések Podhradczy Józseftől (1861). *Magyar Történelmi Társ.* 1. sor. 10. k. 238–240.
- RÜSZ-FOGARASI 2009. ENIKŐ RÜSZ-FOGARASI (2009): Die Frauen des Johannes Hunyadi. In: *Extincta est lucerna orbis*. John Hunyadi and his Time. Ed.: Ana Dumitran – Loránd Mádly – Alexandru Simon. Cluj-Napoca, IDC Press. 191–198.
- SCHÖNHERR 1894. SCHÖNHERR GYULA (1894): A Garázda nemzetség czimeres levele (színes czímerképpel). *Turul* 12. évf. 8–11.
- TEKE 1997. TEKE ZSUZSA (1997): Szilágyi Erzsébet. In: *Nők a magyar történelemben*. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Budapest, Zrínyi Kiadó. 26–45.
- TÜSKÉS 2008. TÜSKÉS ANNA (2008): *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között*. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.) Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.
- WERTNER 1900. WERTNER MÓR (1900): *A Hunyadiak*. (A család eredete és nemzedékrendje). Déva, Hirsch.

GYŐRI FERENC PHD, HABIL.

egyetemi docens (PTE ETK Fizioerápiás és Sporttudományi Intézet),
tudományos tanácsadó (Gál Ferenc Egyetem Sporttudományi Kutatócsoport)
ferenc.gyori@etk.pte.hu

KOCSIS-NAGY ZSOLT

igazgató (SZTE Stratégiai Menedzsment Igazgatóság)
kocsis-nagy.zsolt.vilmos@szte.hu

FEKETE GYÖRGY RUDOLF

stratégiai menedzser (SZTE Stratégiai Menedzsment Igazgatóság)
fekete.gyorgy.rudolf@szte.hu

BERKI TAMÁS PHD

egyetemi adjunktus (MTSE Tanárképző Intézet)
berki.tamas@tf.hu

A hallgatói sport néhány fő jellegzetessége a Szegedi Tudományegyetemen

Some of the main characteristics of student sports at the University
of Szeged

ABSTRACT

Our research is aimed to explore the sports motivation and sports consumption of the students of the University of Szeged, using the results of a questionnaire-based survey. We want to find answers to the question about the changes of sports activities done by the students of the University of Szeged in the past decade. In our research it is the recreational sports that are primarily

considered, and, in connection with them we want to find out details concerning the level of students, the types of sports, the venues, the services and the organizational background they prefer. Also, we are eager to investigate and quantify gender-related differences in our group of respondents.

Based on our research into specialist literature our hypotheses are as follow: (H1) The proportion of athletes who exercise at least 2-3 times a week has increased since the 2011 survey. Gender differences can be observed (H2) in the frequency of playing sports, (H3) in the choice of sports, (H4) in the motivation to start playing sports, (H5) in the current motivation to play sports, (H6) in the participation in sports communities, (H7) in the motivation to compete, (H8) in the organization of sports, (H9) regarding the location of sports, and (H10) in the aspects of the choice of sports services.

We have found that the proportion of students who do physical exercises has doubled. The frequency of recreational activities in the group of women surpassed the same proportion identified in the group of men. Those types of sports and fitness in which the cost implications were lower proved to be the most popular with students. Women were less open to competitive sports than men. The aims of the majority of students included stress relief and the preservation of health. Three fourths of students organized their sports activities on their own, but while men tended to do sports in groups and sports communities, women, on the other hand, when doing sports preferred staying at home. When choosing a sports provider it was affordability and accessibility of the sports venue that played the most significant role for our respondents. In summary, it can be stated that our research has proven to provide significant data for the development of university sports in Szeged and, in general, in Hungary; in addition, it was and it is important in the area of health education of university students as well.

KEYWORDS

gender differences, sports motivation, sports consumption, university sport, University of Szeged

DOI 10.14232/belv.2023.3.9

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Győri Ferenc – Kocsis-Nagy Zsolt – Fekete György Rudolf – Berki Tamás (2023): A hallgatói sport néhány fő jellegzetessége a Szegedi Tudományegyetemen. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 128–153.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

A felsőoktatás csaknem az utolsó lehetőséget kínálja a térítésmentes sportolásra, a testmozgás iránti pozitív attitűd kialakítására. Minden felsőoktatási intézmény feladata és felelőssége, hogy megfelelő, a fizikai aktivitást támogató környezettel járuljon hozzá hallgatói egészségmagatartásának formálásához. A testmozgás egyúttal az egyetemistákra jellemző magas ülésidő okozta egészségügyi problémák kiküszöbölésének szinte az egyetlen, s egyben legkézenfekvőbb módja (OWEN et al. 2010; MÜLLER et al. 2022).

Tudvalevő, hogy a rendszeres fizikai aktivitás a mozgásszegény életmódnak is betudható civilizációs betegségek (pl. szív- és érrendszeri betegségek, daganatos megbetegedések, 2-es típusú cukorbetegség, mozgásszervi panaszok) leghatásosabb ellenszere, emellett segít a stresszoldásban, lassítja az öregedési folyamatokat és jelentősen javítja az életminőséget (RADAK et al. 2019; TÓTH ed. 2022). Az inaktív magatartásért pedig az egész társadalom nagy árat fizet (Ács et al. 2020).

A fizikai aktivitás azonban – mind a keresleti (sportfogyasztói) oldalon, mind a kínálati (sportszolgáltatói) oldalon – kizárólag egy olyan komplex, befoglaló rendszerben értelmezhető, amely számos individuális, valamint mikro- és makrokörnyezeti összetevőből áll (PAÁR – Ács, 2015). BORSTEIN és DAVIS (2014) szerint a fizikai aktivitást nagyobb mértékben befolyásolja a külső környezet, mint az egyén belső, személyes lehetőségei. A személyes tényezőkön (pl. életkor, nem, tudás, képességek, attitűdök) túl ugyanis olyan komponensek függvényében formálódik, mint a természeti, társadalmi, gazdasági és technológiai környezet, illetve az olyan „szoft” összetevők, mint a kultúra, a magatartásminták, a jogszabályi, a politikai környezet, a társadalmi kohézió, az egyenlőség, a konszenzus és a bizalom. LACZKÓ és munkatársai (2020) szerint a sportos életmód kialakulását alapvetően a sportolási lehetőségekkel való elégedettség határozza meg.

A sport az ember értelmi, szociális, társadalmi, erkölcsi, érzelmi-akarati jellemzőire, képességeire bizonyítottan pozitív hatást kifejtő tevékenység (RÉTSÁGI 2004), mely a magasabb szociokulturális és szocioökonómiai státusszal rendelkezők értékrendjében meghatározó helyet foglal el. Az egyetemi sport jelentősége e tekintetben azonban nem csak abban áll, hogy a testmozgást értéknek tekintő, értelmiségivé váló fiatalok majdan nagyobb sportfogyasztókká válhatnak, hanem egyúttal abban is, hogy magatartásukkal olyan követendő mintát közvetítenek, mely hozzájárul a társadalom kollektív egészségnyereségének növekedéséhez (KRAICINÉ 2016). Ergo, a sportolóban keletkező, látszólag megfoghatatlan érték maga is az értékteremtés fő eszközévé válik (STOCKER 2013).

SPORTOLÓ HALLGATÓK

Az egyetemre, főiskolára való belépés azonban sokszor éppen a rendszeres sportolás gyakorlatában okoz törést, válaszút elé állítva a fiatalt: sport vagy felkészülés a civil életre? E dilemma és a választás tükröződik a sportoló fiatalok számának – a középiskolás évekhez viszonyított – sajnálatos visszaesésében a (NEULINGER 2007; Bács 2011; KOVÁCS 2017; PALUSEK – SZÉKELY 2020). A lemorzsolódás okaival, vagy a sportolás akadályaival kapcsolatban a hallgatók legtöbbször időhiányra, fáradtságra, vagy az oktatás rugalmatlanságára hivatkoznak (LAKI – NYERGES,

2001; BAUER et al. 2013; KOVÁCS et al. 2019; PORCS – MOLNÁR 2019), de sokszor azonban inkább a közömbösség, az érdeklődési kör megváltozása, vagy az egyetemi élettel járó új impulzusok (pl. egyetem, kollégium programkínálata) tehetők felelőssé mindazokért (PFAU 2017; HARANGI-RÁKOS et al. 2021). A tanulmányi kötelezettségekkel terhelt, rendszertelen hallgatói élet, a vonzó sportolói közösség hiánya, vagy az anyagi lehetőségek korlátai szintén véget vehetnek a rendszeres edzéstáogatásnak (PALUSEK – SZÉKELY 2020; KOSZTIN – BALATONI 2021). Ugyanakkor némi reménykedésre adhat okot, hogy újabban – mint SZÉKELY és PALUSEK (2021) fogalmaz – a „nincs rá időm” tévesztése egyre tapinthatóbbá válik, sőt KOZMA és munkatársai (2016) szerint a sporttól való távolmaradás már nem magyarázható közvetlenül a szabadidő hiányával.

Az élportolóknak maguknak kell összeegyeztetni sportolói pályafutásukat tanulmányaikkal és az élsporthoz vezető életszakasz további tevékenységeivel. Ennek támogatására Magyarországon az Európai Unió útmutatása alapján a Sporttörvény foglalkozik a versenysportolók kettős életpálya-modelljének kialakításával. Minden egyetem felelőssége, hogy élsporthoz vezető hallgatóinak karrierje a sportban, majd a diploma megszerzését követően a munkaerőpiacon is kibontakozhasson, a humán tőkét erősítve a sportban, a társadalomban és a gazdaságban egyaránt (FARAGÓ 2021).

A rendszeres fizikai aktivitáshoz való viszony alakulását, valamint a sportolás megkezdését főként a család és a barátok ösztönzik, de minden második fiatal saját döntése alapján kezd el sportolni (BUCKWORTH 2000; HUMPEL et al. 2002). Az önálló döntésben persze tükröződnek a különféle társas hatások is, de leginkább a sport helye és szerepe a családi, illetve az iskolai ethoszban. Serdülőkorúakat vizsgálva többen arra a következtetésre jutottak (KERESZTES et al. 2008; HERPAINÉ 2021), hogy a testvérek, barátok és osztálytársak sportrésztvétele, a szülők, nagyszülők aktív, vagy korábbi sportolása, támogató magatartása jótékonyan befolyásolja a fiatalok fizikai aktivitását. Ebben a szülők mindkét nem számára példaként szolgálnak, ám a fiúk közül többen követnek élsporthoz példaképeket, míg a lányok főként testvéreiket, csapattársakat tekintik mintának. A sportolás megkezdésében a fiúknál valamivel többet nyom a latban a saját döntés, a szülői javaslat és a barátok véleménye, míg a lányok nagyobb arányban igyekeznek megfelelni az iskolai elvárásoknak (KERESZTES et al. 2008).

Az időben elkezdett sportolás, a jobb gyermekkori élmények, nagyban befolyásolják a személyiség fejlődését, az egyén szocializációját, melyek életre szólóan meghatározhatják a fizikai aktivitáshoz való viszonyulást is. KOZMA és munkatársai (2015) szerint, aki már a középiskolában sokat sportolt, azok több mint fele egyetemistaként is legalább heti három alkalommal edzi magát. BERKI és PIKÓ (2018) úgy találták, minél magasabb szinten (országos és nemzetközi szinten) versenyez valaki annál elkötelezettebbé válik a későbbi folytatásra. A legmagasabb szintű sportaktivitás viszont jellemzően a legmagasabb társadalmi státuszú osztályra jellemző (KERESZTES 2009). Megfelelő sportszocializáció híján viszont sajnos, sokan még a kötelező testnevelés órákat, kurzusokat is nyűgként élik meg a felsőoktatásban (KOVÁCS 2011). Ezeket a hallgatókat sportos hallgatótársaikon, barátaikon, közösségeiken (kollégiumi, szakkollégiumi, formális/informális kiscsoportokon) keresztül lehet megszólítani, valamint a testmozgás élvezeti értékének növelésével lehetne motiválni (KOVÁCS 2017; BERKI et al. 2020).

A hazai felsőoktatás ma több mint 280 ezer hallgató számára teszi lehetővé az értelmiségivé válást, melyből 200 ezer fő nappali tagozaton tanul (KSH 2018). A hallgatók sportolási részvételéről a kutatások meglehetősen eltérő eredményeket közölnek.

PORCS és MOLNÁR (2019) 60 százalékra becsüli a rendszeresen (minimum hetente 2-3 alkalommal) sportolók arányát a Miskolci Egyetemen (N=360). PFAU (2016) hat magyarországi kutatóegyetem vizsgálata kapcsán (N=570) úgy találja, hogy a hallgatók 79 százaléka hobbiszinten, 5 százaléka versenyszerűen sportol. KOSZTIN és BALATONI (2021) szerint a hazai szakirodalom legkevesebb 60 százalékra teszi a rendszeresen sportolók arányát, amiből 5,0-6,5 százalék a versenyszerűen sportolók részesedése.

A „rendszeresen sportolók” adatai azonban sokszor magukba foglalják a repetitív, de az élettanilag hatásosnak tartott „rekreációs” gyakoriságot és időtartamot (heti 2-3 alkalom, 30-40 perc) (GYŐRI et al. 2014) el nem érők adatait is. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy bizonyos körülmények között (kellő intenzitás és terjedelem mellett) akár a heti egyszeri testmozgásnak is lehet pozitív hatása. PUCSOK és munkatársai (2020) korábban nem sportoló egyetemisták (N=60) négy féléven át (heti 1x90 perc) történő közepes intenzitású terhelésének eredményeként szignifikáns javulást észleltek a motoros képességek szintjében.

Egy, a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK) és az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) együttműködésében, a 2011/2012-es tanévben megvalósult hazai vizsgálat (N=16758) a felsőoktatásban tanulók sportolási részvételét a fentieknél jóval lehangolóbbnak találta (SZÉKELY 2015; MEFS 2016). A kutatási beszámoló szerint a hallgatók 28,8 százaléka gyakorlatilag sohasem, 48,2 százaléka hetente legfeljebb egyszer sportol, s mindössze 23,0 százalékuk teljesíti a rekreációs minimumszintet. Sajnos, a 2019-ben megismételt, reprezentatív felmérés eredményei (N=6558) nem mutattak számottevő javulást mindebben, sőt a nem sportolók részesedése 45 százalék körüli értékre emelkedett (PALUSEK – SZÉKELY 2020).

A hallgatók sportolási szokásaiban – csakúgy, mint a hazai, vagy az európai felnőtt lakosság egészének esetében (SPECIAL EUROBAROMETER 2018; KSH, 2021) – nemenkénti eltérések is tapasztalhatók. A férfiak nagyobb arányban sportolnak, mint a nők, noha az utóbbiak részvétele – a szabadidősportoknak köszönhetően – újabban élénkülni kezdett (FÁBRI 2002; PERÉNYI 2013; PFAU 2016; PORCS – MOLNÁR 2019). Az inaktív hallgatók körében azonban még mindig lényegesen több a nő, mint a férfi (PERÉNYI 2013; PFAU – MÉSZÁROS 2021).

A sportágválasztásában nemek közötti hasonlóságok és különbségek egyaránt felfedezhetők. A futást, úszást és kerékpározást mindkét nem szívesen választja. A nők főként az aerobik- és „tornajellegű” mozgásokat kedvelik (SZABÓ 2005), prioritásnak tekintve, hogy a mozgáslehetőség megfizethető legyen, ne igényeljen nagyobb befektetést, extra felszerelést és egyedül is lehessen végezni. Ezzel szemben a férfiak inkább a baráti társaság, egyéni képességeik, családi hagyományaik és az „új divat” alapján választanak sportágot (KOZMA et al. 2016). Leginkább a labdarúgást (kispályás, ill. teremfocit) és a konditermi edzést favorizálják (KOSZTIN – BALATONI 2021; KOVÁCS 2021).

A sportmotivációk között fiatalabb életkorban főként a külső (extrinzik) hajtóerők (pl. siker, győzelem elérése, teljesítmény jutalma) dominálnak, majd az idő múlásával, a belső (intrinzik) orientációjú motivációk (pl. fejlődésre, élmények átélésére) kerülnek túlsúlyba a szabadidő-sportban (CAMPBELL et al. 2001). INGLEDEW és MARKLAND (2008) úgy találta, hogy a testalkattal/testsúllyal kapcsolatos motívumok fokozzák a külső, míg a társadalmi szerepvállalással kapcsolatosak a belső szabályozást. Az egészséghez/fitneszhez kötődő motívumok az „azonosuláson keresztüli” (identified) vezérlést, azaz a tudatosan értékelt cselekvés szerepét növelik a sportolóban.

A hazai vizsgálatok az egyetemisták sportmotivációi közül leginkább az egészségtudatosságot, a sportolás okozta örömet, a fittség megőrzését, a kikapcsolódást, valamint az alakformálást emelik ki (KOZMA et al. 2015; PORCS – MOLNÁR 2019; KOVÁCS 2021; OLÁH et al. 2022). KOSZTIN ÉS BALATONI (2021) szekunder források alapján úgy találta, a sportolást mindenekelőtt a kikapcsolódás, a fitsségi szint növelése, az alakformálás, az egészségmegőrzés, valamint a baráti társaságok légköre ösztönzi. VERES és munkatársai (2021) (N=101) a sportmotivációs driverek közül az elvárásoknak való megfelelést, a mindennapi életből való „kiszabadulást” és a sport izgalmát találták a legerősebbnek. Ugyanakkor a rendszeres testmozgás és az egészség kapcsolata lassan magától értetődő megfeleltetésnek tekinthető (SZÉKELY – PALUSEK 2021).

A szakirodalom nemenkénti különbségekről is beszámol az aktuális sportmotivációk kapcsán: a fiatal férfiak számára az erőnlét fejlesztése, az örömszerzés, a versengés, a kapcsolattartás és -építés élvez prioritást, míg a nőket az alakformálás, a testsúlykontroll és az egészség ösztökéli jobban. A motiváció mindamellettt összefügg a hallgató által üzött sportág jellegével is. Az egyéni sportolók számára a fitsségi és egészségi állapot javítása, a testformálás, testsúlykontroll a fő mozgatóerő. A csapatsportolók inkább az örömszerzésre és a közösségre irányuló motivációkról számolnak be, míg a páros küzdelmeket vívó sportolókat az új képességek, új ismeretek megszerzése, valamint a sport általi társadalmi beilleszkedés nagyobb esélye inspirálja (KILPATRICK et al. 2005; PERÉNYI 2013; PFAU 2014; KOZMA et al. 2015; PORCS – MOLNÁR 2019; SZÉKELY et al. 2019; KOVÁCS 2021).

A hetente többször is sportoló fiatalok nagyobb örömeiket lelik a sportban, mint a ritkábban mozgók (KOZMA et al. 2016). De nem csak a testedzés okozta jó testi-lelki közérzet miatt, hanem azért is, mert a sportolás során könnyedén alakíthatók ki és tarthatók fenn társas kapcsolatok, a társadalmi kirekesztés pedig egyáltalán nem jellemző (PAGE et al. 2007; FÖLDESI 2010). A társas környezet vonzerejét illetően azonban némileg eltérnek a szakirodalmi adatok. NEULINGER (2007) hazai kutatásai szerint a sportoló egyetemisták számára kortársaik, barátaik jelentik a legjelentősebb hűzőerőt. Ezt támasztják alá KERESZTES (2015) szegedi felmérései (N=515) is, mely szerint az egyetemisták 56 százaléka barátaival, 11 százaléka csoporttársaival sportol és mindössze 25 százalékuk egyedül. Ugyanakkor a Magyar Egyetemi-Főiskolai Sportszövetség (MEFS) vizsgálatai szerint a rendszeresen sportoló hallgatók 54 százaléka főként egyedül, legfeljebb alkalmi társakkal mozog, egyetemi, főiskolai csapatban vagy klubban 9 százalék, míg 5 százalék egyetemen kívüli sportegyesületben sportol (POGÁTSÁ 2012 idézi KOVÁCS 2015). A társakkal való sportolásra egyes források (KOZMA et al. 2016) szerint a férfiak, más vizsgálatok (NEULINGER 2007; GÁL 2008) szerint pedig a nők részéről mutatkozik nagyobb igény.

AZ EGYETEMI SPORTSZOLGÁLTATÁSOK

Az egyetemi sportszolgáltatások kínálatát, s ezzel együtt a hallgatók sportolási szokásait a földrajzi, települési adottságok változó mértékben befolyásolják. A sportszolgáltatások a rendelkezésre álló erőforrások olyan felhasználását jelentik, melyek célja, hogy a sportfogyasztó fizikai állapotának változásán keresztül „hozzáadott értéket” állítsanak elő (DEMETER – GELEI 2002). A rendelkezésre álló erőforrások – STOCKER és munkatársai (2015) felfogásának adaptálásával – lehetnek

tárgyasult (pl. sportlétesítmények, sportfelszerelések, pénzügyi eszközök), emberi (pl. hallgatók és oktatók összetétele, motivációja, kommunikációs készségei), kapcsolati (pl. sportszakmai kapcsolatok, partnerek, szponzorok, védjegy, arculat), valamint szervezeti tőkeerőforrások (pl. formális és informális tervezési és feladatmegosztási rendszer, szervezeti kultúra). Mindehhez hozzáadódnak a szolgáltatásokkal szorosan összefonódó, közös gondolkodást, tervezést és cselekvést igénylő szakmai területek (pl. sporttudományi képzés, kutatás) erőforrásai, amiből egyenesen következik, hogy a három sportszakmai terület (képzés+kutatás+szolgáltatás) fejlesztését szolgáló kapacitások bővítését célszerű lehet együttes tervezéssel, közös koordinációval megvalósítani.

A hallgatók alacsony sportolási arányaiban a hazai egyetemek sportszolgáltatásainak hiányosságai is tükröződnek. Annak ellenére ugyanis, hogy a hallgatói vélemények többsége (86%) szerint azokat a felsőoktatási intézménynek(!) kellene biztosítania, országos átlagban csak minden harmadik hallgató sportol kampuszán belül (SZÉKELY 2015). Fővárosi egyetemeken végzett felmérések szerint (N=619) 2010-ben a legtöbb hallgató, (38%) városi közterületeken mozgott, iskolai sportpályákon 31 százalék, otthon 30 százalék, egyesületi pályákon pedig 23 százalék (több választ is megjelölhettek) (KOZMA et al. 2016). Az egyetemi sportkínálattal PFAU (2016) vizsgálatai szerint inkább nők, KOVÁCS (2021) határon túli egyetemeket is bevonó felmérése szerint inkább a férfiak élnek.

Mindamellet a hallgatók közül egyre többen és egyre többet hajlandók költeni a sportra (PALUSEK – SZÉKELY 2020). KOZMA és munkatársai (2016) szerint, akik gyakrabban sportolnak, többet is fizetnek a szolgáltatásokért, s ebben a vonatkozásban nincsenek nemenkénti eltérések. 2010-ben ugyanis a hazai hallgatók kétharmada vett igénybe üzleti alapú sportszolgáltatást, melyben a legfontosabb választási szempontnak az elérhető ár, majd sorrendben a megközelíthetőség, a nyitvatartási idő, a hely belső állapota, színvonala, a minőségi sportolás lehetősége, a megfelelő „személyzet”, valamint a vendégkör összetétele mutatkozott.

A testmozgást támogató egyetemi, főiskolai milió tehát mint „intézményi hatás”, egyrészt sokat segíthet hiányos sportszocializáció hátrányainak kiküszöbölésében, másrészt mérsékelheti a rendszeres testmozgást gátló egzisztenciális különbségeket is (FÁBRI 2002; KOVÁCS et al. 2016). Ezért egyetlen felsőoktatási intézmény sem mondhat le a sportot (nem csak közhelyekben!) támogató szervezeti kultúra kialakításáról, az átgondolt sportstratégiáról, a sportszolgáltatást biztosító szakemberekről, valamint a vonzó sportinfrastruktúráról (BALOGH 2015; GYÖRI 2019).

A SPORT HELYZETE A SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEMEN

A tizenkét karral működő Szegedi Tudományegyetem (SZTE) az ország negyedik legnagyobb egyeteme, a Dél-Alföld régió tudásközpontja, melynek nemzetközi jelentősége is kiemelkedő. Közel 8 ezer egyetemi dolgozó és 23 ezer fő férőhelyes intézményi infrastruktúra jellemzi. Az egyetem egyre élénkebben kapcsolódik be a nemzetköziesedési folyamatba: egyre több országból, növekvő számban verbuválja hallgatóit (GYÖRI 2018; M. CSÁSZÁR et al. 2019). Mindez azzal is együtt jár, hogy a külföldi diákok – különösen a Nyugat-Európából és a tengeren túlról érkezők – növekvő sportrekreációs keresletet generálnak az egyetemen és a városban.

A fentebb hivatkozott 2011-es MEFS-felmérés szerint (2016) az SZTE hallgatóinak sportolási gyakorisága azonban messze elmaradt a hazai egyetemi átlagtól: a hallgatók mindössze 19

százaléka teljesítette a „rekreációs minimumot”, azaz sportolt az egészségmegőrzéshez szükséges szinten (heti legalább 2-3 alkalommal). Tízből öt (53%) mozogtak hetente egyszer, három (28%) pedig lényegében sohasem. E mutatóval az SZTE 41 felsőoktatási intézmény rangsorában a 27. helyet foglalta el. KERESZTES (2015) ugyancsak az SZTE-n végzett felmérése (N=515) hasonló arányokat talált: a hallgatók közel kétharmada (65%) legalább heti egy alkalommal mozgott, s több mint egyharmada (35%) gyakorlatilag sohasem. A szerző a legnépszerűbb sportágaknak sorrendben a „focit”, a futást, a kosárlabdát, a kondizást, az úszást, a küzdősportokat, a kézilabdát, a kerékpározást és röplabdázást találta.

A sportszolgáltatások természetesen nem hiányoznak az SZTE-ről, ám a gyenge mutatókban feltehetően az intézményi hatások erőtlensége tükröződik. A kötelező testnevelésórákat (2 félév) az egyetemi Sportközpont bonyolítja le, mely emellett a szabadidős sportesemények szervezését, illetve az országos egyetemi versenyekre (MEFOB) való nevezés adminisztrációs feladatait is ellátja. További hallgatói sportszolgáltatásokat két egyetemhez kötődő sportklub, a hallgatói önkormányzat egyesülete, az EHÖK SE és a Szegedi Rekreációs Sport Club is biztosít. Az egyetemi sporthoz kapcsolódó sportdiagnosztikai, valamint sportegészségügyi vizsgálatok több kar, intézet, tanszék közreműködésével valósulnak meg.

Az utóbbi években az SZTE sportjának nagy lendületet adott a Széchenyi 2020 pályázatok keretében kiírt komplex program (EFOP-3.4.3-16., 2017-2021), ami a sportszakemberek (testnevelők, edzők, rekreációs szakemberek) képzésért felelős egység, a Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Testnevelési és Sporttudományi Intézet (JGYPK TSTI) tervezésével és szakmai irányításával a valósult meg. Ennek előzményeként a Magyar Egyetemi-Főiskolai Sportszövetség (MEFS) társadalmi vitára bocsátotta (MEFS 2013) a felsőoktatási verseny- és szabadidősportra vonatkozó szakmai koncepcióját (Hajós Alfréd Terv), mely a Magyar Olimpiai Bizottság közreműködésével került minisztériumi felterjesztésre. A MEFS ebben – összhangban a Nemzetközi Egyetemi Sportszövetség (FISU) küldetésnyilatkozatával – konkrét ajánlásokat fogalmazott meg az egyetemi testnevelésre, szabadidősportra, valamint a sportinfrastruktúra-fejlesztésre vonatkozóan.

A Hajós Alfréd Terv szellemében kiírt pályázat megvalósítására a MEFS együttműködési megállapodást kötött felsőoktatási intézményekkel, melyben azok vállalták a hallgatói sportszolgáltatások fejlesztését, hatékonyabb és kommunikációját, kidolgozták az intézményfejlesztési tervhez igazodó saját sportszakmai fejlesztési programjukat. Az SZTE-n a TSTI által kidolgozott Egészségnevelés alprojekt keretében került sor a meglévő hallgatói sport- és egészségnevelési szolgáltatások kínálatának bővítésére, valamint új szolgáltatások kialakítására. A projekt sikeres lebonyolításának hatására – mint az a MEFS legutóbbi, 2019-es felméréseiből ($N_{\text{összes}}=6558$, $N_{\text{SZTE}}=431$) kiderült – a legalább heti 2-3 alkalommal sportoló hallgatók aránya az SZTE-n mintegy duplájára, 37,3 százalékra növekedett.

A pályázati forrásból megvalósult szabadidősport-fejlesztéseken túl az elmúlt évek eredményeként jegyezhető fel továbbá, hogy az egyetem életpálya-modell kialakításával, ösztöndíjjal, tandíjmentességgel támogatja az élsportolókat, aminek fejében az elmúlt években több feltörekvő csapatnál névhasználati jogot szerzett (pl. Naturtex SZTE-SZEDEÁK férfi kosárlabdacsapat, Szeged SZTE női vízilabda-csapat).

Jelen tanulmányunk célja bemutatni a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak aktív sportfogyasztási szokásait, sportmotivációit, különös tekintettel a nemenkénti differenciákra.

Vizsgálatunk kiterjed a sportolási gyakoriságra, a választott sportágakra, a sportolás motivációira, jellegére, helyszínére, szervezésére, társas környezetére, és a sportszolgáltatás-választás szempontjaira. Adatfelvételünk idején még nem álltak rendelkezésünkre a MEFS legfrissebb, 2019-es mérésének eredményei.

Hipotéziseink a következők: (H1) a legalább heti 2-3 alkalommal sportolók aránya a 2011-es felmérés óta növekedett. Nemenkénti különbségek tapasztalhatók (H2) a sportolás gyakoriságában, (H3) a sportágválasztásban, (H4) a sportolás elkezdésének motivációjában, (H5) az aktuális sportolási motivációban, (H6) a sportolói közösségekben való részvételben, (H7) a versenymotivációban, (H8) a sportolás szervezésében, (H9) sportolás helyszíne tekintetében, valamint (H10) a sportszolgáltatás-választás szempontjaiban.

KUTATÁSI ANYAG ÉS MÓDSZER

Adatfelvételünkre 2020. szeptember 17. és október 6. között, az első COVID-19 hullámot követően, a járványügyi korlátozások feloldása idején került sor, amikor a hallgatók jelenléti oktatás mellett szabadon vehettek részt közösségi tevékenységekben. A lekérdezés elektronikus úton, kényelmi mintavétellel, az SZTE Coospace tanulmányi rendszerében közzétett anonim kérdőív segítségével történt. A 16393 hallgató számára kiküldött kérdőívet 2711-en töltötték ki (17%), melyből az adattisztítást követően 2621 fős mintánk maradt. A kérdéssort, mely 23 zárt és 7 nyitott kérdést tartalmazott, a Stratégiai Főigazgatóság és a TSTI munkatársai állították össze. A mérőeszköz a szabadidőeltöltési és sportfogyasztási szokásokon túl szociodemográfiai (nem, életkor, végzettség, lakóhely) és antropometriai (testmagasság, testtömeg) adatokra is rákérdezett. A kitöltők a sportolás motivációival, helyszínével, szervezésével és a sportszolgáltatás-választás szempontjaival kapcsolatban több válaszkategóriát is megjelölhettek. A nominális változók közötti kapcsolatok feltárására a Pearson-féle Khi-négyzet (χ^2) függetlenségi vizsgálatot alkalmaztuk.

EREDMÉNYEK

A kitöltők (N=2621) 35,4 százaléka férfi ($n_f=928$), 64,5 százaléka nő ($n_n=1639$). Kormegoszlás szerint 82,2 százalék 18-25 éves, 12,8 százalék 26-35 éves, 5,0 százalék 36 évesnél idősebb. A hallgatók a legnagyobb arányban (38,0%) heti egyszer mozognak, de közel ugyanennyien (37,4%) sportolnak legalább heti kétszer (1. táblázat). A válaszadók közel egynegyed része csupán havi 1-2 alkalommal, vagy sohasem sportol. A nemenkénti differenciák számottevőek ($p<0,001$). A férfiak és nők részvételi arányai csak a heti egyszeri testmozgást tekintve közelítenek. Míg a mindennapos sportolás esetében a férfiak részesedése meghaladja a nőkéét, addig a heti 2-3, illetve 4-5 sportolási alkalom tekintetében a nők oldalára billen a mérleg. Az egészségvédelem szempontjából elégtelennek tekinthető havi 1-2 alkalommal, vagy a teljes inaktivitást tekintve a férfiak állnak rosszabbul, noha mindkét nemet vizsgálva a legkevesebb azok száma, akik sohasem sportolnak (7,5 és 6,3%).

1. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak sportolási gyakorisága nemenként

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Sportolási gyakoriság				40,3*** (p<0,001)
Minden nap	194 (7,4%)	80 (8,6%)	114 (6,7%)	
Hetente 4-5 alkalommal	303 (11,6%)	91 (9,8%)	212 (12,5%)	
Hetente 2-3 alkalommal	481 (18,4%)	129 (13,9%)	352 (20,8%)	
Hetente 1 alkalommal	995 (38,0%)	348 (37,5%)	647 (38,2%)	
Havonta 1-2 alkalommal	471 (18,0%)	209 (22,5%)	262 (15,5%)	
Soha	176 (6,7%)	70 (7,6%)	106 (6,3%)	
<i>Nem válaszolt</i>	<i>1 (0,0%)</i>	<i>1 (0,0%)</i>	<i>0 (0,0%)</i>	

A legkedveltebb mozgásformák a teljes mintában és mindkét nem esetében külön-külön a fitness valamelyik irányzatát képviselik (konditermi edzés, zenés-táncos mozgásprogramok), de a preferenciákban igen erős nemenkénti különbség ($p < 0,001$) mutatkozik (2. táblázat). A teljes mintát tekintve összességében a futás és a kerékpározás szerepel a 2-3. helyen, de a férfiaknál a labdarúgás a 2., a kerékpározás a 3. és a futás csak a 4., míg a nők a fitness után 2. helyen a futást, a 3. helyen a jógát jelölték meg. A jóga mellett a nőket jobban vonzza a lovaglás is: nyolcszor annyian jógáznak és lovagolnak, mint a férfiak. A küzdő- és a csapatsportokat kétszer több férfi választja, mint nő. A sportjátékok közül a nők röplabdázást, a férfiak – a labdarúgás mellett – a kosárlabdázást favorizálják. Az úszást mindkét nem képviselői egyformán kedvelik.

2. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak legszívesebben üzött sportágai

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Legszívesebben üzött sportág				47,0*** (p<0,001)
Fitnessz	659 (25,0%)	215 (26,6%)	444 (29,5%)	
Futás	255 (9,7%)	76 (9,4%)	179 (11,9%)	
Kerékpározás	219 (8,4%)	90 (11,2%)	129 (8,6%)	
Jóga	183 (7,0%)	11 (1,4%)	172 (11,4%)	
Úszás	138 (5,3%)	53 (6,6%)	85 (5,7%)	
Lovaglás	135 (5,2%)	8 (1,0%)	127 (8,4%)	
Röplabda	124 (4,7%)	23 (2,9%)	101 (6,7%)	
Labdarúgás	113 (4,3%)	102 (12,6%)	11 (0,7%)	
Küzdősportok	90 (3,4%)	48 (5,9%)	42 (2,8%)	
Kosárlabda	67 (2,6%)	40 (5,0%)	27 (1,8%)	
Kézilabda	47 (1,8%)	13 (1,7%)	33 (2,2%)	
Tenisz	37 (1,4%)	11 (1,4%)	26 (1,7%)	
Asztalitenisz	26 (1,0%)	13 (1,6%)	13 (0,9%)	
Fallabda	14 (0,5%)	7 (0,9%)	7 (0,5%)	
Egyéb	203 (7,7%)	96 (11,9%)	107 (7,1%)	
Nem válaszolt	311 (11,9%)	121(13,0%)	190 (11,2%)	

A 3. táblázat a sportolási motivációk két fontos forrását szemlélteti. A sportolás megkezdésének ösztönzője tekintetében („Ki motiválta Önt a sportolás elkezdésében?”) a férfiak és nők válaszai jelentősen eltértek ($p < 0,001$). Hasonlóság, hogy mindkét nem hasonló arányban (83,7-84,7%) belső készítésnek tulajdonítja a sportolás elkezdését, továbbá a külső motivációs tényezők közül azonos sorrendben említik a barátokat, a szülőket és általában a társas környezetet. Mindamelllett a nők sportolási hajlandóságára valamivel nagyobb hatást gyakoroltak közvetlen családtagjaik (szülei, testvéreik) és testnevelő tanáraik, mint a férfiakéra, akiket barátaik és élsportoló példaképeik ösztönöztek jobban.

Az aktuális sportolási inspirációban („Mi a fő motivációja annak, hogy sportol?”) nincs szignifikáns nemenkénti elérés ($p > 0,05$). 10-ből 7-en elsősorban az egészségmegőrzés, illetve ugyanennyien a kikapcsolódás, feszültségoldás céljából sportolnak, míg 6-an a szebb, sportosabb testalkat reményében. A társaság „kedvéért” 10-ből csak 2-en járnak mozogni, s mindössze 1 főt motivál a jobb sporteredmények elérése.

3. táblázat: A Szegei Tudományegyetem hallgatóinak sportolási motivációja nemenkénti bontásban

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
A sportolás elkezdését motiváló személy/ek)¹				38,2*** (p<0,001)
Önmaga	2021 (84,3%)	706 (83,7%)	1315 (84,7%)	
Szülő	515 (21,5%)	174 (20,6%)	341 (22,0%)	
Testvér	173 (7,2%)	50 (5,9%)	123 (7,9%)	
Rokon	87 (3,6%)	33 (3,9%)	54 (3,5%)	
Testnevelő tanár	104 (4,3%)	30 (3,6%)	74 (4,8%)	
Barát	693 (28,9%)	263 (31,2%)	430 (27,7%)	
Társas környezet	339 (14,1%)	124 (14,7%)	215 (13,8%)	
Élsportoló	128 (5,3%)	73 (8,7%)	55 (3,5%)	
A sportolás aktuális motivációja¹				
Szebb külső (testalkat)	1521 (63,5%)	537 (63,8%)	984 (63,3%)	
Eredmények	224 (9,3%)	87 (10,3%)	137 (8,8%)	
Egészségmegőrzés	1740 (72,6%)	609 (72,3%)	1131 (72,8%)	5,7 (p>0,05)
Feszültségoldás, kikapcsolódás	1728 (72,1%)	590 (70,1%)	1138 (73,2%)	
Társaság	464 (19,4%)	154 (18,3%)	310 (19,9%)	
Egyéb	49 (2,0%)	15 (1,8%)	34 (2,2%)	

¹Megjegyzés: A kitöltők több választ is megjelölhettek

Ami a sportolás társas aspektusait illeti azonban, a megkérdezettek kevéssel (4,1%-ponttal) magasabb aránya sportol szívesebben közösségben, mint egyedül (4. táblázat). A nemek tekintetében azonban igen erősen szignifikáns (p<0,001) különbség adódik: férfiak nagyobb előszeretettel keresik a sportolói közösségeket, mint a nők.

4. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak sportolói közösségekben való részvétele

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Sportolás egyedül/ csoportosan				13,8*** (p<0,001)
Egyedül	1154 (44,0%)	360 (38,8%)	794 (46,9%)	
Közösségben	1260 (48,1%)	484 (52,2%)	776 (45,8%)	
<i>Nem válaszolt</i>	207 (7,9%)	84 (9,1%)	123 (7,3%)	

A versenymotiváció összefügg a sportolás szintjével, ami nemenként igen jelentős mértékben eltér (p<0,001) (5. táblázat). A kérdésre válaszolók bő kétharmada vesz részt különböző szintű sportversenyeken, a fennmaradó hányad nem versenyzett még, s nagyobb részt nem is tervezi. A nemzetközi versenyeken, szakszövetségi bajnokságokban, és egyéb országos, megyei és helyi szintű versenyeken a férfiak 8,2 százalékponttal magasabb arányban indulnak, mint a nők, ám a különbség elsősorban az alacsonyabb (megyei, települési) szintű bajnokságokban való indulásnak köszönhető. A nemzetközi szinten versenyzők száma és aránya mindkét nem esetében alacsony (férfiak 20 fő, nők 22 fő). A szabadidősporthoz kapcsolódó, nagy tömegeket megmozgató versenyek iránt azonban a gyengébb nem képviselői érdeklődnek jobban (56,9%). Versenyzői múlttal a nők közül kevesebben rendelkeznek és a jövőben sem kívánnak annyian versenyezni, mint a férfiak.

5. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak legmagasabb versenyzési szintje

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Versenyzési szint				51,7*** (p<0,001)
Nemzetközi verseny	42 (1,6 %)	20 (2,4%)	22 (1,4%)	
Országos bajnokság, MEFOB	137 (5,3%)	57 (6,8%)	80 (5,1%)	
Megyei és helyi szintű. versenyek	152 (5,8%)	84 (9,9%)	68 (4,4%)	
Hobbi és tömegsport versenyek	1321 (50,4%)	433 (51,2%)	888 (56,9%)	
Nem versenyzett, de a jövőben valószínűleg fog	58 (2,2%)	28 (3,3%)	30 (1,8%)	
Nem versenyzett és nem is tervezi	697 (26,6%)	223 (26,4%)	474 (30,3%)	
<i>Nem válaszolt</i>	214 (8,2%)	83 (8,9%)	131 (7,7%)	

A sportolás helyszínét tekintve három opció is közel azonos súllyal szerepel. A hallgatók a legszívesebben speciális sportszolgáltatók létesítményeiben (pl. kondicionáló terem, uszoda, tenispálya, tornaterem) (45,9%), vagy otthon mozognak (44,2%), de közel azonos arányban (41,1%) használják ki a parkok, közterületek szabadtéri sportrekreációs lehetőségeit is (pl.

futópályák, szabadtéri fitnesseszközök). Az egyetemi sportlétesítményeket meglehetősen kevesen (13,1%) veszik igénybe, csakúgy, mint a sportegyesületek, vagy a kollégiumok pályáit, torna- és konditermeit. A nemenkénti különbségek markánsak ($p < 0,001$), a férfiak nagyobb arányban használják a külső sportszolgáltatók helyszíneit, a zöldterületek kínálatát, az egyesületi pályákat és a kollégiumi lehetőségeket. Velük szemben a nők szívesebben sportolnak otthon és az egyetemi létesítményekben (6. táblázat).

6. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak sportolási helyszíne nemenkénti bontásban

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Hol sportol?¹				97,9*** (p<0,001)
Arra specializálódott szolgáltatóhelyiségekben	1107 (45,9%)	410 (48,6%)	697 (44,4%)	
Parkok, közterület	991 (41,1%)	376 (44,6%)	615 (39,2%)	
Kollégiumban	182 (7,5%)	72 (8,5%)	110 (7,0%)	
Otthon	1065 (44,2%)	289 (34,3%)	776 (49,5%)	
Egyetemi sportlétesítmény	316 (13,1%)	109 (12,9%)	207 (13,2%)	
Sportegyesületi sportpálya	264 (10,9%)	135 (16,0%)	129 (8,2%)	

¹Megjegyzés: A kitöltők több választ is megjelölhettek

A sportolás szervezeti formáit illetően elmondható, hogy minden ötödik hallgató (21,3%) jár el külső sportegyesületek edzéseire, míg az egyetemi sportközpont szervezésében mintegy 6,9 százalékuk mozog. A két egyetemhez kötődő sportklub (Szegedi RSC, EHÖK SE) a hallgatók csak töredék részét képes aktivizálni (0,4% és 0,2%).

Ha a választási sorrenden nem is, az arányok tekintetében tetten érhetők a nemenként eltérő preferenciák (7. táblázat). A férfiak nagyobb arányban választják az egyesületi edzéseket és a baráti szervezést, míg a nők az önálló sportolást részesítik előnyben, de többen választják az egyetemi szervezésű mozgásprogramokat is, mint a férfiak.

7. táblázat. A Szegedi Tudományegyetem hallgatói sportjának szervezése nemenkénti bontásban

	Teljes (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Milyen szervezésben sportol¹				49,7*** (p<0,001)
SZTE	166 (6,9%)	50 (5,9%)	116 (7,5%)	
EHÖK SE	5 (0,2%)	4 (0,5%)	1 (0,1%)	
Szegedi Rekreációs SC	10 (0,4%)	4 (0,5%)	6 (0,4%)	
Egyetemen kívüli sportklub	510 (21,3%)	204 (24,3%)	306 (19,7%)	
Barátokkal	847 (35,4%)	354 (42,1%)	493 (31,7%)	
Önállóan	1846 (77,1%)	616 (73,2%)	1230 (79,2%)	

¹Megjegyzés: A kitöltők több választ is megjelölhettek

A sportszolgáltatás-választás szempontjai között az elsők között az elérhető ár (69,8%) és a helyszín könnyű megközelíthetősége (44,4%) szerepel (8. táblázat). Háromból egy hallgató ítéli fontosnak a hosszú nyitvatartási időt, illetve a minőségi sportolás lehetőségét. Minden negyedik kitöltő tartja lényegesnek a sportlétesítmény kifogástalan állapotát és a sportszakemberek támogató jelenlétét, minden ötödik pedig a többféle sportág választásának lehetőségét. Az egyidőben, együtt sportoló vendégkör, a sporthelyszínt körülvevő külső környezet és a kiegészítő szolgáltatások elérhetősége kevésbé bizonyult meghatározónak. A nemenkénti preferenciák tekintetében igen jelentős különbség (p<0,001) mutatkozik. A férfiak számára nagyobb jelentőséggel bír a minőségi sport elérhetősége, a létesítmények és a külső környezet állapota, a vendégkör összetétele és a kiegészítő szolgáltatások hozzáférhetősége. Ezzel szemben a nők nagyobb igényt formálnak a felkészült sportszakemberekre, a nagyobb sportágválasztási lehetőségre és a megfizethető árra. A nyitvatartási idő hossza és a könnyű elérhetőség mindkét nem számára egyaránt fontos.

A fizetős szolgáltatás igénybevételéről nyilatkozó hallgatók (n=2401) kevesebb, mint fele (44,7%-a) hajlandó fizetni a sportszolgáltatásért, s e tekintetben nincs jelentős nemenkénti differencia (p>0,05). Ugyanakkor az aktív sportfogyasztásra fordított havi kiadásról csak minden második kitöltő (49,3%) nyilatkozott, s ebben a nők valamivel tartózkodóbbnak mutatkoztak, mint a férfiak.

Az összes kitöltő 26,8 százaléka, vagyis az értékelhető választ adó hallgatók (n=1293) több mint fele 4000-10000 Ft közötti összeget költ havonta sportra, egyharmada 4000 Ft-nál kevesebbet. A legmagasabb 10 ezer Ft feletti kategóriába a kitöltők 13,5 százaléka került. A költési hajlandóság azonban nemenként nem tér el szignifikáns mértékben egymástól (p>0,05).

8. táblázat: A Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak legfontosabb szempontjai a sportszolgáltatás választásánál

	Teljes minta (N=2621)	Férfi (n _f =928)	Nő (n _n =1693)	X ²
Szempontok a szabadidő/rekreáció terén¹				80,21 *** (p<0,001)
Elérhető ár	1829 (69,8%)	589 (63,5%)	1240 (73,2%)	
Könnyű megközelíthetőség	1165 (44,4%)	402 (43,3%)	763 (45,1%)	
Széles időszávú nyitvatartási idő	917 (35,0%)	340 (36,6%)	577 (34,1%)	
Minőségi sportolási lehetőség	909 (34,7%)	362 (39,0%)	547 (32,3%)	
Színvonalas állapot	710 (27,1%)	290 (31,3%)	420 (24,8%)	
Felkészült szakemberek	628 (24,0%)	166 (17,9%)	462 (27,3%)	
Választási lehetőség a sportágak között	511 (19,5%)	130 (14,0%)	381 (22,5%)	
Látogatói-, vendégkör	155 (5,9%)	62 (6,7%)	93 (5,5%)	
Külső fizikai környezet	51 (1,9%)	25 (2,7%)	26 (1,5%)	
Kiegészítő szolgáltatások	40 (1,5%)	21 (2,3%)	19 (1,1%)	
Fizetős szolgáltatás igénybevétele				2,02 (p>0,05)
Igen	1074 (41,0%)	390 (42,0%)	684 (40,4%)	
Nem	1327 (50,6%)	445 (48,0%)	882 (52,1%)	
<i>Nem válaszolt</i>	<i>220 (8,4%)</i>	<i>93 (10,0%)</i>	<i>127 (7,5%)</i>	
Havi kiadás a választott sportszolgáltatásra				6,06 (p>0,05)
2.000 Ft-nál kevesebb	176 (6,7%)	66 (7,1%)	110 (6,5%)	
2.000-4.000 Ft	241 (9,2%)	88 (9,5%)	153 (9,0%)	
4.000-6.000 Ft	337 (12,9%)	134 (14,4%)	203 (12,0%)	
6.000-10.000 Ft	365 (13,9%)	136 (14,7%)	229 (13,5%)	
10.000 Ft fölött	174 (6,6%)	58 (6,3%)	116 (6,9%)	
<i>Nem válaszolt</i>	<i>1328 (50,7%)</i>	<i>446 (48,1%)</i>	<i>882 (52,1%)</i>	

¹Megjegyzés: A kitöltők több választ is megjelölhettek

DISZKUSSZIÓ

Vizsgálatunkban (N=2621) a rendszeresen, legalább heti egy alkalommal sportoló hallgatók részesedését az SZTE-n 75,4 százalékknak találtuk, ami nagyságrendileg hasonlít a hazai felmérések eredményeihez (PFAU 2016; KOSZTIN – BALATONI 2021). Az egészségvédelem szempontjából hatásosnak tekinthető, legalább heti 2-3 sportolási alkalmat teljesítők aránya a 2011-es nagy mintás (N=1333) felmérés (MEFS 2016) óta a duplájára (18,7%-ról 37,4%-ra) emelkedett, vagyis feltételezésünk (H1) beigazolódott. Ez az arány szinte tökéletesen megegyezik azzal, mint amit egy évvel korábban a MEFS reprezentatív mintán (N=431) az SZTE-n mért (37,3%) (MEFS 2021a). Felmérésünk idején ez utóbbi eredmények még nem kerültek nyilvánosságra.

A heti egy alkalommal mozgók arányát a MEFS legutóbbi mérési eredményeihez viszonyítva lényegesen magasabbnak (17,2% vs. 38,0%), az inaktívakét (ritkán, vagy sohasem sportolóként) pedig alacsonyabbnak (45,5% vs. 24,7%) találtuk. Mutatóink kedvezőbbek továbbá, mint KERESZTES (2015) SZTE-n mért eredményei, aki a heti 1-2 alkalommal sportolók arányát 26,2 százalékknak, az inaktívak hányadát pedig 25,8% százalékknak találta. A korábinál kedvezőbb képet mutató felmérési eredményeinkhez vitathatatlanul hozzájárult az EFOP-3.4.3-16. pályázat Egészségnevelés alprojektje (2017-2021), melynek megvalósítása során az SZTE pályázati finanszírozással, kampuszon belül biztosíthatott térítésmentes sportolási lehetőségeket és sportmotivációs programokat hallgatói számára. Nem kizárt persze az sem, hogy a javuló eredményekben a sportolás népszerűségének és a barátokkal eltöltött idő fontosságának növekvő tendenciái (KOZMA et al. 2016) is tükröződnek.

Elemzésünk alátámasztotta a sportolás gyakoriságában feltételezett nemenkénti eltérést (H2), ám szemben a szakirodalmi megállapításokkal (FÁBRI 2002; PERÉNYI 2013; PFAU 2016, 2021; KOSZTIN – BALATONI 2021), nem a férfiak, hanem a nők vettek részt nagyobb arányban a rendszeres szabadidős testedzésben. Noha a minden nap sportoló férfiak részesedése még 1,9 százalékponttal meghaladta a nőkéét, a heti 2-3, vagy a 4-5 alkalmas gyakoriságot tekintve a nők már jobban teljesítettek, azaz e két kategóriába minden harmadik nő és csak minden negyedik férfi került be. Mindazonáltal a férfi hallgatók jóval nagyobb hányada bizonyult ritkán, vagy sohasem sportolónak (inaktívnak), mint a nőké, ami szintén ellentmond a korábbi vizsgálatok eredményeinek (FÁBRI 2002; PERÉNYI 2013; PFAU 2016; PFAU – Mészáros 2021).

A sportágválasztásban – megegyezően a szakirodalmi adatokkal – Szegeden is előnyt élveznek azok az egyéni sportok (futás, kondizás, aerobik, kerékpározás), amelyek nem igényelnek komolyabb előkészületet és bonyolult motorikus képességeket (KOZMA et al. 2016; KOSZTIN – BALATONI 2021; KOVÁCS 2021). A legkelendőbb mozgásformák mindkét nem esetében a fitness kategóriájába tartoztak, amiben feltehetően tükröződik a reklámok által közvetített társadalmi ideálok (vékony nők, izmos férfiak) ösztönző hatása is (KERESZTES 2009). Mérésünk eredményei nagyban hasonlítanak a MEFS (2021b) legutóbbi eredményeihez, ám szembeötlő különbség, hogy az országos listán ötödik helyet elfoglaló labdarúgás (nagy pályás, kispályás, futsal), az SZTE-n csak a nyolcadik helyet érte el, s a fittségi és állóképességi sportokon kívül megelőzi azt a joga, az úszás, a lovaglás és a röplabdázás is. Elemzésünk igazolta az országos szinten is jelentkező, nemenként eltérő sportágválasztási preferenciákat (H3), pl. a kerékpározás, labdarúgás, kosárlabdázás és a küzdősportok keresettebbek a férfiak körében, míg a futást, a jógát, a lovaglást és a röplabdázást inkább a nők választják.

A hallgatók többsége saját döntésének tudta be a sportolás elkezdését, ami már fiatalabb életkorban is jellemző (BUCKWORTH 2000; HUMPEL et al. 2002; KERESZTES et al. 2008), még, ha nem is ilyen magas arányban. A barátok, szülők, testvérek ösztönző hatása ugyancsak tetten érhető. A sportolás elkezdésének motivációjában feltételezett nemenkénti eltérések (H4) határozottak és egybecsengenek azokkal a korábbi megállapításokkal, miszerint a fiúkat/férfiakat barátaik és példaképeik erősebben motiválják, mint a lányokat/nőket, akik viszont inkább testvéreikre tekintenek mintaként, de testnevelő tanáraik elvárásainak is jobban igyekeznek megfelelni (KERESZTES et al. 2008).

Vizsgálataink alátámasztották továbbá azokat a kutatási eredményeket, melyek szerint a legfontosabb aktuális sportmotiváció az egészségmegőrzés, a feszültségoldás, kikapcsolódás, valamint a testformálás (NEULINGER 2007; KOVÁCS 2011; SZABÓ 2013; PORCS – MOLNÁR 2019; KOVÁCS 2021; SZÉKELY – PALUSEK 2021; OLÁH et al. 2022). Ugyanakkor – szemben egyes szakirodalmi megállapításokkal (KILPATRICK et al. 2005; PERÉNYI 2013; PFAU 2014; KOZMA et al. 2016; PORCS – MOLNÁR 2019; KOVÁCS 2021) – ebben a vonatkozásban nem tudunk szignifikáns nemenkénti különbségekről beszámolni, azaz ötödik hipotézisünk (H5) nem teljesült. A férfiak „felzárkózása” a nők mellé a „szebb külső” kialakítását illetően a külső motivációs szabályozás, azaz a társadalmi elvárásoknak való megfelelés erősödésére utal (INGLEDEW – MARKLAND 2008; VERES et al. 2021). Feltűnő, az is, hogy férfiak és nők számára egyforma hajtóerőt jelentett a társasági együttlét lehetősége (NEULINGER 2007; Gál 2008; KOZMA et al. 2016).

Ha a sportolás aktuális motivációját tekintve nem is jelenik meg nemenként differenciáltan a társaság mint vonzerő, ha választásra kerül sor az egyedül, vagy sportolói közösségben végzett testmozgás között, a férfiak nagyobb előszeretettel keresik közös lehetőségeket, mint a nők (H6). Öt férfi közül kettő, míg ugyanennyi nő közül mindössze egy új valamilyen csapatsportot.

A versenyszerű sportolás tekintetében az SZTE adatai más képzőhelyek adataihoz, vagy az országos eredményekhez (PFAU 2014; KOVÁCS 2017; KOSZTIN – BALATONI 2021) viszonyítva kedvezőbb képet mutatnak. Nemzetközi, országos megyei és helyi szintű szakszövetségi, illetve települési versenyeken a hallgatók 12,7%-a vesz részt, de a válaszadók mintegy fele nyilatkozott akként, hogy szívesen elindul hobbi és tömegsport versenyeken is. Ugyanakkor a férfiak és nők versenyzési szokásaiban szignifikáns különbségek mutathatók ki (H7), a férfiak nagyobb arányban, indulnak hivatalos versenyeken, mint a nők, akik csekélyebb számban rendelkeznek versenyzői múlttal és kevesebben is tervezik a jövőbeni versenyzést.

Vizsgálatunk kiterjedt a szegedi hallgatók sportolási helyszínének és szervezési hátterének feltárására is. A válaszadók körülbelül háromnegyed része önmaga szervezi sportolását, de ezen túl a nemenkénti különbségek is kimutathatók (H8). A férfiak nagyobb örömmel mozognak együtt barátaikkal, ezért szívesebben vesznek részt sportegyesületi edzéseken, mint a nők. A különféle sportklubokban, -egyesületekben a férfiak körülbelül egynegyed-, a nők egyötöd része sportol. Természetesnek tekinthető, hogy önkormányzati intézmények, létesítmények hozzájárulnak a fiatalok aktív szabadidő eltöltéséhez (JANCSÁK 2007).

Az egyetem szervezésében arányában csak kevesen mozognak (férfiak 5,8%, nők 7,5%). Az SZTE-hez kötődő civilszervezetek (sportklubok) – a hallgatói létszámhoz viszonyítva – jelentéktelen szerepet kapnak a sportolási igények kielégítésében, ami azért is lehangoló, mert az egyetemi keretek között működő sportegyesületek eredetileg – és ez így működött Szegeden is – nemcsak az egyetemi (tömeg)sportnak, hanem az országos verseny- és élsportnak is melegágyai

voltak, ezért fontos szerepet játszottak a hazai sportélet színvonalának javításában (JANCSÁK 2014). Az egykori Szegedi Egyetemi Atlétikai Klubhoz hasonlóan minden egyetemi városban megtalálhatók voltak az egyetemi keretek között működő sportegyesületek (pl. Budapesten a BEAC, Debrecenben a DEAC, Pécsen a PEAC), melyek ma is az egyetemi sport és a hazai élsport fellegvárai (JANCSÁK 2019).

A szegedi hallgatók leginkább különféle sportszolgáltatók létesítményeiben, vagy odahaza elégitik ki mozgásigényüket, de sokan használják ki a parkok, közterületek szabadterei sportrekreációs lehetőségeit (pl. futókörök, szabadterei kondiparkok) is. Ez utóbbiak aránya (41%), ami alig tér el KOZMA és munkatársai (2016) Budapesten mért eredményeitől (38%). A sportolás helyszínét illetően a férfiak és a nők preferenciáiban statisztikailag igazolható különbségek adódnak (H9). A férfiak nagyobb arányban élnek az outdoor lehetőségekkel és a sportegyesületi létesítményekkel, míg a nők legszívesebben otthonukban mozognak. Az SZTE sportlétesítményeit a hallgatók alig több, mint egytized része használja, s ebben nincs jelentős eltérés a férfiak (KOVÁCS 2021) és a nők (PFAU 2016) között.

A szakirodalmi adatok szerint a szabadidős sportolási formák választásánál a földrajzi közelség és a mérsékelt anyagi ráfordítás (vagy térítésmentesség) a két legfontosabb tényező (SZABÓ 2013; PFAU 2017), amit vizsgálatunk is alátámasztott. A megkérdezett hallgatók többsége – akárcsak KOZMA és munkatársai (2016) szerint – a sportolás megfizethetőségét, a könnyű megközelíthetőségét, valamint a széles sávú nyitvatartási időt tartotta a fő választási szempontnak. A sportszolgáltatás kiválasztásában nemenkénti preferenciák tükröződtek (H10). A férfiak a minőségi sport elérhetőségét, a létesítmények és a külső környezet állapotát, a vendégkör összetételét és a kiegészítő szolgáltatások hozzáférhetőségét ítélték a legfontosabbnak, míg a nők a felkészült sportszakemberekre, a nagyobb sportágválasztási lehetőségre és az olcsóbb árakra tartottak inkább igényt.

SZABÓ (2013) szerint más egyetemekhez viszonyítva az egyetemi fizetős sportszolgáltatások elérhetősége az SZTE-n meglehetősen széles körű, ugyanakkor adataink szerint a hallgatók mindössze kétötöd része hajlandó fizetni sportszolgáltatásért.

Végezetül szót kell ejtenünk kutatásunk korlátairól. Figyelembe kell vennünk, hogy (1) a sportolási szokásokat mérő kérdőívünk kitöltésére a sporttal „baráti kapcsolatot ápoló” hallgatók esetleg motiváltabbak lehettek, mint a nem sportolók. Számításba kell venni továbbá, hogy (2) felmérésünkbe nagyobb számú nő (1693 fő) kapcsolódott be, mint férfi (928 fő), ami azonban – tekintve, hogy a nők válaszadási hajlandósága nagyobb – nem szokatlan jelenség az önkéntes kérdőívkitöltés alkalmával. Mivel (3) a hipotéziseink alapját képező hazai elemzések általában nem tesznek különbséget a felmért hallgatók munkarendje (nappali, vagy levelező) vonatkozásában, az összehasonlíthatóság céljából az egyetemi adatokat magunk is valamennyi hallgatóra vonatkozóan, egészében kezeltük.

KONKLÚZIÓ

Jelen tanulmány a Szegedi Tudományegyetem hallgatóinak sportolási szokásait és motivációit vizsgálta egy online kérdőíves adatfelvétel segítségével. A nagy mintás, az egyetem hallgatóinak 17%-át elérő kutatás során felmértük a hallgatók sportolási gyakoriságát, a sportolók

sportágankénti megoszlását, versenyzési szintjét, sportolási motivációit, a fizikai aktivitás helyszínét és szervezettségét, valamint a sportszolgáltatás választásának szempontjait. Hipotéziseink a sportfogyasztási szokások nemenkénti különbségeit tekintve egy kivétellel (aktuális sportolási motiváció) beigazolódtak, valamint egy esetben (a sportolás gyakorisága) a várttal ellentétes irányú összefüggést tártunk fel. Felmérésünk alapján megállapítható, hogy a rendszeresen sportoló, az egészségfejlesztő testmozgás szempontjából minimumnak tekinthető legalább heti két-három alkalommal sportolók aránya az elmúlt évtizedben megduplázódott. A nők a rendszeres rekreációs sport tekintetében elkötelezettebbnek mutatkoztak, mint a férfiak, akik viszont a mindennapos sportolási gyakoriságban még előttük járnak. Az inaktivitás veszélyének ma már inkább a férfi hallgatók vannak kitéve. A hallgatók sportágválasztása az egyetemi sport általános hazai tendenciáit tükrözi: az egyéni sportok térnyerése jellemző. A legnépszerűbbek a fitneszirányzatok, valamint a kisebb költségvonzatú egyéni sporttevékenységek, de a férfiak és a nők sportágválasztási preferenciái között különbség mutatkozik. A férfiakat társas környezetük, barátaik, példaképeik, a nőket családtagjaik és testnevelő tanáraik befolyásolták erősebben a sportolás megkezdésében.

A szegedi hallgatók sportmotivációit tekintve első helyen a feszültségoldás és kikapcsolódás, az egészségmegőrzés, valamint a test-, és alakformálás áll, melyben nincsenek számottevő nemenkénti eltérések. A sportoló hallgatók számára nem idegen a versenyzés, a szabadidősportolók is szívesen elindulnak hobbi- és tömegsport-versenyeken. A hivatalos versenyrendszerben a férfiak vesznek részt nagyobb arányban, a nők kevésbé nyitottak arra. A hallgatók háromnegyed része önmaga szervezi sportolását, de a férfiak gyakrabban vesznek részt egyesületi edzéseken, vagy sportolnak barátaikkal, mint a nők. Ebből következik, hogy a férfiak nagyobb arányban használják a sportegyesületi termeket, pályákat, vagy a szabadtéri rekreációs létesítményeket, míg a nők szívesebben mozognak otthon. Az SZTE sportlétesítményeit kevesen, az egyetemi klubok szolgáltatásait elenyésző mértékben veszik igénybe. A hallgatók a sportolási lehetőség megfizethetőségét, a sportolási helyszín megközelíthetőségét és a nyitvatartási időt ítélik meg a legfontosabb szolgáltatás-választási szempontként.

A szegedi egyetemisták többsége szívesen sportol, amit bizonyított az EFOP-3.4.3-16 pályázat Egészségnevelés alprojektjének sikeres megvalósítása is. Kérdéseket vet fel azonban, hogy hasonló mértékű központi finanszírozás nélkül milyen mértékben képes megállni a lábán az SZTE sportja a jövőben, illetve milyen ívben fejlődnek azok a kapcsolati, szervezeti és tárgyasult erőforrások, amelyek mindazt támogatják. Úgy tűnik ugyanis, hogy a sportolók számának növelésében, a mozgásszegény életmód megváltoztatásában csakis rendszerszintű intézkedések foganatosításával lehet jelentős javulást elérni. A jövő értelmiségét szolgáló egyetemi sport kizárólag úgy töltheti be küldetését, ha képes sportolási lehetőségekkel, programokkal, szolgáltatásokkal kiegyenlíteni a szociokulturális hátrányokból fakadó egyenlőtlenségeket, egyúttal képes kihasználni a sport integratív erejét. Mindehhez olyan egyetemi sportmilió kialakítása lenne üdvös, ahol a hallgatók és az oktatók sportaktivitása, sportoló közösségekbe szerveződése egyaránt példaértékű. Mindent összefoglalva bízunk abban, hogy tanulmányunk értékes adalékokkal szolgál a szegedi és a hazai egyetemi sport fejlesztéséhez.

A kutatás létrejöttéért köszönet illeti a Szegedi Tudományegyetem Stratégiai Főigazgatóságát, Testnevelési és Sporttudományi Intézetét, valamint az egyetemi Sportközpontot.

HIVATKOZÁSOK

Ács, Pongrác – Kovács, Antal – Paár, Dávid – Hoffbauer, Márk – Szabó, Péter – Szabó, Tünde – Stocker, Miklós (2020): Comparative analysis of the economic burdens of physical inactivity in Hungary between 2005 and 2017. *BMC Public Health*. 20. évf. 1174. <https://doi.org/10.1186/s12889-020-08478-y>

BALOGH, LÁSZLÓ (2015): *Sport–Culture–Sports Culture*. Szeged, Foundation for Youth Activity and Lifestyle.

BAUER BÉLA – BAZSALYA BALÁZS – BERÉNYI ESZTER – MARIÁN BÉLA – MÁDER MIKLÓS – MOLNÁR ZSUZSANNA – PERÉNYI SZILVIA – PILLÓK PÉTER – ROSTA GERGELY – SÁGVÁRI BENCE – SZABÓ ANDREA – SZABÓ ÁKOS (2009): *Ifjúság 2008. Gyorsjelentés*. Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, Budapest.

BÁCS ZOLTÁN (2011): A magyar sport működési szerkezetének lehetséges szegmense: a felsőoktatási sportszervezetek. *Magyar Sporttudományi Szemle* 12. évf. 47. sz. 21–24.

BERKI TAMÁS – PIKÓ BETTINA (2018): A sport iránti elköteleződés összefüggése a sportolási szokásokkal és demográfiai tényezőkkel serdülő sportolók körében. In Hamar Pál – Köpf Károly (szerk.): *Mozgás - biológia - sport - tudomány: Tanulmányok a 47. Mozgásbiológiai Konferencia előadásaiból*. Magyar Edzők Társasága. 170–180.

BERKI, TAMÁS – PIKÓ, BETTINA – PAGE, RANDY M. (2019): The relationship between the models of sport commitment and self-determination among adolescent athletes. *Acta Facultatis Educationis Physicae Universitatis Comenianae*. 59. évf. 2. sz. 79–95. <https://doi.org/10.2478/afepuc-2019-0007>

BORSTEIN, DANIEL B. – DAVIS, WILLIAM J. (2014): The Transportation Profession's Profession's Role in Improving Public Health. *Ite Journal* 84. évf. 7. sz. 19-24.

BUCKWORTH, JANET (2000): Exercise determinants and interventions. *International Journal of Sport Psychology* 31. évf. 2. sz. 305–320.

CAMPBELL, PAUL G. – MACAULEY, DOMHNALL – MCCRUM, EVELYN – EVANS, ALUN (2001): Age differences in motivating factors for exercise. *Journal of Sport & Exercise Psychology* 23. évf. 3. sz. 191–199.

DEMETER KRISZTINA – GELEI ANDREA (2002): Szolgáltatások a tevékenység-menedzsment szemszögéből. *Vezetéstudomány* 33. évf. 2. sz. 2–14.

FÁBRI ISTVÁN (2002): A sport, mint a fiatal korosztályok életmódjának meghatározó eleme. In Bauer Béla – Szabó Andrea – Laki László (szerk.): *Ifjúság 2000. Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet. 159–171.

FARAGÓ BEATRIX (2021): *A területi tőke, a tehetségmenedzsment és a sportolói kettős karrier kölcsönhatásának vizsgálata*. PhD-értekezés. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola.

FÖLDESI, GYÖNGYI (2010): Social Exclusion/Inclusion in the Context of Hungarian Sport. *Physical Culture and Sport. Studies and Research* 50. évf. 1. sz. 44–59.

GÁL ANDREA (2008): A magyar lakosság egészségtudatossága és szabadidő-sportolási szokásai. In Földesiné Szabó Gyöngyi – Gál Andrea – Dóczi Tamás (szerk.): *Társadalmi riport a sportról, 2008*. Budapest, Magyar Sporttudományi Társaság. 9–39.

GYÓRI FERENC (2018): Diplomaszerező nemzetközi hallgatói mobilitás a Szegedi Tudományegyetemen az oktatás-statisztikai adatok tükrében. *Közép-Európai Közlemények* 11. évf. 1. sz. 20–37.

GYÓRI FERENC (2019): Az egyetemi sport működési modellje a Szegedi Tudományegyetemen egy pályázati program tükrében. In Gyóri Ferenc – Hajdúné Petrovszki Zita – Nagy Ágnes Virág – Csetreki Rita Renáta – Katona Zsolt – Alattyányi István (szerk.): *Közép-Európai Ifjúsági Sporttudományi Klaszter 1.0*. Szeged, Alapítvány a Társadalmunk Fenntartható Fejlődéséért. 13–34.

GYÓRI FERENC – DORKA PÉTER – DOMOKOS MIHÁLY – KISS GÁBOR (2014): *Rekreáció I*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Testnevelési és Sporttudományi Intézet. 5–22.

HARANGI-RÁKOS MÓNIKA – BÁBA ÉVA – SZENDERÁK JÁNOS – KÖMÍVES PÉTER (2021): Egyetemek és a sport – Történelmi hagyományok és modern fejlemények a magyar felsőoktatás sportjában. *Gradus* 8. évf. 1. sz. 131–138.

HERPAINÉ LAKÓ JUDIT (2021): A társas hatások szerepe a sportolási szokások alakulásában. *Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae. Sectio Sport* 50. évf. 7–18.

HUMPEL, NANCY – OWEN, NEVILLE – LESLIE, EVA (2002): Environmental factors associated with adults' participation in physical activity: a review. *American Journal of Preventive Medicine* 22. évf. 3 sz. 188–199. [https://doi.org/10.1016/s0749-3797\(01\)00426-3](https://doi.org/10.1016/s0749-3797(01)00426-3)

INGLEDEW, DAVID K. – MARKLAND, DAVID (2008): The role of motives in exercise participation. *Psychology & Health*. 23. évf. 7. sz. 807–828. <https://doi.org/10.1080/08870440701405704>.

JANCSÁK CSABA (2007): Ifjúsági civil szervezetek a dél-alföldi régióban. *Civil Szemle* 4. évf. 3-4. sz. 69–87.

JANCSÁK, CSABA (2014): Albert Szent-Györgyi and the Student Union of the University of Szeged. In Újszászi, Ilona (szerk.): *The intellectual heritage of Albert Szent-Györgyi*. Szeged, University of Szeged. 170–193.

JANCSÁK CSABA (2019): *Fejezetek a magyarországi hallgatói mozgalmak történetéből*. Szeged, Belvedere Meridionale.

KERESZTES, NOEMI – PIKO, BETTINA F. – PLUHAR, ZSUZSANNA F. – PAGE, RANDY M. (2008): Social influences in sports activity among adolescents. *Journal of the Royal Society for the Promotion of Health* 128. évf. 1. sz. 21–25. <https://doi.org/10.1177/1466424007085228>

KERESZTES NOÉMI (2009): *Fiatalok szabadidős aktivitásának magatartástudományi vizsgálata*. PhD-értekezés. Budapest, Semmelweis Egyetem, Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.

KERESZTES NOÉMI (2015): Egyetemista fiatalok sportolási szokásai és szociális képzetek a rendszeresen sportoló kortársaikról. *Magyar Sporttudományi Szemle* 16. évf. 1. sz. 4–14.

KILPATRICK, MARCUS – HEBERT, EDWARD – BARTHOLOMEW, JOHN (2005): College Students' Motivation for Physical Activity: Differentiating Men's and Women's Motives for Sport Participation and Exercise. *Journal of American College Health* 54. évf. 2. sz. 87–94.

KOSZTIN NIKOLETT – BALATONI ILDIKÓ (2021): Magyarországi egyetemek hallgatóinak sportolási szokásai. Áttekintő irodalmi elemzés. *Acta Medicinae et Sociologica* 12. évf. 33. sz. 92–102.

KOVÁCS KLÁRA (2011): Szabadidő és sport a Debreceni Egyetemen. *Iskolakultúra* 21. évf. 10-11. sz. 147–162.

KOVÁCS KLÁRA (2015): *A sportolás mint támogató faktor a felsőoktatásban*. Debrecen, University of Debrecen – CHERD.

KOVÁCS KLÁRA (2017): Intézményi tényezők a debreceni egyetemisták sportolásában egy kvalitatív kutatás tükrében. In Mrázik János (szerk.): *A tanulás új útjai*. Budapest, Magyar Nevelés- és Oktatókutatók Egyesülete. 665–675.

KOVÁCS KLÁRA – KOVÁCS KAROLINA ESZTER – NAGY BEÁTA ERIKA (2016): Intézményi hatások a hallgatók egészségtudatos magatartásában. In Pusztai Gabriella – Ceglédi Tímea – Bocsi Veronika (szerk.): *A felsőoktatás (hozzáadott) értéke*. Nagyvárad-Debrecen, Új Mandátum Könyvkiadó. 174–190.

KOVÁCS KLÁRA – MORAVECZ MARIANNA – NAGY ÁGOSTON (2019): Vélemények a mindennapos testnevelésről a felsőoktatásban részt vevő hallgatók és oktatók szemszögéből. *Új Pedagógiai Szemle* 69. évf. 3-4. sz. 87–99.

KOVÁCS KLÁRA (2021): *Sportoló campus - eredményes hallgató? Az intézményi hatás szerepe a hallgatói sportolásban*. Szeged, Belvedere Meridionale.

KOZMA MIKLÓS – SZABÓ ÁGNES – HUNCSIK PÉTER – „BÍBOR BÉKA” (2015): Miért sportolnak a hallgatók? *Magyar Sporttudományi Szemle* 16. évf. 63. sz. 9–18.

KOZMA MIKLÓS – SZABÓ ÁGNES – HUNCSIK PÉTER (2016): A budapesti egyetemisták sportolási szokásai 2004-2014. Értékteremtő Testnevelés. In Kovács Klára (szerk.): *Tanulmányok a testnevelés és a sportolás szerepéről a Kárpát-medencei fiatalok életében*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 187–198.

KRAICINÉ SZOKOLY MÁRIA (2016): Egészségfejlesztés a felsőoktatásban – Gondolatok egy felsőoktatást érintő projekt zárása kapcsán. *Opus et Educatio* 3. évf. 5. sz. 511–527.

KSH (2021): *Időfelhasználás, időmérleg*. A tevékenységet végzők aránya munkaerőpiaci státusz és nemek szerint. Központi Statisztikai Hivatal https://www.ksh.hu/stadat_files/ido/hu/ido0008.html
Hozzáférés: 2021. 12.03. 18.21.

LACZKÓ TAMÁS – SÁNTA VIKTOR – PAÁR DÁVID (2020): A sportolási szokásokat befolyásoló makro tényezők hatásai az Európai Unió országaiban. *Magyar Sporttudományi Szemle*. 21. évf. 86. sz. 26–38.

LAKI LÁSZLÓ – NYERGES MIHÁLY (2001): Sportolási szokások az ezredfordulón a fiatalok körében. *Kalokagathia* 39. évf. 1-2. sz. 5–19.

M. CSÁSZÁR, ZSUZSANNA – TEREPICS, KÁROLY – WUSCHING, TAMÁS ÁDÁM – GYŐRI, FERENC – ALPEK, LEVENTE – CZIMRE, KLÁRA – SÁLYI, ANNA – KOLTAI, ARNOLD (2019): The impact of the spending habits of international students on the economy of University cities – case study: Hungary. *Interdisciplinary Management Research* 15. sz. 562–585.

MEFS (2013): *Hajós Alfréd Terv. Az egyetemi-főiskolai sport szakmai programja 2013-2020*. Budapest, Magyar Egyetemi-Főiskolai Sportszövetség.

MEFS (2016): Javaslatcsomag az intézményi sportszakmai fejlesztési programok (2.0) elkészítéséhez. Felsőoktatási intézményi fejlesztések a felsőfokú oktatás minőségének és hozzáférhetőségének együttes javítása érdekében. EFOP-3.4.3-16 projekt megvalósításához. Budapest, Magyar Egyetemi-Főiskolai Sportszövetség.

MEFS (2021a): Szegedi Tudományegyetem 2011-2019 – Összevetés. Kézirat. Budapest, Magyar Egyetemi - Főiskolai Sportszövetség.

MEFS (2021b): A magyar egyetemi hallgatók által űzött sportági csoportok gyakoriság szerint (2019). Kézirat. Budapest, Magyar Egyetemi - Főiskolai Sportszövetség.

MÜLLER, ANETTA – NAGY, ZSUZSA – KOVÁCS, SÁNDOR – SZŐKE, SZILVIA – BENDÍKOVÁ, ELENA – RÁTHONYI, GERGELY – RÁTHONYI-ÓDOR, KINGA – SZABADOS, GYÖRGY – GABNAI, ZOLTÁN –BÁCSNÉ BÁBA, ÉVA (2022): Correlations between Physical Fitness and Body Composition among Boys Aged 14–18 – Conclusions of a Case Study to Reverse the Worsening Secular Trend in Fitness among Urban Youth Due to Sedentary Lifestyles. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19. évf.14. sz. 8765. <https://doi.org/10.3390/ijerph19148765>

NEULINGER ÁGNES (2007): *Folyamatos megerősítést igénylő tanult fogyasztás – A társas környezet és a sportfogyasztás viszonya*. PhD-értekezés. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola.

OLÁH BETTINA – SZÜCS ISTVÁN – MIHÁLY-KARNAI LAURA (2022): Az aktív sportfogyasztási szokások vizsgálata a Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar hallgatói körében. *Táplálkozásmarketin*. 9. évf. 2. sz. 57–65. <https://doi.org/10.20494/TM/9/2/4>

OWEN, NEVILLE – HEALY, GENEVIÈVE N. – MATTHEWS, CHARLES E. – DUNSTAN, DAVID W. (2010): Too much sitting: the population-health science of sedentary behavior. *Exercise and sport sciences reviews* 38. évf. 3. sz. 105–113.

PAÁR DÁVID – ÁCS PONGRÁC (2015): Közgazdaságtan a sport területén. In Ács Pongrác (szerk.): *Sport és gazdaság*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. 321–379.

PAGE, RANDY M. – IHASZ, FERENC – SIMONEK, JAROMIR – KLAROVA, RENATA – HANTIU, IACOB (2007): Friendships and physical activity: Investigating the connection in Central-Eastern European adolescents. *International Journal of Adolescents Medicine and Health*. 19. évf. 2. sz. 187–198.

PALUSEK ERIK – SZÉKELY MÓZES (2020): A magyar egyetemi hallgatók sportolási szokásainak változásai 2011 és 2019 között. *Magyar Sporttudományi Szemle*. 21. évf. 3. sz. 76.

PERÉNYI SZILVIA (2013). Alacsonyán stagnáló mozgástrend: a fizikai inaktivitás újratermelődése. In Székely L. (szerk.): *Magyar Ifjúság 2012*. Budapest, Kutatópont. 229–249.

PFAU CHRISTA (2014): Egyetemisták szabadidősport szokásai a Debreceni Egyetem Agrártudományi Központjában. *Acta Agraria Debreceniensis/Agrártudományi Közlemények*. 58. évf. 155–163.

PFAU CHRISTA (2016): Hallgatói szabadidősport szervezése és jellemzői a felsőoktatásban. *Taylor* 8. évf. 4. sz. 5–15.

PFAU CHRISTA SÁRA (2017): *A szabadidősport szervezési sajátosságai a felsőoktatásban*. PhD-értekezés. Debrecen, Debreceni Egyetem. Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola.

- PFAU CHRISTA – MÉSZÁROS JÁNOS (2021): Egyetemisták sportolási szokásaira ható tényezők vizsgálata. *Régió kutatás Szemle*. 6. évf. 2. sz. 23–35. <https://doi.org/10.30716/RSZ/21/2/3>
- POGÁTSA ZSUZSANNA (2012): *A felsőoktatási hallgatók sportolási szokásai és az egyetemi, főiskolai sporttal kapcsolatos attitűdjei*. Kézirat.
- PORCS DÁNIEL – MOLNÁR LÁSZLÓ (2019): A miskolci egyetemi sportélet fejlesztése: kutatás, tervezés és megvalósítás. In Dankó László – Piskóti István (szerk.): *Marketingkaleideoszkóp*. Miskolc, Miskolci Egyetem, Marketing és Turizmus Intézet. 105–115.
- PUCSOK, JÓZSEF MÁRTON – BALOGH, LÁSZLÓ – VARGA, KATALIN – BÍRÓ, ESZTER – PERÉNYI, GABRIELLA – LENTÉNÉ PUSKÁS, ANDREA (2020): The effect of physical education and sport on fitness status of university students. *Stadium - Hungarian Journal of Sport Sciences*. 3. évf. 2. sz. <https://doi.org/10.36439/SHJS/2020/2/8599>
- RADAK, ZSOLT – TORMA, FERENC – BERKES, ISTVÁN – GOTO, SATARO – MIMURA, TATSUYA – POSA, ANIKO – BALOGH, LASZLO – BOLDOGH, ISTVAN – SUZUKI, KATSUHIKO – HIGUCHI, MITSURU – KOLTAI, ERIKA (2019): Exercise effects on physiological function during aging. *Free Radical Biology & Medicine* 132. sz. 33–41. <https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2018.10.444>
- RÉTSÁGI ERZSÉBET (2004): *A testnevelés tantárgy pedagógiája*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- SPECIAL EUROBAROMETER (2018): *Special Eurobarometer 472*. Sport and physical activity <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2164>. Hozzáférés: 2021. 12.03. 19.20.
- STOCKER MIKLÓS (2013): Dematerializálódás szerepe az értékteremtésben. *Vezetéstudomány* 14. évf. 12. sz. 44–53.
- STOCKER MIKLÓS – ÁCS PONGRÁC – FARKAS FERENC (2015): Stratégiaalkotás, szervezés és vezetés a sportban. In Ács Pongrác (szerk.): *Sport és gazdaság*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar. 42–95.
- SZABÓ ÁGNES (2005): A szabadidősport társadalmi jelentősége és az egyetemi hallgatók sportpreferenciái. *Marketing & Menedzsment* 39. évf. 2. sz. 39–48.
- SZABÓ ÁGNES (2013): Mi történt 2004 és 2010 között a budapesti egyetemisták szabadidősport-fogyasztásában? 154. sz. *Műhelytanulmány*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem, Vállalatgazdaságtan Intézet.
- SZÉKELY, MÓZES (2015): Survey and Development of Sport for All in Hungarian University Sport. http://www.tafisaworldcongressbudapest.com/uploads/malomkert_kepek/szekelymozes_abstract_tafisa_long.docx. Hozzáférés: 2022. 11.03. 18.21
- SZÉKELY MÓZES – PALUSEK ERIK (2021): Miért sportoljak? – Évtizedes változások a hallgatók rendszeres sportolását motiváló és akadályozó tényezőkben. *Magyar Sporttudományi Szemle* 22. évf. 3. sz. 112.
- SZÉKELY MÓZES – TAKÁCS SZABOLCS – TURCHÁNYI DÓRA (2019): A hallgatói sportágválasztás és sportolási motivációk összefüggései. In Lippai Edit (szerk.): *Összetart a sokszínűség: A Magyar Pszichológiai Társaság XXVIII. Országos Tudományos Nagygyűlése kivonatkiötet*. Budapest, Magyar Pszichológiai Társaság. 224.

TÓTH MIKLÓS szerk. (2022): *A mozgás mint gyógyszer*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Egészségtudományi Kar.

VERES ZOLTÁN – KOVÁCS ILDIKÓ – LISKA FANNY (2021): Hazai egyetemisták szabadidős sportfogyasztási motivációi. In Mitev Ariel – Csordás Tamás – Horváth Dóra – Boros Kitti (szerk.): *Post-traumatic marketing: virtuality and reality – Proceedings of the EMOK 2021 International Conference*. Budapest, Corvinus University of Budapest. 367–375.

DOMINEK DALMA LILLA PhD

dominek.dalma.lilla@uni-nke.hu

nevelésszociológus, docens

(Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Társadalmi Kommunikáció Tanszék)

Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív

The Dominek Learning Flow Questionnaire

ABSTRACT

Flow or flow theory (Csíkszentmihályi 1975, 1990, 1993), describes an enjoyable experience during which a person fully concentrates on the task at hand. In order to achieve the Flow state, it is necessary to make it very clear what the task to be completed is, and to present clear goals related to the task. During the flow, the person is able to place themselves in a completely changed environment, exclude the outside world and concentrate only on the given task, which is why it can be said that flow is a combination of positive influence and increased concentration. According to Dewey (1913), flow is achieved by providing emotionally and cognitively engaging experiences, with the presence of playfulness and spontaneity, as well as corresponding seriousness and focus. Based on the theory of Dewey and Csíkszentmihályi, I examined whether the students experience the flow in the university class. This is based on the Flow-based pedagogical model (Dominek 2022) and the Dominek Learning Flow Questionnaire (Dominek 2023), with the help of which the learning flow can be measured. In the study, I present Dominek's Learning Flow Questionnaire and its valid results.

KEYWORDS

learning flow, questionnaire, education, methodology, model

DOI 10.14232/belv.2023.3.10

<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.10>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Dominek Dalma Lilla (2023): Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 3. pp 154–165.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

ELMÉLET

Az áramláselmélet szerint (CSÍKSZENTMIHÁLYI 1975, 1990, 1993) az áramlás közben a személy elveszíti öntudatát, továbbá George Herbertben Mead kifejezése szerint csak az „én” létezik, az „én” nélkül azonban aggódni kell (MEAD 1973). Az időérzék eltorzul, hogy illeszkedjen az élményhez, az órák pedig percek alatt telnek el. Amikor a tapasztalatnak a fenti dimenziói jelen vannak, az ember hajlandó megtenni azt, ami saját érdekében történik anélkül, hogy külső jutalmat várna érte. Tehát a költő élvezzi az írás élményét, a lovász élvezi a ló hátán vágózását, vagy éppen az egyetemi oktató örömeit leli a tanításban és mindhárman folytatni fogják ezeket a dolgokat, mert élvezetesek, – még akkor is, ha a hírnév és a gazdagság jutalma nincs jelen.

Amikor a készségek és a kihívások egyensúlyban vannak, a cselekvés teljes mértékben lehetővé teszi az áramlat átélését. Például a képzett zongoraművész, aki előadja a kihívást jelentő darabját, magával ragadó kapcsolatba kerül a környezetével egyetemben. A meglévő készségek automatizmusa magabiztosságot nyújt, azonban ennek eléréséhez alapos odafigyelésre van szükség. Ez a teljes figyelem az áramlás, vagyis amikor az egyén az áramlás érzéseként éli meg önmagát és a környezetet, azaz a tevékenység folytatására irányuló motiváció belsővé válik. A flow azonban más leírás szerint a pozitív hatás és a fokozott koncentráció együttese. Egyes tevékenységek lehet, hogy pozitív hatást váltanak ki, de hamarosan komolytalannak fogják érezni, mert hiányzik belőlük a fókusz és a koncentráció igénye. Másrészt néhány tevékenység intenzív koncentrációt igényel, de hamarosan nyomasztónak és elidegenítőnek érzik, mert mentesek a kellemes érzésektől. DEWEY (1913) az előbbit nevezte „bolondozásnak” és az utóbbit „munkamunkának”. Ezzel szemben optimálisnak írta le, hogy a játékosság és a spontaneitás, valamint az ennek megfelelő komolyság és összpontosítás jelenlétével érzelmileg és kognitívan lebilincselő élmény érhető el, ami nem más, mint a flow.

Egyesek számára a munka fáradtság, mert komoly koncentrációt igényel, és nem kísérik pozitív érzelmek, míg a szabadidőben zajló bolondozás jó hangulatot teremt, de a fókusz hiánya miatt hosszan nem tartható fenn. Míg mások a munkát és a szabadidőt egyaránt élvezik, és valójában nem tudnak különbséget tenni a hozzájuk fűződő érzelmek között. azokat.

Dewey és Csíkszentmihályi elméletéből kiindulva azt vizsgáltam, hogy a tanórán elérhető-e a hallgatók körében a tanulási flow. Ennek alapjául szolgál a Flow alapú pedagógiai modell (DOMINEK 2022), mely alapján elkészítettem az általam tartott tanórákhoz tartozó tananyagokat, melyek a Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív segítségével mérhetővé váltak. A tanulási flow alatt az értem, hogy a tanórai élmény során a hallgatók izgalom-növelő folyamatokat élnek át, észlelik a kihívások és készségek illeszkedését, mely egy olyan tevékenység, amelyben kihívások vannak, és a készségek dominálnak. Így a kihívások és készségek szinkronja lehetővé teszi

a mély állapot érintettségét, míg a túlzott vagy alulizgatottság buktatói (azaz a szorongás, illetve az unalom) elkerülhetők.

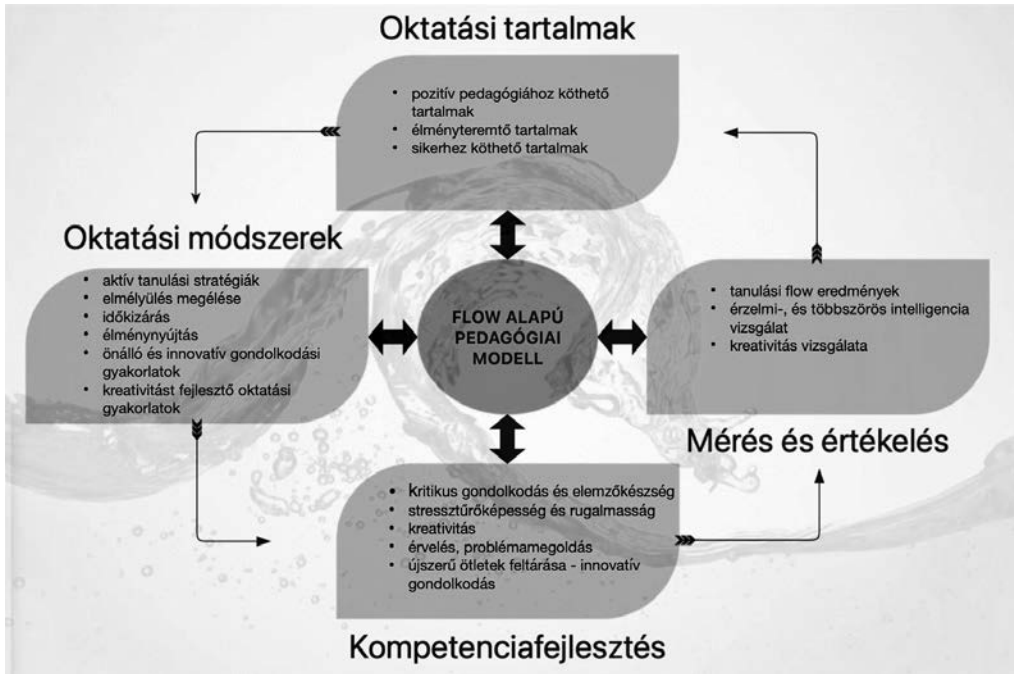
A FLOW ÉLMÉNY AZ OKTATÁSBAN

A flow a hallgatók körében az érdeklődés fenntartásával, a folyamatos aktív bevonódással, valamint a csoportos és egyéni kreativitással hozható létre (DOMINEK 2021a), ezért nem hagyhatjuk figyelmen kívül az elméleti vonatkozások vizsgálatát sem. Az oktatásban a tanulásra fordított idő közvetlenül összefügg a motiváció kérdésével. Ez az állítás kombinálható a viselkedéstudomány behaviorista megközelítésével, melynek egyik eredménye a Maslow-féle motivációs piramis. A motiváció az áramlási csatornába való belépés egyik mozgatórugója is, ami az egyének viselkedésének és tevékenységének ösztönzését jelenti. Motivált állapotban könnyebben átlátjuk a célt, így a hallgatók lelkesebbé teszik saját feladataik elvégzését, vagy motivált hallgatókká válhatnak a felsőoktatásban (BARNUCZ 2020). Ám a cél elérésekor a motivált viselkedés leáll, vagyis a hallgató egy nagyobb feladat után megáll és megpihen, majd új célt helyez előtérbe új motivációval.

Csikszentmihályi Mihály szerint az „áramlatot” átélők annyira belemerülnek tevékenységükbe, hogy erőfeszítés nélkül, spontánna válnak, és a tevékenység a „tökéletes élmény” örömét nyújtja. Ezért nevezik ezt az élményt „áramlásnak” (CSIKSZENTMIHÁLYI 2001). Az emberek többsége a flow vagy az élmény elérését külső körülményektől várja, ezért azt gondoljuk, hogy céljaink is önmagunkból valósulnak meg. Ha kihívásokat keresünk, megtapasztalhatjuk a pillanatot. A flow – Csikszentmihályi szerint – csak akkor valósítható meg, ha az ilyen kihívások megtapasztalása új vágyakat generál. Az élményekre fókuszáló kutatások megállapították, hogy az elmekontroll elérésének sokféle módja van, de van egy közös probléma: átélhető a felfedezés öröme, ami növeli a tanulók teljesítőképességét, és ennek eredményeként egy összetettebb állapot érhető el. Csikszentmihályi szerint a flow akkor következik be, ha az oktató által kiadott feladat vagy más néven kihívás megfelelő nehézségű a hallgatóknak és olyan élményt nyújt számukra, amire nem is számítanak (DOMINEK 2020; DOMINEK 2021b).

Ahhoz azonban, hogy a Z generáció figyelme állandó legyen, fontos számukra, hogy a tanóra menetébe bevonásra kerüljenek, és olyan feladatokat kaphassanak, melyek az önálló gondolkodást és a kreativitást is előtérbe helyezi (Dominek 2021c; Jancsák *et.al.* 2023; Csástyu-Vámosi-Vámosiné 2023). Így jött létre a Flow alapú pedagógiai modell (Dominek 2022), melynek megalkotásánál a szerző többek között a hallgatók képességeinek fejlesztését, az ehhez szükséges módszereket és eredmények mérhetőségét írja le. A szakirodalom alapján tehát azt feltételezem, hogy azáltal, ha a tanórákon az élményalapú oktatássléleletet helyezük előtérbe, akkor az oktatók képesek valódi élményt nyújtani, ezáltal a hallgatókat a flow csatornába juttatni. Ezen megállapításhoz azonban szükséges a Flow alapú pedagógiai modellt alkalmazni, melynek segítségével a hallgatók átélhetik a flowt és képesek másképp tekinteni utána a tanórára. A Flow alapú pedagógiai modellt több területen is alkalmaztam, elsőként a 2020-ban és 2021-ben végzett kutatások során (DOMINEK 2020, DOMINEK 2021b) a múzeumi oktatás területén, később pedig egyéb tanórai kutatásokhoz (DOMINEK 2023a, DOMINEK *et. al.* 2023b). Ezek alapján tehát egy kipróbált és

igazolt modellről van szó. Ahhoz, hogy a tanulási flow eredmények mérhetővé válhassanak, a szerző megalkotta a Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőívet, mely részletes bemutatására a tanulmány további részében kerül sor.

Flow alapú pedagógiai modell (Dominek 2022)

DOMINEK-FÉLE TANULÁSI FLOW KÉRDŐÍV BEMUTATÁSA

A Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív (DTFK) kifejlesztése során áttekintettük a flow szakirodalmát, feltártuk a korábban használt mérőeszközöket, és az azokhoz kapcsolódó itembankokat. (WEBSTER – TREVINO - RYNA 1993; GHANI – DESHPAMDE 1994; NOVAK – HOFFMANN 1997; OLÁH 1999, 2005; CHEN 2006, MAGYARÓDI 2013). Az itembankok áttekintése után, illetve a duplikációk megszüntetését követően a Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív megalkotása következett, így született meg egy 16 ítemes, ötfokozatú Likert-skálás mérőeszköz (1: egyáltalán nem jellemző; 2: nem jellemző; 3: semleges; 4: jellemző; 5: nagyon jellemző).

ELSŐ VIZSGÁLAT

A mérőeszköz tesztelésére empirikus vizsgálatot végeztünk a Nemzeti Közszolgálati Egyetem (továbbiakban: NKE) hallgatói számára tartott egyetemi tanórákon, melynek során összesen 44 fő hallgató töltötte ki a kérdőívet. Az itemszelekció során a faktorok leíró statisztikáját és megbízhatóságához pedig feltáró faktorelemzést végeztünk, ahol a skálák elkülönülésének

ellenőrzése volt a cél. A tételek két faktorba rendeződtek így egy 16 itemes, kétfaktoros modellhez jutottunk. A kérdőívet különböző típusú tanórák mérésénél alkalmaztuk (N=48), majd ismételt feltáró faktoranalízissel teszteltük a kérdőív struktúráját. Az adatok vizsgálatához SPSS statisztikai programot használtunk. A fentiek alapján a kérdőív vizsgálatánál feltáró faktorelemzéseket végeztünk annak érdekében, hogy kialakítsunk egy megbízható mérőeszközt a tanulási flow mérésére.

A tanulmány bemutatja a 16 itemes Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív (DTFK) skáláinak leíró statisztikáit és megbízhatósági mutatóit. Az eredmények azt jelzik, hogy a két faktor reliabilitásmutatói pszichometriai szempontból megfelelőek voltak („Egyensúly” skála: CraK–K = 0,878.; „Elmélyülés” skála: CraE = 0,764) (ld. 1. és 2. táblázat).

Reliability Statistics – Elmélyülés faktor

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,764	,711	8

1. táblázat

Reliability Statistics – Egyensúly faktor

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,878	,857	8

2. táblázat

A Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív két faktora között erős, szignifikáns együttjárás volt megfigyelhető ($r = 0,786$, $p < 0,001$) (3. táblázat).

Correlations

		ELM	EGY
Spearman's rho	ELM	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,786**
		N	,000
EGY	ELM	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,786**
		N	,000
	EGY	Correlation Coefficient	1,000
		Sig. (2-tailed)	,786**
		N	,000

3. táblázat**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

A két faktor esetében és összességében is elvégeztük a szükséges leíró statisztikai adatok bemutatását. Ezek alapján a mintában szereplő válaszadók átlagosan magasabb pontszámot értek

el az elmélyülés faktor esetében, mint az egyensúly faktornál, ugyanakkor az egyensúly faktor válaszaik eredményeztek magasabb szórásértéket. Ezen felül a kitöltők átlagosan 55,681 pontot értek el összesen. (ld. 4. tábla)

		Statistics		
		ELM	EGY	ÖSSZ
N	Valid	44	44	44
	Missing	4	4	4
Mean		25,8636	29,8182	55,6818
Median		30,0000	37,0000	68,0000
Mode		30,00	40,00	86,00
Std. Deviation		14,31472	16,64300	29,60812
Range		52,00	50,00	96,00
Minimum		,00	,00	,00
Maximum		52,00	50,00	96,00

4. táblázat

Az elvégzett megbízhatósági vizsgálatok rámutattak arra, hogy melyek azok a kérdések, amelyek eltávolításával javulhatnak a megbízhatósági mutatók. Az elmélyülés faktor esetében ez a 12. kérdés volt (5. táblázat), az egyensúly faktor esetében pedig a 11. kérdés (6. táblázat).

Item-Total Statistics – Elmélyülés faktor

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
4. Nagy érdeklődéssel voltam a tanóra iránt.	24,05	33,021	,790	,854	,668
12. <i>Anyira befeledkeztem a dolgaimba, hogy észre sem vettem, hogy a tanóra fele már eltelt.</i>	22,64	51,865	-,111	,362	,799
13. Teljesen kikapcsolódtam a tanórai feladatok során.	23,75	42,564	,370	,296	,754
15. A figyelmemet teljes mértékben lekötötte a kiadott feladat/ok.	23,11	47,917	,138	,314	,783

1. Rendszeresen néztem az órát, hogy vajon mennyi idő van még hátra a tanórából.	23,93	35,553	,666	,672	,697
2. Tudomást vettem a körülöttem zajló nem tanórához kapcsolódó dolgokról a tanóra alatt.	23,91	43,666	,260	,221	,775
3. Eszembe jutottak magánéleti vagy egyéb problémáim a tanóra során is.	24,05	36,696	,647	,709	,703
6. Unatkoztam a tanóra alatt.	24,05	33,068	,769	,844	,672

5. táblázat

Item-Total Statistics – Egyensúly faktor

	Scale Mean if Item Deleted	Scale Variance if Item Deleted	Corrected Item-Total Correlation	Squared Multiple Correlation	Cronbach's Alpha if Item Deleted
7. Előfordult, hogy egy nagyobb feladat elvégzése után örömet éreztem a tanórán.	22,00	49,767	,820	,759	,843
9. Úgy éreztem meg tudok felelni az órai követelményeknek.	22,20	47,376	,896	,871	,833
10. Megfelelő motivációval rendelkeztem az órai feladat/ok elvégzéséhez.	22,30	49,422	,842	,835	,840
16. Tisztában voltam a tanórai feladat/okkal.	22,45	47,230	,894	,864	,833
5. Könnyen kikölkentem a tanóra menetéből.	22,14	51,469	,689	,642	,858
8. Erőfeszítést igényelt a tanórai feladat/ok elvégzése.	22,30	56,073	,587	,446	,868

14. A feladat/okat nagyon nehéznek éreztem.	21,27	61,784	,302	,533	,893
11. Nem értettem a kiadott tanórai feladat/okat.	20,98	68,395	-,005	,493	,909

6. táblázat

MÁSODIK VIZSGÁLAT

A magasabb megbízhatóság érdekében egy második mérést is végeztünk, ahol két kérdést (egy-egy kérdés faktoranként – ld. 5. és 6. táblázat) kivettünk a kérdőívől, így egy 14 itemes kérdőívet kaptunk, melyből 8 pozitív, 6 negatív irányú kérdést tartalmazott az eredeti 16 itemes 8 pozitív és 8 negatív irányú kérdésekkel szemben. A mérőeszköz tesztelésére ugyanúgy, mint az első körös tesztelésnél empirikus vizsgálatot végeztünk az egyetemi tanórákon NKE-s hallgatók körében (N=50), melynek során összesen 49 fő hallgató töltötte ki a 14 itemes kérdőívet. Az adatokat SPSS statisztikai programmal mértük. A fentiek alapján a kérdőív vizsgálatánál ismét feltáró faktorelemzéseket végeztünk annak érdekében, hogy kialakítsunk egy megbízható mérőeszközt a tanulási flow mérésére.

Az eredmények azt mutatták, hogy a megbízhatóság gyengült a kérdésszám csökkentésével. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a Chronbach alfa megbízhatósági mutatószáma érzékeny a kérdésszám csökkenésére, ami szintén indokoltabbá tette az eredeti mérőeszköz alkalmazását. Az eredmények azt jelzik, hogy a két faktor reliabilitásmutatói pszichometriai aspektusból csökkentek a 16 itemeshez képest, bár így is megfelelőnek mondhatók. („Egyensúly” skála: CraK–K = 0,795.; „Elmélyülés” skála: CraE = 0,739) (ld.7. és 8. táblázat).

Reliability Statistics – Elmélyülés faktor

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,795	,805	7

7. táblázat

Reliability Statistics – Egyensúly faktor

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	N of Items
,737	,739	7

8. táblázat

Nem elhanyagolható szempont a faktorok közti korrelációs kapcsolat alakulása sem, ezen a téren pedig szintén csökkenés volt tapasztalható. Ezt az jelzi, hogy a 16 itemes kérdőív esetében az első vizsgálat során 0,786-os értéket kaptunk, míg a második vizsgálat során a 14 itemes kérdőív vonatkozásában már csak 0,673-os erősségű kapcsolat volt tapasztalható.

Correlations

			ELM	EGY
Spearman's rho	ELM	Correlation Coefficient	1,000	,673**
		Sig. (2-tailed)	.	,000
		N	40	40
	EGY	Correlation Coefficient	,673**	1,000
		Sig. (2-tailed)	,000	.
		N	40	40

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

9. táblázat

A két faktor esetében és összességében is elvégeztük a szükséges leíró statisztikai adatok bemutatását. Ezek alapján a mintában szereplő válaszadók átlagosan magasabb pontszámot értek el az elmélyülés faktor esetében, mint az egyensúly faktornál, ugyanakkor az egyensúly faktor válaszai eredményeztek magasabb szórásértéket. Ezen felül a kitöltők átlagosan 74,0816 pontot értek el összesen. (ld. 10. tábla)

Statistics

		ELM	EGY	ÖSSZ
N	Valid	49	49	49
	Missing	1	1	1
Mean		35,6327	38,4490	74,0816
Median		34,0000	40,0000	72,0000
Mode		28,00	28,00 ^a	56,00 ^a
Std. Deviation		11,92807	10,38641	20,12030
Range		46,00	44,00	80,00
Minimum		10,00	12,00	26,00
Maximum		56,00	56,00	106,00

a. Multiple modes exist. The smallest value is shown

10. táblázat

Az adatelemzés után megállapításra került, hogy a megbízhatóság a kérdésszám csökkentésével nem javult az elvártak szerint, ráadásul az egyensúly faktor esetében számottevő visszaesés is történt, így végezetül visszatértünk az eredeti, 16 ítemes mérőeszközhöz.

TOVÁBBLÉPÉS

Mivel a 21. században a munkaerőpiacon megjelenő pozíciók ellátásához a kommunikációs kompetenciák fejlesztése elengedhetetlen, ezért ennek fejlesztése érdekében innovatív jó gyakorlatokra épülő kutatást valósítunk meg az NKE Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar kommunikációtanuló hallgatói körében. A kutatás célja a hallgatók aktuális szakmai kommunikációs szintjének felmérése és annak fejlesztése a kommunikációs órák keretében. Az általunk vizsgálni kívánt módszer továbbra is a Flow alapú pedagógiai modell (Dominek 2022) tanórai alkalmazása, mellyel célunk a hallgatók figyelmének megragadása, és ezáltal a tanóra menetébe történő bevonása, melyhez interaktív feladatok alkalmazásával a hallgatók problémamegoldó és kommunikációs képessége kiválóan fejleszthető, valamint az interaktivitásnak köszönhetően lehetőség van a hallgatói felfedezés tanórai megtapasztalására is. A kutatás megkezdődött a 2023/2024-es akadémiai évben, melynek a mérőeszköze az itt bemutatott Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel tartozom Ceglédi Szabolcs kutatónak, elemzőnek a kérdőív adatainak SPSS-ben történő számításáért. Köszönöm az NKE Tudománystratégiai Osztály támogatását, továbbá az NKE kollégáinak, hogy a tesztelésben segítettek.

IRODALOM

BARNUCZ Nóra (2022): Digitális pedagógia alkalmazásának lehetőségei a rendészeti szaknyelvi órán. *Magyar Rendészet* 22. évf. 2.sz. 183–196.

CHEN, HSIANG (2006): Flow on the net-detecting web users's positive affect and their flow states. *Computers in Human Behavior* 22. évf. 2. sz. 221–233

CSÁSTYU LILLA – VÁMOSI TAMÁS – VÁMOSINÉ ROVÓ GYÖNGYVÉR (2023): A munkaerőpiaci elvárások, a pályaaorientáció és a kreativitás összefüggései. *Új munkaügyi Szemle* 4. évf. 3. sz. 67–73.

CSÍKSZENTMIHÁLYI, MIHÁLY (1975): *Beyond Boredom and Anxiety. Experiencing flow in Work and Play*. San Francisco, Jossey-Bass Publishers

CSÍKSZENTMIHÁLYI, MIHÁLY (1990): Flow: The Psychology of Optimal Experience.” *Journal of Leisure Research* vol. 24. no. 1.sz. 93–94.

CSÍKSZENTMIHÁLYI, MIHÁLY (1993): Activity and Happiness. *Journal of Occupational Science* vol. 1. no. 1. 38–42.

CSÍKSZENTMIHÁLYI MIHÁLY (2001): *Flow - Az áramlat - A tökéletes élmény pszichológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

DEWEY, JOHN (1913): *Interest and effort in education*. New York: Houghton Mifflin

- DOMINEK DALMA LILLA (2023a): Kulturális intézményekben mért flow-élmény egyetemisták körében. *Kultúra és Közösség* 14. évf. 2.sz. 51–57.
- DOMINEK DALMA LILLA – BARNUCZ NÓRA – URICSKA ERNA – CHRISTIÁN LÁSZLÓ (2023b): Experiences of digital education from the perspective of students. Digital language learning and flow-based methods in teaching English for law enforcement. *Információs Társadalom* vol. 23. no. 2. 9–24.
- DOMINEK DALMA LILLA (2022): On a Flow-based pedagogical model The emergence of experience and creativity in education. *Eruditio – Educatio* vol. 17. no. 3. 72–82.
- DOMINEK DALMA LILLA (2020): *Flow, avagy játékos kommunikáció a múzeumokban*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – Belvedere Meridionale,.
- DOMINEK DALMA LILLA (2021a): Creativity in higher education through the flow channel. *Belvedere Meridionale* 33 évf.,4. szám 5-12.
- DOMINEK DALMA LILLA (2021b): Élményalapú környezeti nevelés a természettudományi múzeumokban. Szegedi Egyetemi Kiadó - Belvedere Meridionale, Szeged.
- DOMINEK DALMA LILLA (2021c): A FLOW, mint a pozitív pszichológia jelenléte az oktatásban. *Eruditio – Educatio* 16. évf. 4. sz.72–82.
- GHANI, JAWAID. A. – DESHPANDE, STATISH P. (1994): Task characteristics and the experience of optimal flow in human-computer interaction. *The Journal of Psychology* vol. 128. no. 4. 381–391.
- JANCSÁK, CSABA [et.al.] (2023): History: Testis temporum, lux veritatis, vita memoriae. Research and development of history lessons that process video life story interviews. Results and theses. *Belvedere Meridionale* vol. 35. no. 1. pp. 171–186. DOI 10.14232/belv.2023.1.12.
- MAGYARÓDI Tímea [et.al.] (2013): Egy újonnan kidolgozott Flow Állapot Kérdőív kimunkálásának és pszichometriai jellemzőinek bemutatása. *Pszichológia* 33. évf. 1.sz. 15-36
- MEAD, GEORGE HERBERT (1973): *A pszichikum az én és a társadalom*. Budapest, Gondolat Kiadó
- NOVAK, THOMAS. P. – HOFFMANN, DONNA. L. (1997): *Measuring the Flow Experience Among Web Users*. Paper Presented at the Interval Research Corporation, Project 2000, Vanderbilt University.
- OLÁH ATTILA (1999): A tökéletes élmény megteremtését serkentő személyiség tényezők serdülőkorban. *Iskolakultúra* 9. évf. 6-7.sz. 15–27.
- OLÁH ATTILA (2005): *Az optimális élmény mérésének lehetőségei: Egy új szituáció-specifikus Flow Kérdőív tesztkönyve*. Budapest, HI PRESS.
- WEBSTER, JANE – TREVINO, LINDA KLEBE – RYAN, LISA (1993): The dimensionality and correlates of flow in human-computer interactions. *Computers in Human Behavior* vol. 4. no. 9. 411–426.

1. SZ. MELLÉKLET

Dominek-féle Tanulási Flow Kérdőív (DTFK)

Tantárgy neve melyet értékel:

Értékelés éve és szemesztere:

Az alábbi állításoknál a tanóra során elvégzendő feladataira gondoljon. A skálán jelölje értelemszerűen, hogy milyen gyakran fordul elő Önnel a megadott állítás. Kérem, jelöljön meg egy megfelelő választ minden felsorolt elem számára:

1 – Egyáltalán nem jellemző – 5- Nagyon jellemző

1. Rendszeresen néztem az órát, hogy vajon mennyi idő van még hátra a tanórából. * 1 2 3 4 5
2. Tudomást vettem a körülöttem zajló nem tanórához kapcsolódó dolgokról a tanóra alatt. * 1 2 3 4 5
3. Eszembe jutottak magánéleti vagy egyéb problémáim a tanóra során is. * 1 2 3 4 5
4. Nagy érdeklődéssel voltam a tanóra iránt. 1 2 3 4 5
5. Könnyen kizökkentem a tanóráról. * 1 2 3 4 5
6. Unatkoztam a tanóra alatt. * 1 2 3 4 5
7. Előfordult, hogy egy nagyobb feladat elvégzése után örömet éreztem a tanórán. 1 2 3 4 5
8. Erőfeszítést igényelt a tanórai feladat/ok elvégzése. * 1 2 3 4 5
9. Úgy éreztem meg tudok felelni az órai követelményeknek. 1 2 3 4 5
10. Megfelelő motivációval rendelkeztem az órai feladat/ok elvégzéséhez. 1 2 3 4 5
11. Nem értettem a kiadott tanórai feladatokat. * 1 2 3 4 5
12. Annyira belefeledkeztem a dolgaimba, hogy észre sem vettem, hogy a tanóra fele már eltelt. 1 2 3 4 5
13. Teljesen kikapcsolódtam a tanórai feladatok során. 1 2 3 4 5
14. A feladat/okat nagyon nehéznek éreztem. * 1 2 3 4 5
15. A figyelmemet teljes mértékben lekötötte a kiadott feladat/ok. 1 2 3 4 5
16. Tisztában voltam a tanórai feladat/okkal. 1 2 3 4 5

* fordított tétel

BARDÓCI-BIRÓ TEOFIL

biro.teofil@gmail.com
tanár (Káldor Miklós Kollégium)

Az etnosz történelme

History of the Ethnos

Tóth Máté (2021): Fordulat – egy progresszív kezdet mítosza. Boreas, Pátria Nyomda.

DOI 10.14232/belv.2023.3.11
<https://doi.org/10.14232/belv.2023.3.11>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Bardóci-Biró Teofil (2023): Az etnosz **történelme**. Belvedere Meridionale vol. 35. no. 3. pp 166–183.

ISSN 1419-0222 (print)
ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)
www.belvedere-meridionale.hu

AZ ETNOSZ TÖRTÉNELME. TÓTH MÁTÉ FORDULAT CÍMŰ KÖNYVÉNEK NÉPI-TÖRTÉNELMI SZEMLÉLETMÓDJA

Történészként, illetve tágabban a történelem iránt érdeklődőként is izgalmas olvasmány *Tóth Máté* interdiszciplináris történelemfilozófiai könyve, a *Fordulat – egy progresszív kezdet mítosza* (2021, Boreas, Pátria Nyomda). A látásmódja sok tekintetben a Benedek Elek-féle népi szemléletmód felkarolása, sok tekintetben viszont újszerű, ahol a szerző a jog- és államtörténettel, valamint a történelem által konzervált mítoszokkal párhuzamosan, harmadikként egy szűken vett történelemfilozófiai szempontrendszeren is végigvezeti a nézőpontja központi állításait. Már ezért

is mindenképpen érdemes lehet a figyelmünkre a más területek által már figyelmet kapott mű,¹ de mindezek mellett a nemzet természeti fogalmának tisztázására tett kísérlete, Max Weber megfordítása vagy az István előtti Magyarország államisága kapcsán folyó tudományos vitához hozzáadott szempontjai is figyelemre méltóak.

1. ONTOLÓGIAI ÉS ÁLLAMTÖRTÉNETI KIINDULÓPONTOK

A két nagy szerkezeti egységből („könyvből”) álló mű első felében a szerző a korunkat jellemző körtüneteken keresztül egy globális, alábukó embertípust rajzol meg (Homo americanus), melynek egyik tulajdonsága, hogy megváltozik a múlttal, a történelemmel való kapcsolata is. François Hartogra kacsintva¹ mondja, hogy az idővel való viszonyunk is megváltozik, egyfajta prezentizmussá válik, amely már nem akar semmit tanulni-meríteni a múltból és a jövőre koncepciótlanul, kiábrándultan és minden bizalom nélkül tekint. Itt a Nyugaton minden érték elértéktelenedése utolér mindent, ami a jelenben való egyszerű levésen – vagyis a múltban gyökerezés és a jövőre irányultság egyidejű tagadásán – *túlmutat*. Ezáltal a múlt minden vélt-valós értéke áldozattá válik. Ezzel érünk át a bennünket közelebből érdeklő második könyvbe. Az első könyv felismerései azokat a kérdéseket érlelték meg a második könyv kiindulópontjaként, hogy mik a létezésünk időtálló alapjai, vagyis a szerző provokatív szóhasználatával: mik az örökké „progresszív” primordializmusok. Ez pedig különösen azt a kezdetit, őseredetit keresi, ami az emberi történelemben munkáló természeti eredő, ami a természet, a kozmosz rendje az ember számára is, és mint ilyen, a mindenkori keletkezéshez tartozik. Ehhez már a legelején elveti a történelem valamiféle lineáris olvasatát, és alapélménye, hogy *az emberi, történelmi időtapasztalás reverzibilis, jelenségei visszafordíthatók*. Ahogy az antik ember számára sem létezett az egyirányú, előre tartó lineáris történelmi idő mint társadalmi jelenség, egy társadalmon belül az időérzet minden további nélkül lehet ciklikus vagy épp regresszív mint társadalmi tapasztalás, megélt történelem. A másik kiinduló megállapítása, hogy *az emberi történelem a természeti törvények egy sajátos, szubjektív alrendszer csupán*. Nincs az emberi létezésnek egy olyan morális, individuális vagy bármilyen külső kódja, mely a természetével ellentétes lenne: a természete alatt értve a természetben folyamatosan dúló harcot, a közeli-távoli szigorú hierarchiáját vagy a lét axiomatikus elemeit. Ez a fizisz és nomosz antik fogalmain keresztül ahhoz az állításhoz vezet el, hogy az ember természeti természete, beágyazottsága a történelem által nyilvánul meg. Az idő reverzibilitásának és ciklikusságának az egyén, a kultúrák és az ontológia szintjén való elismerése ezt a kezdetit az örök kezdetté transzformálja, Tóth Máté állítása szerint (360. o).

A keresett és a lét axiomatikus elemeiből kiemelendő primordializmus tartalmának a feltérképezése keretében jogásként a saját legbiztosabb vadászterülete, a *jog és államiság története* körében kezdi az érvelést. Az alapállítása, hogy ha az emberi történelem természeti, úgy a legjelentősebb vívmányai, a jog és az állam is alapvetően természeti eredőjű jelenség kell, hogy legyen. Az ide tartozó levezetések és fejezetek izgalmas támpontokat adnak a jogelméleti diskurzusokhoz, de kívül esnek a vizsgálati fókuszomon. Ami azonban már itt fontos, hogy a

¹ Így például jogtudományi szempontból foglalkozott vele a Magyar Jog és a Közjogi Szemle (2021/4), filozófiai szempontból a Magyar Hüperión (2021 ősztél), politikai-világnézeti szempontból az origo.hu, a Pesti Srácok valamint a Demokrata (2022. január 17.) is.

természetből vett példákon és levezetésekben keresztül az állam és jog primordiális alapjait az uralom-etnosz-mítosz hármásában azonosítja. Mindhárom jogtörténeti állítást érdemes megjegyezni, amikor a jogelméleti fejezetet – melyet itt nem tárgyalok – követően elérkezünk a második könyv – és lényegében az egész paradigma – három legfontosabb, ezért leghosszabb fejezetéhez, a három *történelmi* fejezethez (8., 9. 10. fejezetek). Ez a három fejezet a lét axiomatikus elemei közül beazonosított három primordiális rendezőelv, a személyiség-közösség-idealizmus (másképp: uralom-etnosz-mítosz) természeti triászának az igazolása a *történelemben*.

2. URALOM ÉS FIDUCIÁRIUS VISZONYOK A TÖRTÉNELEMBEN

Ami ezek közül az elsőt, a természetes, primordiális uralmat illeti, Tóth szerint a rangsor, a hierarchia és a munkamegosztás a természetből, *a természet arisztokratizmusából* következik. A természetben mindenhol hierarchia van; ahogy a csordavezérek határozzák meg, merre halad tovább a vándorló patás csorda, úgy az ember történelmében sem érjük tetten sehol a rousseau-i *ősdemokráciát* vagy *őskommunizmust* (406. o). A természeti struktúra szerinti hierarchia, amit az állatoknál látunk, a történelmi emberi államba (az államiság eltérő útjaiba) mindennemű egalitárius vagy liberális-individualista átmenet nélkül érkezik meg. Ebben Michael Tomasellora és Niall Fergusonra hivatkozik, akik szerint még az őskor legkorábbi emberszabású csoportjai között is létezett a fizikai erő, valamint az intellektuális kapacitás (=a rátermettség) természetes hierarchiája alapján létrejött munkamegosztás. Ezek kooperatív hierarchiákat jelentenek már a legrégebbi természeti időkben.ⁱⁱ *Még a kényszerűségből együttműködő gyűjtögetőknek is szükségük van vezetésre.*ⁱⁱⁱ Az ezeket alkotó sokszor igen bonyolult kapcsolatok folyamatos *egyenlőtlenséget* mutatnak, az emberi csoportok történelme ugyanis soha nem állt be egyfajta egyenlőségre mint nyugvópontra. Ahol ideig-óráig létre is jött egy ilyen állapot, abból hamar továbblendült a történelem, de még az athéni demokrácia, amit az igen kevés időleges történelmi demokrácia-példa egyikeként, sőt őstípusaként szokás hozni, végig rabszolgatartó társadalom volt, hívja fel a Fordulat a figyelmet. A rangsor (hierarchia) egyik szerves következménye pedig a bizalom, mely az alá-fölérendeltségi viszonyokat fiduciárius kapcsolattá teszi, valamint a hűség, mint a fiduciárius kapcsolatok tulajdonképpeni „ára” (a latin fides szó hűséget jelent).

Történetileg számos kapcsolat fejezi ezt ki. Ennek a vezér és hadserege (coviria), valamint a fejedelem és népe (etnosz) a két magától értetődő példája. A római Impérium, az *állam* mint nagycsalád nagyban, valamint a pater familias, a családfő intézménye kicsiben ugyanerre a rangsorbeli *különbségre* épült. *Az Impérium a parancs és engedelmség kötelességeit nem titkoltan ugyanonnan eredeztette, ahonnan a patricius és a családfő is, mindez pedig a hűség és a becsület etikájához vezetett el. Livius ismert maximája szerint a rómaidól a barbárt a fides hiánya, a szerencse esetlegességeinek a követése különbözteti meg.* Ez a római autoritárius etika világosan szemben áll a keresztény eredetű lelkiismeret-típust meghatározó humanista morállal. A történelemben kortól, helytől függetlenül rendre felbukkan a rangsor ezen becsületen, hűségen, bizalmon alapuló hatalmi relációja. A *római társadalom clientalia rendszere* az első látványosan intézményes forma, melynek alanya patronus (védnök) és a *cliens* (pártfogolt). A *középkori nyugat-európai hűbéri rendszer* szintén egy alá-fölérendeltségi, rangsort jelentő, hűségen alapuló, nem a keresztény mítosz ontológiájából következő hatalmi viszony, ahogy a magyar

sajátosság, a *familiaritás is a XIII. századtól* kezdődő időszakban. A még régebbi proto-indoeurópai etika és rítusok központi eleme a szerző hivatkozásaiban a szóbeli egyezségek *esküvel* (*h,óitos*) való megpecsételése, és a kötelelem, hogy a patrónus (vagy az istenek) a cliensnek (vagy az embereknek) védelmet nyújtson a hűségért és szolgálatért cserébe. A Fordulat által gyakran hivatkozott Rigvéda egyik verse így szól: „*ez a versenylő [amit az isteneknek feláldoznak] hozzon nekünk jó marhát, jó lovakat, fiúgyermeket és mindent tápláló jólétet.*”^{iv} *Jól láthatóan ez egy hűségen alapuló, alárendelő kötelelem, mely az istent és embert egyaránt köti. Az esküvel megpecsételt hűség és védelmi kötelezettség sajátos (egyenlőtlen) reciprocitása kormányozta aztán az erősek és a gyengék viszonyát az azonos népen, törzsen, nemzetségen belül is. Az eskü és ilyen természetű (fiduciárius) jelentősége azonban nem csak indoeurópai, hanem primordiális. Ezt mutatja, hogy szintén nagyon fontos a magyar hagyományban, annyira, hogy még a keresztény rítusok közé is bekúszott, egészen a keresztény esküvői szertartásba, ahol, ahogy a liturgia fogalmaz, „rég magyar szokás szerint” esküvel erősítik meg a házasulók a szándékukat. Valójában pogány szokás szerint történik mindez, amit maga a keresztény szertartásrend nem kíván meg, cserébe viszont még az esküvő etimológiája (=eskü) is tükrözi.*

A természetszerűen megképződő rangsor, a hierarchikus és fiduciárius viszonyok gyűjtőpontjában a kivételesek, a rendkívüliek, ahogy Tóth Máté hívja, „a nagy akaratok” állnak történetileg. Caesar, Hunyadi és Napóleon rendkívül érzékletesen megírt, szinte romantikusan szenvedélyes példáján keresztül mutatja be (8.3 fejezet) *a történelem nagy mozgatóinak a prototípusát*, a nagy személyiségeket, a személyiség elvébe kapcsolva össze. A primordiálisan nagy akaratok Tóth szerint mindig szervesen, természetesen emelkednek ki, és heideggeri (filozófiai) értelemben mindig nagy kockára tettek, ők a biológia Bauer-elvének tankönyvi példái – *a történelemkönyvben*. A nagy személyiségekben rejlő akaratlagosság arcot nyert céltételezés, és mint ilyen, valamilyen irányt ad az eseményeknek. A hatás viszont már osztársadalmi, hiszen magához hajlítja a történelmet.

Összefoglalva: a szerző szerint a rangsornak az egyenlőtlenségből mint természeti adottból (tényből) eredő, természettől való őseredeti ösztöne, a nagy akaratok szükségszerű, természeti kiemelkedésének dinamizmusa, akciója, végül a kockára tettség mint a primordiális egyenlőtlenségből fakadó mozgásnak, változásnak, dinamizmusnak a lélektani motorja a személyiség elve a történelemben – ez pedig fiduciárius viszonyokat, bizalmat, hűséget feltételez és generál. Ez a primordiális uralom.

3. A KÖZÖSSÉG – ETNOSZ ÉS COVIRIA A TÖRTÉNELEMBEN

A Fordulat szerint ahogy a nagy akaratok jelentőségének, a személyiség elvének, a rangsornak és a kockára tettségnek, vagyis az uralomnak a megértése nélkül, úgy a közösséghez tartozás képze (tudata), és ennek a primordiális origója, a vérség jelentőségének a megértése nélkül sem értjük meg a történelmet (439. o.). Míg ugyanis a rangsor, a nagy akaratok és a kockára tettség a primordiális uralomra irányul, addig a közösséghez tartozás, a mi/ők, az altruizmus a primordiális csoportra, az etnoszra, és harcos férfiközösségeire. Ehhez persze Tóth szerint a szélsőséges individualizmus korában nem lehet eleget hangsúlyozni, hogy az ember közösségi lény, így kevésbé meglepően a történelemben is a közösségeket és ezek képzetét kell megtalálnunk.

Az ember nem volt magányos vadász a legrégebbi időkben sem; a kőkori lelőhelyek csapdákat és csapdába csalt állatsordákat mutatnak, melyek összehangolt emberi magatartás bizonyítékai.^v

Másrészt, a szerző szerint a közösséghez tartozás igénye, képzeletlenségénél visszafelé a vérségitől indul, ha pedig eltávolodik attól, úgy a helyére lépő újabb vérségi képletekhez gravitál és onnan folytatódik tovább. Tóth szerint ma hajlamosak szemétként hunyini azon történelmi tény felett, hogy történetileg a rabszolgatartók és a leigázottak (rabszolgák) rendszerint *más néphez* tartoznak. A fáraók Egyiptom felső osztályaiból, akiknek a piramisok épültek, nem azonosak etnikailag sem azokkal, akikkel építtették. India felsőbb kasztjai sem azonos etnikumúak a kaszton kívüliekkel. Még a középkori rendek homályosuló alapstruktúrája is a leszármazás volt! Bulgária eredetileg türk származású nemességből és szláv köznépből állt, míg a Kijevi Rusz sem volt más, mint a vikingek által megszervezett, a szláv köznép fölött uralkodó állam. Hasonlóképpen Franciaország, a verduini szerződés Kopasz Károlynak jutó nyugati frank királysága germán-frank elitből, valamint romanizált kelta-gall eredetű köznépből állt. Angliában szintén a germán szász elit uralkodott a kelta-briton köznépen, majd 1066 után ez úgy módosult, hogy az uralkodó elit a szászok hastingsi vereségével a szintén germán (részben viking) eredetű, de francia műveltségű normann nemességre cserélődött! Még Szicíliában is egy maroknyi normann kalandor lett az úr, akiket Hautville II. Roger király meg is próbált egyesíteni. Az egy államba, egy társadalomba zárt különböző vér ráadásul különböző kultúrák, különböző identitások hordozója. Egy ksatrija vagy egy sűdra identitása Indiában, de egy a felmenőit Alba Longáig visszavezető kékszemű Sulla, kékszemű Augustus vagy világos karakterű Caesar (Plutarkhosz írja így le!) identitása szemben az etruszk-szabin plebszével nyilvánvaló módon egészen más, sőt szembenálló Rómában.

A természeti ember már a kezdetekkor közösségi, ez a közösség pedig vérségi. Nem is csupán a többi emberi (sapiens) populációval vívták háborúikat a történelemben lépő népek, de több humanoid (nem sapiens) emberi fajjal már a történelem előtt. A neandervölgyi fajt az egyik elmélet szerint részben vagy egészben a Homo sapiens irtotta ki, vagy azzal, hogy kiszorította mindenhol, elvéve a vadászterületeket és erőforrásokat – vagy a szó szoros értelmében. Mindez igaz a sapiens populációkon belül is. Már az i.e. 8000 körüli Dnyeper-menti temetők (és ez nem is az összes etnosz, mivel sok nép és kultúra hamvasztotta a halottaikat) három jól elkülönülő antropológiai típust rejtenek. A kereskedés, érintkezések mellett biztosan voltak keveredések is, valamennyi keresztházasság meg elüldözés-befogadás, persze. Biztos folyamatosan is. Ez azonban a kivétel, nem a főszabály, a rész, de nem az egész. Talán az sem lesz meglepő, hogy a három populációból végül egyetlen maradt: a Vasilievka II antropológiai típus terjedt el a térségben i.e. 7000 és 6200 között. Nem elkeveredett a három, nem egy mix „világpolgárság” jött létre, a háromból egy kiszorította a másik kettőt.^{vi} És ez még csak az ugyanúgy vadászó-gyűjtögetők közti viszony, ahogy Tóth hangsúlyozza. Vagyis az *azonos termelési módot folytató* őskori népek közti viszony, ahogy a vérséggel szemben a gazdasági szempontokat (vagy bármi mást, csak ne a biológiai!) előtérbe állítani szerető teóriák képviselőinek szúr oda a szerző. Tóth szerint még a kognitív forradalom sem a természettel ellentétben, hanem pontosan a természet szerint (szelekció), és a természet által kiszabott ár megfizetésével (szülési fájdalom, koraszülöttség) történt, a természetnek alárendelten, utasítva vissza a ma divatos Harari egész koncepcióját a kérdésben (449. o.).

Ahogy a Fordulat vonatkozó állítása fogalmaz: „*a történelem kezdetén a jog és államiság születésénél sem véletlenszerű individuumok, nem társadalmi osztályok, pláne nem valami*

ősdemokratikus (Rousseau társadalmi szerződése) vagy őskommunista egalitarizmus lépett ki a természetből, hanem törzsek és népek (ld. 7.1). Méghozzá öntudatos törzsek és népek” (450 o.). Tóth szerint a történelem kezdetekor felbukkanó Jerikó falai és katonai erősségei éles lehatárolásról, a politikai alapképletéről (mi/ők) és ennek mentén hatalmas háborúkról mesélnek. „Értsük meg a falak szimbólumát! Már itt a társadalmi „osztályok” (ha ilyenek voltak egyáltalán) mind a falakon belül helyezkednek el, az összes többi törzsre és népre pedig (függetlenül osztályaiktól, individuumaiktól) egységesen a falak résein kémleltek kifelé. Ez nemcsak szimbólumértékű volt, hanem ugyanolyan élethalál-kérdés is, mint egy sejtfa a testben” (ugyanott). Tanulságosak azok az esetek is, mondja Tóth, melyeket a kortárs régészet és antropológia – nem minden hátsó szándék nélkül – „kulturális integrációként” ünnepel, mint az Odessza melletti, i.e. 33. századból való régészeti lelőhely, „az Usatovo és a felföldi Tripolye városok kulturális integrációja” (*Cultural Integration between Usatovo and Upland Tripolye Towns*).^{vii} Ha azonban jobban megnézzük ezt a bizonyos kulturális integrációt a közös lelőhelyen, úgy az etnikailag Tripolye népességész valóban a felföldi Tripolye kultúrára jellemző módon, eszközökkel, de fegyverek nélkül, egyszerű ruházattal temetkeztek, addig a velük „integrálódó” Usatovo kultúrába tartozó kevés ember a steppére jellemző hatalmas kurgánokba, gazdag sírmellékletekkel és fegyverekkel! Vagyis az Usatovo hódítók vezérek lettek, főnökök, akik dominálták a hierarchikusan maguk alá gyúrt eredeti helyi (Tripolye) lakosságot. Úgy „integrálódtak” a helyiekkel, hogy leigázták őket.

Mezopotámiában alighogy megindul a belátott történelem, a sumer etnikumú városállamok az akkád etnikummal folytatnak élethalál-harcot. Tóth szerint a Kárpát-medence őstörténete sem másról mesél, mint nem egymás mellett élő, hanem egymást felváltó, tehát tematizáló (barát-ellenség) eltérő kultúrák, populációk, nagycsaládok-népek,ős-etnoszok létéről, dinamizmusáról.^{viii} Épp ezért a bronzkori, majd vaskori idők óriási erődítményekkel, erődostromokkal, csatákkal köszöntenek a Kárpát-medencére (452. o.). Az óindek és indoirániak (médek, perzsák), Egyiptom, a dórok majd a rómaiak nagyon alapos, mégis lényeglátó példáján keresztül bizonyítja a Fordulat azon állítását, hogy a történelem egyik rendezőelve közösségi, ami viszont eredendően vérségi. A testvérnép médek feletti etnikai puccsukat minden évben megünneplő perzsa etnosznak még a szuperbirodalmi, vagyis az etnosztól lassan eloldódó időszakából is azt hirdeti a sziklafelirat, hogy, „kinyilvánítja Dáreiosz király: A királyságot, amelyet a mi nemzetségünkől elvettek, azt én visszaszereztem, én azt helyreállítottam.”^{ix} Dáreiosz tehát még nem magának hódít, hanem a nemzetségének, törzsének, etnoszának. Az óperzsa kára szó, hívja fel a figyelmet Tóth egyszerre jelenti a hadsereget és a népet,^x emlékeztetve a római coviria szó azonos etimológiájára, mely a Fordulatnak visszatérően hivatkozási pontja (457., 379. o.).

Az eredeti római családok gondosan számon tartják származásukat és kinézetükben is elkülönülnek. Tóth hivatkozik Plutarchosra és Liviusra, akiknél a római patriciusok és plebejusok közötti szembenállásban is nagy valószínűséggel többet láthatunk a marxi értelemben vett pusztaság „osztályharcánál”. Sőt, már annak óriási szimbólumértéke van, mondja, hogy a hagyomány szerint Róma első négy szakraális királya (Romulus, Numa, Tullus Hostilius, Ancus), akik egyúttal a legfontosabb funkciókat, pszichés karaktereket testesítik meg, *csakis ők etnikai rómaiak*. A mítosz szerint az utánuk következő összes király etruszk, vagyis nem római! A szerző szerint tehát mindenhol etnoszokat látunk tehát felemelkedni, majd alábukni, ahol a történelem etnoszoktól indul, és az utolsó, felbomláskori állapot csupán az attól való eloldódás szuperbirodalma.

„Mielőtt valaki félremagyaráz” mondja a szerző, „ezzel természetesen nem akarom azt mondani, hogy az etnosz (illetve az etnosz feloldódása, bukása) a kizárólagos tényező a történelemben. Számítalan más hatás, körülmény, éhezés, félelem, személyes megfontolások, nagyravágyás, sér-tődöttség, tévedés, szemfényvesztés, erőszak, vélt-valós közösség, látszatcsoport, hiedelem és főleg sok-sok véletlen is szerepet játszott a mindenkori események mindenkori menetében mindig és mindenhol a történelemben. A vérségi komponens vagy inkább helyesebben annak tudata (vélelme) azonban mindezek között mint primordiális adottság állandóan és megkerülhetetlenül van jelen – márpedig éppen ez az az erdő, melyet a modern kor valamiért nem lát a sok fától” (459 o.).

Ugyanezt, az etnoszok jelentőségét viszi végig a kora középkoron a germán és szláv népek történetén, melyek szintén vérségi közösségekként, etnoszokként jelennek meg a történelem horizontján. Majd ezt kutatja a katolikus (egyetemes) kereszténység mítosza által meghatározott érett középkor egészén is, ahol egyenesen arra a megállapításra jut: *a nagy ökumenikus összekeveredésben sem veszíti jelentését a nemzet szó*. A középkori egyetemeken is a származást jelölte a natio, a nemzet kifejezés még az ún. diáknemzetek esetében is, mint arra számítalan forrás utal a párizsi egyetemtől a prágaiig,^{xi} de még az olyan nemzetközi kereszties lovagrend lovagjai is nemzetek szerint különültek el, mint a Szent János lovagrend.^{xii} Dusán István, Nemanja István a szerbeknél, a vlach vajdaságok vérségi születése, vagy nálunk Szapolyai a középkor ökumenikus katolicizmusától olyannyira idegen gyönyörű szavai a hazáról és nemzetről azt mutatják, hogy a természet szerinti, organikus és primordiális tartalmak, így az etnosz „sokszor, sok helyen, akár a kivételes zsenikkel, akár a vér láthatatlan mélységi, tektonikus mozgásai útján, még ha öntudatlanul is, de újra és újra a felszínig jutnak” (473. o.). Mi is hát a helyzet a nemzettel? Mennyi köze van az etnoszhoz – kérdezi. „Ha van kifejezés, amit a leginkább korrumpáltak és elferdítettek a nyugaton, akkor az ez, mégpedig épp a középkor keresztény univerzalizmusára, a homo catholicus korára hivatkozással” (472. o.).

A nemzet alapvető tartalmát illetően mindig vérségi struktúra, szögezi le, ami az ökumenikus középkorban sem szűnik meg, csupán háttérbe szorul. Ahogy a találó magyar szó a 'nemz' igéből ered, úgy az angol (*nation*) a latin natio, születés szóból, mely ófrancia közvetítéssel került az angolba.^{xiii} Sokak, így tanító történelemtanárok szerint, a nemzet és a nacionalizmus modern találmányok, a radikálisabbak szerint a politikai elnyomás és a xenofóbia céljából kitalált „képzelt közösség”, „*imagined community*” (Benedict Anderson). Tóth szerint azonban nincs igazuk. Míg a francia-típusú (modern) államnacionalizmus többnyire valóban képzelt közösség, pláne képzelt közösségre irányul az amerikai vagy a jugoszláv, szovjet és belga „nacionalizmus”, addig és ezzel ellentétesen az etnikai-törzsi nacionalizmus a közös leszármazás tényén alapul, és alapvetően ezt a jellegét a középkorban sem veszítette el. Az angolszász királyok már a viking támadások ellen is a nacionalizmus jegyében mozgósítottak. E kor kiemelkedő angolszász csordavezére, Nagy Alfréd (849-899) nem hódolt be a vikingeknek, pedig biztos lehetett volna egy jó módban megöregedő helytartó-alkirályuk. A sokáig erdőben, mocsarakban bujkáló karizmatikus király a normannokkal szemben az angolszász etnoszt mint nemzetet képviselte, és hadserege is nemzeti hadsereg volt, általános hadkötelezettséggel. A Bibliát is óangolra fordíttatta, ami Hastings szerint kimondottan nemzeti-nacionalista (mozgósító, identitás-képző, mítosz-teremtő) célokat szolgált, és az angol nemzet, egyúttal az angol nacionalizmus kezdetét, de egyúttal a folyamatosságát is jelenti.^{xiv} Elég csak párszáz kilométert arrébb menni, hogy

ugyanazt lássuk az angolszászokkal *szemben* is. A szintén az ökumenikus keresztény (internacionalista) középkor mélyén dülő skót függetlenségi háborúk (1296-1357) a kelta skót etnosz szabadságharcát jelentették az angolszászokkal szemben, melyeknek célja a nemzeti-etnikai függetlenség volt, a modern nacionalizmushoz hasonlóan.

William Wallace és I. Róbert (Robert de Bruce) a skót etnosz, lényegében a skót nacionalizmus kiemelkedő alakjai, ahogy az arbroathi nyilatkozat (1320) *nemzeti* etnikai függetlenségi nyilatkozatnak tekinthető. Mégis — hangsúlyozza Tóth — az első „nemzeteknek” a XVII. századi angolt és a hollandot szokás tekinteni Homo americanus körökben, mintha a semmiből találták volna fel azokat a polgári forradalmak idején. Liah Greenfeld ilyen értelemben méréselte azt állítani, hogy a nacionalizmus Angliában született meg 1600-ra, és „Anglia az első nemzet a világon”.^{xv} E képtelenségek korrumpálták hát a nemzet, natio, nation, nacionalizmus kifejezéseket. Pontosán emiatt használja a Fordulat a még nem korrumpálódott etnosz szót, amely a nemzet, natio eredeti, valódi tartalmát adja vissza, nem pedig valami azzal ellentétes, bele- vagy félremagyarázott jelentést.

Összefoglalva ezt az egész nagyívű fejezetet: míg tehát a rangsor, a nagy akaratok és a kockára tettség a primordiális uralomra irányul, addig a második nagy primordiális rendezőelv, a közösséghez tartozás, a mi/ők, az altruizmus természet szerint a primordiális csoportra, legfőképp a vérségi (nagy)családra: a gensre, nemzetségre, törzsre, a nemzetre és az etnoszra, mely a történelemben mindig és mindenhol, újra és újra jelentőséghez jut. Semmi és sehol nem tudja kiirtani, pontosan azért, mert elemi ősjelenség.

4. KÉPZET, MÍTOSZ, IDEALIZMUS A TÖRTÉNELEMBEN

Ahogy a közösséghez tartozás, a mi/ők, az altruizmus a primordiális csoportra, az etnoszra irányul, a személyiség, a rangsor, a nagy akaratok és a kockára tettség pedig a primordiális uralomra, addig az idealizmus, a mítosz, vagyis a harmadik primordiális rendezőelv a primordiális önuralomra. Ez Tóth Máté hitvallása szerint a legmagasabb érték, az ember önmaga fölé teremtésének ígérete és egyúttal legnagyobb eredménye, amit eddig elért. Az idealizmus, a primordiális önuralom, a „*kellemetlen dolgokat szívesen tenni meg*” levezetésében alapszinten és önmagában a Bauer-elvvel van összefüggésben, mely a biológiai imperatívusz a természetben, így a történelemben is. A Bauer-elv lényege, hogy az élő szervezetek cselekszenek, harcolnak, munkát végeznek a szabadenergia-tartalmuk terhére az élettelen fizika entropikus hatásaival dacolva, a tehetetlenség egyensúlyi állapotának beállta ellenében. Röviden: ez biológiailag a létezés. Ám az emberi létünkkel és történelmünkben azonban szükségszerűen „meg is haladtuk” ezt az ösztönös biológiai imperatívuszt, már abban az értelemben, hogy akaratlagosan tudjuk igenelni és gyorsítani is azt. Akár a végletekig. Ezért ebből a kényszeres felfele törésből, a korlátok meghaladásából fakad maga az idealizmus emberfeletti szépsége, a legtöbb, ami emberi is. Meghalni egy mítoszért, egy etnoszért, egy zászlóért, a becületért, meghalni egy ideáért; az emberi psziché csúcsa ez, melynek az alapját valahol ebben az evolúciósan tartósan jelentkező lemondásban, a lemondás szükségességében, az erőfeszítés vállalásának ethoszában és a természeti altruizmusban látja a szerző. Már önmagában a mezőgazdaság, ahol a terményt nem felfalják, hanem elraktározzák télire, hogy elvethessék majd tavasszal, vagy a fáradságos,

szervezett, időt, technikát és összpontosítást igénylő fémművesség megjelenése ugyanaz a jelenség. Előfeltétele a ma pillanatnyi boldogságának elhalasztása a holnap jutalmáért, végső soron a „kellemetlen dolgokat szívesen tenni meg” pszichéje. *A nagy ókori erődítések, csatornahálózatok, piramisok, hadseregek, államok ebből a pszichéből emelkednek fel.* Maga a fejezet egy hosszabb elmélkedésből és egy gyakorlati példából, Nagy Sándor példájából tevődik össze.

5. AZ ETNOSZ PRIMORDIÁLIS ÁLLAMA?

A szerző a *Bükkerdők és füves pusztja: a primordiális állam és a területiség* című (7.2) fejezetben a X. századi berendezkedő magyarságot az uralom-etnosz-mítosz hármasa szerint értelmezhető primordiális államként mutatja be jogi-államtörténeti oldalról. Az ezt történelmi oldalról folytató 9.2.1 fejezetben Tóth Máté kijelenti, hogy az „*Ungvárról meginduló honfoglalást megelőző és követő minden fontos szimbólum a még etelközi vérszerződéstől a már kárpát-medencei szeri (Ópusztaszer) törzsi országgyűlésig az etnoszként megjelenő népi közösségi tudatot mutatják a jog nyelvén.*” (491. o.) A vérszerződés a közös etnoszá válás, illetve annak megerősítésének az aktusa (alapszerződés) a Kárpát-medence elfoglalása, mint politikai program érdekében. A szeri gyűlés pedig, még ha nem is valós, csupán szimbólum, mégis az etnosz vérségi képzetének közös artikulációja jogalkotás, vagy a jogalkotás szimbóluma formájában. Szádeczky-Kardoss Irmával egyet értve mondja, hogy a vérszerződés egy, a jelképeket is megtermékenyítő politikai program volt, amely jelképek talán még a kereszténység idejét is túléltek.^{xvi} Az ópusztaszeri országgyűlés, mint szimbólum pedig e sikeres politikai program jogalkotásba fordulása a honfoglalást követően. Tóth Máté szerint legalább ilyen elgondolkodtató a Csodaszarvas-monda és a Gesta Hungarorum, illetve a Tárih-i Üngürüs által misztikumba fordított tudatos törekvés-ként bemutatott honfoglalás. Maga a honfoglalás mindkettő szerint tudatos törekvés volt a hun Atilla király örökségét jelentő Kárpát-medence visszaszerzésére a vérség jogán. Atilla hunjai ebben a hagyományban rokonok. Vagyis az etnosz képzete kifejezetten a vérség által motivált tudatos törekvés-ként mutatja be a magyar törzsek történelmi mozgását a Kárpát-medence felé. Magát a Csodaszarvas-mondát ráadásul azért se becsljük alá, mert látványosan organikus, a népmesékben is megőrződött, nem csupán középkori keresztény, uralkodói gestákban. Vagyis nem tűnik átvételnek. Anonymus, a Gesta Hungarorum szerzője elhatárolja magát a paraszti meséktől és hősi énekektől, következésképp voltak ilyen paraszti mesék, mondák már akkor is. A Csodaszarvas-monda lényege éppen az, hogy az nem pusztán az uralkodócsalád eredetmondája (ld. az Árpádok turul-mondája), hanem az egész etnoszé. Az etnoszé, mely osztozik a közös leszármazás tudatában.

A honfoglalással pedig, ahogy Tóth mondja, minden az etnoszé. „*Egy nyaláb fű Alpár homokjáról és egy korsó víz a Dunából*” – nagyszerű szimbóluma ez a birtokbavételnek, ám nem egy uralkodócsalád általi birtokbavételnek, hanem egy etnosz által. (491. o.) Ez az etnosz pedig a honfoglalásával rögtön államot rendez be magának, valószínűleg az itt talált avar és székely népelemek integrálásával, a saját korábbi etelközi államiségét ültetve át közéjük. Az etnosz ekkor nem egy meglévő államba integrálódik, nem importál magának valamiféle instant állami berendezkedés-mintát, vagy veti alá magát annak, hanem saját intézményesülése maga a primordiális állam, mondja a könyv szerzője. Ha ezt belátjuk, annak súlyos következménye

van. Őseink etnoszként már Etelközben létrehoztak önmagukból, önmaguk által egy olyan virulens államot, amely aktívan beavatkozott szomszédjai életébe, valamint sikeresen áthelyezte súlypontját a kelet-európai steppéről a Kárpát-medencébe. Mindezt úgy, hogy egy pillanatra sem roppant meg sem a központi hatalom kontinuitása, sem az etnosszal való szoros köteléke. Nem laza törzsszövetség volt ez, hanem egy centrális steppei birodalom (uralom), a csodaszarvas-monda (mítosz) által a néptörzshöz (etnosz) kapcsolva. Alfája és ómegája az etnosz.

Tóth Máté szerint tehát nem vadidegen, laza törzsek alkalmi társulása, hanem igenis egy etnosz képzete, tudata jelenik meg előttünk a honfoglalás kapcsán és azután is, amely pedig egy primordiális államba tömörül. Ennek volt látványos, hús-vér valósága a pozsonyi csata, amely az etnosz nézőpontja nélkül egyébként nem is érthető. *„A törzsekként letelepedett pogány honfoglalók, akiket a történetírás szerint az államiságtól és a közös identitástól meg nem érintett, valamiféle amazonas-menti, szétagoltan élő barbároknek vagy rablőhordáknak tekinteni, nagyon is közös, szervezett és tudatos szereplést mutatnak”*. (493. o.) A szerző a maga közjogias megközelítésében, központilag szervezett hadműveleteknek mutatja be, hogy a magyar törzsek 900-ban végleg elfoglalták az összes termékeny síkságot, az új határt a Fischa folyónál rögzítve. Ugyanez a központi hatalom irányította a források által már 862-től Európában rendszeresen megjelenő, aktív katonai tevékenységet folytató kisebb-nagyobb magyar expedíciós hadseregek hadmozdulatait is. Egyúttal a berendezkedő primordiális, etnikai magyar állam (896–1001) szervezett (központi) diplomáciai tevékenységét látja abban, hogy Kurszán fejedelem a keleti frankoknál járt, akinek legyilkolása a pozsonyi csata közvetlen előzménye volt. A háború elkerülhetetlenné vált, ahol a pozsonyi csata körülményei, a magyarok szervezett fellépése és véráldozata elképzelhetetlen és értelmezhetetlen laza kapcsolatban álló törzsek, netán zsákmányra éhes elvtelen rablőhordák esetén. Ugyanígy értelmezhetetlen dinasztikus szempontok mentén, vallási-világnézeti megfontolásokból is. *„Nem marad más, mint elismerni, a pozsonyi csata vérségi, etnosz jellegű tudatos és szervezett tett, méghozzá az ilyen lehetséges tettek maximuma, a véráldozattal járó, tehát kockára tettséget eredményező alapító háború”*. (494. o.) Pozsonynál a magyarság, mint tudatos etnosz jelenik meg a történelem színpadán, az élén idoneus vezérrel. Pontosan ezért gondolja a szerző a heraldika, vexillológia és inszigniológia területére is áttérve, hogy az Árpádok családi szimbólumai, úgymint a Turul, a kettőskereszt, a hármashalom és az árpád-sávok maguk is az etnosz szimbólumtárából erednek. Ezzel tehát Tóth Máté szerint egészen máshol keresendő az eredetük, mint sok nyugati ország vagy nép későbbi nemzeti címerének, melyek korábbi uralkodócsaládoktól átvett, későbbi evolúció eredményeként váltak csupán nemzeti szimbólummá.

Hogy néz hát ki a pozsonyi honvédelmet, majd az ezeket az offenzív sikereket is lehetővé tevő karddal szerzett (895-900), karddal megtartott (907) etnikai primordiális, természeti magyar állam? Kérdezi a szerző. László Gyulát tartja irányadónak, aki úgy fogalmaz, *„bizonyos fenntartással azt mondhatnám, hogy a honfoglalók magyar állama népi-családi állam volt s mint ilyen, egyúttal tökéletes érdekközösséget képviselt ... szerkezete és rendje azonos volt a magyar nagycsalád rendjével.”*^{xviii} A nagycsalád pedig nemcsak vagyon- vér és munkaközösség, de a képzet, a mítosz területéhez tartozó mágikus egység is. A vérségi-nagycsaládi szemlélet legfontosabb gazdasági következménye, hogy a gazdag és szegény között életmódban, de főleg életformában nem volt akkora különbség. A primordiálisan szerveződött etnosz pedig egységes volt. Ezt mi sem bizonyítja jobban a szerző szerint, minthogy a keresztény idők előtt nemhogy

belharcokról, polgárháborúkról nem tudunk, de még alkalmi konfliktusról sem. Még akkor sem, amikor 906-ban két magyar sereg véletlenszerűen találkozott össze külhoni hadszíntéren.^{xviii} Mindez a közjogász szerző szerint erős központi hatalommal párosult. A szent fejedelem éppoly korlátlanul képviselte az ország érdekeit, mind a földi hatalmakkal, mind az égiekkel szemben, akárcsak a nagycsalád feje. Az etnosz kapcsán fontosnak tartja a szerző kiemelni, hogy a honfoglalás és a kereszténység felvétele közötti etnikai magyar állam száz évének magyarsága szigorúan homogén, nem keveredik. A temetők – és amit ezek tükröznek, a társadalom, a családok – struktúrájában, szigorú rendjében nincs törés. Ahol majd a később megjelenő templom körüli temetőkben elindul az összekeveredés, az már a kereszténység időszaka. Ez a primordiális etnikai állam egy, az apai leszármazáson alapuló nagycsaládi rend.

6. A TÖRÉS; KÜZDELEM AZ ETNOSZ ÉS AZ UNIVERZÁLIS KÉPZET KÖZT

Az 1000-ben kezdődő keresztény államiság több párhuzamos, sőt ellentétes mozgással járt. Ezek legnegatívabbja a kardforgató, honfoglaló szabad magyarok lesüllyedését, elszegényedését jelenti a szerző szerint, egyúttal az eloldódást az etnosztól. A magyar krónika megvallja, hogy bizonyos idegen nemzetségeket Géza hívott be a keresztény térítés nyomatókísítása végett.^{xix} Tóth Máté szerint a bők, a törzsfők és nemzetségi vezetők, az etnosz természetes és rátermett vezérei a nyugatra és keletre egyaránt nyitott magyar államba érkező idegen lovagokkal szemben veszítenek mind nagyobb teret. A legnagyobb idoneus vezéreket Szent István maga vágja le, fosztja ki és négyelteti fel. A közrendű szabadok, a honfoglaló hét szabad törzs fiai a kalandozások gazdag korához képest látványosan elvesztették egzisztenciájukat, s szépen-lassan a jogaikat, identitásukat is. Közülük kerülnek ki a majdani pogánylázadásoknak nevezett primordiális restaurációs kísérleteknek az idegen lovagok által kardélre hányt mártírjai is. E sarkos kijelentésnél sokkal izgalmasabb, hogy a szerző szerint a váltás azért lehetett sikeres, mert a centripetális képzet, az etnosz tudata, a fejedelmi tekintély és hierarchia valószínűleg hagyományosan meghatározó volt a X. századi, és az új évezredbe belépő magyarság körében is ahhoz, hogy „a hűség és parancskövetés jegyében István és más endokrin diszruptorok átvegyék a kontrollt az organikus etnosz erős szervezete és immunrendszere felett”. (499. o.) E téren a szerző Deér Józsefhez kerül közel, aki a főhatalom korlátlanságát tartja pogány örökségnek, s az alattvalók közügyekbe való „alkotmányos” beleszólási jogát már a kereszténységből eredezteti.^{xx} Tóth Máté szerint azért hiányzott nálunk teljesen a hűbériség, mert az egész társadalom, az etnosz primordiálisan államosítva volt. István nem a germán jogot ültette át, hanem a steppei nomád egyeduralkodói módszert rendelte keresztény célok megvalósítására.^{xxi} Ha úgy tetszik, ez Tóth szerint a legsikeresebb pogány-keresztény hatalmi szintézis.

Ettől függetlenül az istváni fordulattal szemben a szerző erősen kritikus. A primordiális, rátermettség- és nagycsalád-alapú szeniorátus elve ekkor szűnik meg a hatalom alapja és rendezőelvé lenni. Ideiglenesen és bizonyos értelemben az internacionalista István fogja megtestesíteni az etnoszsal ellentétet (497. o.), ahogy a pannonhalmi oklevél mint a németek és magyarok közötti küzdelemről ír az István és Koppány közti harcról.^{xxii} A pannonhalmi apátság kiváltságlevele szerint a király vidáman adományoz és mond le autoritását az idegenek javára, amit a magyaroktól annyira védelmez, ahogy az sem véletlen, hogy Orseolo Pétert jelölje ki utódául.

Egy idegent, aki majd az etnosz és az annak előkelői körében kitörő elégedetlenség-hullám ellen a német császárt hívja be a magyarok megfélemezésére, hűbérül ajánlva fel az országot számára. Az ekkor kezdődő időszak dinamikáját Tóth Máté két képzet közt látja. Ahogy egy másik helyen írja, „*míg a népek megmaradnak népeknek, addig a keresztény középkori birodalmak nem nemzetiek, hanem univerzalisták. Tubero mondja: mennyire tévednek azok, akik nem hiszik, hogy minden keresztény, bármelyik is legyen a hazája, egy birodalomnak a polgára!*”^{xxiii} (477. o.) Ehhez képest az etnosz hol gyengülő, hol erősödő primordiális képzete jelent egy belső dinamikát. Ebben a megközelítésben kevésbé meglepő, hogy a szerző felértékeli a pogánylázadásokat. *Vata, a Körösök vidékének ura vezetésével „széles népi rétegű (urak és nép együtt!) magyar, etnikai pogánylázadás tört ki”,* majd „*ismét az etnosz és az ökumenikus Homo catholicus áll egymással szemben, amikor az egyház és az idegenek hatalmát tovább erősíteni akaró király ellen az 1061-es székesfehérvári országgyűlésen összegyűlő pogány etnosz: nép és előkelők együtt lázadásba kezdenek.*” (501. o.) A szerző szerint minden mozdulatában óriási jelentősége van ennek a méltatlanul mellőzött eseménynek. Hatvan évvel a kereszténység oktrojált rendszerváltása után Magyarország még mindig pogány, ahol etnikai forradalom tört ki 1061-ben, osztályhelyzetre való tekintet nélkül. A közjogász igazolva látja azt is, hogy nem a központi hatalom ellen, nem a királya vagy a hierarchia ellen foglal állást a primordiális etnosz-forradalom, hiszen akkor nem várakozna még az ellenséges krónikák szerint is békésen, a király ígéretében bízva a talán még létszámban is fölényben lévő sereg. Amiért kiállnak, az az etnosz és a primordiális hagyomány.

Az uralom-etnosz-mitosz nézőpontjából vizsgálódó Tóth Máténak innentől sorra lesújtó véleménye van a regnáló királyokról. Még az olyan királynak sem kegyelmez, mint a XIX-XX. századi nemzeti romantika által talán legnagyobbra tartott „nemzeti” ikon, Szent László, aki a Fordulat szerint maga is csak annyira volt magyar nemzeti király, hogy a bizalmatlanul szemlélt magyar tömegeket össze-vissza telepítgető királyi utasítások mellé ő rendelt a törvénykönyvekben szankciókat is. Az is szimbolikus Tóth szerint, hogy a francia bencések apátságába temetkezett, akiket ő hívott be. „*Mária országa ez, nem a Boldogasszonyé.*” (502 o.). A két nagy ütköző képzet dichotómiája szerint értékeli, hogy II. András csak úgy tud az Olt mentén Rajna-Mosel vidéki vagyontalan keresztény lovagoknak és parasztoknak földet biztosítani, hogy kitelepíti az ott lakó székely-magyarokat.^{xxiv} Az erdélyi szász székek szintén úgy keletkeznek, hogy a székelyeket kiebrudalják a saját falvaikból. A király és az idegen urak „*még 1237-ben, a tatárjárás előestéjén is a boszniai és humi bogumil eretnekek elleni hadjáratlall foglalkoznak.*” (503. o.) Bánk bán és köre az az etnosz köréből érkező ellenállás, mely újra és újra a felszínre tör, és amelynek részben az Aranybulla is egy lenyomata. Tóth szerint az Aranybulla mögött álló királyi szerviensek etnoszra irányuló tudatát mi sem jelzi jobban, minthogy a szerviensek az etnoszhoz való származásukat hangsúlyozzák és – szemben az idegen arisztokratákkal, akiket ekkortájt kezdenek bárónak hívni – már egy „ösfoglaló”, a honfoglaló etnoszba tartozó elődről nevezik magukat. Olyanoknak tehát, akik az etnikai és idoneus honfoglaló magyar ősök genzébe, nemzetségébe („*de genere...*”) tartoznak. (504. o.) A szerző sarkos és erősen vitatható megállapítása szerint e kor „*csődje Muhi, egyúttal egy mítoszé is.*” (505. o.) Szimbólumnak látja, ahogy IV. Béla egy szekérvár mögé bújt, ugyanúgy, ahogy annak idején a pozsonyi csata győztes magyarjai elől a nyugati egyesült keresztény seregek. Megállapítása a források szerint ellenállhatatlan erővel érkező tatárral szemben viszonylag helytálló, nagy veszteséget okozó

királyi ellenállás miatt némiképp igazságtalan, de a szerző szempontjából érthető. Az uralkodó képzettel szemben az etnosz primordiális érzete azonban szerinte ekkor is jelen van. „Csacsogó” parasztok, „*vagyis a mindenkori középkori lakosság kilencven százaléka még mindig Hunor és Magor mondáját regéli a változatlanul vérségi-nemzetségi rendet tükröző falvak iffainak. Kézai Simon krónikája élesen és figyelmeztetően különbözteti meg a tiszta magyarnak tekinthető „száznyolc nemzetséget” az idegen, jött-ment jövevények gyökértelen, itt tobzódó leszármazott-jaitól.*” (507. o.) A keresztény világnemzet és a származást gondosan számon tartó primordiális etnosz egyszerre van jelen a XIII. századi Magyarországon, ám roppant eltérő súllyal és mértékben. Mindkettő mi vagyunk, egyszerre.

A tatárjárás példátlan népirtása, majd a módszeres idegen-betelepítések mellett még egy drasztikus következmény azonosítható a szerző szempontrendszerével. Az egykori primordiális törzsi állam természetes tekintélyen alapuló, abból táplálkozó központi hatalom ugyanis eddigre olvad el véglegesen. Az Árpád-ház kihalása után pontosan a primordiális időkből eredő központi hatalom felszívódása miatti hatalmi vákuumba érkeznek a vegyesházi királyok és trónkövetelők. A központi hatalom újbóli megteremtése azonban sajnálatos módon etnikai konfliktus. Akárhogy nézzük is, Rozgonyánál (1312) mégiscsak magyarok állnak a Csákok, Abák zászlói alatt, szemben a johanniták zászlói alatt támadó Anjou király francia zsoldosaival. A magyar országnagyok tanácsát kikerülve az idegen király az általa alapított, idegen tagokból álló Szent György lovagrendet használja országtanácsként, akiknek semmi közük ehhez az etnoszhoz, földhöz és történelméhez. Tóth Máté Nagy Lajossal, de még Zsigmonddal szemben sem mutat több szimpátiát. Az éles szemű jogász azonban a forrásokból kiszűrja, hogy ezek a felszíni és közjogi állapotok aktiválják a primordiális érzéseket, s mintegy reakcióként mozgósítják 1440-ben az országlakókat. Dümmerth Dezsőt támogatva mondja^{xv}, hogy „*a regnicola, a vérségi etnosz szinte megszállja Budát, hogy kikényszerítse (voluntas, akarat) egy rátermett (idoneus) uralkodó választását, szemben az előbbiekkal. E három szó: regnicola, voluntas, idoneus az 1440-es országgyűlés által elfogadott dekrétumnak a kucsszavai, és óriási a jelentőségük a korabeli államjogi gyakorlatban. Legfőképp pedig maradéktalanul visszaadják azt, amit én a felszín alatt a legszomorúbb középkor mélyén is munkáló, időnként a felszínig jutó primordialiszmusról mondok.*” (512. o.)

Kiszámítható módon a Hunyadiak azok, akiket a Fordulat uralom-etnosz-mítosz szempontrendszerében ebben a korban valóban pozitívnak lát. Mátyás ebben a megközelítésben akart, igenelt, tudatos módon magyar király. Ahogy Szekfű Gyula mondja, Mátyás király szervesen nőtt ki a nemzetből. A szerző szerint a Hunyadiak időszaka kapcsán megjelenő nemzeti érzésről és a rendeken, osztályokon átívelő nemzeti preferenciáról a kortárs Thuróczi és Bonfini világos lenyomatot ad, így azok a marxista és liberális ihletettséggű történészek, akik máig állítják, hogy a nemzeti érzés XVIII-XIX. századi találmány, Tóth Máté szerint jobban járnának, ha olvasnák Thuróczi és Bonfini munkáit. (512. o.) Nehéz nem egyetérteni a kritikus szerzővel akkor, amikor Bonfini tolmácsolása szerint Szilágyi Mihály így fogalmazza meg a nemzeti óhajt ekkor: „*az idegen trónkeresőket okvetlenül vissza kell utasítanunk*”.^{xxvi} Mátyás királlyá választásakor Bonfini szerint a falvakban ezt kiáltozták örvendezve, „*éljen Mátyás, a mi reménységünk!* ... Ő szabadít meg minket az idegenek kegyetlen uralmától! Ő győz majd, miként atyja, a törökön! Ő védelmez meg minket a csehek rablásaitól és pusztításaitól! Ő űzi ki a lengyeleket és tőri meg a németek gögjét!”^{xxvii} Az országra törő Habsburg Frigyes ellen a magyar nyelv és a magyar név

nevében szólít népfelkelésre Mátyás, miközben Janus Pannonius egy epigramma-sora ekkoriból gondosan összeköti a közösségi tudatot a vélt-valós származással, „*sőt, ha magunk, hunnok vezekelhetnénk a világerért...*”^{xxviii} „*Nem akarok persze olyan hamis látszatot kelteni*”, mondja Tóth Máté, „*mintha Mátyás, a Hunyadiak vagy az őket támogató széles magyar etnikai tudatú néprétegek a keresztény mítosszal állnának szemben. Nem, hiszen ez egy élő mítosz ekkor; de a Hunyadi-párt a mítoszon belül egy sajátos, etnikai, heroikus és primordiális jellegű értelmezést képvisel, szemben egy szintén jól körülírható ellentétes pólussal, ugyanezen mítoszon belül.*” (513. o.) Nem valamiféle délibábos teóriát akar tehát újtára indítani a szerző, bár figyelemre érdemes, hogy Mátyás udvarában pogány nimfás márványkút állt, a huszita és keresztény tanok között támadt hitvitás kérdést pedig udvari bohócokkal javasolta eldönteni az uralkodó. Másrészt azt sem állítja a szerző, hogy a nemzeti öntudat, az etnoszra irányuló identitás valami magyar sajátosság lenne. Amikor ugyanis a cseh király 1471-ben meghal, Kázmér lengyel király követei a cseh és a lengyel nemzet szláv rokonságára is hivatkoznak beszédükben, hívja fel a kor viszonyaira a figyelmet a szerző. (513. o.)

„*Az etnosz képzetének primordiális képlete Mátyás után ismét háttérbe szorul, de sok egyéb hatás között ott munkál [...]. Ezt láthatjuk 1505-ben Rákos mezején a fogadalomban, hogy a nemesek csak nemzeti királyt választanak [...] vagy a nemzeti vagyont tékozló Fortunatus Imre elleni nemzeti felkelésben.*” (513-514. o.) Nemzet-e ekkor az etnosz? Kérdezi Tóth Máté, s a válasza egyértelműen igen. A *natio* szó hazai megjelenésével a forrásokban ugyanis egy ilyen jelentéshez igazodik. A középkori törvényeink a szerző szerint világosan kettéválasztják Magyarországot lakóit és a magyarságot, mint etnoszt. Így például az 1523-as törvények is megkülönböztetik a magyarokat azoktól, akik közjogilag szintén a Szent Koronának vannak alávetve, s akik a hivatalok és méltóságok betöltésénél egyenlő elbírálás alá esnek, de nem a magyar etnoszhoz tartoznak. „*A natio kifejezés, a magyar népnév tehát az etnoszt jelenti alapfogalomként, melyhez más népek fiai csak a nemességgel kerülnek közelebb.*” (514. o.) Ezért a szerző szerint aligha kétséges, hogy Mohácsot, az ország három részre szakadását pontosan így, nem csupán egzisztenciájában, de identitásában, nemzetként is sértve élte meg a korabeli magyar etnosz. „*Nem pedig öntudatlan, individualista jószágként, akinek mindegy, milyen urak uralkodnak felette, netán valamiféle osztályöntudatban*” (515. o.), szúr oda azoknak, akik még a következő két-három évszázadot is nemzeti identitás nélkül akarják láttatni. „*A magyar etnosz nemzet. A magyar nemzethez tartozás világosan etnikai jellegű volt. Az univerzalista középkor persze nálunk is, ahogy mindenhol, rendekbe törte a natiót, az etnoszt. Ezzel nálunk is lehetővé vált egy – utólagos – értelmezési torzítás, félremagyarázás*” (515. o.), pedig a nemzeti és a rendi kritériumot határozottan megkülönböztették. Így például egy 1525-ös jogforrás szerint hivatalt az országban csak a magyar nemzethez tartozó nemes emberek viselhettek,^{xxix} de a Tripartitum is Tóth Máténak ad igazat.^{xxx}

Tóth szerint „*a rendiség csődje Mohács. A Csele-patakban, arccal lefelé ott van*” az uralkodó képzet, ám ennek a csődnek is az etnosz issza meg a levét. (515. o.) Tóth Máténak Habsburg Ferdinánd a „*megtestesült nomosz*” (516. o.), míg Szapolyaiék a vérségi értelemben vett nemzet, az etnosz érdekében, nem pedig valamilyen középkori-rendi értelemben vett nemzet képze által vezetve léptek fel a váradi békével, mondja ezt úgy, hogy Szapolyairól mint emberről a korábbi tettei, cselekedetei alapján „*nehéz jó véleménnyel lenni.*” (516. o.) Mégis, a Szapolyai-párt a vérségi nemzet kulturális képze jégében hatálytalanította az 1514-es jobbágytörvényeket, a

nemesség vagyona egytizedét pedig felajánlja a törökellenes harcra. Ahogy később a felső-magyarországi rendek is írták 1608-ban, „*egy az megmaradás, egy az szabadság, egy az hazánk és mind az nemzetség,*” de az udvari kamara is úgy fogalmazott 1604-ben, hogy „*a magyarok mint testvérek, akik általánosan így is nevezik egymást.*” Esterházy Miklós nádor pedig úgy intette katonáit 1630-ban, hogy óvják magukat a szemrehányásoktól, „*hogy te fölfüldi vagy, te dunántúl való avagy iminnét s amonnét való, mivel mind magyarok vagyunk.*” (517. o.)

7. REMÉNYTELEN KÜZDELEM AZ ETNOSZÉRT

Tóth Máté következetesen képviselt nézőpontja inentől jól végigkövethető. Az etnosz-alapú dichotómia, illetve az uralom-etnosz-mítosz szemléletmódja a következő századokat is ilyenformán láttatja. Ahol „*a valamirevaló nemesek tetten érhetően újra és újra, generáció generációt követve kezdenek etnoszban, nemzetben gondolkozni*” miközben a Habsburgok koncepciók pereket folytatnak ellenük. (522. o.) Azonban a lényegi különbség az, hogy míg a primordiális eredetű magyar állam 907-től megkérdőjelezhetetlenül szuverén, tényleges, legitím, és a természet léptékével erős, valódi létjogosultsággal rendelkező állam tudott maradni félezer éven át, addig a XVI. századra mindez megszűnt létezni. „*A fehérvári bazilika kétség kívül a keresztény mítosz középkori államának szakrális központja. Istvánhoz kapcsolódik, vallási központ is, és évszázadokon át a keresztény királyok koronázásának és temetkezésének a helye. A törökök dzsámivá alakították, majd 1601-ben valószínűleg villámcsapás eredményeképpen végleg elpusztult. Ha bármi tulajdonságot tulajdonítunk a szakrálisnak, nos akkor az elpusztulásának is tulajdonítsunk.*” (520. o.)

Az uralkodó univerzalista képzet újabb csődjének tartja Mezőkereszttest (1596), ahol a maradék ország elfoglalására induló török nem is csatában, hanem mészárlásban pusztítja el a császár zászlaja alatt egyesült Habsburg és erdélyi csapatokat.^{xxx} A török pedig tízezer etnikai magyar rabot hurcol rabszíjon a szultán birodalmának szívébe. Zrínyi Pétert, Frangepán Ferencet és Nádasdy Ferencet az etnosz-alapú gondolkodás ikonjainak tartja a könyv, miközben a Habsburgok Vasvárnál 1664-ben olyan békét kötnek, mintha a török győzött volna. Nehogy megerősödjön „*a bűvő patakként, de kiolthatatlanul jelen lévő képzet, az etnosz.*” (523. o.) A Habsburgok épp ezért Tóth Máténál egy egyetemes mítosz korabeli állapotának törvényszerű termékei, egy egyetemes embertípus, kiknek még a jelmondata is az volt, hogy „*Austriae est imperare orbi universo.*”^{xxxii} A másik oldalon figyelemre méltó felbukkanása a bűvópataknak a formálódó kuruc-nacionalizmus. A török oldalon harcoló Thököly-kurucok tízezerrel állnak át a másik oldalra, amint látják, hogy a haza felszabadítása végre realitás. „*Etnosz az egyéni érdek felett; igazi altruizmus, nagy akarat és tettek: mind az adott kor keretei közt lehetséges primordiális képletek maximumát, csúcsra járatottságát jelentik.*” (525. o.)

Tóth Máté szemléletmódjának meghatározó része az etnikai érzékenység. Újra és újra kitér az etnosz, a *natio* aktuális települési és demográfiai állapotára is, annak a közjogi, illetve az uralkodó képzetek területére tartozó aspektusain túl, források alapján így érvel például a hajdúk etnikailag magyar mivolta mellett. „*Azt szokás még mondani, már tényleg isten tudja milyen rosszindulatból táplálkozva, hogy a hajdúk, akikre Bocskai támaszkodott, rácok voltak. Nos ehhez képest a forrásokban az a 49 hajdúvitéz például, akiket Báthory Gábor 1609-ben*

megnemesített, valamennyi magyar nevet viselt; az 1610-ben megnemesített 123 hajdú pedig 4 Horváth, 1 Kozák és 2 Oláh nevű kivételével mind magyar eredetre utaló név birtokosa!" (524. o.) A török kiűzését követő évtizedekre azonban a „magyar köznemesség, a genom legjobbjai” gyakorlatilag eltűntek. (526. o.) Ugyanígy a magyar etnikai lakosság, a törzsgenom, vagy ahogy Rákóczi mondja, az „egészséges törzs” is. *”A Török Hódoltság felszabadítása nem a magyar etnosz előtt nyitott teret, hanem a régi mítosz internacionalista látomása előtt.”* (526. o.) Hivatkozásai szerint például a Fekete-Kőrös völgyében, Kisnyégerfalván 1720-ra a falu lakóinak 25%-a már román nevű, ám alig fél évszázad múlva ez az arány már 50%. A délbihari Magyarorszákon 1720-ban a lakosok 90%-a még magyar nevet viselt, 1778-ban már csak 25%.^{xxxiii}

A szerző a török kiűzése után berendezkedő Habsburg abszolutizmust egy egyetemes képzet, mítosz térnyerésének tartja. *„Sorsszerűen és szükségszerűen jönnie kellett egy nagy akaratnak, Rákóczinak, az igazi idoneitás rátermett vezérének, aki ismét mint mágnes a vasport vonzotta maga köré az etnosz legjobbjait, nemzeti szabadságharcához.”* (527. o.) Izgalmas megállapítás, hogy szerinte eközben a magyarság *„ahogy a török korban, úgy a török kiűzése után sem igazán keveredett a nagyszámú idegen betelepülővel, de a betelepülők sem egymással ezalatt a hosszú periódus alatt, egészen a XIX. századig – sok helyen a XX. századig.”* (530. o.) Szabó gyűjtésére támaszkodva mutatja be, hogy ez történt az Arad megyei Pécskán, ahol a magyar és a megszorodó rác lakosság 1765-ben két külön községre szakadt, Magyar- és Rácpécskára. Ugyanígy vált szét Békés megyében Magyargyula és Németgyula is, ahol a két Gyulába csak külön-külön hídon lehetett bejutni. Ugocsában Turterebes sváb telepeseinek településrészét sváb falunak nevezték, melynek határában külön sváb rét volt nekik. Veszprémben Barmagból is Magyarbarmag és Németbarmag lett. Új-Arad és Temesvár németjei elkülönültek a város román és szerb lakosaitól, az utóbbiban még a városi tanácsból is kettő lett, nemzetiség szerint. Szegeden a XVIII. században gyakran voltak nemzetiségi viszályok is az ott élő három etnosz között.^{xxxiv} Tóth Máté szerint az etnosz alapvető települési egysége, a parasztfalu természetesen zárt. Életformája, hagyományai okán önmagába zárkózik, mint ahogy a más etnikai tömbök közé élkelődő település is. Ezzel tehát határozottan állást foglal azzal a vulgártörténeti, leegyszerűsítő állásponttal szemben, mely szerint az etnosz azért is értelmetlen kategória, mert a török kor után hatalmas keveredés vette kezdetét. Az ugocsai Tamásváralja ősi magyar parasztfalu az avasi hegyvidék egyik benyúló völgyében réges-rég egyedül maradt a kicserélődő környezetben, ami időközben teljesen románná vált. A választóvonal azonban nem omlott le. Kiskunhalason a helység eltérő kerületei közti keveredést is elleneztek, de a Németország különböző részéről származó telepések sem keveredtek sok helyen egymással, vagyis német a némettel sem (pl. Györköny)!^{xxxv}

A labanc-nosztalgia határozottan elutasító Tóth Máté szerint 1848-’49 ismét hatalmas mérőföldkő, talán az utolsó az uralom-etnosz-mítosz hármasság paradigmájában. *„Az etnosz harca ez a régi mítosz, a Habsburg monarchisták, a természetellenes ellen.”* (531. o.) *„Ezren ezernyi dolgot belemagyarítottak már ’48-49-be. Individuális liberalizmust, a jogegyenlőség egalitárius követelését, primitív kommunizmust (Táncsics) – épp csak a lényegét nem találják benne. A lényegét, ami a primordiális altruizmus ébredése, az etnosz képzetének akaratlagossá, a hatalom akarásává válása, és az alkalmas, altruista vezérek kiemelkedése. Nem véletlen, hogy ez a kényszerű harcban, a kockára tetségben történik meg.”* (531. o.) A primordiális az akcióban, a harcban tér vissza, ahol 1848-’49 cselekvő alanya az etnosz. A szerző történelemfilozófiai

vonalevezetését követve azonban ez az etnosz nem a XIX. század találmánya, hanem a XIX. századra újra megképződött vérségi és primordiális entitás. „1848-ban egységesen mozgósít a magyar nemzet, társadalmi helyzetétől tökéletesen függetlenül, és tökéletesen cáfolva mindenféle marxista-osztályharcos olvasatot. A nemeseket megadóztatják, az etnosznak pedig már fél évezrede jobbágyorsorban sínylődő millióit végre felszabadítják. Ezek azért és pontosan azért óriási dolgok, mert az egész célja, alanya és határa az etnosz,” olvasható a Fordulatban. (533. o.)

Nem meglepő módon az uralkodó képzet kudarcaként ítéli meg a Fordulat Trianont is. „1920. június 4. és az etnoszra érzéketlen mítosz bukásának végső tanulsága, hogy semmi sem jár alanyi jogon. Az ekkor végleg elvesztett, eltékozolt kárpát-medencei dominanciánk annak idején világos módon még egy erős, egészséges hódítás, a természetes idoneitás eredménye volt, melyet egy identitásában erős nép népként, önmagának hajtott végre. Istvántól azonban nem számít a származás, ami pedig nem számít, az előbb-utóbb el is sorvad. A csoda inkább az, hogy ehhez ezer év, Muhi, Mohács majd Trianon kellett: ez egy mítosz csödjé egy etnoszszal szemben,” hangzik a sommás és sarkos értéktétel. (538. o.) *Az etnosznak Szent Istvánnal kezdődő genetikai tragédiáját így Trianon kiutasítottjai, vagonlakói, majd a II. világháború több százezer hősi halottja, a szovjet elől 1944-45-ben nyugatra menekülő egymillió (nagy része soha nem tér haza!), a vörös hadsereg által megerőszakolt százvezrek, a Szovjetunióba hurcolt nyolcszázezer magyar, majd az 1956-ot követő kivándorlási hullám teszi teljessé.*” (538. o.)

Ez az etnosz-központú nézőpont a Fordulatban az uralom és a mítosz nézőpontjaival együtt, az uralom-etnosz-mítosz hármas primordiális szempontrendszerében jelentkezik. A magyar történelem uralommal és mítosszal kapcsolatos állításait a könyv további vonatkozó (8., illetve 11.) fejezetei vonultatják fel. Mivel azonban ezek inkább jogtörténeti és kultúrtörténeti levezetések, így ezek bemutatását mellőzöm, a vonatkozó fejezetek eredeti és szellemes megállapításai miatt azonban azokat is ajánlom az olvasó szíves figyelmébe. Jól látható módon tehát egy egységes nézőpontot ajánl a Fordulat a meglévők mellé. Ez az egységes szemléletmód és narratíva különösen a magyar etnosz történeti koncepciója tekintetében figyelemre méltó. Az elmúlt három évtized tanulságai szerint éppen a koncepcionális szempontrendszereknek, zsinórmértékeknek és megközelítéseknek vagyunk a híján akkor, amikor a magyar történelemhez nyúlunk. Tóth Máté Fordulat című munkája pedig éppen egy ilyen narratívát kínál nekünk. Persze lehet és kell is vitatkozni vele, főleg a részletek tekintetében. Ám az kétség kívüli, hogy alkalmas arra, hogy felélénkítse a diskurzusokat a magyar történelem vizsgálata, tanítása, társadalmi objektivációi, vagy akár narratívái tekintetében is.

VÉGJEGYZETEK

- ⁱ FRANÇOIS HARTOG (2017): *La nation, la religion, l'avenir*. Sur les traces d'Ernest Renan, Gallimard.
- ⁱⁱ NIALL FERGUSON (2019): *A tér és a torony*. Budapest, Scolar. 97.
- ⁱⁱⁱ MICHAEL TOMASELLO et. al. (2012): Two key steps in the Evolution of Human Cooperation: The Interdependence Hypothesis, *Current Anthropology* vol. 53. no. 6. 673–692.
- ^{iv} Rigvéda I.162
- ^v *Tolnai világtörténelme* I. kötet 212. p
- ^{vi} DAVID W. ANTHONY (2007): *The Horse, The Wheel, and Language*. How Bronze-Age Riders From the Eurasian Steppes Shaped the Modern World. Princeton, NJ: Princeton University Press. 157. p
- ^{vii} ANTHONY ibid 349. p
- ^{viii} MAKKAI LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS (szerk.) (1988): *Erdély története* I. kötet. Budapest, Akadémia Kiadó. 241–260.

- ix HARMATTA János (szerk.) (2003): Ókori keleti történeti chrestomathia. Budapest, Osiris.
- x I. M. GYAKONOV – V. V. SZTRUVE (1967): Világtörténet tíz kötetben II. Budapest, Kossuth Könyvkiadó. 21.
- xi <https://archive.vn/Pjq3V> (utolsó letöltés: 2021. I. 1.)
- xii PEDRO TAFUR: *Andanças e viagens* (Pero Tafur utazásai), V. fejezet, elérhető (angol): <https://archive.vn/i7pv3> (utolsó letöltés: 2021. I. 1.)
- xiii HARPER, DOUGLAS: „Nation”, *Online Etymology Dictionary*, 2011
- xiv ADRIAN HASTINGS (1997): *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge University Press.
- xv LIAH GREENFELD (1992): *Nationalism. Five Roads to Modernity*. Harvard University Press.
- xvi Szádeczky-Kardoss Irma (2017): A vérszerződés tradicionális szimbolikája. *Jogtörténeti Szemle* 3. sz. 74–79.
- xvii LÁSZLÓ GYULA (1988): *A honfoglaló magyar nép élete*. Múzsák. 48.
- xviii Révész László: Emlékezzetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában, Budapest, 1999, 188. p
- xix Szentpétery Endre (szerk.) (1937): *Scriptores Rerum Hungaricarum I*. Budapestini. 294–297
- xx DEÉR József (1938): *Pogány magyarság – keresztény magyarság*. Budapest. 123–124.
- xxi VÁCZY Péter (1932): *A szimbolikus államszemlélet kora Magyarországon*. Minerva10. 1932, 100–145, 167–209. p; DEÉR ibid 79–105.; VÁCZY Péter (1938): A királyság központi szervezete Szent István korában. In Serédi J. (szerk.): *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján II*. Budapest. 35–69.; SZABADOS ibid 141. p
- xxii GYÖRFFY, GEORGIUS (1992): *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Volumen I. 1000–1131. Budapestini. 39. (5/II. SZ.)
- xxiii MARCZALI HENRIK (2000): A reformatio kora. In *Nagy Képes Világtörténet: VII. (Az újkor)*. Budapest, Franklin Társulat, Babits (hasonmás kiadás). 55.
- xxiv MAKKAI LÁSZLÓ – MÓCSY ANDRÁS (szerk.) (1988): *Erdély története I*. kötet. Budapest, Akadémia Kiadó. 296.
- xxv DÜMMERTH DEZSŐ (1985): A két Hunyadi. *Panoráma*. 39.
- xxvi Bonfini III. 9, DÜMMERTH ibid 133.
- xxvii Bonfini, hivatkozza DÜMMERTH ibid 136
- xxviii JANUS PANNONIUS: *Az árvíz*. Szabó Lőrinc fordítása
- xxix 1525. évi 2. §: „[...] *Hungaræ nationis homines, nobili de prosapia propagati*”
- xxx WERBŐCZY ISTVÁN: *Tripartitum*. III. 26
- xxxi TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ (2000): *A mezőkeresztési csata és a tizenöt éves háború*. Szeged, Belvedere.
- xxxii Vagyis, „Ausztria feladata a világot uralni!”
- xxxiii SZABÓ ibid
- xxxiv SZABÓ ibid 176. p
- xxxv SZABÓ ibid 232. p

MEGJELENT!
RENDELHETŐ A KIADÓTÓL:
terjesztes@belvedere.meridionale.hu

